

Львівський державний університет внутрішніх справ

Досудове розслідування

Навчальний посібник

Львів
2019

УДК 343.14:343.137(075)

Д70

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного
університету внутрішніх справ
(протокол від 30 травня 2018 року № 10)

Рецензенти:

О. М. Гумін, доктор юридичних наук, професор;

В. О. Кучер, кандидат юридичних наук, доцент

Досудове розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута,
Д70 А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред.
Ю. А. Коміссарчук та А. Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019.
600 с.

Підготовлено у рамках програми навчальної дисципліни
«Досудове розслідування» у закладах вищої освіти відповідно
до сучасних потреб та досягнень юридичної науки. Навчаль-
ний матеріал викладено з урахуванням змін і доповнень до
Кримінального процесуального кодексу України, а також уза-
гальнень законодавства та юридичної практики, зокрема
практики Європейського суду з прав людини.

Для здобувачів вищої освіти, слухачів, аспірантів, ад'юнктів
та викладачів вишів і факультетів юридичної спрямова-
ності усіх форм навчання, а також працівників органів досудо-
вого розслідування, прокуратури та суду.

(станом законодавства на 01 травня 2018 року)

УДК 343.14:343.137(075)

© Благута Р. І., Ангеленюк А.-М. Ю.,
Гуцуляк Ю. В. та ін., 2019

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

Зміст

Вступ	9
Тема 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗАВДАННЯ СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	11
1.1. Поняття, завдання та значення стадії досудового розслідування	11
1.2. Форми досудового розслідування: досудове слідство та дізнання	14
1.3. Система загальних положень досудового розслідування	18
1.3.1. Початок досудового розслідування	18
1.3.2. Підслідність та місце проведення досудового розслідування	21
1.3.3. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування	26
1.3.4. Розгляд клопотань під час досудового розслідування	27
1.3.5. Строки досудового розслідування	28
1.3.6. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами	34
1.3.7. Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих	36
1.3.8. Документування ходу провадження досудового розслідування	39
1.3.9. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення	41
1.3.10. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування	42
1.4. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції	43
Тема 2. ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	47
2.1. Засади ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР)	47
2.2. Прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події	53
2.3. Порядок і строки внесення відомостей до ЄРДР. Надання відомостей з ЄРДР	58
2.4. Облік кримінальних правопорушень та кримінальних проваджень. Контроль за додержанням порядку ведення Єдиного обліку та ЄРДР	60

2.5. Організація реагування органів Національної поліції на кримінальні правопорушення та інші події. Права й обов'язки працівників поліції щодо реагування на кримінальні правопорушення та інші події	63
Тема 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	70
3.1. Структура завдання та функції органів досудового розслідування. Організація роботи слідчого управління ГУНП	70
3.2. Процесуальний статус керівника органу досудового розслідування	78
3.3. Права й обов'язки слідчих, гарантії їх процесуальної самостійності	86
3.4. Планування, аналітична, методична і статистична робота органів досудового розслідування та координація їх діяльності	100
3.5. Організація службової діяльності слідчого. Умови праці. Значення чинника часу в роботі слідчого	107
Тема 4. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ТА СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	116
4.1. Прокурор як суб'єкт кримінального провадження, його функціональне призначення та повноваження на стадії досудового розслідування	116
4.2. Порядок призначення та заміни прокурора, який здійснюватиме повноваження у конкретному кримінальному провадженні	123
4.3. Прокурорський нагляд за діяльністю органів досудового розслідування у формі процесуального керівництва	132
4.4. Здійснення міжнародного співробітництва прокурором під час досудового розслідування	143
4.5. Повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні, здійснені ним функції судового контролю на стадії досудового розслідування	144
Тема 5. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	156
5.1. Поняття, значення та ознаки доказів. Підстави та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими	156

5.2. Класифікація доказів та їх процесуальних джерел	172
5.3. Елементи процесу доказування: збирання, перевірка, оцінка доказів	177
5.4. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Межі доказування	188
5.5. Показання суб'єктів кримінального провадження. Особливості їх перевірки та оцінки	204
5.6. Висновок експерта та види експертиз за процесуальною ознакою	212
5.7. Речові докази в процесі провадження досудового розслідування. Процесуальний порядок зберігання речових доказів у кримінальному провадженні. Поводження з речовими доказами, зберігання яких ускладнено	218
5.8. Документи як джерела доказів. Процесуальний порядок зберігання документів	227
5.9. Цифрові (електронні) докази: поняття та особливості, вилучення, збереження та використання	237

**Тема 6. ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ .....**

6.1. Поняття та загальні процесуальні вимоги до проведення та фіксації слідчих (розшукових) дій	250
6.2. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення допиту. Особливості проведення одночасного допиту двох чи більше допитаних осіб	259
6.3. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення пред'явлення для впізнання	277
6.4. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення обшуку	284
6.5. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення огляду	295
6.6. Поняття, підстави та процесуальний порядок проведення освідування	300
6.7. Слідчий експеримент: поняття, порядок проведення та процесуальне оформлення	302
6.8. Експертиза у кримінальному провадженні: підстави проведення та порядок залучення експерта. Отримання зразків для експертизи	318
6.9. Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття, види та підстави проведення	323
6.10. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій	325

6.11. Порядок засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій	327
6.12. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій	331
Тема 7. ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	339
7.1. Поняття і значення повідомлення про підозру	339
7.2. Порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні	347
7.3. Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні	350
Тема 8. ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	356
8.1. Поняття, мета та система заходів забезпечення кримінального провадження	357
8.2. Порядок та підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження	362
8.3. Характеристика заходів забезпечення кримінального провадження	364
8.3.1. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик у кримінальному провадженні	364
8.3.2. Привід у кримінальному провадженні	369
8.3.3. Накладення грошового стягнення у кримінальному провадженні	372
8.3.4. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом у кримінальному провадженні	375
8.3.5. Відсторонення від посади у кримінальному провадженні	381
8.3.6. Тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні	388
8.3.7. Тимчасове вилучення майна у кримінальному провадженні	394
8.3.8. Арешт майна у кримінальному провадженні	399
8.4. Поняття, види, мета і підстави застосування запобіжних заходів	411
8.5. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів	417
8.6. Порядок застосування окремих видів запобіжних заходів	429
8.6.1. Особисте зобов'язання	429
8.6.2. Особиста порука (ст. 180 КПК)	430
8.6.3. Домашній арешт (ст. 181 КПК)	434

8.6.4. Застава (ст. 182 КПК)	435
8.6.5. Тримання під вартою (ст. 183 КПК)	439
8.7. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду	445
Тема 9. ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPУРШЕННЯМ	462
9.1. Поняття, підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, в кримінальному процесі України	462
9.2. Кримінально-правова реституція	471
9.3. Порядок пред'явлення цивільного позову. Вирішення цивільного позову	478
9.4. Компенсація моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, в кримінальному процесі України	485
9.5. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно- розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури та суду	489
Тема 10. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	494
10.1. Підстави, умови та порядок зупинення досудового розслідування	494
10.2. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення	502
10.3. Форми закінчення досудового розслідування. Підстави закриття кримінального провадження	505
10.4. Підстави та порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності	513
10.5. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Обвинувальний акт та додатки до нього	517
Тема 11. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	523
11.1. Підстави та процесуальний порядок спеціального досудового розслідування	523
11.2. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі угод	526

11.3. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі приватного обвинувачення	530
11.4. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб	535
11.5. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх	540
11.6. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності	544
11.7. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру	547
11.8. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження, що містить відомості, які становлять державну таємницю	552
11.9. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв	557

Тема 12. ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	566
--	------------

12.1. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування	566
12.2. Порядок, строки та наслідки оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого чи прокурора	575
12.3. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора	577

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	587
---	------------

*Той, хто не коїть несправедливості – шанований.
Але більш, ніж вдвічі вартий пошани той,
хто і іншим не дозволяє коїти несправедливість.*

Платон

Вступ

Застосування ефективних і відповідних характеру та рівню злочинності процесуальних засобів протидії, при дотриманні та захисті прав учасників кримінального судочинства становить один із напрямів державної політики боротьби зі злочинністю.

У ході досудового розслідування необхідно всіма встановленими законом засобами зібрати, перевірити та оцінити докази, здійснити розшук особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, повідомити їй про підозру, застосувати заходи забезпечення кримінального провадження, забезпечити захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження від кримінальних правопорушень. Виконання відповідних процесуальних дій та прийняття уповноваженими на це особами рішень у перебігу досудового розслідування та при його закінченні й становить сутність цієї стадії.

Зміст посібника «Досудове розслідування» визначений навчальною програмою дисципліни «Досудове розслідування». У ньому подано поняття та характеристика основних інститутів досудового розслідування, крім того демонструється система та логічний зв'язок головних понять, положень базових тем цього курсу. Зміст видання оновлено згідно зі сучасними вимогами освіти, враховано зміни у законодавстві. Під час підготовки посібника використано матеріали слідчої та експертної практики.

За своєю структурою видання складається з дванадцяти тем. При підготовці матеріалів авторами враховано специфіку викладання цієї дисципліни у відомчих навчальних закладах.

Теми охоплюють теоретичні питання, які виносяться на вивчення під час проведення практичних і семінарських занять.

Під час опрацювання питань із кожної теми, для успішного засвоєння знань, здобувачам вищої освіти необхідно дати відповіді на контрольні запитання, а також звернутися до нормативно-правових актів і літератури, список яких поданий у посібнику.

Сподіваємося, що це видання допоможе студентам і курсантам набути теоретичних знань і практичних навичок із досудового розслідування.

Колектив авторів висловлює вдячність рецензентам навчального посібника.

Тема 1

ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ЗАВДАННЯ СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- 1.1. *Поняття, завдання та значення стадії досудового розслідування*
- 1.2. *Форми досудового розслідування: досудове слідство та дізнання*
- 1.3. *Система загальних положень досудового розслідування*
  - 1.3.1. *Початок досудового розслідування*
  - 1.3.2. *Підслідність та місце проведення досудового розслідування*
  - 1.3.3. *Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування*
  - 1.3.4. *Розгляд клопотань під час досудового розслідування*
  - 1.3.5. *Строки досудового розслідування*
  - 1.3.6. *Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами*
  - 1.3.7. *Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих*
  - 1.3.8. *Документування ходу провадження досудового розслідування*
  - 1.3.9. *Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення*
  - 1.3.10. *Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування*
- 1.4. *Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції*

1.1. Поняття, завдання та значення стадії досудового розслідування

Досудове розслідування є окремою стадією кримінального процесу. Стадія називається досудовим розслідуванням, тому що, переважно, передує провадженню в суді першої інстанції, яке відбувається при розгляді матеріалів кримінального провадження в суді. Крім того, варто зазначити, що суд, досліджуючи докази, безпосередньо може бути і незгідний із висновками слідчого, прокурора зробленими за результатами

проведення ними досудового розслідування та прийняти якісно нове процесуальне рішення.

Для стадії досудового розслідування, як відносно відокремленої частини кримінального процесу, зі своїми завданнями, специфічною процесуальною формою, колом учасників характерні певні ознаки:

- суворе нормативне регулювання кримінальної процесуальної діяльності;
- здійснення діяльності спеціально уповноваженими суб'єктами;
- обмежене коло засобів доказування;
- пізнання має ретроспективний характер;
- встановлення обставин учинення кримінального правопорушення часто відбувається в умовах протидії з боку заінтересованих учасників досудового розслідування.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК **досудове розслідування** – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Завдання цієї стадії впливають із завдань кримінального провадження передбачених (ст. 2 КПК). У процесі досудового розслідування вирішуються питання, що стосуються швидкого, повного та неупередженого встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, викриття винуватих і невідворотності відповідальності та покарання щодо них, забезпечення правильного застосування закону, недопущення притягнення до відповідальності невинуватих, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, виховання у громадян необхідності дотримання вимог закону.

Вимога швидкості полягає в тому, що винуватий у вчиненні кримінального правопорушення та всі обставини його вчинення повинні бути з'ясовані в найкоротший термін від моменту вчинення самого кримінального правопорушення.

Швидкість розслідування дає змогу своєчасно виявити, закріпити і дослідити докази у кримінальному провадженні.

Невідворотність відповідальності та покарання вимагає, щоб жодне кримінальне правопорушення не залишилося нерозкритим. Реалізація цієї вимоги має важливе значення для практики досудового розслідування.

Повнота та неупередженість дослідження обставин кримінального провадження покликані забезпечити викриття винуватих у вчиненні кримінального правопорушення і не допустити притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих.

Забезпечення відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди вимагає від слідчого, прокурора вжити своєчасних і реальних заходів щодо виявлення майна, та повернення його законному власнику.

Кримінальне процесуальне судочинство загалом і проведення досудового розслідування, зокрема, покликане сприяти вихованню громадян у дусі дотримання Конституції України й інших законів.

Так, **досудове розслідування** – діяльність правоохоронних органів, що ґрунтується на кримінальному процесуальному законі та здійснювана під наглядом прокурора й суду щодо виявлення, збирання, фіксації і попереднього дослідження доказів, швидкого, повного й неупередженого встановлення обставин кримінального провадження, викриття винуватих осіб і вирішення інших завдань досудового розслідування.

Кримінальне процесуальне **значення** стадії досудового розслідування виявляється в тому, що:

– тільки після закінчення досудового розслідування є можливим ефективний розгляд матеріалів кримінального провадження в суді;

– на стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду (проводиться лише в межах обвинувачення, сформульованому в обвинувальному акті щодо особи, крім випадків, передбачених ст. 337 КПК).

Кожній стадії кримінального процесу властивий специфічний комплекс завдань, що підлягає вирішенню, специфічна процесуальна форма та коло суб'єктів. Тому кожна стадія може складатися з певних етапів, у процесі проходження яких

вирішується її завдання. Проаналізувавши норми Розділу III КПК України можна зробити висновок, що стадія досудового розслідування, своєю чергою, складається з трьох етапів:

- початковий (з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або, як виняток, – отримання уповноваженими органами інформації про вчинене кримінальне правопорушення (при огляді місця події кримінального правопорушення тощо – ч. 3 ст. 214 КПК)) – характеризується невідкладними процесуальними діями та рішеннями для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення і закріплення слідів останнього;

- із моменту повідомлення особі про підозру починається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який завершується згрупуванням такої сукупності доказів, що вказує на можливість прийняття одного з кінцевих рішень стадії досудового розслідування;

- завершальний етап – розпочинається з надання доступу до матеріалів досудового розслідування, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження і закінчується прийняттям підсумкового рішення органом досудового розслідування.

1.2. Форми досудового розслідування: досудове слідство та дізнання

Досудове розслідування складається зі слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на з'ясування обставин кримінального провадження, збирання і перевірку доказів, викриття винуватих осіб. Характер цих дій, їх послідовність залежить від обставин і особливостей конкретного кримінального провадження.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

Органами досудового розслідування (органами, що здійснюють досудове розслідування: здійснюють дізнання і досудове слідство) є:

- слідчі підрозділи:
  - а) органів Національної поліції;
  - б) органів безпеки;

- в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
- г) органів державного бюро розслідувань;
- г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України;

– підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Організація належної роботи (швидкої, повної та неупередженої) з проведення досудового розслідування покладається на начальника органу досудового розслідування.

Прокурор бере участь у проведенні досудового розслідування шляхом здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Досудове розслідування здійснюється згідно з вимогами ст. 215 КПК у **двох формах**:

- дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків;
- досудове слідство – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів.

Кримінальні проступки – це закріплені в законі України про кримінальні проступки діяння, за які не встановлене позбавлення волі та які не тягнуть за собою утворення для засудженого стану судимості.

Доцільно зауважити, що при досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України.

При провадженні дізнання не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою.

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК, крім негласних слідчих (розшукових) дій.

Закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно зі загальними правилами, передбаченими КПК, з урахуванням особливостей, передбачених ст. 301 КПК.

Згідно з ч. 2 ст. 301 КПК слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору один із зазначених процесуальних документів:

- проект рішення про закриття кримінального провадження;
- проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

За необхідності прокурор має право самостійно оформити процесуальні документи, які зазначалися.

Прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру здійснити одну зі зазначених дій:

- прийняти рішення про закриття кримінального провадження;
- звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- подати клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, прокурор зобов'язані переконатися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

- письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

- письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди зі встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

- матеріали досудового розслідування, зокрема документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості.

Досудове слідство є основною формою досудового розслідування, яка покликана забезпечити захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечити охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Воно провадиться у всіх кримінальних провадженнях, за винятком проваджень щодо кримінальних проступків. Відтак, є основною формою здійснення – досудового розслідування.

Слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Серед суб'єктів права на розслідування кримінальних правопорушень потрібно зазначити також керівника органу досудового розслідування, який має право брати участь у провадженні досудового слідства та особисто провадити досудове слідство, користуючись водночас повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК), і прокурора, який має право брати участь у провадженні дізнання і досудового слідства та в необхідних випадках особисто провадити окремі слідчі дії або брати в них участь.

Ніякі інші особи, зокрема й співробітники приватних розшукових бюро, детективних служб, правом розслідування кримінальних правопорушень не наділені.

1.3. Система загальних положень досудового розслідування

Під загальними положеннями досудового розслідування слід розуміти встановлені законом норми-принципи, в яких відображено особливості проведення досудового розслідування, визначають найбільш суттєві вимоги, які пред'являються до порядку провадження процесуальних дій і прийняття рішень. У цих нормах закріплені правові вимоги, що забезпечують дотримання засад кримінального провадження та реалізацію його завдань.

1.3.1. Початок досудового розслідування

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань,

розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення затверджує Генеральна прокуратура України за погодженням із Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, органом, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства.

Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно; відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та реєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

– короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

– попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

– інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ст. 214 КПК.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2, 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 258–258-5 КК. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

1.3.2. Підслідність та місце проведення досудового розслідування

Підслідність – це сукупність правових ознак кримінального провадження передбачених законом, за допомогою яких встановлюється який слідчий підрозділ здійснюватиме провадження досудового розслідування.

Наука кримінального процесу виділяє п'ять видів підслідності в кримінальних провадженнях: предметну, альтернативну, персональну, територіальну та за зв'язком справ. Однак чинний КПК виключає альтернативну підслідність (досудове розслідування здійснює той орган, який виявив кримінальне правопорушення).

Предметна (родова) підслідність – визначається кваліфікацією вчиненого кримінального правопорушення.

Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, окрім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 111, 112, 113, 114, 114¹, 201, 258–258⁵, 265¹, 305, 328, 329, 330, 332¹, 333, 334, 359, 422, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 446, 447 КК.

Якщо під час розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 328, 329, 422 КК, будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 364, 365, 366, 367, 425, 426 КК, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці злочини віднесено згідно зі ст. 216 КПК до підслідності слідчих Національного антикорупційного бюро України.

Слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 204, 205, 205¹, 212, 212¹, 216, 218¹, 219 КК.

Якщо під час розслідування зазначених злочинів будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 192, 199, 200, 222, 222¹, 358, 366 КК, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове

розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Отже, ст. 216 КПК визначає предметну підслідність кожного органу досудового розслідування залежно від виду вчиненого злочину.

Варто зазначити, що розмежування повноважень органів досудового розслідування за предметною ознакою не є незмінним. Залежно від економічних і соціально-політичних змін у суспільстві й обумовлених ними змін в організації досудового розслідування змінюється й предметна підслідність.

Персональна (специфічна) підслідність – визначається характеристиками, особливостями статусу особи, що вчинила кримінальне правопорушення: неповнолітній, посадове чи службове становище особи, особливий правовий статус у державі тощо.

Наприклад, слідчі органів Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування злочинів, учинених:

– Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Директором Національного антикорупційного бюро України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступ-

ником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК;

– службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих злочинів віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з ч. 5 ст. 216 КПК;

– проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), крім злочинів, передбачених ст. 442 КК.

До спеціальної підслідності відносять також кримінальні провадження, передбачені Главою 41 КПК: на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Підслідність за зв'язком кримінальних проваджень – застосовується тоді, коли розслідування одного кримінального правопорушення пов'язане з розслідуванням іншого.

Наприклад, якщо під час розслідування злочинів, які належать до підслідності слідчих органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 192, 199, 200, 222, 222¹, 358, 366 КК, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства.

Аналогічно, якщо під час розслідування злочинів, передбачених ст.ст. 328, 329, 422 КК, які належать до підслідності слідчих органів безпеки, будуть встановлені злочини, передбачені ст.ст. 364, 365, 366, 367, 425, 426 КК, вчинені особою, щодо

якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці злочини віднесено згідно зі ст. 216 КПК до підслідності слідчих Національного антикорупційного бюро України.

А досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремих злочинів проти правосуддя (ст.ст. 384, 385, 386, 387, 388, 396 КК), здійснюється слідчим того органу, до підслідності якого відноситься злочин, у зв'язку з яким почато досудове розслідування.

Якщо під час досудового розслідування буде встановлено інші злочини, вчинені особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування, то у разі неможливості виділення цих матеріалів в окреме провадження прокурор, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням, своєю постановою визначає підслідність усіх цих злочинів.

Територіальна підслідність – досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення.

Якщо слідчому зі заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він проводить розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор із урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

На початку розслідування слідчий перевіряє наявність розпочатих досудових розслідувань щодо того самого кримінального правопорушення.

У разі якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того самого кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове розслідування, наявні в нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати.

*Окремий вид підслідності, який законодавцем виділено відповідно до ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12.08.2014 року, – це **спеціальна підслідність**, відповідно до якої підслідність кримінальних правопорушень, учинених у районі проведення антитерористичної операції, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування визначається Генеральним прокурором України. Так, матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового слідства, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування передаються органам досудового розслідування, визначеним Генеральним прокурором України, протягом десяти робочих днів із дня визначення підслідності.*

Водночас органи досудового розслідування, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень відповідно до положень ст. 2 цього Закону, в разі зміни меж району або завершення антитерористичної операції продовжують досудове розслідування таких кримінальних правопорушень.

Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня.

Спір про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор України або його заступник.

1.3.3. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування

Норми цього інституту мають забезпечити повноту й об'єктивність, а також швидкість проведення досудового розслідування, допомагають встановити роль і ступінь кожного зі співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності в одному провадженні можуть бути **об'єднані** матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Випадки виділення матеріалів кримінального провадження:

- щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або двоє чи більше осіб підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень (ч. 3 ст. 217 КПК);

- щодо інших злочинів, учинених особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, або іншої особи, якщо вони пов'язані зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої ведеться досудове розслідування, і які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування (ч. 9 ст. 216 КПК);

- стосовно окремих підозрюваних, якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення стосуються не всіх, (ч. 3 ст. 280 КПК);

- щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоду на укладення угоди у кримінальному провадженні, що здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень (ч. 8 ст. 469 КПК);

- стосовно неповнолітнього, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім (ч. 1 ст. 494 КПК);

– кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в кримінальному провадженні, яке здійснюється у загальному порядку (ч. 1 ст. 510 КПК).

Не можуть бути об'єднані в одне провадження матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та щодо злочину.

У разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути **виділені** в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень.

Матеріали досудового розслідування **не можуть бути виділені** в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором.

Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування **не може бути оскаржене.**

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а в провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

1.3.4. Розгляд клопотань під час досудового розслідування

Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання та задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована

постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

1.3.5. Строки досудового розслідування

Одним із важливих завдань кримінального провадження є здійснення швидкого розслідування. Дотримання вимог щодо проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції). При обчисленні строків досудового розслідування слід керуватися правилами ст. 115 КПК, відповідно до якої строк досудового розслідування, оскільки він обчислюється місяцями, закінчується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку припадає на неробочий день, то останнім днем строку вважається наступний за ним робочий день, якщо ж припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк закінчується в останній день цього місяця.

Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить:

- шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку;
- дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості;
- вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Відповідно до ст. 219 КПК досудове розслідування повинно бути закінчено:

- протягом одного місяця із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

– протягом двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 Глави 24 КПК. Водночас загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

– двох місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;

– шести місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості;

– дванадцяти місяців із дня повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, не включається у строки, передбачені цією статтею.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею.

Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому ст. 217 КПК, визначається:

– у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, – шляхом поглинання меншого строку більшим;

– у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, – шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої частиною другою ст. 219 КПК.

Обрахований відповідно до частини четвертої цієї статті загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, зазначеним у частині четвертій статті 295 КПК, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження.

Продовження строку досудового розслідування. Якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, зазначений в абз. 2 ч. 1 ст. 219 КПК, вказаний строк може бути неодноразово продовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, на строк, встановлений п.п. 1–3 ч. 2 ст. 219 КПК.

Якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у п. 1 абз. 3 ч. 1 ст. 219 КПК, він може бути продовжений в межах строку, встановленого п. 1 ч. 2 ст. 219 КПК, районним (міським) або іншим прирівняним до нього прокурором.

Якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у п. 2 абз. 3 ч. 1 ст. 219 КПК, він може бути продовжений в межах строків, встановлених п.п. 2 та 3 ч. 2 ст. 219 КПК:

- до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури, заступником Генерального прокурора;
- до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора;
- до дванадцяти місяців – слідчим суддею, за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців – унаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців – унаслідок виняткової складності провадження.

Клопотання про продовження строку досудового розслідування подається не пізніше п'яти днів до спливу строку досудового розслідування, встановленого ст. 219 КПК.

Строк досудового розслідування, що закінчився, поновленню не підлягає.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування зазначаються:

- прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- найменування (номер) кримінального провадження;
- суть повідомленої підозри та правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- посилення на докази, якими обґрунтовується підозра;
- процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом з ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, зобов'язаний розглянути клопотання не пізніше трьох днів із дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування.

Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову у такому продовженні приймається у формі постанови.

Прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконається, що додатковий

строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, прокурора, він визначає новий строк досудового розслідування. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування у разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе наявність підстав, передбачених ч. 6 ст. 295 КПК, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

У разі відмови у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК.

Порядок продовження строку досудового розслідування слідчим суддею. У випадках, передбачених ст. 294 КПК, продовження строку досудового розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за відповідним клопотанням прокурора або слідчого.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру зазначаються:

- найменування (номер) кримінального провадження;
- усі слідчі (розшукові) й інші процесуальні дії, проведені під час кримінального провадження;
- обставини, що перешкождали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше;
- строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- інші відомості, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування.

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру зазначаються:

- прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- найменування (номер) кримінального провадження;
- суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- посилення на докази, якими обґрунтовується підозра;
- процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- обставини, що перешкоджали здійснити ці процесуальні дії раніше.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в межах якого подається клопотання. Водночас слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у відповідному клопотанні найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог статті 295-1 КПК, повертає його прокурору, слідчому, про що постановляє ухвалу.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку досудового розслідування протягом трьох днів із дня його одержання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування, за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника, у разі розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру в разі його протиправності та необґрунтованості.

Окрім підстав, передбачених ч. 4 статті 295-1 КПК, слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, якщо слідчий не доведе, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

Про відмову в задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування слідчим суддею постановляється вмотивована ухвала.

У разі відмови слідчим суддею у продовженні строку досудового розслідування прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення цього досудового розслідування, зобов'язаний протягом п'яти днів здійснити одну з дій, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК.

Ухвала слідчого судді про продовження строку досудового розслідування повинна відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених цим Кодексом, а також містити новий визначений строк досудового розслідування.

Ухвала слідчого судді, прийнята за результатами розгляду клопотання про продовження строку досудового розслідування, оскарженню не підлягає.

1.3.6. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами

Під взаємодією між слідчим і працівниками оперативних підрозділів слід розуміти в узгодженому визначенні та здійсненні слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів під керівництвом слідчого з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Слідчим, оскільки вони провадять розслідування всіх кримінальних проваджень, надається і ширше коло повноважень щодо розслідування кримінальних правопорушень, зокрема такі, як давати доручення оперативним підрозділам.

При розслідуванні кримінальних правопорушень слідчі здійснюють взаємодію з працівниками оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України на основі Кримінального процесуального кодексу, Законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та ін.

Ця взаємодія може бути епізодичною або тривалою. *Епізодична взаємодія* передбачає виконання працівником оперативного підрозділу доручень про проведення окремих слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій. Коли щодо кримінального провадження виникає необхідність спільно вирішити низку питань, взаємодія здійснюється протягом *тривалого часу* і, переважно, організовується з початку розслідування.

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за своєю ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 1, 2 ст. 41 КПК). Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 3 ст. 41 КПК).

Взаємодія слідчого зі співробітником оперативного підрозділу здійснюється в процесуальних (правових) і непроцесуальних (організаційних) формах.

До процесуальних форм взаємодії належать: виконання співробітниками оперативного підрозділу доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, сприяння співробітниками оперативного підрозділу слідчому в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій,

використання слідчим відомостей, одержаних співробітниками оперативних підрозділів унаслідок негласних слідчих (розшукових) дій, для прийняття певних процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження щодо проведення слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів, розшуку підозрюваних і осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

До непроцесуальних форм взаємодії слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів належать: спільний аналіз та оцінка оперативної обстановки й результатів роботи, узгоджене планування слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, спільне використання науково-технічних засобів, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків.

Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу під час досудового розслідування має встановлені законодавцем межі: може здійснюватися на будь-якому етапі досудового розслідування, але обов'язково повинна закінчитись із закриттям кримінального провадження або з направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Втім, якщо метою взаємодії є розшук підозрюваного, то вона може відбуватися з часу оголошення розшуку підозрюваного до закриття розшукового провадження.

1.3.7. Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих

Під час провадження досудового розслідування передбачено залучення до його проведення спеціаліста, перекладача, понятих.

Участь спеціаліста у провадженні досудового розслідування передбачена у ст. 71-72 КПК. *Спеціалістом у кримінальному провадженні* є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування, а саме:

- із використанням спеціальних знань і навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей;

- проводити експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертати увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- виявляти, фіксувати, здійснювати вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

- надання консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Участь спеціаліста у провадженні досудового розслідування підвищує його якість. Його залучення допускається у випадках, передбачених законом. Спеціаліст може бути залучений для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій. У цих випадках слідчий вирішує, чи необхідна участь спеціаліста, і визначає його спеціальність (професію). В інших випадках слідчий зобов'язаний викликати спеціаліста певної професії, наприклад, судово-медичного експерта або лікаря – при проведенні огляду трупа (ст. 238 КПК). Спеціаліст має бути компетентним у питаннях науки і техніки, не мати заінтересованості в результатах кримінального провадження, бути сторонньою особою для потерпілого, підозрюваного. Він не може ухилятися від явки за викликом слідчого, вимога якого обов'язкова не тільки для спеціаліста, а й для керівника підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст. Як спеціалістів можна залучати працівників криміналістичних підрозділів, судово-експертних установ тощо. Перед початком слідчої дії, в якій бере участь спеціаліст, слідчий пересвідчується в особі та компетентності спеціаліста, з'ясовує його стосунки з підозрюваним і потерпілим і роз'яснює спеціалістові його права

й обов'язки. Про виконання слідчим цих вимог зазначається у протоколі слідчої дії. В разі відмови або ухилення спеціаліста від виконання своїх обов'язків слідчий повідомляє про це адміністрацію підприємства, установи й організації за місцем роботи спеціаліста або громадську організацію для відповідного реагування.

Залучення спеціаліста не виключає самостійного використання органами досудового розслідування науково-технічних засобів, які є в них на озброєнні.

За необхідності під час досудового розслідування *перекладу* пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача), який повинен з'явитися за викликом слідчого та здійснювати повний і правильний переклад (ст. 68 КПК).

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі та компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права й обов'язки.

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, встановлену законом.

Залучення перекладача під час провадження досудового розслідування покликано забезпечити:

- реалізацію, передбаченого Конституцією України права кожного на вільний вибір мови спілкування, разом і в сфері кримінального судочинства;

- перекладач забезпечує міжособистісне спілкування осіб, які володіють різними мовами, але є суб'єктами одного досудового розслідування;

- здійснення перекладу змісту комунікації між різними особами під час слідчих (розшукових) дій на державну мову;

- складання протоколів слідчих (розшукових) дій за участю осіб. Які державною мовою не володіють або володіють недостатньо.

Із метою забезпечення неупередженості в проведенні досудового розслідування, при проведенні низки слідчих (розшукових) дій, зокрема, таких, як пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, разом пов'язаного з екс-

гумацією, слідчого експерименту, освідкування особи слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох *незаінтересованих осіб (понятих)*. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважає це за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох *понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії*.

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

1.3.8. Документування ходу провадження досудового розслідування

Уся діяльність органів досудового розслідування в кримінальному провадженні протікає в певній процесуальній формі, яка зобов'язує проводити процесуальні дії в необхідному порядку, з дотриманням встановлених умов і послідовності. Процесуальна форма зумовлює письмовий характер кримінального провадження, разом й досудового розслідування. Складання передбачених законом процесуальних документів – необхідна умова успішного проведення досудового розслідування.

При з'ясуванні сутності й значення процесуальних документів у кримінальному процесі необхідно враховувати вимогу закону про те, що у сфері кримінального провадження весь хід і результати проведення кожної процесуальної дії або ухваленого рішення щодо кримінального провадження письмово закріплюються (відображаються, фіксуються) у певних актах – процесуальних документах. До числа процесуальних дій відносять усі слідчі, судові й інші дії, передбачені законодавством України.

Кримінальним процесуальним документом можна вважати письмовий документ, складений на підставі Кримінального процесуального закону уповноваженим на те суб'єктом у зв'язку з виконанням процесуальних дій або прийняттям рішень, у якому зафіксована інформація про хід і результати діяльності учасників кримінального процесу, зміст і форма рішення, прийнятого в кримінальному провадженні.

Процесуальний документ відіграє домінуючу роль у розвитку кримінального провадження, у здійсненні правосуддя, слугує способом реалізації учасниками процесу своїх прав і законних інтересів, є однією з гарантій їхнього захисту в кримінальному провадженні.

Незалежно від повноти регламентації в Кримінальному процесуальному законі всі процесуальні документи повинні відповідати певним вимогам.

Законність складання. Будь-який процесуальний документ повинен відповідати вимогам закону й по найменуванню та формі, й за змістом: він повинен складатися уповноваженою на те особою за наявності передбачених законом підстав і відповідно до встановлених правил. Якщо в законі закріплені обов'язкові реквізити документа, вони повинні бути повністю дотримані з посиланням на процесуальні норми, що передбачають складання такого документа.

Обґрунтованість як властивість процесуального документа означає, що висновки і рішення по ньому мають ґрунтуватися на сукупності фактів, на достатніх доказах, які б в обов'язковому порядку охоплювали всі суттєві обставини кримінального провадження і відображали реальну дійсність.

Обґрунтованим може бути тільки рішення, яке не суперечить істині, яку можна практично перевірити. Проте потрібно розрізняти поняття «істинність» й «обґрунтованість», оскільки встановлення істини пов'язане з певним процесом пізнання об'єктивної дійсності і має проміжний, відносний характер.

У низці випадків закон вимагає, щоб прийняті акти були також вмотивованими.

Вмотивованість процесуального документа – це наявність у ньому не тільки опису діяння, події, обставин, а й посилання на докази, аналіз, відповідні пояснення.

Вмотивованість прийнятого рішення має сприяти законності та обґрунтованості процесуального акта, допомагати виявляти помилки в судженнях осіб, які приймають рішення, давати можливість підозрюваному, обвинуваченому й іншим особам зрозуміти доводи, які є в основі прийнятого рішення і належно захищати свої інтереси. Вмотивованість начебто окреслює, робить більш яскравими обґрунтованість і законність рішень, надає документам внутрішньої і зовнішньої переконаності, виключає сумніви, суб'єктивізм.

Об'єктивність і вірогідність. Процесуальний документ повинен відповідати за своїм змістом фактичним обставинам, встановленим у кримінальному провадженні, ґрунтуватися на достовірних даних, що мають відношення кримінального провадження, а сформульовані в ньому висновки мають відповідати зібраним доказам і не суперечити один одному.

Логічність документа. Судження, що викладають у процесуальних документах, висновки, твердження повинні відповідати основним законам формальної логіки. Всі судження повинні бути доведеними, а висновки – вмотивованими й логічно збагаченими.

Юридична бездоганність та ясність. Процесуальний документ повинен бути виконаний юридично грамотно й бездоганно, кожен висновок або судження – відповідати чинному закону й ґрунтуватися на сучасному рівні правових знань.

1.3.9. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення

Слідчий, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова в наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.

1.3.10. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

Згідно зі ст. 222 КПК дані досудового розслідування загалом не можуть бути розголошені.

Відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Слідчий, прокурор попереджають осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, з огляду на участь у ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без їх дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Така заборона зумовлена тим, що передчасне розголошення даних розслідування може перешкодити встановленню істини в кримінальному провадженні, зокрема призвести до знищення доказів співучасниками кримінального правопорушення або іншими зацікавленими в результатах кримінального провадження особами, створить умови для ухилення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення тощо. Крім того, передчасне і неконтрольоване розголошення даних досудового розслідування може завдати шкоди не тільки повному й об'єктивному дослідженню обставин кримінального провадження, але й законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства.

Тому для того, щоб не допустити небажану втрату відомостей про обставини досудового розслідування у кримінальному провадженні прокурор, слідчий у необхідних випадках попереджають будь-кого з учасників судочинства (свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих та інших осіб), незалежно від джерела чи способу отримання ними даних досудового розслідування і ступеня поінформованості, про обов'язок не розголошувати без їх дозволу дані досудового розслідування, які їм стали відомі. Винні в цьому несуть кримінальну відповідальність за ст. 387 КК.

Попередження про недопустимість розголошення і дозвіл на розголошення (якщо такий був) доцільно фіксувати в протоколі певної дії, результати якої слідчий забороняє розголо-

шувати, або в окремому протоколі, або в іншому документі (наприклад, підписці). Це дисциплінуватиме учасників процесу та інших осіб і в майбутньому дасть змогу обґрунтовано вирішити питання про їх кримінальну відповідальність.

Дані досудового розслідування можуть бути оголошені лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсягу, в якому вони визнають це можливим, якщо розголошення не суперечить інтересам досудового розслідування і не пов'язане з порушенням прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Розголошення даних про приватне життя учасників кримінального судочинства без їх згоди не допускається. Згода учасника кримінального судочинства на розголошення даних про його приватне життя повинна бути виражена в письмовій формі та міститися в матеріалах кримінального провадження.

1.4. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції

Указаний режим встановлюється відповідно до ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12.08.2014 року та Розділом 9-1 КПК «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції».

Територія проведення антитерористичної операції – територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014.

Кабінет Міністрів України на засіданні 30 жовтня прийняв розпорядження № 1053, яким затвердив перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція.

Потрібно зауважити, що на території України, де проводиться антитерористична операція, питання досудового розслідування, діяльності слідчого судді та судового розгляду кримінальних проваджень значно утруднюються.

Відтак відповідно до зазначеного закону, питання, що відносяться до повноважень слідчого судді в кримінальних провадженнях, що перебувають на стадії досудового розслідування і здійснюються в районі проведення антитерористичної операції, в разі неможливості здійснювати правосуддя розглядаються слідчими суддями місцевих загальних судів, визначених головою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

У разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених ст.ст. 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109–114⁻¹, 258–258⁻⁵, 260–263⁻¹, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 КК, ці повноваження виконує відповідний прокурор (ст. 615 КПК).

Що стосується організації досудового розслідування на цій території, то підслідність кримінальних правопорушень, вчинених у районі проведення антитерористичної операції, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування визначається Генеральним прокурором України.

Матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового слідства, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування передаються органам досудового розслідування, визначеним Генеральним прокурором України, протягом десяти робочих днів із дня визначення підслідності.

Органи досудового розслідування, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень відповідно до положень ст. 2 КПК, в разі зміни меж району або завершення антитерористичної операції продовжують досудове розслідування таких кримінальних правопорушень.

Ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без по-

важкої причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який перебуває в районі проведення антитерористичної операції, та оголошення його у розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження в порядку, передбаченому КПК, з особливостями, встановленими цим Законом.

Вимога про оголошення у міждержавний або міжнародний розшук не поширюється на випадки, якщо вирішується питання про застосування стосовно цих осіб спеціального кримінального провадження.

Контрольні запитання

1. Що таке досудове розслідування?
2. Які є форми досудового розслідування?
3. Які є положення стадії досудового розслідування?
4. Хто має право почати досудове розслідування?
5. Що таке підслідність? Які є види підслідності?
6. Які є строки досудового розслідування?
7. Які є форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами?
8. Які є особливості документування провадження досудового розслідування?
9. Що таке територія проведення антитерористичної операції?

Рекомендована література

1. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2013. № 5. С. 115–119.
2. Белозеров Ю., Грязнова В. Соединение и выделение уголовных дел. *Социалистическая законность*. 1974. № 1. С. 62–64.
3. Взаємодія слідчих і експертів в процесі боротьби зі злочинністю: проблеми і шляхи подолання: матер. наук.-практ. конф. Львів: ЛІВС, 2003. 92 с.
4. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого зі спеціалістами під час проведення обшуку. Проблеми вдосконалення підготовки слідчих та експертів в умовах реформування правоохоронної системи в Україні: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (10 червня 2005 р.). Львів: Львівський юридичний інститут МВС України. 2005. С. 233–237.

5. Волошина В. К. Щодо співвідношення специфічних принципів розслідування та загальних умов провадження досудового слідства. *Часопис Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 1–5.
6. Вороновський Л. Строки досудового слідства у кримінальних справах. *Вісник прокуратури*. 2003. № 4. С. 64–66.
7. Горбачов В. Підслідність кримінальних справ. *Вісник прокуратури*. 2003. № 11. С. 46–50.
8. Дунаєва А. В. Взаємодія слідчого та оперативного підрозділу органу внутрішніх справ під час розшуку підозрюваного. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 18. С. 1–7.
9. Зеленецький В., Денисюк П. Поняття дізнання та його види.: *Право України*. 2001. № 9. С. 48–50.
10. Ільковець Л. Проблеми реформування досудового слідства. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 1. С. 55–59.
11. Карпов Н. С. Питання призначення видів науково-технічних засобів, які використовуються у кримінальному процесі. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 2. С. 75–80.
12. Климчук С. Процесуальна регламентація застосування фотозйомки та відеозапису в ході слідчої дії. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 121–124.
13. Мархевка О. В. Підстави та умови залучення перекладача до участі в кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2014. № 2 (2.2). С. 259–265.
14. Фастовець В. А. Окремі аспекти залучення спеціаліста до участі в процесуальних діях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 125–130.

Тема 2

ПОЧАТОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Засади ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР)

2.2. Прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події

2.3. Порядок і строки внесення відомостей до ЄРДР. Надання відомостей з ЄРДР

2.4. Облік кримінальних правопорушень та кримінальних проваджень. Контроль за додержанням порядку ведення Єдиного обліку та ЄРДР

2.5. Організація реагування органів Національної поліції на кримінальні правопорушення та інші події. Права й обов'язки працівників поліції щодо реагування на кримінальні правопорушення та інші події

2.1. Засади ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР)

Досудове розслідування, відповідно до положень ч. 2 ст. 214 КПК розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до Реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 3 ст. 214 КПК). Рішення про внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР вповноважені приймати слідчий або прокурор (ч. 1 ст. 214 КПК). Оскарженню в порядку, передбаченому Главою 26 КПК, підлягає тільки бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Рішення щодо внесення відповідних відомостей до ЄРДР, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 303 КПК, оскарженню не підлягає. Слідчий, який надалі здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування.

ЄРДР створений та ведеться відповідно до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України № 139 від 06.04.2016 (Положення).

ЄРДР – створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, зазначених у п. 1 Глави 2 Розділу I Положення, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до ЄРДР, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом.

Даними, які вносяться до ЄРДР є:

1) час та дата надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) передача матеріалів та відомостей іншому органу досудового розслідування або за місцем проведення досудового розслідування (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, 218 КПК);

7) прізвище, ім'я, по батькові керівника прокуратури, органу досудового розслідування, слідчого, прокурора, який вніс відомості до Реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

8) дата затримання особи;

9) обрання, зміну та скасування запобіжного заходу (ст. ст. 176–178, 200, 202, 492, 493, 508 КПК);

10) час та дата повідомлення про підозру, зміну повідомлення про підозру, особу, яку повідомлено про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 278, ст. 279 КПК);

11) час та дата складання повідомлення про підозру, особу, стосовно якої складено повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність у разі неможливості повідомлення такій особі про підозру з об'єктивних причин (ст. 277 КПК);

12) юридична особа, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру (ч. 8 ст. 214 КПК України);

13) дата та підстава здійснення (скасування) спеціального досудового розслідування (ч. 6 ст. 297-4 КПК);

14) зупинення та відновлення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280, ч. 2 ст. 281, ч. 3 ст. 282 КПК);

15) оголошення розшуку підозрюваного (ст. 281 КПК);

16) об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань (ст. 217 КПК);

17) продовження строків тримання під вартою та досудового розслідування (ст. 197, 199, 219, 294 КПК);

18) встановлені, відшкодовані матеріальні збитки, суми пред'явлених позовів у кримінальному провадженні, вартість арештованого майна;

19) закінчення досудового розслідування (ч. 3 ст. 283 КПК);

20) інші відомості, передбачені первинними обліковими документами.

Облік кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, проводиться за територіальним принципом їх вчинення (юрисдикцією місця вчинення кримінального правопорушення) або за визначенням прокурора відповідного рівня згідно з вимогами ст. 218 КПК.

Формування ЄДРР розпочинається з моменту внесення до нього Реєстратором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених у заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ним самостійно з будь-якого джерела. Усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником.

Відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК, зокрема мати

короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

У разі виявлення ознак правопорушення на морському, річковому судні чи військовому кораблі, а також миротворчим контингентом та персоналом, що перебуває за межами України, під час виконання міжнародних миротворчих місій поза межами України досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про правопорушення вносяться до Реєстру за першої можливості (ч. 3 ст. 214 КПК).

Облік кримінальних правопорушень при настанні надзвичайних і невідворотних обставин (непереборної сили) на території проведення антитерористичної операції забезпечується шляхом передачі відомостей про заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення засобами факсимільного, електронного або телефонного зв'язку до військової прокуратури регіону, підпорядкованої їй прокуратури гарнізону або іншої військової прокуратури (на правах місцевої). Військова прокуратура регіону (або підпорядкована їй прокуратура) організовує внесення відомостей до ЄРДР з дотриманням порядку та строків, визначених ст. 214 КПК.

Дані з ЄРДР використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до ЄРДР. Він утворений та ведеться відповідно до вимог КПК з метою забезпечення:

- єдиного обліку кримінальних правопорушень та прийнятих під час досудового розслідування рішень, осіб, які їх учинили, та результатів судового провадження;
- оперативного контролю за додержанням законів під час проведення досудового розслідування;
- аналізу стану та структури кримінальних правопорушень, вчинених у державі.

Держатель ЄРДР – генеральна прокуратура України, яка здійснює:

- розробку засобів організаційного, методологічного та програмно-технічного ведення ЄРДР;
- виконання функцій адміністратора електронної бази даних (накопичення, їх зберігання, захист, контроль права доступу тощо);

– організацію взаємодії з базами даних Міністерства внутрішніх справ України та Державної судової адміністрації України;

– розробку нормативних документів щодо створення, ведення та користування даними ЄРДР.

Виконання функцій адміністратора ЄРДР покладається на Генеральну прокуратуру України та прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Генеральна прокуратура та відповідні прокуратури регіонального рівня забезпечують технічне і технологічне створення та супроводження програмного забезпечення ЄРДР, адміністрування та моніторинг використання системи, надання реєстраторам доступу до нього та обмеження доступу у визначених Положеннях про ЄРДР випадках, використання електронного цифрового підпису, збереження і захист даних, що містяться у ЄРДР, перевірки дотримання дисципліни та системи безпеки, проводить навчання щодо наповнення та користування ЄРДР, а також виконує інші функції, передбачені цим Положенням.

Користувачами ЄРДР є керівники прокуратур та органів досудового розслідування, прокурори, слідчі й інші уповноважені особи органів Національної поліції, Служби безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Державного бюро розслідувань, підрозділів детективів, підрозділів внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, які виконують функції з інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів та ведення спеціальних обліків (оперативних, оперативно-облікових, дактилоскопічних тощо) відповідно до чинного законодавства.

Відомості про реєстраторів (прокурорів, слідчих) та користувачів заносяться до довідника організаційної структури ЄРДР по кожному органу досудового розслідування та прокуратурах.

Посадова особа органу поліції при виявленні чи отриманні інформації про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію негайно повідомляє про це чергову частину органу поліції. Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію можуть

бути усними або письмовими. Усні заяви про вчинення кримінального правопорушення заносяться до протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під підпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 КК України, крім випадків надходження заяви або повідомлення поштою чи зв'язком іншого виду.

Заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події реєструються цілодобово в чергових частинах органів поліції уповноваженими працівниками відразу після їх надходження, вносяться до журналу ЄО та інтегрованої інформаційно-пошукової системи з усіма відомостями з журналу ЄО. Журнали ЄО заповнюються уповноваженими працівниками чергових частин органів поліції. Записи за кожною інформацією повинні містити стислі та вичерпні дані про те, коли надійшла заява чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, хто, коли і в якій формі повідомив про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, що і коли сталося, час та дату реєстрації, яких заходів ужито за заявою чи повідомленням про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, ким та кому доручено розгляд заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, час та дату отримання заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події для внесення відповідних даних до ЄРДР. Закінчені журнали ЄО та журнали видачі талонів разом з талонами-корінцями передаються до підрозділів документального забезпечення органів поліції.

Кадрові підрозділи органів прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної податкової служби України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро у день підписання наказу про призначення чи звільнення керівника прокуратури, прокурора, керівника органу досудового розслідування та слідчого письмово повідомляють про це осіб, відповідальних за ведення довідників зазначених відомств, для внесення до них змін про реєстраторів.

2.2. Прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події

Прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події незалежно від місця та часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснюється цілодобово і невідкладно тим органом поліції, до якого надійшла заява чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, або слідчим, або іншою посадовою особою органу поліції, якою самостійно виявлено з будь-якого джерела обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Облік таких заяв та повідомлень проводиться уповноваженими працівниками чергових частин органів поліції, працівниками інших структурних підрозділів цих органів, яких призначено підмінними черговими в установленому порядку, оператором підрозділу «102» або іншою посадовою особою.

При особистому зверненні заявника до органу поліції зі заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію уповноважений працівник чергової частини або інша службова особа в кімнаті для приймання громадян цілодобово оформляють протоколи усних заяв і відразу реєструють заяви в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події (далі – журнал ЄО). Форма журналу ЄО є єдиною для всіх органів поліції. За правильність ведення журналу ЄО відповідає уповноважений працівник чергової частини органу поліції.

Повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події, отримані оператором підрозділу «102», вносяться до робочого зошита, в якому зазначаються відомості про дату та час надходження повідомлення, хто повідомив (П.І.Б., місце проживання/місцезнаходження, телефон), стислий зміст заяви. Уся отримана інформація про кримінальні правопорушення та інші події після її внесення до робочого зошита відразу передається до органів поліції для реагування, про що робиться відмітка в робочому зошиті (кому передано повідомлення, номер реєстрації в журналі ЄО органу поліції). Уповноважений працівник чергової частини органу поліції, отримавши заяву (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення та

іншу подію, відразу реєструє її (його) в журналі ЄО та направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи групу швидкого реагування. Інформацію, яка надійшла до чергової частини органу поліції, про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію на території обслуговування іншого органу поліції уповноважений працівник чергової частини відразу реєструє в журналі ЄО та невідкладно інформує про це той орган, на території оперативного обслуговування якого мала місце така подія. Матеріали про вчинення правопорушення, що містить ознаки кримінального, заборонено передавати до іншого органу поліції без реєстрації в журналі ЄО та внесення відомостей до ЄРДР.

Посадова особа органу поліції в разі перебування поза межами органу, в якому вона призначена, на території України в разі звернення до неї громадян або службових осіб із заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких зобов'язана вжити заходів щодо запобігання правопорушенням і їх припинення, рятування людей, надання допомоги особам, які їй потребують, установа і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та охорони місця події і повідомити про це найближчий орган поліції.

Посадова особа органу поліції при виявленні чи отриманні інформації про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію негайно повідомляє про це чергову частину органу поліції. Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію можуть бути усними або письмовими. Усні заяви про вчинення кримінального правопорушення заносяться до протоколу прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення або таке, що готується, який підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. Особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення, під підпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену ст. 383 КК України, крім випадків надходження заяви або повідомлення поштою чи зв'язком іншого виду.

Заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події реєструються цілодобово в чергових час-

тинах органів поліції уповноваженими працівниками відразу після їх надходження, вносяться до журналу ЄО та інтегрованої інформаційно-пошукової системи з усіма відомостями з журналу ЄО. Журнали ЄО заповнюються уповноваженими працівниками чергових частин органів поліції. Записи за кожною інформацією повинні містити стислі і вичерпні дані про те, коли надійшла заява чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, хто, коли і в якій формі повідомив про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, що і коли сталося, час та дату реєстрації, яких заходів ужито за заявою чи повідомленням про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, ким та кому доручено розгляд заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, час та дату отримання заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події для внесення відповідних даних до ЄРДР. Закінчені журнали ЄО та журнали видачі талонів разом з талонами-корінцями передаються до підрозділів документального забезпечення органів поліції.

Про наявність письмових заяв про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до чергової частини органу поліції, та повідомлень, що надійшли усно, у яких наявні відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після реєстрації в журналі ЄО уповноважений працівник чергової частини доповідає начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до ЄРДР та інформує начальника органу поліції. Про заяви і повідомлення, які надійшли до чергової частини органу поліції і в яких відсутні відомості, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації в журналі ЄО доповідається уповноваженим працівником чергової частини начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки, для розгляду та прийняття рішення згідно зі Законом України «Про звернення громадян» або Кодексом про адміністративні правопорушення. У разі встановлення начальником органу поліції в заяві (повідомленні) відомостей, які вказують на вчинення кримінального правопорушення, він за своєю резолюцією (не пізніше однієї доби з часу реєстрації заяви в журналі ЄО) повертає її (його) до чергової частини для негайної

передачі начальнику слідчого підрозділу. У разі якщо письмова заява, повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення надійшли до управління, відділу, відділення поліції при особистому зверненні заявника, водночас з його реєстрацією в журналі ЄО в черговій частині управління, відділу, відділення поліції уповноважений працівник чергової частини оформляє талон-повідомлення, форма якого наведена в додатку 4 до цієї Інструкції, і видає його заявнику. Заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органу поліції поштою, телеграфом, факсимільним зв'язком або зв'язком іншого виду, реєструються в підрозділах документального забезпечення цих органів, про них доповідається начальникові органу поліції або особі, яка виконує його обов'язки. Останні, своєю чергою, накладають письмові резолюції щодо подальшого розгляду заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події з ознаками кримінальних правопорушень у порядку, передбаченому п. 5 цього розділу. Датою подання заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події до органів поліції вважається дата реєстрації такої заяви чи повідомлення в журналі ЄО органу поліції. Про заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до центрального органу управління поліцією та головних управлінь Національної поліції, в яких зазначаються обставини, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після їх реєстрації в журналі вхідної кореспонденції працівниками підрозділів документального забезпечення негайно доповідається керівництву цих органів, після чого за резолюцією вони передаються до органів поліції нижчого рівня, а копії – до уповноваженого структурного підрозділу відповідного органу поліції. Структурні підрозділи центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції зобов'язані поінформувати заявника про направлення такої заяви або повідомлення до органів поліції нижчого рівня, а також забезпечити контроль за внесенням відомостей до журналу ЄО у відповідному органі поліції. У журналі ЄО чергових частин центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції реєструються заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушен-

ня та інші події, досудове розслідування за якими здійснюється слідчими підрозділами цих органів. Повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, які надійшли до чергових частин центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції телефоном, уповноваженими працівниками чергових частин відразу реєструються в журналі ЄО та передаються до органів поліції нижчого рівня із внесенням реєстраційного номера журналу ЄО вказаних органів у журнал ЄО чергової частини центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції. Заяви та повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, які надійшли при особистому зверненні громадян до центрального органу управління поліцією та головних управлінь Національної поліції, уповноважені працівники чергових частин цих органів реєструють у журналі ЄО та одночасно оформляють талон-повідомлення, який видається заявнику, після чого інформують про них управління, відділ, відділення поліції із внесенням реєстраційного номера журналу ЄО вказаного органу в графу 8 журналу ЄО чергової частини центрального органу управління поліцією та головних управлінь Національної поліції відповідно. Про зареєстровані заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події доповідається керівництву центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції та за резолюцією керівництва центрального органу управління поліцією або головних управлінь Національної поліції їх надсилають до органів поліції нижчого рівня за місцем вчинення кримінального правопорушення. Анонімні листи, що містять відомості про вчинені кримінальні правопорушення, реєструються лише в підрозділах документального забезпечення і передаються за резолюцією керівника органу поліції або особи, яка виконує його обов'язки, до структурних підрозділів для використання в розкритті злочинів.

У журналі ЄО також реєструються: 1) заяви і повідомлення про зниклих безвісти осіб; 2) рапорти працівників органів поліції про виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та іншу подію.

2.3. Порядок і строки внесення відомостей до ЄРДР. Надання відомостей з ЄРДР

Формування ЄРДР розпочинається з моменту внесення до нього Реєстратором відповідних відомостей про кримінальне правопорушення, зазначених у заяві чи повідомленні про його вчинення або виявлених ним самостійно з будь-якого джерела. Усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником.

Відомості про кримінальне правопорушення, викладені в заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела, повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК.

У разі виявлення ознак правопорушення на морському, річковому судні чи військовому кораблі, а також миротворчим контингентом та персоналом, що перебуває за межами України, під час виконання міжнародних миротворчих місій поза межами України досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про правопорушення вносяться до ЄРДР при першій можливості (ч. 3 ст. 214 КПК).

Облік кримінальних правопорушень при настанні надзвичайних і невідворотних обставин (непереборної сили) на території проведення антитерористичної операції забезпечується шляхом передачі відомостей про заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення засобами факсимільного, електронного або телефонного зв'язку до військової прокуратури регіону, підпорядкованої їй прокуратури гарнізону або іншої військової прокуратури (на правах місцевої). Військова прокуратура регіону (або підпорядкована їй прокуратура) організовує внесення відомостей до Реєстру з дотриманням порядку та строків, визначених ст. 214 КПК.

Унесення відомостей до ЄРДР здійснюється з дотриманням строків, визначених КПК та Положенням про порядок ведення ЄРДР, а саме про: заяву, повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення – у термін, визначений ч. 1 ст. 214 КПК; призначення слідчого, процесуального керівника, прийняття до провадження – невідкладно; юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, – невідкладно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110,

113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, 369, 369², 436, 437, 438, 442, 444, 447, ч. 1, 2 ст. 368³, ч. 1, 2 ст. 368⁴ КК, або від імені такої юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ст. 258–258⁵ КК; дату складання повідомлення про підозру, дату і час вручення повідомлення про підозру, зміну раніше повідомленої підозри – невідкладно; передачу матеріалів та відомостей (ч. 5 ст. 36, ч. 7 ст. 214, ст. 216, ч. 4 ст. 218 КПК), зупинення та відновлення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280, ч. 2 ст. 281, ч. 3 ст. 282 КПК), об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування (ст. 217 КПК), закінчення досудового розслідування (ч. 3 ст. 283 КПК) – протягом 24 годин із моменту прийняття процесуальних рішень; продовження строків розслідування (ст. 219, 294, 296 КПК) – протягом 24 годин із моменту задоволення прокурором клопотання з цих питань; оголошення розшуку (ст. 281 КПК) – протягом 24 годин із моменту винесення прокурором або слідчим відповідної постанови; вжиті заходи забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК), відкриття матеріалів досудового розслідування іншій стороні (ст. 290 КПК) – протягом 24 годин із моменту вчинення процесуальної дії; повернення судом кримінального провадження, обвинувального акта, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру в порядку ч. 3 ст. 314, ч. 4 ст. 288, ч. 2 ст. 407 КПК – упродовж 24 годин із моменту надходження зі суду матеріалів до прокурора; інші відомості, передбачені первинними обліковими документами, – упродовж 24 годин із моменту прийняття процесуального рішення.

Відомості з Реєстру надаються у вигляді витягу в порядку, встановленому КПК, за формою, наведеною у додатку Положення про порядок ведення ЄРДР.

Витяг із Реєстру – документ, який засвідчує факт реєстрації в ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення. До витягу з Реєстру включається інформація про: номер кримінального провадження; дату надходження заяви, повідомлення та дату і час внесення відомостей про заяву, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, наслідок розслідування кримінального правопорушення; прізвище, ім'я,

по батькові потерпілого, заявника (найменування юридичної особи та ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру (ЄДР) **юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань**); короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; прізвище, ім'я, по батькові та дату народження особи, яку повідомлено про підозру, наслідки розслідування щодо особи та відомості про здійснення спеціального досудового розслідування щодо неї; найменування, код ЄДР, юридичну адресу, розрахунковий рахунок, місце та дату державної реєстрації юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, а також анкетні дані її представника; орган досудового розслідування; прізвище, ім'я, по батькові слідчого (слідчих) органів досудового розслідування, працівника (працівників) підрозділів детективів та внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро, які здійснюють досудове розслідування, та прокурора (прокурорів), який (які) здійснює(ють) процесуальне керівництво.

Реєстратори самостійно формують (отримують) витяг із Реєстру в межах унесеної інформації та посвідчують його своїм підписом. Держатель надає відомості з Реєстру з додержанням вимог КПК та Закону України «Про захист персональних даних».

2.4. Облік кримінальних правопорушень та кримінальних проваджень. Контроль за додержанням порядку ведення Єдиного обліку та ЄДР

Облік кримінальних правопорушень, осіб, які їх учинили, проводиться за територіальним принципом їх вчинення (юрисдикцією місця вчинення кримінального правопорушення) або за визначенням прокурора відповідного рівня згідно з вимогами ст. 218 КПК.

Обмін інформацією, що міститься в ЄДР та базах даних Міністерства внутрішніх справ, здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства.

Обмін даними щодо осіб у кримінальних провадженнях, що містяться в ЄДР та автоматизованій системі документо-

обігу суду, облік та використання даних про результати судового провадження здійснюються відповідно до вимог чинного законодавства.

Облік кримінальних правопорушень за заявами, повідомленнями, які надійшли прокурору або органу досудового розслідування, або виявленими з інших джерел обставинами, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення, здійснюється Реєстратором за дорученням керівника прокуратури або органу досудового розслідування шляхом внесення до Реєстру відомостей, визначених ч. 5 ст. 214 КПК.

Керівник прокуратури, органу досудового розслідування після перевірки внесених до Реєстру відомостей реєструє кримінальне провадження. У Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником прокуратури або органу досудового розслідування таких відомостей.

Номер кримінального провадження складається з таких реквізитів: код органу, який розпочав досудове розслідування, рік, код відомства та територіального органу, номер кримінального провадження. Реквізити номера кримінального провадження зберігаються на всіх стадіях досудового розслідування. Код регіону, району, на території яких учинено кримінальне правопорушення, слідчий або прокурор після внесення відомостей до Реєстру про кримінальне правопорушення визначає згідно з довідником регіонів. Кодування регіонів, районів єдині для всіх органів досудового розслідування. При внесенні до Реєстру відомостей за фактами смерті людей потрібно керуватися наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України від 28 листопада 2012 року № 1095/955/119 «Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 18 грудня 2012 року за № 2106/22418.

Одночасно з визначенням правової кваліфікації за ст. 115–118 КК (в редакції 2001 року), ст. 94–98 КК (в редакції 1960 року)

підлягають внесенню до Реєстру додаткові відмітки щодо розмежування очевидних вбивств (зокрема в ході бойових дій), фактів природної смерті, самогубств, зникнення безвісти, нещасних випадків.

До ЄРДР підлягають внесенню відомості, які характеризують кримінальне правопорушення. Факт внесення цих відомостей відображається у Реєстрі та вони є доступними прокурору відповідного рівня для перегляду з дотриманням правил доступу. Відомості про декілька вчинених кримінальних правопорушень, зазначених в одній заяві, повідомленні або виявлених безпосередньо прокурором, слідчим чи працівником іншого підрозділу, незалежно від часу їх учинення, наявності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, вносяться до ЄРДР за кожним правопорушенням окремо.

При виділенні з кримінального провадження матеріалів щодо окремої особи у випадку вчинення кримінального правопорушення групою осіб (усіма її членами) відомості про правопорушення у Реєстрі обліковуються у новоствореному кримінальному провадженні з присвоєнням нового номера. Водночас використовується реквізит «виділено».

При виділенні досудового розслідування стосовно особи, яка входила до злочинної групи, але кримінальне правопорушення вчинила самостійно, у першому кримінальному провадженні правопорушення, вчинені цією особою, виключаються й обліковуються зі заповненням реквізиту «основна» у новому кримінальному провадженні у загальному порядку за новим номером.

При внесенні до ЄРДР фабули кримінального правопорушення в обов'язковому порядку відображаються дата, час, адреса, місце, спосіб, знаряддя, засоби й інші особливості вчинення кримінального правопорушення, розмір збитків, прізвище фізичної особи (осіб) або дані про юридичну особу (осіб), яка (які) є потерпілими, дані про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, інші необхідні відомості.

Прокурори, керівники органів досудового розслідування усіх рівнів забезпечують у відомствах контроль за своєчасним, повним та достовірним внесенням інформації до ЄРДР у строки, визначені КПК та цим Положенням. Прокурори, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведен-

ня досудового розслідування у формі процесуального керівництва, перед внесенням до Реєстру відповідно до ч. 3 ст. 283 КПК даних про результати досудового розслідування особисто перевіряють правильність і повноту відомостей про кримінальне правопорушення, осіб, які їх учинили, та рух кримінальних проваджень. Керівники підрозділів організаційного забезпечення ЄРДР та інформаційно-аналітичної роботи Генеральної прокуратури України, підрозділів ведення ЄРДР та інформаційно-аналітичної роботи прокуратур регіонального рівня забезпечують проведення систематичних перевірок об'єктивного внесення Реєстраторами до Реєстру відомостей про кримінальні правопорушення та результати їх розслідування з урахуванням вимог КПК. У разі встановлення фактів невідповідності внесеної до Реєстру інформації матеріалам кримінального провадження або її неповноти вживаються заходи щодо усунення виявлених порушень.

2.5. Організація реагування органів Національної поліції на кримінальні правопорушення та інші події. Права й обов'язки працівників поліції щодо реагування на кримінальні правопорушення та інші події

Правовою основою діяльності Національної поліції щодо реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події є Конституція України, закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти, зокрема Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України № 111 від 16.02.2018 року (далі – Інструкція).

При надходженні до органу Національної поліції заяв чи повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події працівники чергових частин (далі – черговий) територіальних органів з'ясовують час, місце, характер та інші обставини

того, що сталося, організують збір слідчо-оперативних груп (далі – СОГ), оперативних груп (далі – ОГ), інших нарядів і направляють їх на місця подій.

Загальний строк прибуття працівників поліції на місце вчинення кримінальних правопорушень та інших подій не повинен перевищувати часу збору до виїзду та часу, мінімально необхідного для подолання відстані від органу Національної поліції до місця події (з урахуванням особливостей місцевості, погодних та дорожніх умов).

Орієнтовний час прибуття наряду поліції на місце події з моменту призначення наряду для реагування на правопорушення або подію (з урахуванням середньої швидкості руху автомобіля 40–50 км/год) становить у межах міста: до 7 хвилин – при перебуванні наряду в зоні оперативного реагування; до 10 хвилин – у разі якщо задіяно наряд з іншої (сусідньої) зони обслуговування; у сільській місцевості: до 20 хвилин – при перебуванні наряду в зоні оперативного реагування; до 40 хвилин – у разі якщо задіяно наряд з іншої дільниці. У разі ускладнення погодних умов, дорожньої обстановки та особливостей місцевості або інших непередбачуваних обставин загальний строк прибуття наряду поліції на місце вчинення правопорушення або події не повинен перевищувати часу, мінімально необхідного, для подолання відстані від місця дислокації наряду поліції до місця події.

Оперативний черговий територіального відділу поліції (ТВП), заступаючи на чергування разом із відповідальним по ТВП (начальником сектору реагування патрульної поліції (СРПП)), має перевірити наявність та працездатність у нарядів поліції планшетних пристроїв (за наявності), відповідність даних, унесених у розстановку нарядів поліції: прізвище старшого наряду, абонентський номер мобільного телефону, режим несення служби, номерний знак службового автомобіля тощо. У разі відсутності (несправності) планшетного пристрою, нестійкого рухомого (мобільного) зв'язку оперативний черговий має зв'язатися з нарядом поліції за допомогою телефону або радіозв'язку та здійснити перевірку.

Отримавши телефоном повідомлення про правопорушення або подію (електронне повідомлення від працівни-

ка підрозділу «102» через систему «Інформаційного порталу Національної поліції» (ІНП)), оперативний черговий ТВП зобов'язаний:

1) ознайомитися зі змістом повідомлення та діяти, керуючись Алгоритмом орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби, що додається до Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 111 від 16.02.2018 року;

2) зареєструвати заяву чи повідомлення в електронному журналі ЄО системи ІНП (у разі відсутності можливості автоматичної реєстрації в журналі ЄО);

3) за погодженням з диспетчером направити на місце вчинення правопорушення або події наряд поліції, окремих працівників, а в разі вчинення кримінального правопорушення – слідчо-оперативну групу (СОГ);

4) контролювати виконання завдань нарядами поліції та СОГ, які направлялися диспетчерами на відпрацювання правопорушення або події;

5) при отриманні від наряду поліції, який прибув на місце події, інформації про наявність ознак кримінального правопорушення, невідкладно направити на місце події СОГ, доповісти відповідальному по ТВП (начальнику СРПП), начальнику ТВП або особі, яка виконує його обов'язки, та внести відповідну інформацію до системи ІНП;

6) у разі надходження телефонного повідомлення від диспетчера про відсутність вільних нарядів і неможливості організації реагування силами наявних добових нарядів доповісти начальнику ТВП або особі, яка виконує його обов'язки, та відповідальному по ТВП (начальнику СРПП), які визначають додаткові сили та засоби, що необхідно задіяти для реагування на ці повідомлення, та надають доручення щодо їх направлення на місця подій;

7) повідомити служби екстреної допомоги «101», «103», «104», інші правоохоронні органи та органи державної влади у разі необхідності;

8) при отриманні повідомлення про правопорушення або подію телефоном або під час особистого звернення заявника до підрозділу поліції, самостійного виявлення ним з будь-

якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення правопорушення або події:

- з'ясувати час, місце (адресу), спосіб та інші обставини правопорушення або події, абонентський номер телефону та установчі дані потерпілого або заявника;

- унести самостійно або організувати внесення інформації про отримане повідомлення до системи ІППП;

- за погодженням із диспетчером направити на місце події наряд поліції, окремих працівників, а в разі вчинення кримінального правопорушення – СОГ;

- за потреби з'ясувати в заявника необхідну додаткову інформацію для вжиття заходів щодо встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

- під час особистого звернення заявника до поліції видати відповідний талон-повідомлення, передбачений Інструкцією з єдиного обліку, затвердженої наказом МВС № 1377 від 16.11.2015 року, або у разі технічної можливості відправити заявнику текстове (смс-повідомлення) чи електронне повідомлення (на адресу електронної пошти) про його реєстраційний номер;

9) контролювати своєчасне прибуття нарядів поліції на місце вчинення кримінального правопорушення та оперативне отримання інформації, необхідної для інформування чергової служби вищого рівня;

10) здійснити орієнтування всіх нарядів поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення, прикмети правопорушників та напрямки їх відходу. Організувати направлення електронною поштою орієнтувань з прикметами злочинців, викраденого;

11) інформувати наряди поліції про результати перевірок за інформаційними ресурсами системи ІППП стосовно особи, що здійснила виклик поліції, особи щодо якої здійснено виклик, адреси виклику або іншої особи (наявність у власності зареєстрованої зброї, знаходиться в розшуку чи ні, категорію особи);

12) контролювати виконання визначених завдань із відпрацювання вчиненого правопорушення шляхом підтримання зв'язку зі задіяними нарядами поліції та СОГ. У разі відсут-

ності в задіяних нарядах поліції планшетних пристроїв організувати внесення до системи ІПНП інформації про результат їх виїзду;

13) опрацювати отриману під час чергування інформацію про правопорушення або події та на її основі підготувати добове зведення, яке надати керівництву ТВП, заінтересованим структурним підрозділам та до органів прокуратури;

14) перевірити наявність відмітки в системі ІПНП щодо необхідності інформування про подію центрального органу управління поліції. За наявності відмітки чергова служба вищого рівня інформується в системі ІПНП автоматизовано в електронному вигляді. У разі відсутності технічної можливості проставлення таких відміток або тимчасової неможливості передачі даних про вчинені резонансні кримінальні правопорушення чи надзвичайні події, інформація до чергової служби вищого рівня передається телефонним або іншим видом зв'язку;

15) під час отримання повідомлення про резонансне кримінальне правопорушення чи надзвичайну подію, які мали місце на території обслуговування ТВП, доповісти про це начальнику ТВП, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному по ТВП (начальнику СРПП), а також повідомити чергову службу вищого рівня.

При організації реагування на правопорушення або події нарядом поліції з використанням планшетних пристроїв оперативний черговий ТВП повинен:

1) отримавши від наряду поліції в системі ІПНП електронний рапорт про результати відпрацювання виклику, у найстисліший строк опрацювати його зміст, за наявності зауважень зазначити їх у вільному полі розділу або погодити його;

2) роздрукувати остаточно сформований електронний рапорт про подію та підготувати проект відповіді заявникові (за необхідності);

3) про підготовлені матеріали доповісти керівнику ТВП до закінчення чергової зміни для їх розгляду та прийняття рішення згідно з чинним законодавством;

4) інформацію щодо розгляду повідомлення про правопорушення або подію внести до системи ІПНП та надіслати відповідь заявнику в зазначений ним спосіб (поштою, на електронну скриньку, телефоном).

Працівникам та поліцейським, що перебувають у складі слідчо-оперативної групи (СОГ), у разі отримання від диспетчера (оперативного чергового) за допомогою планшетного пристрою або іншим шляхом завдання про здійснення реагування на правопорушення або подію, необхідно:

1) за наявності планшетного пристрою проставити в системі ІПНП відповідні відмітки про прийняття виклику, прибуття на місце події, закінчення виконання завдання, обставини правопорушення та результати реагування;

2) негайно виїхати на місце події. Час збору до виїзду для основних і додаткових СОГ при чергуванні за місцем розташування підрозділу – до 5 хвилин; при перебуванні за місцем проживання (відповідно до п. 14 розділу XIII Інструкції) – до 20 хвилин;

3) після прибуття на місце події слідчий або уповноважена старшим СОГ особа негайно інформує оперативного чергового (диспетчера) про час фактичного прибуття, обставини та попередню кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення та за наявності підстав про залучення додаткових сил і засобів для документування обставин учиненого кримінального правопорушення;

4) після з'ясування обставин події слідчий або уповноважена старшим СОГ особа (за необхідності) додатково інформує оперативного чергового (диспетчера) щодо уточнення кваліфікації кримінального правопорушення. Після закінчення роботи на місці події старший СОГ доповідає про це оперативному черговому (диспетчеру) та діє за його вказівками;

5) на місці події члени СОГ та інші працівники поліції діють відповідно до вимог Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС № 575 від 07.07.2017 року;

6) після закінчення обслуговування виклику слідчий або уповноважена старшим СОГ особа за допомогою планшетного пристрою вносить до системи ІПНП детальну інформацію про результати виїзду на місце події та вжиті заходи.

За відсутності (несправності) планшетного пристрою, нестійкого рухомого (мобільного) зв'язку інформацію в системі

ПНП про «призначення», «прийняття», «прибуття» та «виконання» завдання, результати виїзду на місце події та вжиті заходи вносить диспетчер (оперативний черговий) після доповіді слідчого або уповноваженого старшим СОГ працівника.

Контрольні запитання

1 Назвіть засади на яких основане ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань.

2. Яким нормативно-правовим актом регламентується порядок прийняття та реєстрація заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події підрозділами Національної поліції?

3. Назвіть порядок і строки внесення відомостей до ЄРДР.

4. Які відомості вносяться до витягу з ЄРДР?

5. У чому полягає облік кримінальних правопорушень та кримінальних проваджень?

6. Хто уповноважений здійснювати контроль за додержанням порядку ведення єдиного обліку та ЄРДР?

7. Розкрийте особливості організації реагування органів Національної поліції на кримінальні правопорушення та інші події.

Рекомендована література

1. Аленін Ю. П. Особливості початку досудового розслідування за новим КПК України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 395–403.
2. Столітній А. В. Правова природа Єдиного реєстру досудових розслідувань. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридичні науки. 2015. Вип. 5. Т. 4. С. 96–99.
3. Столітній А. В. Забезпечення процесуального контролю за допомогою Єдиного реєстру досудових розслідувань і шляхи його вдосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 101–104.

Тема 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

3.1. Структура завдання та функції органів досудового розслідування. Організація роботи слідчого управління ГУНП

3.2. Процесуальний статус керівника органу досудового розслідування

3.3. Права й обов'язки слідчих, гарантії їх процесуальної самостійності

3.4. Планування, аналітична, методична і статистична робота органів досудового розслідування та координація їх діяльності

3.5. Організація службової діяльності слідчого. Умови праці. Значення чинника часу в роботі слідчого

3.1. Структура завдання та функції органів досудового розслідування. Організація роботи слідчого управління ГУНП

Сьогодні триває реформування органів державної влади і такої її важливої гілки, як правоохоронні органи та, зокрема, органи досудового розслідування. Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Потреба у реформуванні органів досудового розслідування визначається, крім внутрішньої соціальної потреби нашої країни, ще й інтеграцією України у світове співтовариство, втілення у правоохоронну практику міжнародних правових стандартів, а також необхідності дотримання вимог Ради Європи, що загалом зумовлює необхідність нового погляду на діяльність органів досудового розслідування та, зокрема, на використання сучасних підходів та моделей його керівництва.

Розглянемо структуру органів досудового розслідування Національної поліції України. **Органи досудового розслідування є структурними підрозділами апарату центрально-**

го органу управління поліції, її територіальних органів – головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві, територіальних (відокремлених) підрозділів головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі – територіальні (відокремлені) підрозділи поліції), які згідно з кримінальним процесуальним законодавством забезпечують досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції.

Органами досудового розслідування Національної поліції є:

– Головне слідче управління Національної поліції (далі – ГСУ);

– слідчі управління головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі – слідчі управління);

– слідчі відділи (відділення) територіальних (відокремлених) підрозділів поліції.

Правову основу діяльності органів досудового розслідування становлять Конституція України, КК України, КПК України та інші нормативно-правові акти з питань досудового розслідування.

Діяльність органів досудового розслідування здійснюється відповідно до засад кримінального провадження.

Органи досудового розслідування очолюють:

– у центральному органі управління Національною поліцією – заступник Голови Національної поліції – начальник ГСУ;

– у головних управліннях Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві (далі – ГУНП) – заступники начальників ГУНП – начальники слідчих управлінь;

– у територіальних (відокремлених) підрозділах поліції – заступники начальників територіальних (відокремлених) підрозділів поліції – начальники слідчих відділів (відділень).

Структура та штатна чисельність органів досудового розслідування затверджуються Головою Національної поліції.

Органи досудового розслідування при здійсненні своїх повноважень взаємодіють із міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, органами місцевого

самоврядування, державними установами, громадськими організаціями й об'єднаннями, а також відповідно до міжнародних договорів України з компетентними та судовими органами іноземних держав.

На працівників органів досудового розслідування серед поліцейських поширюються правові та соціальні гарантії, *передбачені Законом України «Про Національну поліцію»*.

На інших працівників органів досудового розслідування поширюються гарантії, *встановлені Кодексом законів про працю України, Законом України «Про державну службу»*.

Головними завданнями органів досудового розслідування є:

- захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень;
- охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження;
- забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції;
- забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями;
- виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення.

Органи досудового розслідування зобов'язані застосовувати всі передбачені законодавством заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Правові умови розкриття кожного кримінального правопорушення, розшуку і викриття злочинця, невідворотність і справедливість покарання за вчинене кримінальне правопорушення має забезпечити кримінальний процесуальний закон. Пошук ефективних і відповідних характеру та рівню злочинності процесуальних засобів, що гарантують вирішення цього завдання, при дотриманні та захисті прав учасників кримінального судочинства становить один із напрямів державної політики боротьби зі злочинністю.

Від успішної реалізації наведених завдань значно залежить формування правової держави в Україні, авторитету органів державної влади, правоохоронних органів і суду, та їх іміджу в населення.

Відповідно до покладених на органи досудового розслідування завдань вони виконують такі **головні функції**:

- всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, надання їм належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень;

- аналіз слідчої практики, організації і результатів діяльності слідчих, унесення на основі цього в установленому порядку пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування органів досудового розслідування, інформування населення із зазначених питань через засоби масової інформації;

- розроблення та реалізація заходів щодо дотримання законодавства, зміцнення службової дисципліни, підвищення якості досудового розслідування і скорочення його строків;

- вивчення, узагальнення позитивного досвіду досудового розслідування, упровадження його на практиці та розроблення сучасних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень;

- організація взаємодії слідчих підрозділів Національної поліції з Генеральною прокуратурою України, регіональними, місцевими прокуратурами, зокрема прокурорами, які здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову і судово-експертну діяльність;

- вивчення практики застосування слідчими норм права і розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України;

- забезпечення підбору, розстановки і виховання кадрів для органів досудового розслідування, підвищення їх кваліфікації та професійної майстерності;

- організація відповідно до КПК та законів України розгляду і вирішення скарг і заяв громадян, які надходять у зв'язку з проведенням досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Успішне виконання зазначених функцій працівниками органів досудового розслідування пов'язане з якістю їх кадрового забезпечення. Варто зазначити, що якість кадрового забезпечення безпосередньо впливає на плинність кадрів

в органах досудового розслідування, переміщення по службі, кар'єрне зростання, рівень забезпечення особистої безпеки під час виконання службових завдань. Управління якістю кадрового забезпечення працівників органів досудового розслідування дає змогу підвищити результативність та ефективність правоохоронної діяльності, зокрема зменшити необґрунтовані матеріальні витрати, зменшити обсяг часу на виконання правоохоронних дій, врахувати потреби населення у конкретних послугах, які надають працівники органів досудового розслідування, та забезпечити належну їх якість.

Розглянемо *порядок призначення слідчих та керівників слідчих підрозділів на посаду, звільнення їх з посади:*

Заступник Голови Національної поліції України – начальник ГСУ призначається на посаду і звільняється з посади – *Міністром внутрішніх справ за поданням Голови Національної поліції України.*

Перший заступник, заступники начальника ГСУ, начальники структурних підрозділів ГСУ, їх заступники, старші слідчі в особливо важливих справах, інші працівники та державні службовці ГСУ *призначаються на посади і звільняються з посад Головою Національної поліції відповідно до чинного законодавства.*

Заступники начальників ГУНП – начальники слідчих управлінь *призначаються на посади та звільняються з посад начальниками ГУНП в областях, місті Києві, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі за погодженням із начальником ГСУ.*

Заступники начальників слідчих управлінь, начальники відділів (відділень) у складі слідчих управлінь, їх заступники, старші слідчі в особливо важливих справах, старші слідчі, слідчі й інші працівники слідчих управлінь ГУНП, заступники начальників територіальних (відокремлених) підрозділів поліції – начальники слідчих відділів, відділень, їх заступники, старші слідчі, слідчі та інші працівники слідчих підрозділів територіальних органів поліції та територіальних (відокремлених) підрозділів поліції *беруться на службу в поліцію, призначаються на посади та звільняються з посад та/або зі служби в поліції начальниками ГУНП в областях, місті Києві, Автономній Республіці Крим та місті Севастополі за поданням заступ-*

ників начальників ГУНП – начальників слідчих управлінь (далі – начальників слідчих управлінь).

Переміщення слідчих Національної поліції України здійснюється:

1) на вищу посаду – у порядку просування по службі;

2) на рівнозначні посади:

- для більш ефективної служби, з огляду на інтереси служби;
- за ініціативою слідчого;
- у зв'язку зі скороченням штатів або проведенням реорганізації;
- у разі необхідності проведення кадрової заміни в місцевостях з особливими природними, географічними, геологічними, кліматичними, екологічними умовами (далі – місцевості з визначеним строком служби);
- за станом здоров'я – на підставі рішення медичної комісії;
- із меншим обсягом роботи з урахуванням професійних і особистих якостей – на підставі висновку атестації;
- у разі звільнення з посади на підставі рішення місцевої ради про прийняття резолюції недовіри відповідно до ст. 87 Закону України «Про Національну поліцію»;

3) на посади, нижчі ніж та, на якій перебував слідчий:

- у зв'язку зі скороченням штатів або реорганізацією в разі неможливості призначення на рівнозначну посаду;
- за станом здоров'я – на підставі рішення медичної комісії;
- через службову невідповідність – на підставі висновку атестації з урахуванням професійних і особистих якостей;
- за ініціативою слідчого;
- як виконання накладеного дисциплінарного стягнення – звільнення з посади відповідно до Дисциплінарного статуту Національної поліції України;
- у разі звільнення з посади на підставі рішення місцевої ради про прийняття резолюції недовіри, відповідно до ст. 87 цього Закону.

Переведення слідчого здійснюється на підставі єдиного наказу про звільнення зі займаної посади та направлення для подальшого проходження служби до іншого органу поліції та про призначення на посаду в органі поліції, до якого переміщується слідчий.

Перед вибуттям до нового місця служби слідчий має здати посаду: здати всю службову документацію, спеціальні засоби, зброю, матеріальні цінності, закріплені за ним, не пізніше ніж через місяць від дня одержання органом витягу з наказу про переміщення по службі.

Діяльність слідчого управління ГУНП здійснюється:

– згідно зі затвердженими функціональними обов'язками його працівників;

– на основі поточних планів, що формуються на підставі аналізу оперативної обстановки, стану слідчої роботи.

Плани роботи слідчого управління складаються на півріччя та затверджуються начальником слідчого управління до 25 числа звітного місяця. У разі необхідності готуються доповнення до цих планів, а також спеціальні плани, які затверджуються начальником слідчого управління.

Начальник слідчого управління є відповідальним за організацію і здійснення контролю за виконанням планових заходів, зокрема за своєчасність, повноту і достовірність відомостей про їх виконання. Хід виконання планів, а також ефективність проведених заходів систематично обговорюються на оперативних нарадах слідчого управління.

Начальник слідчого управління має право визначити працівника, якому доручити здійснення контролю за виконанням планових заходів із зазначенням про це в його функціональних обов'язках.

Для здійснення належного контролю за роботою органів досудового розслідування слідчим управлінням і самостійно, і зі залученням інших структурних підрозділів ГУНП проводяться відповідні перевірки, готуються аналізи, огляди, інформаційні листи, методичні рекомендації, узагальнюються і розповсюджуються позитивні форми і методи роботи. Перевірка діяльності органів досудового розслідування та інші заходи контролю обов'язково поєднуються з наданням практичної допомоги.

Слідче управління на підставі комплексного аналізу стану злочинності, результатів роботи з розслідування вчинених кримінальних правопорушень, матеріалів інспектувань, перевірок, актів прокурорського реагування, рішень слідчого судді, суду, звернень громадян, іншої інформації розробляє і здійснює заходи щодо вдосконалення організації досудового розслідування в кримінальних провадженнях, забезпечує виконання вимог законодавства України, що регламентує слідчу роботу, а також уживає заходів стосовно усунення негативних тенденцій у слідчій роботі.

Узагальнення і розповсюдження слідчим управлінням позитивного досвіду слідчої роботи здійснюються з метою підвищення професійного рівня слідчих та ефективної діяльності органів досудового розслідування.

Централізоване одержання, опрацювання і зберігання статистичної інформації про результати слідчої роботи проводяться підрозділами інформаційного забезпечення ГУНП. Опрацьовані відомості надсилаються до слідчого управління в установленому порядку і визначені строки.

Слідче управління в установленому порядку надсилає до центрального органу управління поліцією звіти про результати слідчої роботи та до ГСУ позачергову інформацію згідно з вимогами нормативно-правових актів МВС, якими регулюється порядок реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, а також оперативне інформування МВС та Національної поліції України.

Слідче управління здійснює контроль за станом досудового розслідування, яке проводиться органами досудового розслідування.

Для забезпечення належного контролю за організацією роботи слідчих відділів (відділень) територіальних підрозділів поліції, надання їм практичної та методичної допомоги в досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у слідчому управлінні утворюється організаційно-методичний підрозділ (далі – ОМП).

Робота ОМП здійснюється на засадах обґрунтованості, конкретності й оперативності управлінських рішень, які повинні прийматися на підставі результатів вивчення стану слідчої роботи; своєчасного доведення цих рішень до відома

підлеглих та виконавців; ефективного контролю за їх реалізацією; дотримання колегіальності в підготовці рішень; визначення проблемних питань, що потребують вирішення.

Головні функції ОМП передбачені інструкцією з організації діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, яка затверджена Наказом МВС України № 570.

3.2. Процесуальний статус керівника органу досудового розслідування

Керівник як особа, яку наділено владними повноваженнями та яка має певний вплив на підлеглих, за визначенням Т. Кабаченка, є головною в будь-якому колективі. Керівник – це професія та статус, потреба в якій виникає тоді, коли праця стає колективною. Саме керівник повинен уміти виробляти стратегію управління, консолідувати зусилля своїх підлеглих на вирішення важливих завдань управління, використовуючи водночас надану владу. На відміну від інших категорій працівників, що забезпечують управління, керівники являють собою групу посадових осіб, яким делеговано права й обов'язки владного характеру. Вони можуть віддавати накази, розпорядження, що є обов'язковими для відповідних виконавців. Під загальним визначенням керівника слід розуміти службову особу, призначену на посаду в порядку, передбаченому законодавством України, наділену організаційними та іншими повноваженнями відповідною посадовою інструкцією.

Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК **керівник органу досудового розслідування** – це начальник Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України та його заступники, які діють у межах своїх повноважень.

У ст. 39 КПК зазначено **повноваження керівника органу досудового розслідування:**

1. *Визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, або групи слідчих (визначає старшого слідчої групи).*

З одного боку, це організаційне рішення, яким забезпечується рівномірний розподіл навантаження на слідчих одного підрозділу, а з іншого – процесуальне, оскільки воно є підставою для слідчого розпочати кримінальне провадження.

2. Відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або за власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або в разі неефективного досудового розслідування.

Отже, відсторонення слідчого можливе тільки у трьох випадках: за ініціативою прокурора, з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора за наявності підстав для відводу слідчого або в разі неефективного розслідування. В усіх випадках відсторонення слідчого оформлюється вмотивованою постановою. У разі необхідності заміни слідчого за інших підстав (хвороба, відпустка, звільнення тощо) керівник визначає слідчого (слідчих), який здійснюватиме подальше досудове розслідування, керуючись п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК.

3. Ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора.

Ознайомлення з конкретним кримінальним провадженням відбувається з метою і своєчасного виявлення процесуальних порушень, і надання допомоги слідчому в здійсненні ефективного розслідування. Письмова вказівка керівника органу досудового розслідування, виходячи зі загальних вимог Глави 5 КПК до форми і змісту процесуальних документів, повинна містити: назву посади, прізвище та ініціали слідчого, якому надається вказівка; назву кримінального провадження і його реєстраційний номер у ЄРДР; перелік дій, які необхідно виконати, та/або рішень, які необхідно прийняти; посилення на мету виконання вказівок; за необхідності – викладення порядку і засобів виконання процесуальних дій; строк виконання вказівки. Посилання на те, що вказівки керівника органу досудового слідства не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора, означає, що відомчий процесуальний контроль на досудовому розслідуванні не може підмінити нагляд прокурора, поготів, що нагляд здійснюється у формі процесуального керівництва.

4. Вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим.

Керівник органу досудового розслідування несе особисту відповідальність за стан слідчої діяльності у підпорядкованому йому підрозділі. Він не може особисто скасувати незаконне рішення слідчого, але повинен у такому випадку звернутися до відповідного прокурора із клопотанням про його скасування. Іншими процесуальними заходами керівника слідчого підрозділу щодо усунення порушень закону слідчим є відсторонення його від проведення досудового розслідування, надання письмових вказівок щодо забезпечення його законності. До організаційних повноважень керівника органу досудового розслідування щодо усунення порушень вимог закону слідчим потрібно віднести його повноваження порушувати в установленому відомчими нормативними актами порядку клопотання про притягнення слідчого до дисциплінарної відповідальності.

5. Погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених КПК.

Керівник органу досудового розслідування наділений повноваженням ініціювати перед прокурором вищого рівня розгляд незгоди підпорядкованого слідчого із відмовою наглядаючого прокурора в погодженні клопотання до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 40 КПК). Він також має повноваження звернутися до прокурора щодо продовження у разі необхідності строку проведення слідчим негласної (розшукової) слідчої дії (ч. 5 ст. 246 КПК).

6. Здійснювати досудове розслідування, користуючись водночас повноваженнями слідчого.

Здійснення керівником слідчого підрозділу досудового розслідування особисто має сенс у тому випадку, коли злочин викликав певний суспільний резонанс і кримінальне провадження щодо нього викликає процесуальні й тактичні ускладнення. Маючи у такому провадженні статус слідчого, керівник органу досудового розслідування демонструє своїм підлеглим прийоми забезпечення ефективності розслідування.

7. Здійснювати інші повноваження, передбачені КПК.

Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються у письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, наданих в порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Із метою запобігання конкуренції на досудовому розслідуванні між наглядом прокурора та відомчим процесуальним контролем КПК передбачає обов'язковість законних доручень і вказівок прокурора, які повинні надаватися керівнику слідчого підрозділу в письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, наданих в порядку, передбаченому КПК, тягне за собою юридичну відповідальність

Начальник ГСУ, слідчого управління, відділу, відділення органу Національної поліції України, крім повноважень і обов'язків, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, є відповідальним за стан досудового розслідування в підпорядкованих органах Національної поліції України, організацію їх роботи, виконання покладених на них завдань.

Так, до повноважень начальника слідчого відділу територіального (відокремленого) підрозділу Національної поліції України, крім повноважень, передбачених КПК, належать:

- керівництво діяльністю слідчого відділу та відповідальність за виконання покладених на нього завдань, дотримання підпорядкованими слідчими вимог законодавства України;

- організація та забезпечення постійного моніторингу стану оперативної обстановки на території обслуговування й реагування на її зміни, оперативне інформування начальника територіального (відокремленого) підрозділу поліції про стан правопорядку та боротьби зі злочинністю, наявні проблеми й пропозиції щодо їх вирішення;

- забезпечення в межах компетенції координації діяльності слідчого відділу та підрозділів оперативно-технічних заходів та оперативної служби ГУНП щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами ГУНП та міжрегіональними територіальними органами поліції; забезпечення ефективного використання слідчими оперативної

інформації при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду;

- організація та забезпечення взаємодії слідчих з органами, що здійснюють судово-експертну діяльність, органами прокуратури та суду;

- заслуховування на оперативних нарадах звітів працівників слідчого відділу та інших працівників територіального (відокремленого) підрозділу поліції з питань виявлення та розслідування кримінальних правопорушень (не рідше двох разів на тиждень), уживання заходів щодо усунення недоліків в цьому напрямі діяльності;

- установа спеціалізації слідчих у розслідуванні кримінальних правопорушень окремих категорій;

- у разі встановлення в кримінальних провадженнях, досудове розслідування в яких розпочато слідчим відділом, ознак злочинів, передбачених законом, негайно повідомляє про це слідче управління з метою вирішення у встановленому законодавством порядку питання про визначення підслідності кримінального правопорушення;

- розгляд заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення, що надходять до територіального (відокремленого) органу поліції, а також інших матеріалів про кримінальні правопорушення, виявлені поліцією, і забезпечення невідкладного, але не пізніше 24 годин після надходження, внесення слідчими відповідних відомостей до ЄРДР та повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; при внесенні слідчими відомостей до ЄРДР контроль за правильністю попередньої правової кваліфікації вчинених протиправних дій, а також об'єктивність і своєчасність внесення слідчими відомостей до ЄРДР про рух кримінальних проваджень;

- забезпечення чергування слідчих (слідчих груп) та інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) у складі слідчо-оперативних груп для виїзду на місця подій за заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності слідчих органів Національної поліції; особистий виїзд на місця вчинення вмісних убивств, інших особливо тяжких злочинів, а також кримінальних правопорушень,

які викликають значний суспільний резонанс; ведення обліку результатів оглядів місць подій та застосування водночас науково-технічних засобів, ужиття заходів щодо підвищення ефективності цієї роботи; у разі виявлення недоліків при проведенні огляду місця події організація його повторного проведення;

- своєчасне вирішення питань про створення слідчих груп для розслідування найбільш складних кримінальних правопорушень;

- вивчення кримінальних проваджень про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких у 10-денний строк після внесення слідчим відомостей до ЄРДР не складено письмове повідомлення про підозру; за результатами надання слідчому письмових вказівок, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора, контроль за їх виконанням;

- здійснення контролю за: своєчасністю та повнотою внесення відомостей до ЄРДР, відповідністю даних про попередню правову кваліфікацію кримінальних правопорушень матеріалам кримінального провадження; достовірністю даних про розслідування у кримінальних провадженнях та про їх рух, об'єктивністю відображення відомостей в ЄРДР і звітах; своєчасністю здачі до архіву підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення закритих кримінальних проваджень;

- заслуховування слідчих, інших службових осіб, уповноважених на проведення досудового розслідування, з питань розслідування кримінальних правопорушень;

- запобігання фактам утручання в процесуальну діяльність слідчих осіб, що не мають на те законних повноважень; про їх виявлення потрібно негайно доповідати начальнику слідчого управління та прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні;

- забезпечення контролю за своєчасним повідомленням районним (міським) військовим комісаріатам про призовників і військовослужбовців, щодо яких повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, в порядку і строки,

визначені п. 61 Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07 грудня 2016 року № 921;

- щоквартальна організація перевірки зберігання вилучених із місць подій речових доказів і документів та забезпечення контролю за їх повним й ефективним використанням при встановленні особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

- розгляд актів прокурорського реагування, рішень слідчого судді, суду про порушення норм кримінального процесуального законодавства; за результатами вжиття заходів щодо усунення недоліків у роботі конкретних слідчих та слідчого відділу загалом;

- організація діяльності інспекторів-криміналістів (техніків-криміналістів) щодо належного техніко-криміналістичного супроводження кримінального провадження; забезпечення впровадження в практичну діяльність слідчих передового досвіду досудового розслідування і нових форм і методів криміналістики.

Організація слідчої роботи в територіальному підрозділі поліції покладається на начальника слідчого відділу (відділення).

Начальники територіальних підрозділів поліції та слідчих відділів (відділень) є відповідальними за належну організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції при попередженні, виявленні й розслідуванні кримінальних правопорушень.

З цією метою *начальнику територіального підрозділу поліції* надається право за погодженням із начальником слідчого відділу (відділення):

- включати слідчих до складу слідчо-оперативної групи для виїзду на місце події за заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення;

- створювати слідчо-оперативні групи для виявлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Начальнику територіального підрозділу поліції забороняється втручатися в процесуальну діяльність слідчих.

Із метою належної організації діяльності органів досудового розслідування *начальник територіального підрозділу поліції зобов'язаний:*

- при отриманні заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення організувати своєчасне направлення на місце події слідчо-оперативної групи в повному складі;

- відповідно до КПК і законів України здійснювати контроль за невідкладним направленням оперативними й іншими підрозділами поліції порядку зібраних матеріалів, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, до органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування;

- забезпечувати належну взаємодію працівників оперативних та інших органів і підрозділів поліції зі слідчими при попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень;

- здійснювати контроль за своєчасним та якісним виконанням оперативними підрозділами письмових доручень слідчих, даних у кримінальних провадженнях; у разі допущення порушень при їх виконанні самостійно або на підставі пропозицій начальника органу досудового розслідування проводити за такими фактами службові розслідування та вживати заходів реагування до винних службових осіб;

- забезпечувати слідчих службовими приміщеннями, телефонами, засобами оргтехніки, необхідною кількістю бланків процесуальних документів, транспортом для виїзду на місце події для проведення його огляду, інших слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, поліцейськими для супроводження (доставлення), охорони затриманих, підозрюваних;

- не залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень.

Вивчення слідчої практики свідчить про те, що якість, законність та повнота розслідування залежить саме від ефективності процесуального контролю, тобто від безпосередньої діяльності керівника слідчого підрозділу щодо керівництва досудовим розслідуванням.

Прорахунки керівника слідчого підрозділу в управлінській діяльності здебільшого мають більш негативні наслідки, ніж

в інших системах державного управління (адже беззаперечним є факт завдання шкоди суспільству внаслідок неякісного розслідування матеріалів кримінального провадження, безпідставного притягнення до відповідальності особи, порушення окремих конституційних прав громадян тощо).

Роль і значення керівника слідчого підрозділу як учасника кримінального судочинства полягає саме у тому, щоб належно організувати кримінальну процесуальну діяльність очолюваного підрозділу, та використовуючи передбачені законом засоби, здійснювати керівництво досудовим розслідуванням, забезпечувати його якість, повноту, всебічність та об'єктивність. Отже, забезпечення дотримання законності при прийнятті слідчими рішень безпосередньо залежить від ефективності та дієвості механізмів керівництва досудовим розслідуванням.

3.3. Права й обов'язки слідчих, гарантії їх процесуальної самостійності

Згідно зі ст. 3 КПК *слідчий* – *службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.*

Відповідно до Наказу МВС України № 570 *слідчий* – *службова особа органу Національної поліції України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.* Слідчий є одним із центральних суб'єктів на стадії досудового розслідування, від його дій залежить подальше вирішення матеріалів кримінального провадження на судових стадіях кримінального процесу.

Відповідно до ст. 40 КПК слідчий несе відповідальність за законність і своєчасність виконання процесуальних дій.

Слідчий уповноважений:

– починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК;

- проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених КПК;
- доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, зокрема щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК;
- здійснювати інші повноваження, передбачені КПК;
- у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні;
- слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність;
- слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого.

Окрім обов'язків, покладених на слідчого кримінальним процесуальним законодавством, відповідно до Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затвердженого Наказом МВС України № 570 при виконанні своїх службових обов'язків слідчий зобов'язаний:

- під час досудового розслідування дотримуватися вимог Конституції України, КПК та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- забезпечувати повне, всебічне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень у межах установлених КПК строків;

- забезпечувати реалізацію в повному обсязі прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження;

- не розголошувати відомості, що становлять державну чи іншу таємницю, що охороняється законом, інформацію про приватне (особисте і сімейне) життя особи та інші відомості, здобуті при розслідуванні кримінальних правопорушень;

- не вчиняти будь-яких дій, що ганьблять звання слідчого і можуть викликати сумнів у його об'єктивності та неупередженості;

- у разі наявності підстав, передбачених ст. 77 КПК, заявляти самовідвід від участі в кримінальному провадженні в порядку, визначеному ст. 80 КПК.

Службові особи органів та підрозділів поліції, крім безпосередніх керівників органів досудового розслідування, вищих керівників органів досудового розслідування, які діють у межах повноважень, визначених КПК, не можуть мати доступу до матеріалів кримінальних проваджень, витребувати їх у слідчого для перевірки стану розслідування кримінального правопорушення, вивчення і надання вказівок, визначення кваліфікації кримінального правопорушення чи будь-яким іншим способом втручатися у процесуальну діяльність слідчого.

Рішення слідчого судді, суду, письмові доручення і вказівки прокурора та вказівки керівника органу досудового розслідування, які не суперечать рішенням та вказівкам прокурора, надані в межах їх компетенції і в установленій законодавством формі, є обов'язковими для виконання слідчим.

При незгоді з рішенням, дією чи бездіяльністю прокурора у відповідному досудовому провадженні слідчий в установленому порядку подає скаргу до прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується.

Працівники поліції зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого. Забороняється залучати слідчих до виконання функцій, не пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень. Поліцейські – працівники органів досудового розслідування можуть виконувати службові обов'язки в цивільному одязі, а при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії – без нагрудного знака.

Отже, закон наділяє слідчого процесуальною самостійністю, надаючи йому право самостійно приймати всі рішення про спрямування досудового розслідування. Однак така самостійність для слідчого не є абсолютною, оскільки при прийнятті окремих рішень та провадженні окремих слідчих (розшукових) дій законом передбачено обов'язок слідчого погоджувати свої дії з іншими процесуальними суб'єктами (суддя, слідчий суддя, прокурор), рішення яких буде вирішальним в такому випадку. Крім того, вказівки щодо кримінального провадження, обов'язкові для виконання, слідчому вправі давати прокурор та керівник органу досудового розслідування. Згідно з ч. 3 ст. 40 КПК, у разі відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого він може надати матеріали кримінального провадження з письмовим викладом своїх заперечень у клопотанні вищому прокурору через керівника досудового розслідування. Але, як засвідчує практика, вказана норма фактично не є діючою, оскільки слідчий не зацікавлений оскаржувати рішення прокурора, враховуючи контролюючі та керівні повноваження останнього при провадженні досудового розслідування (ст. 36 КПК). Такий стан суттєво обмежує процесуальну самостійність слідчого, та робить його залежним від дій та рішень вищих посадових осіб у провадженні досудового розслідування.

Окрім цього, при провадженні досудового розслідування можуть виникнути ситуації, коли слідчий не має можливості самостійно виконати увесь обсяг необхідних процесуальних дій. В цьому разі виникає потреба в наданні йому допомоги, з огляду на що ч. 2 ст. 40 КПК наділяє слідчого правом

давати працівникам оперативних підрозділів доручення про провадження слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Слід зазначити, що вказане право слідчого на практиці також виявляється незавжди дієвим. Так, аналіз правозастосовної практики вказує на те, що часто доручення слідчих залишаються невиконаними або виконаними частково, а працівники оперативних підрозділів обмежуються формальними відписками. Таке негативне положення виникає, з огляду на те, що слідчий в разі невиконання працівниками оперативних підрозділів його доручень, фактично, ніяк не може на них вплинути. А відповідальність за законність і своєчасність здійснення процесуальних дій несе персонально слідчий.

Варто зауважити, що особливо загострюються вказані питання на рівні міжнародного співтовариства. Так, за визначенням експертів Ради Європи, керівники слідчих підрозділів і слідчі мають службову залежність від відомчих інтересів й адміністративну підпорядкованість тих відомств, де вони функціонують згідно з чинним законодавством, що може негативно впливати на прийняття об'єктивних рішень при досудовому розслідуванні матеріалів кримінальних проваджень та реального забезпечення прав і свобод у країні.

Розглянемо основні повноваження таких суб'єктів, як слідчий-методист слідчий-криміналіст, технік-криміналіст, службова особа, відповідальна за перебування затриманих та помічник слідчого.

Головним завданням *слідчого – працівника ОМП ГСУ, слідчого управління (далі – слідчий-методист)* є надання практичної і методичної допомоги в організації роботи органів досудового розслідування.

До *основних повноважень слідчого-методиста* належать:

- розроблення проектів розпорядчих документів із питань, що стосуються сфери діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України;
- здійснення контролю за організацією роботи слідчих підрозділів, підготовка письмових рекомендацій щодо вдосконалення форм і методів керівництва підрозділами та з інших питань;

- надання допомоги і перевірка роботи слідчих підрозділів, здійснення заходів щодо усунення недоліків і підвищення рівня слідчої роботи, контроль за їх виконанням;

- вивчення передового досвіду і наукових методів розслідування кримінальних правопорушень, унесення пропозицій керівництву органів досудового розслідування про необхідність їх узагальнення, розповсюдження, упровадження;

- вивчення слідчої практики, організації і результатів слідчої роботи, внесення керівництву органів досудового розслідування пропозицій щодо вдосконалення організації діяльності слідчих підрозділів, підвищення ролі слідчих у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

З метою здійснення цих повноважень *слідчий-методист*:

- веде обліки кримінальних проваджень, закритих слідчими за відсутністю події або складу кримінального правопорушення або у зв'язку з набранням чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, учинене особою, здійснює аналіз обґрунтованості таких рішень;

- здійснює аналіз дотримання строків кримінального провадження (не рідше одного разу на місяць витребує в підрозділах інформаційного забезпечення Національної поліції, ГУНП списки кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, які розслідуються понад установлені КПК строки, виявляє причини їх недотримання, вносить керівникові органу досудового розслідування пропозиції щодо вжиття заходів для їх усунення);

- забезпечує своєчасну підготовку матеріалів для продовження процесуальних строків у кримінальних провадженнях;

- аналізує практику затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, застосування щодо них запобіжних заходів;

- щомісяця доповідає керівництву органу досудового розслідування, у складі якого діє організаційно-методичний підрозділ, про стан роботи в підпорядкованих слідчих підрозділах, уносить пропозиції щодо її покращення;

- вивчає правильність та повноту внесення слідчими до ЄРДР відомостей про рух кримінальних проваджень та своєчасність внесення таких відомостей за прийнятими слідчими рішеннями;

- забезпечує достовірність звітності, яка надходить із підпорядкованих органів досудового розслідування;

- перевіряє планування роботи в слідчих підрозділах територіальних (відокремлених) органів поліції, з урахуванням зміни оперативної обстановки вживає заходів щодо внесення корективів у плани роботи;

- організовує проведення щорічних інвентаризацій кримінальних проваджень;

- забезпечує надходження до вищого органу досудового розслідування та підрозділу інформаційного забезпечення поліції об'єктивної інформації про рух кримінальних проваджень;

- контролює стан організації в слідчих підрозділах роботи з підбору, розстановки, навчання і виховання кадрів органів досудового розслідування, щомісяця доповідає керівництву органу досудового розслідування про стан цієї роботи, наявність вакантних посад у слідчих підрозділах, уносить пропозиції щодо заміщення вакантних посад;

- за письмовою вказівкою, наказом (дорученням) керівника органу досудового розслідування у встановленому порядку проводить службові розслідування, зокрема з виїздом до слідчих підрозділів, за фактами порушень слідчими норм кримінального процесуального законодавства та вносить пропозиції щодо притягнення винних службових осіб до відповідальності;

- за вказівкою керівника органу досудового розслідування, у складі якого діє ОМП, здійснює належний розгляд звернень громадян, депутатських запитів і звернень, документів прокурорського реагування та рішень судів, проводить за ними перевірки, готує мотивовані висновки у разі встановлення фактів порушення норм законодавства;

- особисто приймає щомісячні звіти від керівників підпорядкованих слідчих підрозділів тощо.

Головним завданням *слідчого-криміналіста ГСУ*, слідчого управління (далі – *слідчий-криміналіст*) є надання практичної і методичної допомоги слідчим у розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів.

Робота *слідчих-криміналістів* включає:

- запровадження в слідчу практику наукових рекомендацій щодо організації роботи і тактики проведення слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, застосування техніко-криміналістичних засобів і розповсюдження позитивного досвіду при розслідуванні кримінальних правопорушень;

- розроблення методики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, зокрема з урахуванням оперативної обстановки в регіоні;

- підвищення професійного рівня слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень, разом тих осіб, що їх учинили, не встановлено.

З метою виконання цієї роботи *слідчий-криміналіст*:

- щодня знайомиться з оперативними зведеннями про кримінальні правопорушення, що вчинені за добу, та в установленних випадках надає об'єктивну інформацію до ГСУ про обставини їх вчинення;

- бере участь в огляді місця події при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину чи іншого кримінального правопорушення, яке викликало значний суспільний резонанс, надає кваліфіковану допомогу в пошуку слідів кримінального правопорушення, належній їх фіксації з метою правильного процесуального оформлення, виключення надалі їх утрати або приведення в непридатний для подальших досліджень стан;

- із урахуванням зібраних доказів та обставин, виявлених під час досудового розслідування, надає допомогу слідчому в складенні погодженого плану слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, надалі за необхідності розробляє додаткові плани;

- заводить контрольно-наглядову справу за результатами огляду місця події (у разі внесення інформації до ЄРДР), а також у разі кримінального правопорушення, що є на контролі Національної поліції, Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, та за письмовою вказівкою керівництва ГСУ, слідчого управління; здійснює супроводження розслідування такого кримінального правопорушення аж до прийняття в кримінальному провадженні остаточного рішення згідно з КПК, для чого не рідше одного разу на місяць витребує інформацію про результати досудового розслідування та вносить пропозиції щодо його вдосконалення;

– надає допомогу слідчим в організації досудового розслідування, зокрема в проведенні окремих слідчих дій, застосуванні техніко-криміналістичних засобів, залученні спеціалістів, використанні можливостей криміналістичних, оперативно-довідкових та інших обліків поліції;

– опрацьовує та запроваджує в слідчу практику наукові методи (заразом з урахуванням досвіду інших держав) розслідування кримінальних правопорушень та засоби криміналістичної техніки;

– вивчає слідчу практику, розробляє заходи щодо її вдосконалення, узагальнює можливості криміналістики і судової експертизи в процесі досудового розслідування, запроваджує позитивний досвід, надає підтверджені практикою рекомендації щодо методики і тактики досудового розслідування;

– здійснює контроль за цілеспрямованим використанням техніко-криміналістичних засобів, які закріплені за органом досудового розслідування; визначає і обґрунтовує кількість необхідних техніко-криміналістичних засобів, матеріалів, навчально-методичної літератури, вносить пропозиції щодо їх придбання і розподілу;

– перевіряє та узагальнює практику роботи слідчих щодо застосування техніко-криміналістичних засобів і наукових рекомендацій, стан роботи слідчо-оперативних груп на місцях подій та при розслідуванні обставин учинених кримінальних правопорушень, які перебувають на контролі, готує аналізи та інформаційні листи з цього питання;

– з метою підвищення кваліфікаційного рівня працівників органів досудового розслідування планує і організовує проведення занять зі службової підготовки щодо проблемних питань, що виникають під час досудового розслідування, методики й тактики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень тощо.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний началь-

никові органу досудового розслідування. У разі утворення у складі органу досудового розслідування підрозділу техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій керівник цього підрозділу підпорядковується безпосередньо начальникові органу досудового розслідування.

Працівники поліції у межах компетенції зобов'язані надавати інспектору-криміналісту (техніку-криміналісту) всебічну допомогу у виконанні його обов'язків.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) має такі повноваження:

- надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

- із використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;

- виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення; проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

- є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

- надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій стосовно застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів й інших обставин, які потребують роз'яснення.

Отже, як спеціалісти техніки-криміналісти не є експертами, і, відповідно, не надають документальних висновків про виявлені факти, на відміну від експертів-криміналістів чи експертів іншої спеціалізації. Їх оціночні висновки за встановленими фактами можуть лише пояснювати певні обставини кримінального правопорушення, допомагають висуненню різних версій і вказують напрям розслідування у кримінальному провадженні.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, – працівник поліції, завданням якого є здійснення контролю за дотриманням іншими службовими особами прав затриманого, а також безпосереднє забезпечення цих прав.

Кількість службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, підрозділу, у складі якого функціонує орган досудового розслідування, визначається начальниками ГУНП з урахуванням вимог законодавства, яким регламентовано діяльність ізоляторів тимчасового тримання. Відповідно до КПК у підрозділі органу досудового розслідування мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування затриманих.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітна начальнику органу досудового розслідування.

Відповідно до ст.ст. 212, 213 КПК на службову особу, відповідальну за перебування затриманих, покладено такі обов'язки:

- негайно зареєструвати затриманого;
- роз'яснити затриманому підстави його затримання, права й обов'язки;
- звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК: 1) після спливу сімдесяти двох годин із моменту затримання, якщо не має ухвали слідчого судді про продовження строку затримання; 2) затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ч. 2 ст. 211 КПК).

– забезпечити належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, КПК та іншими законами України;

– забезпечити запис усіх дій, що проводяться зі залученням затриманого, зокрема час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

– забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, що має право на зайняття медичною діяльністю (наприклад, родинний лікар);

– надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що при повідомленні про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності;

– у разі затримання неповнолітньої особи – негайно повідомити про це його батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування;

– у разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків – негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган;

– у разі затримання державного виконавця чи приватного виконавця – протягом 24 годин повідомити про це Міністерство юстиції України, а щодо осіб, які є приватними виконавцями, – Міністерство юстиції України та Раду приватних виконавців України;

– негайно повідомити про затримання орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установлений законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги,

уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги;

- перевірити дотримання вимог КПК щодо затриманої особи, а в разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити передбачені КПК дії самостійно.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, окрім обов'язків, передбачених КПК, має:

- вести обліки затриманих слідчими осіб, які підозрюються в учиненні злочину, а також підозрюваних, яким обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;

- щодня письмово доповідати керівнику органу досудового розслідування про стан дотримання прав осіб, затриманих за підозрою в учиненні злочину;

- при реєстрації затриманого перевіряти наявність на його тілі видимих тілесних ушкоджень; за наявності підстав забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію тілесних ушкоджень медичним працівником;

- у разі звернення затриманого про застосування насильства під час затримання зафіксувати його заяву та прийняти її в письмовому вигляді;

- завчасно, але не пізніше трьох годин до завершення 24-годинного строку з моменту затримання інформувати керівника органу досудового розслідування про необхідність звільнення затриманого в разі невручення йому повідомлення про підозру; 60-годинного строку з моменту затримання інформувати керівника органу досудового розслідування про необхідність звільнення затриманого в разі недоставлення його до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно нього запобіжного заходу;

- не допускати до затриманих сторонніх осіб, разом працівників оперативних підрозділів, інших службових осіб поліції, без письмового дозволу слідчого, який проводить розслідування в кримінальному провадженні, або прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Помічник слідчого – працівник органу досудового розслідування, завданням якого є надання допомоги слідчому і ви-

конання його доручень, пов'язаних із розслідуванням кримінальних правопорушень.

Працівники поліції у межах компетенції зобов'язані надавати помічнику слідчого всебічну допомогу у виконанні його обов'язків.

Помічник слідчого зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку.

Помічник слідчого має право:

- брати участь у проведенні слідчим слідчих (розшукових) дій;

- забезпечувати виконання виклику для проведення слідчих (розшукових) дій свідків, потерпілих, підозрюваних, спеціалістів, експертів, цивільних позивачів, цивільних відповідачів та інших учасників кримінального провадження;

- залучати понятих до участі в проведенні слідчих дій;

- у встановленому законодавством порядку доставляти запити слідчих в установи, організації, на підприємства на документи та предмети, необхідні для проведення всебічного й неупередженого розслідування в кримінальному провадженні, та доставляти витребувані документи й предмети за місцем призначення;

- бути присутнім при ознайомленні у встановленому ст. 290 КПК порядку з матеріалами досудового розслідування підозрюваним, його захисником, законним представником та захисником особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, а також потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільним позивачем, його представником і законним представником, цивільним відповідачем, його представником;

- уносити керівництву слідчого підрозділу пропозиції щодо покращення організації та підвищення ефективності роботи помічників слідчих і слідчого підрозділу загалом.

3.4. Планування, аналітична, методична і статистична робота органів досудового розслідування та координація їх діяльності

Діяльність органів досудового розслідування здійснюється на основі планування (*передбачено ведення планів поточної діяльності ОДР, індивідуально-виховної роботи в слідчому підрозділі тощо*), поєднання єдиноначальності (*згідно зі ст. 39 КПК керівник ОДР організовує досудове розслідування*) у вирішенні питань службової діяльності та колегіальності при їх обговоренні, персональної відповідальності кожного працівника за стан справ на дорученій ділянці роботи.

Сутність планування полягає у визначенні завдань розслідування, оптимальних і найбільш ефективних шляхів їх вирішення. Продуманий, чітко складений і своєчасно коректований письмовий план полегшує аналіз інформації, що поступає у провадженні. Наявність типового плану при надходженні повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, навіть якщо в наявності мінімум інформації про нього – скорочує витрати сил і часу слідчого на додаткове обмірковування того, які процесуальні, зокрема слідчі (розшукові) дії і в якій послідовності належить проводити. Планування є майже виправданим з огляду на високу динамічність кримінальних правопорушень, що вчиняються.

Планування розслідування не зводиться лише до складання плану. Зміст планування значно ширший і являє собою організаційну й творчу сторону роботи слідчого, що починається з початку розслідування й триває до його закінчення. Така робота охоплює: побудову версій; визначення всіх версій, що впливають із аналізу, обставин і питань, що підлягають з'ясуванню; визначення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших перевірочних і профілактичних заходів, необхідних для дослідження висунутих версій; визначення предмета доказування у кримінальному провадженні; визначення інших завдань розслідування; визначення конкретних виконавців запланованих заходів, строків і черговості їхнього виконання. Всі етапи діяльності слідчого знаходять своє конкретне вираження щодо розслідування провадження.

Заходи щодо організації слідчої роботи формуються в планах роботи й органу досудового розслідування, й відпо-

відного органу (підрозділу) поліції. Вони повинні відповідати оперативній обстановці, що виникає, прогнозу її розвитку (*тобто не повинні бути типовими кожного року (півроку), наприклад, якщо зафіксовано збільшення кількості корисно-насильницьких злочинів – необхідно взяти заходів з протидії цьому явищу*), вимогам законодавства стосовно завдань і функцій органів досудового розслідування, бути цілеспрямованими, чітко сформульованими, максимально конкретизованими і реальними для виконання, а також забезпеченими фінансовими, матеріально-технічними і кадровими ресурсами. При формуванні планів заходів обов'язково визначаються строки їх виконання і відповідальні виконавці.

План на наступний період розробляється з урахуванням результатів виконання плану на попередній період й інших раніше прийнятих рішень і за необхідності повинен містити незавершені чи перенесені за строками виконання заходи, відповідати визначеним пріоритетним цілям і завданням роботи органу досудового розслідування. У плані територіального підрозділу поліції повинні враховуватися заходи, передбачені планами ГСУ, ГУНП, слідчого управління ГУНП, водночас вони адаптуються до можливостей власного підрозділу, з урахуванням специфіки регіону, проблем територіальних громад і стану оперативної обстановки.

До плану роботи територіального підрозділу поліції у частині, що стосується діяльності органу досудового розслідування, обов'язково включаються:

- комплексні заходи, спрямовані на своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення; забезпечення негайного виїзду на місця подій слідчо-оперативних груп у повному складі; покращення взаємодії органу досудового розслідування з іншими органами та підрозділами поліції при попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; створення необхідних умов для успішного виконання слідчими покладених на них завдань;

- конкретні заходи, спрямовані на покращення організації роботи слідчих; розповсюдження і впровадження передового досвіду; підвищення рівня процесуального контролю за діяльністю слідчих; розроблення та вдосконалення тактики і методики досудового розслідування окремих видів

кримінальних правопорушень; застосування в діяльності слідчих сучасних наукових методів, криміналістичної і організаційної техніки; підвищення кваліфікації слідчих;

– заходи, визначені в межах компетенції органу досудового розслідування рішенням міжвідомчої наради.

Слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. З цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування в кожному кримінальному провадженні.

Якщо *розслідування проводиться слідчо-оперативною групою*, її керівник складає загальний план розслідування у кримінальному провадженні. Крім того, кожен член групи складає індивідуальний план розслідування, зміст якого, залежить від того, як розподілені обов'язки між членами групи. Структура та зміст індивідуальних планів, із огляду на особливості кожного конкретного випадку, буде різною.

При розслідуванні групових і багатоепізодних кримінальних проваджень, поряд із загальними й індивідуальними використовуються допоміжні засоби планування: схеми структури злочинної групи, зв'язків співучасників; бази даних щодо підозрюваних (обвинувачених) та речових доказів; список зв'язків підозрюваних (обвинувачених); зведений план роботи по декільком кримінальним провадженням тощо. Такі допоміжні засоби планування дають можливість краще орієнтуватися в матеріалах кримінального провадження та є своєрідною базою для коректування й оптимізації сформованого плану розслідування.

Плани роботи, а також документи, що свідчать про виконання планових завдань (копії аналітичних документів, узагальнень, протоколів оперативних нарад, довідок про результати перевірок тощо), зберігаються в наряді організації роботи і планування органу досудового розслідування.

Аналітична робота передбачає організацію збору даних, їх обробку й узагальнення, комплексне вивчення стану оперативної обстановки, результатів діяльності органу досудового розслідування.

Метою аналітичної роботи є визначення головних проблем, що виникають в управлінській діяльності органу досудового розслідування, недоліків і причин їх виникнення, надання практичної і методичної допомоги та зміцнення кадрів. Аналітична робота передбачає розроблення і вжиття заходів, спрямованих на усунення недоліків та вирішення наявних проблем. Так, наприклад:

Під час складання аналітичної довідки про стан досудового розслідування за звітний період керівник органу досудового розслідування аналізує ситуацію з:

- розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення – скільки внесено до ЄРДР, скільки розглянуто в порядку ЗУ «Про звернення громадян», складено протоколів про адміністративне правопорушення;

- загальних результатів розслідування порівняно з минулим періодом (або декількома роками): важливість закритих проваджень та проваджень спрямованих до суду, навантаження на слідчих по розкритим та розслідуваним кримінальним провадженням, динаміка злочинності в кількісному та видовому вираженні;

- розслідування окремих видів злочинів (проти життя та здоров'я, власності, господарських та службових, наркозлочинів тощо);

- ефективності застосування негласних слідчих (розшукових) заходів;

- результатів застосування запобіжних заходів (домашній арешт, застава тощо);

- кадрової роботи (заохочення та покарання слідчих, навчання та наставництво).

Методична робота органу досудового розслідування заснована на досягненнях сучасної науки та передового досвіду аналітичної, організаційної, науково-практичної, інформаційної діяльності щодо вирішення основних завдань досудового розслідування, покращення його якості, забезпечення законності, удосконалення професійної компетентності слідчих та підвищення ефективності їх діяльності.

Ця робота передбачає постійне ведення:

- кодифікації чинного законодавства та систематичне доведення до слідчих його змін (наприклад, підставою для

повернення прокурору обвинувального акту в порядку ст. 314 КПК було пред'явлення слідчим підозри за статтею КК не в останній чинній редакції), зокрема за допомогою сучасних систем комунікаційного зв'язку (відеоконференції) та отримання інформації;

- проведення занять зі слідчими в системі службової підготовки (під час яких вивчаються передові форми та методи розслідування кримінальних проваджень);

- узагальнення слідчої та судової практики;

- узагальнення позитивного практичного досвіду в розслідуванні кримінальних правопорушень (конкретні успішні приклади розслідування кримінальних правопорушень або проведення слідчих (розшукових) дій).

Методична робота полягає у:

- підготовці якісних методичних документів із максимально повним відображенням у них необхідної інформації, вивченні та ефективному їх використанні в діяльності особовим складом слідчого підрозділу.

Нормативно-правові акти з питань службової діяльності, доручення і рішення органів досудового розслідування, матеріали перевірок органу досудового розслідування, листування з іншими органами державної влади накопичуються в директивному наряді органу досудового розслідування;

- систематичному виявленні, вивченні та запровадженні прогресивних форм і методів діяльності органів досудового розслідування.

Вивчення, узагальнення та розроблення рекомендацій щодо впровадження нового і позитивного досвіду роботи в практику організації розслідування кримінальних правопорушень, зокрема передового зарубіжного досвіду; розроблення сучасних методик розслідувань окремих видів кримінальних правопорушень; організацію та проведення нарад, науково-практичних конференцій і семінарів із проблем досудового розслідування; підготовку та розповсюдження відповідних друкованих видань.

Статистична робота органів досудового розслідування – *планомірний, науково обґрунтований процес збирання офіційної інформації, який дає кількісну характеристику результатів роботи з розслідування кримінальних правопорушень або тих чи інших процесів, що відбуваються під час її проведення,*

шляхом реєстрації відповідних показників роботи за спеціальними програмами.

Статистична робота полягає у відображенні результатів розслідування кримінальних правопорушень та руху кримінальних проваджень шляхом введення відповідної інформації до ЄРДР, формуванні звітності про результати роботи органів досудового розслідування, проведенні взаємних звірень із підрозділами інформаційного забезпечення.

Зазначена інформація використовується для складання аналізів і узагальнень (*наприклад, аналіз стану розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я або відшкодування завданих кримінальними правопорушеннями збитків*) з метою визначення результатів роботи, негативних тенденцій та шляхів їх усунення.

Копії звітів про результати роботи органу досудового розслідування за звітний період і кожного слідчого, зокрема інформаційні повідомлення з цих питань на адресу відповідних органів досудового розслідування, долучаються до наряду статистики.

Аналітична, статистична та методична робота органів досудового розслідування Національної поліції здійснюється:

- на обласному рівні – ОМП;
- на територіальному рівні – керівниками слідчих підрозділів або їх заступниками, або окремими працівниками, за якими закріплені відповідні функції.

Вони в межах повноважень аналізують результати діяльності органів досудового розслідування, розробляють та реалізують заходи щодо:

- підвищення якості досудового розслідування (*наприклад, з метою уникнення випадків повернення обвинувальних актів через їх невідповідність вимогам КПК*);
- скорочення його строків (*недопущення безпідставного порушення розумних строків – слідчий через особисту неорганізованість несвоєчасно призначив експертизи в кримінальному провадженні, в зв'язку з чим був вимушений звертатися до прокурора для продовження строку слідства до 3-х місяців*);
- забезпечення законності та реалізації прав і законних інтересів громадян (*наприклад, недопущення порушення права на захист затриманого через неповідомлення регіонального*

центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, неповідомлення підозрюваного та його захисника про проведення процесуальних дій);

– належного розгляду їх заяв і звернень з питань досудового розслідування (недопущення фактів надання несвоєчасної відповіді або не повної відповіді – не по всім порушеним у скарзі запитанням);

– організації роботи з відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди;

– удосконалення організації діяльності слідчих.

Координація діяльності органів досудового розслідування – це узгоджена практична робота керівників та працівників органів досудового розслідування, які в межах повноважень здійснюють контрольні функції та координують розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції.

Організація взаємодії органів досудового розслідування з органами та підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову, судово-експертну діяльність, а також у межах компетенції з іншими правоохоронними органами, центральними органами виконавчої влади забезпечується шляхом:

– комплексного використання сил і засобів усіх підрозділів органів поліції під час досудового розслідування кримінальних правопорушень;

– створення для всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження слідчо-оперативних груп із включенням до їх складу працівників оперативних та інших підрозділів органів Національної поліції, а в разі необхідності – міжвідомчих слідчо-оперативних груп, а для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав або якщо порушуються інтереси цих держав, – спільних слідчих груп;

– ефективного контролю за своєчасним та повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а експертними установами – за своєчасним проведенням експертних досліджень;

– унесення начальником ГСУ, начальниками слідчих управлінь пропозицій відповідно Голові Національної поліції України, начальникам ГУНП, спрямованих на покращення організації діяльності органів досудового розслідування, а також взаємодії з іншими органами та підрозділами поліції;

– якісної підготовки матеріалів із проблемних питань діяльності органів досудового розслідування та їх обговорення на колегіях (нарадах) МВС, Національної поліції України, ГУНП, спільних колегіях і нарадах з іншими правоохоронними та державними органами та прийняття конкретних і ефективних управлінських рішень.

3.5. Організація службової діяльності слідчого. Умови праці.

Значення чинника часу в роботі слідчого

Організація службової діяльності слідчого. Робота слідчого вимагає високої відповідальності, громадянської мужності, невідкупності, здібності оптимально діяти в найнесприятливіших ситуаціях, величезного психічного і фізичного напруження. Ефективність діяльності слідчого залежить від багатьох чинників – правових, матеріально-технічних, соціальних тощо. Важливе значення серед факторів стабільності та ефективності діяльності слідчих підрозділів займає *організаційний*.

Практичний досвід роботи слідчих вказує на те, що авральний стиль слідчої роботи призводить до порушення і процесуальних строків у кримінальному провадженні, і прав його учасників. Саме невміле планування роботи щодо розслідування кримінального провадження часто призводить до фальсифікації його матеріалів (*не встиг своєчасно допитати свідка – підробив протокол допиту, сфальсифікував підписи*). І навпаки, заздалегідь спланована, послідовна та постійна слідча робота в кримінальному провадженні дає змогу своєчасно та повно його завершити.

Організація діяльності роботи слідчого вимагає дотримання певних правил:

– розпочинаючи кримінальне провадження, або приймаючи його до свого провадження, в якому встановлена особа, необхідно відразу направити запити до відповідних установ

із метою з'ясування характеристики особи – наркологічний та психіатричний диспансер *(невчасно направлений запит поставить слідчого у скрутне становище адже отримання інформації про перебування підозрюваного на психіатричному обліку потягне необхідність призначення амбулаторної або стаціонарної психіатричної експертизи та виникне необхідність продовження строків досудового слідства та тримання під вартою)*, витребувати відомості про судимість, потім витребувати копії вироків та інформацію про погашення або зняття судимості;

– визначити першочергові слідчі (розшукові) та процесуальні дії. *Наприклад, розслідуючи дорожньо-транспортну подію, першочерговою слідчою (розшуковою) дією є проведення слідчого експерименту з потерпілим, підозрюваним та свідками, без якого не можливо призначити автотехнічну та трасологічну експертизу. Зволікання з проведенням слідчого експерименту може призвести до зміни погодніх умов та необхідності їх штучного відтворення тощо;*

– вжити заходи спрямовані на відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням *(надати запити до органів реєстрації рухомого та нерухомого майна, після отримання відповідей звернутися з клопотанням до слідчого судді про накладення арешту);*

– обов'язково мати робочий письмовий план розслідування конкретного кримінального провадження *(зазначений план постійно коригується, відмічаються виконані дії, додаються нові);*

– планувати проведення найбільш складних слідчих (розшукових) дій.

Умови праці слідчого. Під умовами праці розуміють зовнішні, відносно стійкі структурні та функціональні чинники, з якими вступає у взаємодію слідчий в процесі своєї діяльності. До них відносяться: службовий кабінет слідчого, використання машинопису і диктофонів, персонального комп'ютера, уніфікованих бланків процесуальних документів та ін. Вдосконалення умов праці слідчого, повинне сприяти скороченню втрат робочого часу, зняттю зайвої стомлюваності, полегшенню здійснення виховної функції в процесі розслідування.

Конкретні вимоги до устаткування й оформлення службового кабінету слідчого обумовлюються тими видами робіт, які в ньому виконуються. Заразом потрібно створити таку обстановку, щоб було зручно:

- обмірковувати матеріали кримінальних проваджень, здійснювати оцінку виконаної і планування майбутньої роботи;

- вивчати документи (матеріали кримінальних проваджень, клопотання, вказівки тощо);

- складати письмові документи (протоколи, обвинувальні акти, запити, довідки тощо);

- приймати викликаних осіб і відвідувачів, проводити співбесіди, а також телефонні переговори;

- оглядати речові докази і проводити слідчі (розшукові) дії;

- технічно оформлювати матеріали кримінальних проваджень (підшивання, упаковка й ін.).

Відповідно до цього кабінет повинен бути не тільки зручним, але й офіційним, мати вигляд, що відповідає посаді слідчого як представника влади, сприяти зміцненню його престижу. Потрібно також враховувати необхідність збереження таємниці досудового розслідування та мінімізацію потенційної можливості вчинення крадіжки.

Варто надавати під кабінет слідчого кімнату площею не менше 12 м². Це обумовлюється потребою розміщення необхідних меблів, полегшує проведення слідчих (розшукових) дій, в яких повинні брати участь декілька осіб. Якщо ж приміщення, яке займає слідчий відділ, є недостатньо великим, то кабінети можна зробити меншою площею, а одну кімнату – більшою, щоб нею могли користуватися всі слідчі за необхідності проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Найбільш сприятлива для роботи температура +18–24°. Кабінет слідчого повинен добре провітрюватися. Виняткове значення для здоров'я і продуктивності роботи слідчого має освітленість. Низка досліджень фахівців показала, що освітленість позитивно впливає на працездатність і значно знижує кількість помилок у роботі. Освітлення повинне бути достатньо інтенсивним, рівномірним, без різких контрастів і відблисків. Штучне освітлення потрібно зробити таким, щоб ним можна було у разі потреби варіювати.

Важливим у створенні сприятливих умов для роботи слідчого є кількість меблів, їх конструкція і розташування. Серед необхідних для службового кабінету меблів повинна бути шафа. Одну половину залишають для верхнього одягу, іншу використовують для зберігання науково-технічних засобів. Окремі полиці в шафі виділяються для бланків процесуальних документів, кодексів, діючих наказів, інструкцій, довідкової літератури (адреси та номери телефонів експертних установ, лікарень, підприємств, розклад руху транспорту).

Сейф для зберігання матеріалів кримінальних проваджень, речових доказів і зброї переважно розділяють на декілька секцій. Водночас матеріали кожного кримінального провадження слід зберігати окремо.

У кабінеті має бути декілька стільців для відвідувачів. На робочому столі слідчого – спеціальний довідник з номерами телефонів і адресами, які потрібні в його роботі.

Ефективна робота слідчого сьогодні неможлива без застосування персонального комп'ютера, принтера, сканера, фотоапарата, диктофона та копіювального апарата. Персональний комп'ютер слідчого обов'язково повинен містити:

- пакет офісних текстових програм (*для підготовки та друку процесуальних документів*);
- доступ до всесвітньої мережі Інтернет та відомчої мережі (*для користування Єдиним реєстром досудових розслідувань, для отримання інформації, проведення слідчих (розшукових) дій – наприклад, огляд веб-сторінки, листування, перевірка осіб за базами даних НП України тощо*);
- програмне забезпечення для сканування та розпізнавання документів;
- програми-збірники чинного законодавства України;
- програми перекладачі різних мов;
- програми автоматизованої роботи слідчого.

Слідчому потрібно мати верстат для підшивання кримінальних проваджень та засоби для їх зшивання (електричний або механічний дріль, шило, голки, нитки), засоби для упакування речових доказів (пакети, нитки, голки, клей) тощо.

Життєво необхідно мати саме в персональному користуванні зазначені предмети, адже час, витрачений на друк або сканування документа у сусіда, пошук різних приладь, марно витрачається.

Значення чинника часу в роботі слідчого. Будь-яка діяльність людини так чи інакше залежить від часу. Головне місце в організації службової діяльності слідчого займають питання, пов'язані з робочим часом.

Розглянемо *дотримання слідчим службового часу (розпорядок дня)*. Розподіл службового часу слідчих визначається розпорядком дня, який затверджує керівник відповідного органу поліції. Зазвичай робочий день слідчого має починатися о 9.00 год ранку, а закінчуватися о 18.00. Для поліцейських установлюється п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями. Вихідні, святкові та неробочі дні мають бути днями відпочинку для всіх слідчих, окрім залучених до виконання службових обов'язків. Слідчим, які виконували службові обов'язки у вихідні, святкові та неробочі дні, крім поліцейських, які працюють у змінному режимі, відповідний час для відпочинку в порядку компенсації має надаватися протягом двох наступних місяців. Однак із огляду на великий обсяг роботи, неповне укомплектування підрозділів слідчі зобов'язані працювати більше, ніж це передбачено законом.

Окрім того, слідчі залучаються на добове чергування в складі слідчо-оперативних груп (основні або додаткові). Залежно від кількості годин проведених під час чергування слідчому має надаватися час відпочинку. Так, у Наказі МВС № 940 від 22.10.2012 року було передбачено, що слідчим, які перебували на службі менше 16 годин, має надаватися 12 годин відпочинку, до 20 годин – 32 години, понад 20 годин – 48 годин відпочинку. Наказ МВС № 111 від 16.02. 2018 року, який його замінив, цього не передбачає. Треба зауважити, що коли години відпочинку було передбачено, це не означало, що відразу після закінчення часу чергування слідчий мав отримати відпочинок. *Наприклад, затримавши за підозрою особу у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий зобов'язаний впродовж 24 годин повідомити останньому про підозру або звільнити його. Зволікання з підготовкою відповідних процесуальних документів (повідомлення про підозру) або посилання на необхідність отримання законного відпочинку після чергування може призвести до звільнення затриманого, з відповідними наслідками.*

У низці норм кримінального процесуального закону, що регламентують досудове розслідування, містяться положення, пов'язані з категорією часу. Так, кримінальним процесуальним законом:

- визначено максимальні строки проведення найсуттєвіших видів слідчої роботи (*необхідність повідомлення про підозру впродовж 24 годин затриманій особі, проведення досудового слідства впродовж 2-х місяців з дня повідомлення особі про підозру тощо*);

- вказано негайно виконувати ті дії, щодо яких не можна зволікати, наприклад, негайно приступити до провадження досудового слідства у кримінальному провадженні;

- встановлено одночасне провадження декількох робіт, що сприяє вищій ефективності їх проведення (наприклад, одночасно з провадженням обшуку або огляду можливим є тимчасове вилучення майна).

На робочий час слідчого також можуть вплинути обставини розслідування конкретного кримінального провадження. Так, у разі необхідності негайного проведення слідчих (розшукових) дій, їх проведення можливе і в нічний час (з 22.00 год до 06.00 год). *Наприклад, під час документування факту збуту наркотичних речовин або зброї, злочинець вчиняє зазначені дії у нічний час. Зрозуміло, що чекати ранку не можливо і проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій повинно відбутися у нічний час.*

Розслідування багатоепізодного кримінального провадження або провадження де повідомлено про підозру декільком особам завжди пов'язане з необхідністю виконувати великий обсяг роботи. Значних зусиль вимагає одночасне розслідування кількох кримінальних проваджень. Тому слідчі найчастіше працюють із перевантаженнями, зокрема в позаурочний час. Об'єктивно необхідним є раціональне використання часу, оптимального розподілу його між різними діями слідчого. Водночас треба мати на увазі потребу в деякому резерві часу, наявність якого є однією з умов забезпечення ритмічності роботи, що приносить найкращі результати.

Відомо, що багато слідчих плідно працюють протягом усього робочого дня. Це дещо обумовлено багаторічною звичкою до систематизованої праці. Як показує практика, при ве-

ликому навантаженні слідчі, зазвичай, безперервно працюють протягом багатьох годин, не залишаючи часу навіть для короточасного відпочинку. Такий режим роботи є неприйнятним, оскільки ефективність праці при цьому тільки знижується. На самопочуття слідчого позитивно впливають мікропаузи, 5–10-хвилинні перерви. Частоту і тривалість мікропауз доцільно встановлювати, виходячи з виду роботи.

Отже, діяльність слідчого визначається темпом виконання того або іншого виду робіт або всього їх комплексу. Кримінальне провадження здійснюється щодо суспільно небезпечного діяння будь-якої особи. Затримка в розслідуванні може спричинити те, що ця особа вчинить новий злочин. Ефективність покарання, його виховне значення безпосередньо залежать від того, наскільки вони в часі віддалені від правопорушника (що ближче покарання до моменту кримінального правопорушення, то воно ефективніше). Затягування у проведенні досудового розслідування може призвести до спотворення чи втрати слідів кримінального правопорушення, і, як наслідок до факту уникнення відповідальності та покарання винуватою особою.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте органи досудового розслідування Національної поліції.
2. Назвіть завдання та функції органів досудового розслідування Національної поліції.
3. Які ви знаєте повноваження начальника слідчого управління?
4. Назвіть повноваження керівника органу досудового розслідування відповідно до кримінального процесуального законодавства.
5. Які ви знаєте повноваження начальника слідчого відділу (відділення)?
6. Які ви знаєте повноваження слідчого?
7. Розкрийте поняття процесуальної незалежності слідчого.
8. Окресліть повноваження слідчого-методиста.
9. Назвіть повноваження слідчого-криміналіста та техника-криміналіста.

10. Які ви знаєте повноваження службової особи, відповідальної за перебування затриманих?

11. Назвіть повноваження помічника слідчого.

12. У чому сутність планування, аналітичної, методичної і статистичної роботи органів досудового розслідування Національної поліції?

13. Назвіть вимоги до устаткування і оформлення службового кабінету слідчого.

14. Визначте чинники, які впливають на ефективність роботи слідчого.

Рекомендована література

1. Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. 414 с. URL: <http://iful.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/Zbirnyk-symposiumu-18.11.2016-1.pdf>
2. Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 21 жовт. 2016 р.) / редкол.: В. В. Федосєєв (голов. ред.), М. В. Членов (заст. голов. ред.) та ін. X.: Право, 2016. Вип. 8. 222 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11668/1/Dosudove_rozslid_V8_2016.pdf
3. Мірковець Д. М. Деякі теоретичні та практичні аспекти реалізації начальника слідчого відділу функцій керівництва досудовим слідством. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. С. 416–427. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/01_2012/12mdmks.pdf
4. Сокиран М. Ф. Слідчий-криміналіст як учасник досудового розслідування. Криміналістичний вісник. № 1 (19). 2013. С. 49–53 URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/2011/1/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20%D0%9C.%20%D0%A4..pdf>
5. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: збірник наукових праць. Вип. 16 / ред. кол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. X.: «Право», 2016. 500 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/1644/1/%D0%92%D0%B0%D1%81%D1%8E%D>

0%BA%D0%BE%D0%B2_%D0%9B%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_2016.pdf

6. Швидкова О. В. Процесуальні повноваження оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування. Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2–1. Ч. 2. С. 377–383. URL: <http://sn-law.cfuv.ru/wp-content/uploads/2016/12/053shvid.pdf>
7. Юхно О. О. Теоретичні та прикладні аспекти реалізації правового статусу керівника органу досудового розслідування при застосуванні нового кримінального процесуального законодавства України. Право і безпека. 2012 № 3 (45). с. 246–251. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pib_2012_3_54.pdf
8. URL: http://www.big-lib.com/book/64_Aktyalni_problemi_zapobigannya_ta_protidii_korypcii_i_ohoroni_prava_vlasnosti/6970_Andreicev_MV_PROCESYALNII_STATYS_SLIDChOGO

Тема 4

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ТА СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

4.1. Прокурор як суб'єкт кримінального провадження, його функціональне призначення та повноваження на стадії досудового розслідування

4.2. Порядок призначення та заміни прокурора, який здійснюватиме повноваження у конкретному кримінальному провадженні

4.3. Прокурорський нагляд за діяльністю органів досудового розслідування у формі процесуального керівництва

4.4. Здійснення міжнародного співробітництва прокурором під час досудового розслідування

4.5. Повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні, здійснені ним функції судового контролю на стадії досудового розслідування

4.1. Прокурор як суб'єкт кримінального провадження, його функціональне призначення та повноваження на стадії досудового розслідування

Прокуратура України є складовою державного механізму, яка наділена відповідним обсягом влади для здійснення нагляду за виконанням законів у державі. Відповідно до Конституції України (ст.ст. 121–123), прокуратура є організаційним самостійним державно-правовим інститутом влади, який не належить до жодної з її гілок. Незалежність органів прокуратури є, власне, основною гарантією виконання покладених на неї функцій. Ефективне ж виконання прокуратурою функцій залежить зокрема, від дієвої побудови системи її органів, взаємоузгодження їх повноважень та підпорядкованості в ній. Такий напрям має відношення і щодо функціонального призначення прокуратури на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Побудова органів прокуратури визначається ст. 7 Законом України «Про прокуратуру» і складає систему до якої входять:

- Генеральна прокуратура України;

- регіональні прокуратури;
- місцеві прокуратури;
- військові прокуратури;
- Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

Така побудова здійснена з дотриманням засади єдності та територіальності як основи організації прокурорської системи України. Засада територіальності враховується і в організацію органів прокуратури, і в їх діяльність. Територіальність означає існування розгалуженої системи органів прокуратури. Тобто органи прокуратури розміщуються на місцях так, щоб кожна особа могла реально звернутися до прокуратури. В межах держави не існує жодної території, на яку б не поширювалася діяльність органів прокуратури України. Так, забезпечується право кожного на належну правову допомогу та оскарження дій, рішень чи бездіяльності щодо забезпечення прав та свобод людини, зокрема і порушення прав та свобод учасників кримінального провадження відповідними суб'єктами кримінального провадження під час досудового розслідування.

У ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» визначено, що прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, що забезпечується: єдиними засадами організації та діяльності прокуратури; єдиним статусом прокурорів; єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів; фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України; вирішенням питань внутрішньої діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування (ч. 5 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру»).

Отже, під системою прокуратури України розуміють сукупність утворюючих її органів, підрозділів, одиниць, що забезпечують діяльність та виконання покладених на неї завдань і функцій. Ця система побудована відповідно до державного устрою та адміністративно-територіального поділу України (район, місто, область, держава). А також із частковим застосуванням предметно-галузевого принципу організації прокуратур, що відобразилося в особі військової прокуратури

та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Така необхідність спричинена подіями на сході України та в АР Крим із застосуванням військового контингенту РФ та рівня корупційних виявів у всіх сферах суспільного життя в Україні відповідно.

Статус прокурора в органах прокуратури мають визначені посадові особи, які безпосередньо і виконують функції прокуратури відповідно до своїх повноважень. Законом (ст. 15) визначено хто набуває статусу прокурора. Такими особами є:

- Генеральний прокурор;
- перший заступник Генерального прокурора;
- заступник Генерального прокурора;
- заступник Генерального прокурора – Головний військовий прокурор;
- заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- керівник підрозділу Генеральної прокуратури України (зокрема перший заступник та заступник Головного військового прокурора, керівник підрозділу Головної військової прокуратури на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України);
- заступник керівника підрозділу Генеральної прокуратури України (зокрема Головної військової прокуратури та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на правах самостійних структурних підрозділів Генеральної прокуратури України);
- прокурор Генеральної прокуратури України (зокрема Головної військової прокуратури та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на правах самостійних структурних підрозділів Генеральної прокуратури України);
- керівник регіональної прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах регіональної);
- перший заступник керівника регіональної прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах регіональної);
- заступник керівника регіональної прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах регіональної);
- керівник підрозділу регіональної прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах регіональної);

- заступник керівника підрозділу регіональної прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах регіональної);
- прокурор регіональної прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах регіональної);
- керівник місцевої прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах місцевої);
- перший заступник керівника місцевої прокуратури (заразом військової прокуратури на правах місцевої);
- заступник керівника місцевої прокуратури (заразом військової прокуратури на правах місцевої);
- керівник підрозділу місцевої прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах місцевої);
- заступник керівника підрозділу місцевої прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах місцевої);
- прокурор місцевої прокуратури (зокрема військової прокуратури на правах місцевої).

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) у п. 15 ч. 1 ст. 3 визначає прокурором у межах кримінального судочинства – особу, яка обіймає посаду, передбачену ст. 17 Закону України «Про прокуратуру», тобто це особи, котрі обіймають посади передбачені ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» із визначеними повноваженнями, передбаченими ст. 17 цього ж Закону. Саме ці посадові особи мають статус прокурора в кримінальному провадженні. Що ж стосується набуття статусу прокурора з відповідними повноваженнями в конкретному кримінальному провадженні, то це питання ми з'ясуємо.

Ст. 121 Основного Закону України, на прокуратуру покладає такі функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян; 5) нагляд за додержанням прав і свобод людини та громадянина, законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими

і службовими особами. Зазначені функції мають основоположний характер, і відображаються у спеціальних законах та кодифікованих актах. Відразу зауважимо, що на органи прокуратури закон забороняє покладати інші функції, які не передбачені в Конституції (ч. 3 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»).

Відповідні повноваження прокуратури передбачено й у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», згідно якого покладенні такі функції:

- підтримання державного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених Законом;
- нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Також ч. 2 вказаної статті Закону передбачає здійснення прокуратурою міжнародного співробітництва, з метою реалізації своїх функцій. Тобто міжнародне співробітництво є засобом досягнення поставлених перед органами прокуратури цілей щодо виконання нею притаманних тільки їй функцій. Отже, ґрунтуючись на побудові даної норми, здійснення органами прокуратури міжнародного співробітництва не є окремою функцією прокурора, а способом реалізації інших функцій.

Особливий статус органів прокуратури в системі державних органів та значення покладених на їх виконання функцій, передбачає здійснення повноважень прокурорами на основі засади незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків (п. 5 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру»). Ця засада відображається у положеннях ч. 1 ст. 36 КПК: прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи

місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові й інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора.

Аналізуючи функції покладені на прокуратуру та завдання стадії досудового розслідування, особливості її процесуального провадження, то можна зробити висновок, що на стадії досудового розслідування прокурор здійснює функцію нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. А, згідно з ч. 2 ст. 36 КПК, прокурор здійснює цей нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Тобто визначається не просто функція, яку здійснює прокурор на цій стадії, а й форма здійснення такої функції – процесуальне керівництво. Тому потрібно розмежовувати функцію і форму її здійснення.

Прокурор, маючи такі повноваження щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, уповноважений: починати досудове розслідування у випадку наявності підстав передбачених КПК; доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення в установленій прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам; скасувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК, зокрема щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності відповідних підстав, передбачених КПК; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення

слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; погоджувати клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження; погоджувати слідчому повідомлення особі про підозру; погоджувати слідчому постанову про зупинення досудового розслідування; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно скласти обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатись самостійно до суду з обвинувальним актом, клопотаннями про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або звільнення особи від кримінальної відповідальності; погоджувати запит, клопотання, доручення про міжнародну правову допомогу органу досудового розслідування, про перейняття кримінального провадження або самостійно звертатись про таку допомогу; доручати органу досудового розслідування виконання запитів іноземних держав про міжнародну правову допомогу, а також здійснювати нагляд за виконанням таких запитів на предмет повноти і законності їх виконання, та повноти, всебічності й об'єктивності розслідування у перейнятому кримінальному провадженні; оскаржувати судові рішення, які приймаються на стадії досудового розслідування, в порядку передбаченому КПК (ч. 2 ст. 36 КПК).

Ч. 5 ст. 36 КПК передбачає, право прокурора доручати здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу. Передання кримінального провадження для розслідування іншому органу можливе за дотриманням кількох умов:

– таке передання можливе в межах одного органу, тобто не передаючи кримінальне провадження від одного органу до іншого в межах переліку слідчих підрозділів, перелічених у п. 1 ч. 1 ст. 38 КПК – органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань, органів Державної кримінально-виконавчої служби України;

– таку передачу заборонено, якщо кримінальне правопорушення згідно з правилами підслідності (ст. 216 КПК) віднесено до Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування.

Такі повноваження закон надає Генеральному прокурору України, керівнику регіональної прокуратури, їх першим заступникам та заступникам.

Також Генеральний прокурор, керівник генеральної прокуратури, керівник місцевої прокуратури, їх перші заступники та заступники при здійсненні нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК. Що ж стосується слідчих та прокурорів Національного антикорупційного бюро України, то скасування таких рішень ними може бути здійснено лише Генеральним прокурором або особою, яка виконує його обов'язки (ч. 6 ст. 36 КПК).

Широкий перелік повноважень передбачений в цій статті, дає можливість прокурору комплексно і ефективно здійснювати функцію нагляду за дотриманням законності, не порушуючи процесуальної самостійності слідчого та не переймаючи функції розслідування.

Зауважимо, що повноваженнями передбаченими ч. 2 ст. 36 КПК наділений лише прокурор, який уповноважений здійснювати нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва в конкретному кримінальному провадженні.

4.2. Порядок призначення та заміни прокурора, який здійснюватиме повноваження у конкретному кримінальному провадженні

Доцільно наголосити, що не кожен прокурор, який є прокурором згідно зі Законом України «Про прокуратуру», буде прокурором у конкретному кримінальному провадженні. Прокурором у кримінальному провадженні є: службова особа органу прокуратури, яка наділена статусом прокурора (перелік поданий у ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»); набув

повноважень прокурора щодо здійснення нагляду за дотриманням законів на стадії досудового розслідування. Лише симбіоз цих двох умов і визначає прокурора, в так званому, загальному розумінні, від прокурора – процесуального керівника.

Прокурор, який набуватиме процесуального статусу в конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування (ч. 1 ст. 37 КПК). В контексті даної норми, під відповідним керівником органу прокуратури, розуміється керівник тих органів, які входять до системи прокуратури – ст. 7 Закону України «Про прокуратуру», і є уповноваженою особою на призначення свого підлеглого прокурором у кримінальному провадженні. Слід також зауважити, що статус виконуючого обов'язки керівника прокуратури наділяє особу повноваженнями призначати прокурора в кримінальному провадженні. В такому випадку, перешкодою до можливості призначення може бути неналежне тимчасове покладення виконання функцій керівника прокуратури, це може бути відсутність відповідного наказу керівника прокуратури вищого рівня, або керівника тієї ж прокуратури у встановлених випадках. Виконуючий обов'язки керівника прокуратури користується тими ж повноваженнями, що і призначений керівник.

Наступним моментом, який визначає дана норма, є момент з якого призначення прокурора є можливим у кримінальному провадженні. Таким моментом є початок досудове розслідування. Ч. 2 ст. 214 КПК визначає, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування (далі – ЄРДР). Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником прокуратури або органу досудового розслідування таких відомостей. Тобто лише прийняттям Реєстром відповідної інформації і її реєстрації та видачі часу реєстрації й унікального номера кримінального провадження, що настає після підтвердження керівником, є можливим, згідно з ч. 3 ст. 214 КПК, здійснення досудового розслідування – прийняття будь-який процесуальних рішень та проведення будь-яких процесуальних дій, за винятком огляду місця події. Призначення прокурора і є однією з процесуальних дій в кримінальному провадженні, тому рішення таке може

бути прийнято лише після початку розслідування. Аналізуючи ч. 1 ст. 214 КПК, можна стверджувати, що розпочинати досудове розслідування мають право слідчий відповідного органу досудового розслідування та прокурор, яким стало відомо про вчинене кримінальне правопорушення. З огляду на це, можливі два варіанти дій, щодо призначення прокурора в кримінальному провадженні. Перший з них, коли відомості до ЄРДР вносять слідчий, то в такому випадку він повинен невідкладно у письмовій формі повідомити керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК (ч. 6 ст. 214 КПК). Після отримання такого письмового повідомлення, керівник органу прокуратури невідкладно призначає прокурора в кримінальному провадженні. В даному випадку закон визначає наступний невідкладний алгоритм дій та рішень на початку досудового розслідування щодо його забезпечення належним суб'єктом нагляду за дотриманням законів (подальший перелік відповідає послідовності дій): факт наявності даних у слідчого про вчинене кримінальне правопорушення; внесення відповідних даних до ЄРДР слідчим органу досудового розслідування; письмове повідомлення керівника прокуратури за територіальною юрисдикцією; перевірка керівником прокуратури факту внесення в ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення на предмет: наявності в даних отриманих слідчим ознак вчиненого кримінального правопорушення або такого, що готується; правильності кваліфікації кримінального правопорушення, внесення всіх передбачених законом відомостей в ЄРДР; прийняття рішення про призначення прокурора в кримінальному провадженні.

Другий варіант, коли прокурор сам отримав дані про вчинене кримінальне правопорушення, або таке, що готується і вніс відповідні відомості до ЄРДР у межах своєї компетенції. В такому разі, прокурор невідкладно, але в будь-якому разі не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні в нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування (ч. 7 ст. 214 КПК). В такому випадку алгоритм призначення прокурора в кримінальному провадженні має вигляд: факт наявності даних у прокурора про вчинене кримінальне

правопорушення; внесення відомостей про таке правопорушення до ЄРДР прокурором; повідомлення прокурором керівника органу прокуратури про факт внесення відомостей до ЄРДР; керівник прокуратури після перевірки внесених до Реєстру відомостей реєструє кримінальне провадження; невідкладно призначає прокурора в кримінальному провадженні; надсилає відповідні матеріали з дотриманням вимог ч. 7 ст. 214 КПК органу досудового розслідування.

Виконання будь-який дій та прийняття рішень, як зазначалося, після внесення відомостей в ЄРДР, і якщо такі рішення, дії передбачені компетенцією відповідного суб'єкта мають статус процесуальних. Визначаючи процесуальну форму рішення про призначення прокурора в кримінальному провадженні, слід звернутися до ч. 3 ст. 110 КПК – рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови, постанова вноситься у випадках, коли це безпосередньо передбачено КПК, а також і в інших випадках, коли прокурор чи слідчий вважає це необхідним. Ст. 37 КПК не зобов'язує керівника органу прокуратури виносити постанови при прийнятті рішення про призначення прокурора, але зважаючи на необхідність наявності в матеріалах кримінального провадження юридичного джерела походження процесуального рішення керівника органу прокуратури, така постанова вноситься. Керівник органу прокуратури повинен прийняти таке рішення невідкладно.

У разі необхідності керівник органу прокуратури може призначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів (ч. 1 ст. 37 КПК). Таке рішення із зазначеної мотивації також повинно мати процесуальний вияв постанови. Зазвичай група прокурорів призначається в кримінальному провадженні, якщо: розслідування кримінального провадження пов'язане зі значною складністю у розслідуванні, наприклад, вчинення кримінального правопорушення, пов'язане з вчиненням низки інших кримінальних правопорушень (відмивання доходів отриманих злочинним шляхом з метою вчинення терористичних актів); вчинення однією особою кількох кримінальних правопорушень; вчинення кримінальних правопорушень кількома особами тощо.

Отже, керівник органу прокуратури після початку досудового розслідування визначає конкретного прокурора (групу прокурорів), на якого (яких) покладається із цього моменту (винесення постанови) обов'язок здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Водночас керівник органу прокуратури не наділений повноваженнями щодо здійснення процесуального керівництва через свою посаду. Але, аналізуючи повноваження ст.ст. 8, 9, 11, 13 Закону України «Про прокуратуру» в кореляції з відповідними положеннями ч. 1 ст. 37 КПК, згідно з якими керівник органу прокуратури має повноваження на прийняття рішення про призначення конкретного прокурора серед прокурорів підпорядковано йому прокуратури, який буде здійснювати повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні, а також групи прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні. Прямої заборони чи застереження про можливість включення керівника відповідної прокуратури до складу такої групи в законодавстві немає. Ба більше, системний аналіз зазначених нормативних актів дає змогу зробити висновок щодо відсутності в них положень, які б давали підстави стверджувати, що рішення про визначення групи прокурорів із включенням до її складу керівника органу прокуратури уповноважений приймати керівник прокуратури вищого рівня. Тому цілком можливий і такий варіант, який відповідає вимогам законодавства, що керівник органу прокуратури може прийняти рішення про включення себе до складу прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, або залишити за собою право нагляду за дотриманням законів у конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва.

Прокурор здійснює свої повноваження у кримінальному провадженні з його початку до завершення – ч. 2 ст. 37 КПК, тобто на всіх стадіях кримінального провадження, від його початку до завершення. Тим самим КПК закріплює принцип «одного прокурора» або «незмінності прокурора», що здійснює повноваження у конкретному кримінальному провадженні на всіх його стадіях.

Значення принципу незмінності прокурора в кримінальному провадженні можна виділити в такому:

- передбачені законом функції прокурора в кримінальному провадженні гармонійно поєднані між собою і направлені на виконання основної функції прокурора – підтримання державного обвинувачення в суді;

- виходячи з попереднього, законодавець відніс прокурора до сторони обвинувачення, націливши всю діяльність на виконання цієї головної функції;

- застосування такого принципу створює ситуацію найефективнішого забезпечення кримінального провадження, адже прокурор, який здійснюватиме процесуальне керівництво у провадженні з самого початку досудового розслідування, найкраще з-поміж інших працівників прокуратури знатиме відповідні матеріали, буде детально проінформований про хід та особливості досудового розслідування, особисто відповідатиме за проведення окремих дій, а, отже, зможе надалі забезпечити найефективніше підтримання державного обвинувачення у цьому кримінальному провадженні та прийняття рішення судом;

- забезпечення виконання завдання кримінального провадження, передбачений ст. 2 КПК, зокрема щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження;

- забезпечення гарантій незалежності й самостійності прокурора, через суттєве обмеження довільного розсуду керівника органу прокуратури у питаннях визначення конкретного прокурора в кримінальному провадженні та його заміни у «ручному управлінні».

Зауважимо, що безпідставна заміна прокурора в ході розслідування матиме негативні наслідки щодо його результатів. Та, зрозуміло, що незавжди є можливим дотриматися принципу незмінності. Визначений КПК перелік підстав для заміни прокурора у конкретному кримінальному провадженні є доволі обмеженим і має винятковий характер.

Зокрема здійснення повноважень прокурора в цьому самому кримінальному провадженні іншим прокурором можливе лише в окремих, визначених КПК випадках. Так, згідно з вимогами ч. 3 ст. 37 КПК, керівником органу прокуратури покла-

даються повноваження прокурора у відповідному кримінальному провадженні на іншого прокурора, якщо прокурор не може здійснювати свої повноваження через:

- задоволення заяви про його відвід;
- тяжку хворобу;
- звільнення з органу прокуратури;
- з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні.

Підстави для відводу прокурора, передбачені ст. 77 КПК. Так, прокурор не має права брати участь у кримінальному провадженні:

- якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

- якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач;

- якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Ч. 2 ст. 81 КПК визначає, що вирішення питання про відвід під час досудового розслідування віднесено до компетенції слідчого судді. Рішення про відвід прокурора під час досудового розслідування вирішується слідчим-суддею одноособово. При винесенні позитивного рішення (винесення відповідної ухвали про задоволення відводу прокурора) про відвід прокурора під час досудового розслідування, керівник органу прокуратури зобов'язаний невідкладно призначити нового прокурора в кримінальному провадженні – ст. 83 КПК.

Розуміння поняття «тяжка хвороба» у контексті ч. 3 ст. 37 КПК, є оціночним, тобто вирішується в кожному конкретному випадку. Вплив на вирішення питання про наявність тяжкої хвороби в прокурора чи ні вирішується з урахування положень засад кримінального провадження, передбачених Главою 2 КПК, і особливо із засади розумності строків (ст. 28 КПК). Рішення про заміну прокурора з підстави тяжкої

хвороби прокурора приймає керівник органу прокуратури. Заміна в даному випадку можлива лише того прокурора, який був призначений прокурором у конкретному кримінальному провадженні попереднім рішенням керівника органу прокуратури, про що винесена постанова.

Звільнення особи з органу прокуратури, безумовно є підставою для заміни прокурора в кримінальному провадженні, адже фактично особа перестає бути носієм повноважень прокурора згідно зі Законом України «Про прокуратуру», а отже і такою, котра може бути призначена в кримінальному провадженні для виконання функції нагляду за дотриманням законності у формі процесуального керівництва. Юридичною підставою для заміни прокурора на цій підставі є наказ про звільнення прокурора з органів прокуратури.

Іншою причиною може бути унеможливлення участі прокурора в кримінальному провадженні. Поважність чи не поважність окремих причин неможливості участі прокурора, вирішуються в кожному випадку окремо. Такими можуть визнаватися, наприклад, переведення прокурора на іншу посаду, за іншим напрямом діяльності; переведення прокурора до іншого регіону або органу прокуратури; зміна підслідності кримінального провадження тощо. У такому разі керівник органу прокуратури в порядку, передбаченому ст. 110 КПК, виносить постанову, якою визначає прокурора, що надалі здійснюватиме повноваження прокурора у цьому кримінальному провадженні, та вносить відповідні дані до ЄРДР.

Заміна прокурора в одному і тому самому кримінальному провадженні іншим прокурором під час досудового розслідування можлива: якщо Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори своєю вмотивованою постановою доручають здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, в разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36 КПК). Зміна органу розслідування, тягне за собою і зміну процесуального керівника відповідно до принципу територіальності та рівності.

Також заміна прокурора можлива у випадку, коли службова особа органу прокуратури вищого рівня за результатами розгляду скарги слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора у разі скасування рішення або визнання незаконними вчинені дії чи бездіяльності підпорядкованих прокурорів має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, у якому прийняте або вчинене незаконне рішення, дія чи бездіяльність, чи ініціювати таку заміну перед керівником органу прокуратури відповідного рівня (ч. 3 ст. 313 КПК).

У наукових дослідження з кримінального процесу розглянуті підстави заміни прокурора, групують у дві умовні групи: об'єктивні та суб'єктивні.

До об'єктивних відносять:

- доручення Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та прирівняних до них прокурорів про здійснення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування, зокрема слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, в разі неефективного досудового розслідування (в порядку ч. 5 ст. 36 КПК);

- скасування рішення або визнання незаконними вчинених дій чи бездіяльності цього прокурора (в порядку ч. 3 ст. 313 КПК);

- у разі задоволення заяви про відвід, тяжку хворобу, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини, що унеможлиблює його участь у кримінальному провадженні;

- у разі неефективного здійснення прокурором нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

До підстав, що є суб'єктивними належать – відмова керівника органу прокуратури, прокурора вищого рівня у погодженні обвинувального акта із зміненим обвинуваченням, клопотанням про висунення додаткового обвинувачення або постанови про відмову від підтримання державного обвинувачення (ч. 2 ст. 341 КПК).

Функціонування ефективного, прозорого і дієвого, а найголовніше всебічно врегульованого кримінальним процесуальним законом механізму призначення та заміни прокурора в кримінальному провадженні є ефективним інститутом належного забезпечення виконання завдань досудового розслідування і здійснення правосуддя в кримінальному провадженні. Недопущення зловживання прокурорами своїми повноваженнями та створення ефективного механізму зрівнювання та противаг у компетенції суб'єктів кримінального провадження.

4.3. Прокурорський нагляд за діяльністю органів досудового розслідування у формі процесуального керівництва

Розглядаючи функції, покладені на органи прокуратури, зокрема на досудовому розслідуванні, ми з'ясували, що на даній стадії кримінального провадження прокурором виконується функція нагляду за дотриманням законів. Виконання такої функції покладається на призначеного в конкретному кримінальному провадженні прокурора і здійснюється у формі процесуального керівництва.

Зміст процесуального керівництва полягає в тому, що прокурор безпосередньо в повному обсязі або частково бере участь у розслідуванні, несе відповідальність за результати розслідування, тобто фактично є керівником провадження, головним зацікавленим суб'єктом у досягненні завдань кримінального провадження і повноваження, які він використовує під час виконання процесуального керівництва мають владно-розпорядчий характер. Такий характер розпоряджень, означає можливість дачі відповідних розпоряджень, вказівок та обов'язковість їх виконання суб'єктами, до яких ті скеровані до виконання, тобто слідчими та детективами.

Процесуальне керівництво направлене на забезпечення всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, що включає виявлення й обставин, що викривають особу у вчиненні кримінального правопорушення, і тих, що спростовують її вину, а також обставини, які пом'якшують покарання чи навпаки обтяжують його, або є підставами для звільнення особи від відповідальності. Про-

цесуальне керівництво, також має на меті надання діянню належної правової оцінки та забезпечення прийняття законного процесуального рішення на стадії досудового розслідування, а у випадку недотримання виконання таких завдань – забезпечення скасування незаконних та необґрунтованих рішень слідчого, ініціювання перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого, призначення іншого у випадку неефективності здійснення розслідування останнім.

Процесуальне керівництво досудовим розслідування, яке здійснює прокурор, не є тотожним організаційному керівництву органами досудового розслідування, яке здійснюється керівником органу досудового розслідування (ст. 39 КПК). Адже прокурор не вправі самостійно відсторонювати, призначати чи замінити слідчого в конкретному кримінальному провадженні. У цьому контексті організаційно слідчий не перебуває у підпорядкуванні прокурора та виконує його вказівки тільки в межах відповідного процесуального провадження.

Необхідно зауважити, що покладання на прокуратуру функції процесуального керівництва означає не тільки появу нових повноважень стосовно слідчих органів досудового розслідування, а й персональної відповідальності прокурорів за якість й ефективність розслідування кримінальних правопорушень – відповідальності за своєчасність і законність прийняття слідчим процесуальних рішень, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та перевірку доказів у кримінальному провадженні, з дотриманням правил належності та допустимості. Адже порушення встановленого законом порядку проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, тягне за собою накопичення в кримінальному провадженні недопустимих доказів, або таких, що можуть бути визнаними недопустимими, впливають на можливість їх використання прокурором під час судового розгляду, звужує доказову базу прокурора при підтриманні обвинувачення в суді.

Головними критеріями оцінювання ефективності здійснення прокурором своїх наглядових функцій на досудовому розслідуванні є:

- своєчасне вжиття заходів щодо захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона

прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, поновлення порушених прав та інтересів, притягнення винуватих осіб до встановленої законом відповідальності, забезпечення повного відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди;

- виявлення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень та вжиття заходів до їх усунення;

- додержання вимог закону під час реєстрації, обліку та вирішення заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення або такі, що готуються, забезпечення їх достовірного обліку щодо стану злочинності;

- забезпечення швидкого, повного, неупередженого розслідування;

- виявлення та своєчасного скасування незаконних рішень, органу досудового розслідування в кримінальному провадженні.

При здійсненні нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування прокурор зобов'язаний вживати заходів до того, щоб ці органи дотримувалися передбаченого законом порядку реєстрації, початку та розслідування діянь, які містять ознаки кримінального правопорушення, проведення оперативно-розшукових заходів, зупинення і закриття кримінальних проваджень, додержання строків провадження, встановлювати всі ті обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК) і становлять кінцеву мету процесу доказування.

Прокурорський нагляд за дотриманням законів органами досудового розслідування здійснюється у чіткій процесуальній формі. Важливою особливістю прокурорського нагляду за дотриманням законів органами досудового розслідування є наявність у прокурора владно-розпорядчих повноважень. Останні полягають у тому, що акти реалізації наглядових повноважень мають обов'язкову силу і для осіб, які проводять досудове розслідування, і для учасників кримінального провадження. Прокурор має право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчого та давати їм обов'язкові для виконання вказівки щодо проведення слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій (п.п. 7, 4 ч. 2 ст. 36 КПК). Прокурор перевіряє кримінальні провадження, у зв'язку з чим він

має право мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей (п. 2 ч. 2 ст. 36 КПК), що стосуються досудового розслідування, санкціонує проведення деяких процесуальних дій, погоджує або відмовляє у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових дій), інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК, чи самостійно подає слідчому судді такі клопотання тощо.

Особливістю процесуального статусу прокурора під час досудового розслідування є й те, що прокурорський нагляд містить право вирішувати всі процесуальні питання, які виникають на цій стадії процесу, за винятком тих питань, рішення яких належить до виняткової компетенції слідчого судді.

Процесуальні рішення прокурора на стадії досудового розслідування при здійсненні функції нагляду у формі процесуального керівництва мають такий вияв:

- постанова прокурора – основний процесуальний документ, яким прокурор зобов'язує слідчого, керівника органу досудового розслідування, фізичних або юридичних осіб вчинити певні дії. Постанова повинна відповідати вимогам, встановленим ч. 5 ст. 110 КПК. Прокурор має право виносити постанови про: відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 93); визнання тимчасового вилучення майна безпідставним (п. 1 ч. 1 ст. 169); скасування арешту майна (ч. 3 ст. 174); визначення підслідності у випадках, передбачених ч. 5 ст. 216; продовження строку досудового розслідування (ст. 294); ексгумацію трупа (ст. 239); освідування особи (ст. 241); проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 251); зупинення досудового розслідування (ч. 4 ст. 280); оголошення розшуку підозрюваного (ст. 281); відновлення досудового розслідування (ст. 282); закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 284); продовження строку досудового розслідування або про відмову в такому продовженні (ст. 294); відмову від підтримання державного обвинувачення (ст. 340); скасування постанов слідчого;

- обвинувальний акт – процесуальне рішення, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування;

– клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру – процесуальне рішення, яким прокурор вважає доведеним, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності або після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, яка виключає можливість застосування покарання, і яким завершується досудове розслідування;

– клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру – процесуальне рішення, яким прокурор висуває неповнолітньому обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення та вважає, що виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості можливе без застосування кримінального покарання;

– клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності – процесуальне рішення, яким завершується досудове розслідування та яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, вважаючи при цьому, що виправлення особи, за наявності підстав, передбачених ст.ст. 44–49 КК, є можливим за умов звільнення його від кримінальної відповідальності, про що він ставить питання у даному процесуальному рішенні перед судом;

– письмові вказівки – письмовий документ, у якому прокурор визначає для слідчого обов'язкові для виконання ним слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні й організаційні дії. Невиконання законних вказівок прокурора, наданих у встановленому порядку, має наслідком передбачену законом відповідальність;

– письмове доручення – письмовий документ, яким прокурор зобов'язує слідчого, орган досудового розслідування, оперативні підрозділи провести у встановлений прокурором строк слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, інші процесуальні дії.

Приймаючи процесуальні рішення чи здійснюючи владні повноваження щодо забезпечення досудового розслідування, прокурор як процесуальний керівник не повинен обмежувати передбачені законом права слідчого і його процесуальну самостійність. Безпідставне обмеження прав слідчого як проце-

суального суб'єкта здійснення розслідування в кримінальному провадженні повинно розцінюватись як незаконний вплив на нього і може бути оскаржене слідчим у порядку ст.ст. 311–313 КПК. Оскарження дій, рішень чи бездіяльності прокурора слідчим не зупиняє їх виконання (ч. 3 ст. 312 КПК).

Прокурор при здійсненні нагляду перевіряє і діяльність слідчих, і осіб, які керують ними. Наглядаючи за діями слідчого, прокурор також зобов'язаний здійснювати нагляд і за діяльністю керівника органу досудового розслідування. Керівник органу досудового розслідування зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які даються в письмовій формі. Невиконання керівником органу досудового розслідування законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбачених КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність (ч. 3 ст. 39 КПК).

Прокурор скасовує незаконні чи необґрунтовані постанови слідчих. Він у своїй постанові про скасування постанови слідчого зобов'язаний вказати, у чому полягає незаконність і необґрунтованість постанови, тобто рішення прокурора повинно бути вмотивованим. При скасуванні постанови прокурор має право за потреби самостійно ухвалити рішення щодо поставлених процесуальних питань.

Прокурор дає письмові вказівки щодо розслідування кримінальних правопорушень про обрання, зміну або скасування запобіжного заходу, кваліфікацію злочину, про проведення окремих слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій. Надання вказівок прокурором є процесуальною дією, а тому відповідно до врегульованої законом процесуальної форми здійснюється виключно в письмовій формі – постанови. Під час досудового розслідування письмові вказівки повинні бути в матеріалах кримінального провадження, як юридична підстава проведення доручених дій чи прийнятих рішень, а також підтверджувати ініціатора їх проведення чи прийняття; копії таких вказівок також зберігаються у матеріалах наглядового провадження прокурора. Слідчий повинен вимагати надання вказівок у письмовій формі, особливо у випадках, коли такі мають суперечливий характер на його думку.

У вказівці прокурор має право визначити строк її виконання, але при цьому він повинен бути реальним, відповідати тому обсягу дій, які пропонується виконати. Всі вказівки

прокурора мають бути конкретними й аргументованими. Вони можуть мати і загальний (про перевірку версій, алібі підозрюваного), і конкретний характер (про проведення певних процесуальних дій). Вказівки прокурора є обов'язковими для слідчих, керівників органу досудового розслідування (ч. 4 ст. 40, ч. 3 ст. 39 КПК). Вказані особи можуть оскаржити вказівки прокурора прокурору вищого рівня, однак оскарження не зупиняє їхнього виконання. Процедура такого оскарження полягає в тому, що у випадках відмови прокурора у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціювати розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК). З особливою увагою прокурори повинні розглядати скарги в разі незгоди слідчого щодо головних питань кримінального провадження, тобто таких, які по суті вирішують долю провадження, наприклад, повідомлення особи про підозру, обсяг і кваліфікацію кримінального правопорушення, про закриття провадження тощо.

Вказівки також можуть стосуватися перевірки наявних доказів та про усунення суперечностей між ними. Вказівки, що даються прокурором у кримінальному провадженні, не тільки констатують допущені слідчим порушення закону і вимагають їхнього усунення, але й визначають перспективи подальшого розслідування, конкретизують завдання щодо предмета доказування в кожному кримінальному провадженні, тобто є засобом організації належного ходу та напряму досудового розслідування, забезпечення його повноти, всебічності та об'єктивності.

Прокурор може доручати проведення певних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам. Доручення прокурора також повинно бути письмовим. Вимога давати оперативному підрозділу доручення в письмовій формі зумовлена тим, щоб, по-перше, оперативні підрозділи діяли в межах вказівок прокурора, по-друге, щоб

вони мали підтвердження своїх повноважень на здійснення процесуальних дій, які їм доручають, аби згодом не ставилося питання про недопустимість доказів, отриманих у результаті проведення слідчих (розшукових) дій, через неналежне збирання доказів. Доручення стосовно вказаних процесуальних дій є обов'язковими для виконання оперативними підрозділами (ст. 41 КПК).

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК прокурор може бути присутнім при проведенні слідчих (розшукових) та процесуальних дій, а також брати безпосередню активну участь у їх проведенні. Водночас прокурор не повинен обмежувати процесуальну самостійність слідчого. В обох випадках прокурор стежить за тим, щоб слідчий дотримувався всіх вимог закону про проведення слідчих (розшукових) дій. Своїми порадами прокурор допомагає слідчому здійснювати слідство тактично правильно та криміналістично грамотно і більш ефективно.

Прокурор дає згоду або подає до суду клопотання про обрання запобіжного заходу, про його зміну, а також про продовження строку тримання під вартою (ст.ст. 176, 184, 200, 199 КПК). Слідчий не має права самостійно звернутися до слідчого судді з клопотанням про обрання запобіжного заходу без попереднього звернення до прокурора або в разі, якщо прокурор відмовив у погодженні клопотання про обрання запобіжного заходу. Аналогічне стосується і зміни запобіжного заходу, а також продовження строку тримання під вартою. У разі відмови в погодженні клопотання прокурор повинен письмово викласти мотиви відмови.

Згідно з ч. 1 ст. 291 КПК, обвинувальний акт складається слідчим, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, якщо він повністю або частково не погодився з формою чи змістом обвинувального акта, що був складений слідчим або в інших випадках (п. 13 ч. 2 ст. 36 КПК).

Прокурори вищого рівня, зокрема Генеральний прокурор України, його заступники, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя і прирівняні до них прокурори, мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, разом слідчому

підрозділу вищого рівня в межах одного органу, в разі неефективного досудового розслідування. Метою цього є забезпечення найбільш повного і неупередженого розслідування у розумні строки, що зумовлює необхідність доручення слідства іншому, більш компетентному і досвідченому слідчому, у зв'язку зі складністю розслідування. Оформлення такого доручення іншому органу досудового розслідування повинно відбуватися у формі постанови, із зазначенням мотивів рішення прокурора.

Прокурор згідно з п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК уповноважений ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання щодо відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК, для його відводу або у випадку неефективного досудового розслідування. Але слід зазначити, що подібне повноваження прокурора має реалізовуватися у виняткових випадках, таких, як: грубе порушення прав фізичних і юридичних осіб під час провадження, застосування незаконних методів ведення слідства, використання затримання як способу одержання від підозрюваного зізнання, фальсифікація доказів, ігнорування вказівок начальника слідчого підрозділу або прокурора, суттєва неповнота або упередженість слідства, тяганина тощо.

Ініціювання відсторонення слідчого від подальшого ведення слідства оформляється мотивованою постановою прокурора. Водночас неприпустимо без достатніх підстав ініціювати відсторонення слідчого від подальшого ведення досудового слідства, оскільки в цьому разі прокурор допустить посадове зловживання і завдасть шкоди професійній репутації слідчого.

Отже, системний аналіз передбачених у ст. 36 КПК повноважень прокурора під час досудового розслідування дає підстави для їх поділу на такі блоки:

- розпочинає досудове розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК);
- має повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- доручає: 1) органу досудового розслідування – проведення досудового розслідування (ч. 7 ст. 214 КПК); 2) слідчому, органу досудового розслідування – проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних

слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; 3) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій – відповідним оперативним підрозділам;

– дає вказівки щодо проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, бере участь у них, а за необхідності особисто проводить слідчі (розшукові) та процесуальні дії, призначає ревізії та перевірки в порядку, визначеному законом (ст. 78 Податкового кодексу України, ст. 11 Закону України «Про основні заходи здійснення державного фінансового контролю в Україні» тощо);

– скасовує незаконні та необґрунтовані постанови слідчих (ч. 5 ст. 284, ч. 2 ст. 305 КПК тощо), ініціює перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав для його відводу (ст. 77 КПК) або у випадку неефективного досудового розслідування, приймає процесуальні рішення, зокрема щодо закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК) та продовження строків досудового розслідування (статті 295, 296 КПК). Варто зауважити, що відповідно до ч. 3 ст. 296 КПК, прокурор у разі необхідності перед спливом продовженого строку досудового розслідування може повторно звернутися з клопотанням про його продовження. Водночас прокурор керується параграфом 4 гл. 24 КПК, але у межах відповідних строків (ч. 2 ст. 219 КПК);

– погоджує або відмовляє в погодженні:

1) клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 233, ч. 3 ст. 234, ч. 5 ст. 240 КПК), негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 246, ч. 2 ст. 249, ч. 2 ст. 258, ч. 2 ст. 274 КПК), інших процесуальних дій (ч. 7 ст. 100, ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 160, ч. 1 ст. 171, ч. 4 ст. 176, ч. 1 ст. 188, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 199, ч.ч. 1, 5 ст. 200 КПК) чи самостійно подає слідчому судді такі клопотання (ч. 7 ст. 100, ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 155, ч. 1 ст. 160, ч. 1 ст. 171, ч. 4 ст. 176, ч. 1 ст. 188, ч. 1 ст. 192, ч. 1 ст. 199, ч.ч. 1, 5 ст. 200, ч. 3 ст. 233, ч. 3 ст. 234, ч. 5 ст. 240, ч. 3 ст. 246, ч. 2 ст. 249, ч. 2 ст. 258, ч.ч. 2, 4 ст. 272, ч. 2 ст. 274 КПК);

2) запитів органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу (ст. 551 КПК), передання кримінального провадження (ч. 1 ст. 599 КПК) або доручає органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу (ст. 558 КПК) або перейняття кримінального провадження (ст.ст. 595, 598 КПК), перевіряє повноту і законність проведення процесуальних дій (ч. 3 ст. 558 КПК), а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування в перейнятому кримінальному провадженні (ст. 598 КПК);

- повідомляє особі про підозру (у випадках, передбачених КПК, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором – ч. 4 ст. 22. п. 6 ч. 2 ст. 40, ст. 277 КПК);

- пред'являє цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недозрівання повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права (ч. 3 ст. 128 КПК);

- затверджує чи відмовляє в затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносить зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самотійно складає обвинувальний акт або зазначені клопотання (ст.ст. 291, 292 КПК);

- звертається до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.ст. 290–293 КПК);

- підтримує державне обвинувачення в суді, відмовляється від підтримання державного обвинувачення, змінює його або надає додаткове обвинувачення (ст. 341 КПК);

- перевіряє перед направленням прокурору вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертає їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України (ст. 575 КПК);

– доручає органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

– оскаржує судові рішення в порядку, встановленому КПК (ст. 309 КПК);

– здійснює інші повноваження, передбачені КПК.

Так, прокурор наділений виключними процесуальними повноваженнями щодо прийняття основних рішень на стадії досудового розслідування.

Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням, за активного використання ним наданих кримінальним процесуальним законом повноважень, є ефективним способом забезпечення законності дій та рішень органів досудового розслідування та реалізації визначених Конституцією України відповідних наглядових функцій. Нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва дозволяє прокурору за допомогою обов'язкових для виконання значеними органами вказівок, доручень, процесуальних дій та рішень безпосередньо спрямовувати хід і перебіг кримінального провадження на стадії досудового розслідування, дієво впливати на зміст та результати діяльності слідчих, а також виконання ними завдань кримінального судочинства, насамперед щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування у розумні строки.

4.4. Здійснення міжнародного співробітництва прокурором під час досудового розслідування

Прокурор вирішує низку питань, що стосуються міжнародного співробітництва у сфері кримінального провадження. Генеральна прокуратура України є головним органом щодо видачі (екстрадиції) обвинувачених (підозрюваних) у провадженнях на стадії досудового розслідування. Прокурор перевіряє перед направленням прокурору вищого рівня документи

органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертає їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо вважає їх необґрунтованими або такими, що не відповідають вимогам міжнародного договору України чи іншого акта законодавства України. Прокурор доручає органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили правопорушення за межами України.

Наступною формою міжнародного співробітництва є право прокурора з одного боку доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні, а з іншого – з прокурором органи досудового розслідування повинні погоджувати свій запит на міжнародно-правову допомогу, передання кримінального провадження (п.п. 16, 17, 18, 19 ч. 2 ст. 36 КПК).

4.5. Повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні, здійснені ним функції судового контролю на стадії досудового розслідування

Належне дотримання конституційних засад кримінального провадження можливо лише у випадках, коли кожна особа в ході кримінального провадження усвідомлює свій процесуальний статус, адже це надає можливість ефективно реалізовувати свої процесуальні права і захищати процесуальні інтереси, виконуючи відповідну процесуальну функцію. Заразом виконання особою, покладених на неї процесуальних функцій без належного контролю призводить до майже гарантованого зловживання правами. Очевидним також є і те, що права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть самі собою автоматично забезпечити своє існування.

Тому в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування створена система, при якій: стороні обвинувачення надано комплекс законодавчо закріплених положень, завдяки яким має бути забезпечено перехід передбачених законом можливостей до реального їх виконання; мож-

ливості для сторони захисту поновлення своїх прав у разі їх незаконного обмеження – порушення; процесуальна діяльність у кримінальному провадженні знаходиться під контролем судових органів, як вищого інституту здійснення правосуддя та гарантування справедливості у державі. Такою системою є здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування – законодавчо регламентована, неупереджена діяльність, здійснювана за наявності процесуальної підстави у визначених межах спеціальним суб'єктом – слідчим суддею. Діяльність така здійснюється з метою перевірки дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та у випадку розгляду клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 247 КПК) – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК). Що стосується прийняття рішення про обрання, зміну чи скасування запобіжних заходів, прийняття рішення на обшук житла, призначення експертизи то слідчий суддя визначається місцевим судом, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться (зареєстрований) орган досудового розслідування як юридична особа.

Визначаючи момент набрання процесуального статусу слідчого судді, необхідно визначити ключові вимоги до такої особи. По-перше, це повинен бути суддя суду першої інстанції (за інстанційністю), враховуючи територіальний принцип побудови системи суддів (ч.ч. 1 та 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» і ч. 1 ст. 33 КПК). Тобто це повинен бути суддя місцевого загального суду. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слідчі судді обираються серед суддів місцевого загального суду, які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами

суддів цього суду. Слідчі судді (суддя) обираються зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно. До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстарший за віком суддя цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення.

Спеціальних вимог, обмежень щодо слідчого судді за віком, терміном виконання повноважень судді, давністю призначення на посаду судді до конкретного суду тощо законом не встановлено.

Щодо здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюється у формі розгляду відповідних клопотань, то в такому випадку слідчим суддею виступає Голова апеляційного суду або призначений ним суддя відповідного апеляційного суду (п. 9 ч. 1 ст. 29 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Ґрунтуючись на нормах КПК, на слідчого суддю покладається функція здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Ця функція є доволі специфічною, з огляду на кримінальну процесуальну діяльність, і охоплює два напрями діяльності слідчого судді: 1) охорона прав і свобод людини шляхом превенції, тобто недопущення їх протиправного та необґрунтованого обмеження; 2) захист прав і свобод людини, тобто їх відновлення у випадку порушення.

Аналізуючи норми КПК, можна зробити висновок, що виконувана функція слідчим суддею на стадії досудового розслідування має свій вияв у таких групах повноважень:

- 1) вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
- 2) вирішення питань про проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

3) вирішення питань про проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій;

4) розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування;

5) вирішення інших процесуальних питань, що потребують неупередженого розгляду.

Отже, виключно слідчий суддя під час досудового розслідування у справі за клопотанням відповідних осіб (зазвичай, слідчого за узгодженням цього клопотання з прокурором) вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження, як:

- привід, який полягає у примусовому супроводженні представниками уповноваженого органу підозрюваного, обвинуваченого або свідка до місця виклику в зазначений час. Привід не може застосовуватися до потерпілого (ст. 140 КПК);

- накладення грошового стягнення на учасників кримінального провадження за невиконання ними процесуальних обов'язків, зокрема за неявку на виклик без поважних причин (ч. 2 ст. 145 КПК);

- тимчасове обмеження підозрюваного у користуванні правом на керування транспортним засобом або судном, правом полювання чи правом на здійснення підприємницької діяльності (ч. 2 ст. 148 КПК);

- відсторонення від посади особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу (ч.ч. 2 і 3 ст. 154 КПК);

- тимчасовий доступ до речей і документів, який полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі та документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та вилучити їх, тобто здійснити їх виїмку (ч. 2 ст. 159 КПК);

- тимчасове вилучення майна, яке полягає у фактичному позбавленні підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном, до вирішення питання про арешт цього майна або його повернення цій особі (Глава 16 КПК);

– арешт майна, під яким розуміють тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які через закон несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою до скасування арешту майна (ст. 170 КПК);

– затримання особи, яке полягає у наданні слідчим суддею дозволу уповноваженій особі на затримання підозрюваного чи обвинуваченого з метою його приводу до слідчого судді для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою (ст.ст. 188–191 КПК).

Окремо необхідно указати, що виключно слідчим суддею в ході досудового розслідування за клопотанням слідчого, яке узгоджене з прокурором, вирішуються питання про застосування таких особливих заходів забезпечення кримінального провадження, як запобіжні заходи. Зокрема таких, як:

– особисте зобов'язання, яке полягає у покладенні на підозрюваного чи обвинуваченого судом певних зобов'язань, якими можуть бути зокрема: зобов'язання підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади; прибувати до визначеної службової особи зі встановленою періодичністю; не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом, інші (ст. ст. 179, 194 КПК);

– особиста порука, яка полягає у наданні особами, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього указаних обов'язків і зобов'язуються за необхідності доставити його до органу досудового розслідування чи в суд на першу про те вимогу (ст. 180 КПК);

– застава, яка полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі їх невиконання (ст. 182 КПК);

– домашній арешт, який полягає у забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби (ст. 181 КПК);

– тримання під вартою, який є виключним запобіжним заходом й полягає в примусовому утримуванні особи на визначений слідчим суддею і законом період часу у спеціальній установі, й застосовується винятково тоді, коли інші запобіжні заходи не можуть бути доволі ефективними (ст. 183 КПК).

Що стосується визначення належності слідчого судді у випадку направлення клопотання про обрання, зміну чи скасування запобіжного заходу, то в даному випадку належним суб'єктом прийняття такого рішення буде слідчий суддя місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває (зареєстрований) орган досудового розслідування як юридична особа (ст. 184 КПК).

Слідчий суддя щодо слідчий (розшукових) дій також уповноважений:

– надавати дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК);

– надавати дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи (ст. 234–236 КПК);

– надавати дозвіл на проведення слідчого експерименту в житлі або іншому володінні особи, якщо добровільна згода цієї особи на проведення такого експерименту відсутня (ч. 5 ст. 240 КПК).

Щодо негласних слідчих (розшукових) дій, то слідчим суддею уповноваженим приймати рішення про їх проведення є слідчий суддя Апеляційного суду АР Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться (зареєстрований) орган досудового розслідування. Такі рішення приймаються щодо:

– усі негласні слідчі (розшукові) дій пов'язані з втручанням у приватне спілкування (ч. 1 ст. 258 КПК);

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ч. 4 ст. 267 КПК);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 2 ст. 268 КПК);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ч. 2 ст. 269 КПК);
- моніторинг банківських рахунків (ч. 2 ст. 269-1 КПК);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ч. 2 ст. 270 КПК);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ч. 2 ст. 274 КПК);
- перевірку підстав для проведення негласної слідчої (розшукової) дії у виняткових невідкладних випадках (ч.ч. 2, 3 ст. 250 КПК).

Згідно з ч. 2 ст. 81 КПК під час досудового розслідування виключно слідчий суддя уповноважений вирішувати питання про відвід прокурора, слідчого, захисника, представника, спеціаліста, перекладача, експерта, секретаря судового засідання.

Слід звернути увагу на повноваження слідчого судді зі забезпечення чи забезпеченням можливості судового використання доказів у кримінальному провадженні – участю слідчого судді в доказуванні в кримінальному провадженні, як особливою формою контролю за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження на стадії досудового розгляду. Вони пов'язані із наданням слідчому судді повноважень самостійно збирати фактичні дані (й вони можуть бути використані як докази у судовому провадженні) та забезпечувати проведення окремих слідчих (розшукових) дій за клопотанням сторони захисту для забезпечення реалізації принципу змагальності. За зверненням сторони кримінального провадження (не лише слідчого чи прокурора) має право допитати під час досудового розслідування свідка або потерпілого у справі, якщо існує ризик того, що така особа з певних причин не зможе надати такі покази пізніше під час судового розгляду справи. Результати такого допиту визначаються як допустимі докази. Подібний допит підозрюваного чи обвинуваченого слідчим суддею неможливий. Також такий допит може бути проведений і в режимі відеоконференції (ст. 225, ч. 2 ст. 232 КПК).

Слідчий суддя залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду,

наданим за клопотанням сторони кримінального провадження (ч. 1 ст. 243 КПК України), адже у разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, сторони кримінального провадження мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді (ст. 244 КПК).

Особливою формою участі слідчого судді з виконанням притаманної йому функції є його участь під час міжнародного співробітництва в ході кримінального провадження (Розділ IX). Його компетенція в даному контексті стосується застосування: тимчасового арешту (ч. 3 ст. 583 КПК), екстрадиційного арешту (ч. 1 ст. 584 КПК), затвердження згоди особи на видачу з України (ч. 3 ст. 588 КПК).

Контрольні запитання

1. Хто призначає прокурора в кримінальному провадженні?
2. Які підстави відводу прокурора в кримінальному провадженні?
3. Яку функцію виконує прокурор на стадії досудового розслідування?
4. Який порядок заміни прокурора в кримінальному провадженні і його наслідки?
5. У чому полягає участь прокурора в доказуванні на стадії досудового розслідування?
6. Чи можуть бути оскаржені рішення прокурора на стадії досудового розслідування, якщо так, то в якому порядку і які наслідки такого оскарження?
7. Хто такий слідчий суддя і яку функцію він виконує на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні?
8. На який строк обирається слідчий суддя в суді першої інстанції?

Рекомендована література

1. Бабічев Д. О. Прокурорський нагляд за законністю рішень в оперативно-розшуковій діяльності: запрошення до дискусії. *Вісник кримінального судочинства*: наук.-практ. журнал. № 1. 2015. С. 230–241.

2. Бабкова В. М. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 71–73.
3. Гловюк И. В. Функциональная направленность деятельности следственного судьи. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского*. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2–1. Ч. 2. С. 303–309.
4. Гловюк І. В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачений» (нормативний аспект). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 17–22.
5. Грібов М. Л. Прокурорський нагляд за виконанням доручень на проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні грабежів та розбоїв. *Вісник кримінального судочинства: наук.-практ. журнал*. № 1. 2015. С. 23–29.
6. Євдокіменко С. А. Вплив особливостей правового статусу військових прокуратур на реалізацію ними повноважень під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів у сфері оборонно-промислового комплексу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право*. Вип. 29. Ч. 2. Т. 1. 2014. С. 46–50.
7. Європіна І., Європіна Л. Роздуми над новаціями закону України «Про прокуратуру» щодо реформування системи, структури та функцій прокуратури. *Вісник Академії адвокатури України: наук. журнал / Акад. адвокатури України*. К.: Вид-во Акад. адвокатури України, 2015. Вип. 3 (34). С. 160–169.
8. Завтур В. А. Прокурор як суб'єкт доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства: наук.-практ. журнал*. № 3. 2016. С. 140–147.
9. Козьяков І. М. Координація протидії злочинності та корупції в системі функціональної діяльності прокуратури. Митна справа. 2013. № 5 (89). 42 с.
10. Комарницька О. Б. Теоретичні аспекти процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 3. С. 88–96.
11. Коник М. Ю. Роль прокурора у забезпеченні законності використання оперативними підрозділами засобів, необхідних для проведення спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Вісник кримінального судочинства: наук.-практ. журнал*. № 3. 2016. С. 153–159.

12. Липівський В. В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. *Вісник кримінального судочинства*: наук.-практ. журнал. № 3. 2016. С. 165–170.
13. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна компетенція: монографія. Д.: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 188 с.
14. Луцик В. В. Стандарти діяльності прокурора у кримінальному процесі США. *Вісник кримінального судочинства*: наук.-практ. журнал. № 3. 2016. С. 46–54.
15. Майстренко О. В. Проблеми здійснення нагляду прокурором за законністю повідомлення особі про підозру. *Вісник кримінального судочинства*: наук.-практ. журнал. №4. 2016. С. 160–167.
16. Малюга В. Засади діяльності прокуратури: система та класифікація. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 1(102). 2016. С. 42–44.
17. Малюга В. І. Нагляд прокурора за додержанням законів у формі процесуального керівництва при проведенні досудового розслідування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Юридичні науки». 2012. № 92. С. 118–120.
18. Малюга В. Прокуратура в системі державних органів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 2 (103). 2016. С. 41–45.
19. Маслов И. В. Оптимизация процедуры досудебного производства требует системных изменений соотношения процессуальных функций прокурорского надзора и ведомственного контроля. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 27. С. 392–405.
20. Матіос А. Реформування правоохоронних органів у воєнній сфері та відновлення системи військових судів як нагальна потреба сьогодення. *Вісник прокуратури*. 2016. № 8. С. 33–38.
21. Назарук О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури у кримінальному процесі. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 168–173.
22. Погорецький М. А., Гривнюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. № 3. 2016. С. 60–68.
23. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій. *Право України*. К., 2015. № 6. С. 86–95.
24. Руденко М. В., Півненко В. П. Про сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Юридичний часопис НАВСУ*. 2013. № 1 (5). С. 279.

25. Руденко М. В., Півненко В. П. Сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 34–37.
26. Руденко М. В., Півненко В. П. Сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 2. С. 34–38.
27. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідування як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. 31. С. 160–168.
28. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snpkpu.pdf>
29. Слободзян А. П. Міжнародне співробітництво органів прокуратури під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 231–235.
30. Толочко О. М. Правова природа процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2012. № 2. С. 60–64.
31. Толочко О. М. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 49–55.
32. Толочко О. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 49–55.
33. Толочко О. Процесуальна функція прокурора у кримінальному провадженні. *Право України*. 2015. № 6. С. 77–85.
34. Черноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: теорія та практика: монографія / за заг. ред. О. П. Кучинської. К.: Алерта, 2017. 294 с.
35. Шандула О. Деякі проблеми якості та ефективності функціонування військових прокуратур на сучасному етапі. *Підприємництво, господарство і право*. № 11. 2016. С. 217–211.
36. Шевчук В. І. Визначення передумов та підстав представництва прокурором інтересів громадян або держави у суді. *Вісник академії праці і соціальних відносин: наук. збірник. Федерація профспілок України*. Серія: право та державне управління. 2015. 3–4 (16). С. 126–132.
37. Шумило М. Є. Поліційна і кримінально-процесуальна діяльність: на стику минулого та сучасного. *Вісник Академії адвокатури України: наук. журнал / Акад. адвокатури України*. К.: Вид-во Акад. адвокатури України, 2015. Вип. 2 (33). С. 223–235.

38. Юрчишин В. М. Генезис кримінальних процесуальних функцій прокурора на досудовій стадії процесу. *Вісник прокуратури*. 2014. № 3. С. 144–152.
39. Юрчишин В. М. Фактори, що обумовлюють необхідність участі прокурора в кримінальному процесі. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 2 (18). С. 146–148.
40. Юрчишин В. Процесуальні повноваження прокурора щодо доказування вини на досудовому розслідуванні. *Право України*. 2015. № 5. С. 171–178.
41. Яцинин М. І. Правові основи міжнародного співробітництва органів прокуратури України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. № 2. С. 192–198.

Тема 5

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

5.1. Поняття, значення та ознаки доказів. Підстави та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими

5.2. Класифікація доказів та їх процесуальних джерел

5.3. Елементи процесу доказування: збирання, перевірка, оцінка доказів

5.4. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Межі доказування

5.5. Показання суб'єктів кримінального провадження. Особливості їх перевірки та оцінки

5.6. Висновок експерта та види експертиз за процесуальною ознакою

*5.7. Речові докази в процесі провадження досудового розслідування
Процесуальний порядок зберігання речових доказів у кримінальному провадженні. Поводження з речовими доказами, зберігання яких ускладнено*

5.8. Документи як джерела доказів. Процесуальний порядок зберігання документів

5.9. Цифрові (електронні) докази: поняття та особливості, вилучення, збереження та використання

5.1. Поняття, значення та ознаки доказів.

Підстави та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими

Встановлення фактів дійсності в кримінальному провадженні здійснюється переважно опосередкованим шляхом, тобто через використання відповідних доказів. Іноді можливе й безпосереднє пізнання органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею та судом деяких фактів. Ідеться про факти, які й після того, як вчинено кримінальне правопорушення, продовжують існувати у незмінному вигляді чи змінилися, але не втратили все ж важливих для них якостей. Таке безпосереднє пізнання суб'єктами доказування може

відбуватися у межах кримінального процесу при виконанні певних процесуальних дій, а саме огляду, освідчування, обшуку, пред'явлення для впізнання, затримання, слідчого експерименту та інших. Отже, у кримінальному судочинстві докази мають визначальне значення, саме тому закон детально визначає і поняття доказів, і весь процес їх використання у кримінальних провадженнях.

Згідно з ч. 1 ст. 84 КПК **доказами** в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані відповідно до порядку встановленого у КПК, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Поняття «доказ» структурований і як елементи включає в себе будь-які фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження (зміст); процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та носій відомостей (зовнішній вираз). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та у своїй єдності утворюють поняття доказу. Отже, розглянемо детальніше структурні елементи поняття доказу.

Зміст доказів – фактичні дані, отримані з належних джерел, а їх матеріальною основою є вже не саме джерело, а штучно створений відповідний процесуальний носій.

Під «фактичними даними» слід розуміти не самі факти, а відомості про минулі події, що містяться в доказах (інформацію) про них.

Зокрема, Л. Д. Удалова вважає, що факти – це об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людини. Для того, щоб пізнати факт, необхідно сприйняти його безпосередньо або отримати про нього інформацію. Але злочин – це подія минулого, яка в момент доказування не існує. Якщо ж слідчий або суддя самі сприймали подію, що розслідується або розглядається в суді, то вони стають свідками і їх участь у процесі як суб'єктів доказування виключається. Вони можуть безпосередньо сприймати лише ту інформацію про кримінальне правопорушення, яка збереглася у свідомості інших людей або на матеріальних об'єктах.

Загалом навіть при безпосередньому сприйнятті слідчим, прокурором, слідчим суддею або суддею обставин події кримінального правопорушення у ході провадження слідчих (розшукових) і судових дій (огляд, освідування тощо) вони оперують як доказами не цими фактами, а тільки відомостями (інформацією) про них, зафіксованими у встановленому законом порядку в протоколах слідчих (розшукових) дій і журналі судового засідання. Так, змістом такого доказу як показання свідка будуть фактичні дані, які свідок повідомляє на допиті, а формою – саме повідомлення, зроблене свідком на допиті зафіксоване у протоколі (зміст – відомості, форма – сам документ).

Фактичні дані не можуть існувати самі по собі без певного джерела та носія. Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК процесуальними джерелами доказів є: показання, речові докази, документи та висновки експертів.

Так, *безпосереднім джерелом утворення слідів кримінального правопорушення*, загалом, є суспільно небезпечний вплив правопорушника, поведінка якого виявляється у формі дії або бездіяльності. *Джерелом фактичних даних можуть бути* сліди кримінального правопорушення (залишені на місці кримінального правопорушення предмети, мікрооб'єкти, сліди пальців рук, волосся, залишки речовин тощо), які в ході слідчих (розшукових) дій вилучаються і використовуються у доказуванні. Будучи здатними переносити інформацію в просторі та часі, фіксувати її, вони виступають і як носії доказової інформації.

Окрім того, *джерелом фактичних даних можуть виступати* й об'єкти, які не можуть бути самі збережені та слугувати засобом збереження інформації про злочин. Наприклад, речовини, які швидко псуються, слід на тілі людини (рана), матеріальна обстановка місця події, сліди насильства на трупі тощо. Хоча вилучити та зберегти подібні об'єкти неможливо, інформація, що від них надходить, може бути процесуально закріплена, перенесена на інші матеріальні носії (виготовлювані зліпки, фотознімки, складені схеми та протоколи) та використана в доказуванні. В доказуванні використовується цілий арсенал похідних доказів, які є єдністю фактичних даних та їх носіїв. Отже, доказ являє собою єдність фактичних даних та їх процесуальних носіїв.

Так, для забезпечення можливості використання в доказуванні особливостей слідів знарядь злочину з них можуть бути зняті копії, зліпки, відбитки, зроблені фотознімки тощо, за якими може бути ідентифіковане знаряддя. Але, наприклад, у ході огляду місця події знайдено речовину, що швидко псується, яка містить сліди знаряддя вчиненого злочину. У цьому разі інформація, отримана з допустимого джерела, переноситься на процесуальний носій, який забезпечує її збереженість та перенесення у просторі та часі, можливість використання в ході судового слідства у відкритому судовому розгляді.

Стосовно показань свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого *носіями фактичних даних* є слова, речення, складні мовні конструкції. *Носіями речових доказів* є матеріальні об'єкти, що перебувають у твердому, сипкому або газоподібному стані. Поява нових видів інформації зумовлює специфіку їх збереження та передачі через носії, вироблені з урахуванням останніх досягнень теорії інформатики, криміналістики та документалістики. Від надійності носіїв фактичних даних залежить якість сприйняття, збереження та відтворення інформації про кримінальне правопорушення, що зумовило необхідність визначення науково-технічних вимог, які забезпечать існування конкретного виду інформації на певному носії. Ці вимоги повинні враховувати слідчий та суд при отриманні й оцінці нових видів інформації, тобто якісний їх зміст із погляду повноти сприйняття безпосередньо пов'язаний з науково-технічними можливостями носія. Такими вимогами є:

- можливість безпосереднього сприйняття інформації про кримінальне правопорушення носієм;
- збереження цієї інформації без пошкоджень і перекручень;
- можливість адекватного відтворення інформації про кримінальне правопорушення із носія.

Процесуальна форма доказів – це сукупність правових вимог, які пред'являються до доказової інформації, що відображає ті чи інші фактичні обставини, які мають значення для кримінального провадження. Ці вимоги полягають, по-перше, в тому, щоб інформація була одержана із передбаченого законом процесуального джерела, уповноваженою особою і в передбаченому законом порядку.

Процесуальна форма доказу покликана забезпечити надійність кримінального процесуального доказування. Щодо кримінальних процесуальних доказів, то законодавством передбачено порядок їх формування та збереження. Саме послідовність процесуальних дій та прийняття рішень зі залучення до матеріалів кримінального провадження фактичних даних і надають їм процесуальної форми.

Формування доказів у процесуальному розумінні відбувається у перебігу здійснення діяльності органом досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею і судом та закінчується тієї миті, коли отримані відомості закріплюються та/або залучаються до матеріалів кримінального провадження одним із передбачених законом способів.

Необхідно враховувати, що крім процесуальної форми існує форма отримання доказів, яка забезпечує їх допустимість, а також форма закріплення доказів, яка забезпечує їх збереження та подальше використання. Так, наприклад, протокол слідчої (розшукової) дії одночасно виступає і одним із видів доказів, і формою збереження цього доказу.

Заразом один доказ може бути джерелом для декількох фактів. Наприклад, потерпілий повідомляє не про одну, а про декілька обставин, що можуть мати значення для кримінального провадження. Встановлення одного факту надає можливість з'ясувати інші важливі обставини. Так, докази перетворюються у взаємопов'язану систему, в якій початком відправлення є інформація. В кримінальному процесі докази виступають як засоби доказування конкретних обставин вчиненого кримінального правопорушення, що мають значення для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження.

Значення доказів у кримінальному процесі складно переоцінити, оскільки й об'єктивна істина загалом, й окремі факти, обставини кримінального провадження встановлюються органами досудового розслідування, прокурором слідчим суддею і судом лише шляхом кримінального процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі ухвалюються й обґрунтовуються процесуальні рішення. Цим зумовлюється те, що доказування є найважливішим в усій діяльності органів

й осіб, які здійснюють кримінальне провадження, осіб, яких вони залучають до цієї діяльності, а також те, що нормативне регулювання й теоретичне дослідження проблем доказування посідає значне місце в кримінальному процесуальному праві, найважливішою складовою якого є доказове право, і в науці кримінального процесу, де провідну роль відіграє теорія доказів (учення про докази). У кінцевому підсумку в кримінальному процесі як науці, навчальній дисципліні, галузі права і практичній діяльності все зводиться до доказування та доказів, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Розслідування кримінального провадження може вважатися швидким, повним й неупередженим лише в разі залучення всіх отриманих доказів, що дозволяють встановити обставини, які входять до предмета доказування (ст. 91 КПК). Проте не всі отримані докази можуть використовуватися у кримінальному судочинстві, а лише ті, що мають такі ознаки (внутрішні властивості), як **належність, допустимість та достовірність і достатність**.

Єдність фактичних даних та їх процесуальних джерел набуває процесуального значення доказу в кримінальному провадженні з моменту визнання її доказом суб'єктом доказування на підставі суб'єктивної впевненості в належності, допустимості та достовірності фактичних даних, що становлять їх зміст.

Зазвичай фактичні дані на початку їх виявлення мають характер припущення і тільки під час розслідування з'ясовується істинне значення, тобто їх допустимість або недопустимість щодо конкретного кримінального провадження. **Допустимість** доказу визначається обставинами його отримання і залучення до кримінального провадження.

Вимога допустимості доказу логічно впливає із положення **Конституції України**, у ч. 3 ст. 62 якої зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Така ж позиція закріплена у ч. 3 ст. 17 КПК, яка визначає презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини як загальну засаду кримінального провадження.

Допустимість доказу (ст. 86 КПК) – *доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.*

Умови допустимості доказів:

– одержання фактичних даних із належного джерела. Як докази допускаються будь-які відомості про обставини, які мають значення для кримінального провадження, якщо вони мають форму показань, речових доказів, документів, висновків експертів. (Наприклад, не можуть бути доказами у кримінальному провадженні фактичні дані, одержані внаслідок допиту від особи, яка не могла підлягати допиту як свідок – ч. 2 ст. 69 КПК);

– одержання фактичних даних належним суб'єктом. Коло суб'єктів, які мають право збирати та представляти докази не обмежується державним органом або особою, яка веде кримінальний процес. Ними визнаються всі учасники кримінального процесу, які наділені законодавством статусом сторони захисту або обвинувачення;

– одержання фактичних даних у належному процесуальному порядку (із дотриманням передбаченої законом процедури);

– належне оформлення джерела фактичних даних (протокол слідчих (розшукових) дій, журнал судового засідання).

Допустимість доказів повинна визначатися, переважно, в момент подання доказу для розгляду. Але доказове значення деяких фактичних даних має бути виявленим раніше, ніж самі вони будуть досліджені як докази. Наприклад, спочатку має бути доказано, що пістолет безпосередньо використовувався під час вчинення кримінального правопорушення з метою досягнення певного результату, а потім уже пістолет може бути використаний як речовий доказ – знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Від правильного визначення такої властивості доказу, як його допустимість, залежить належне забезпечення прав і свобод осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, забезпечення гарантій та дотримання засад кримінального судочинства, досягнення достовірного знання у кримінальному провадженні.

Особливого значення набуває визначення допустимості тих чи інших доказів в ході досудового розслідування, оскільки значна кількість порушень кримінального процесуального закону, наслідками якого є визнання доказів недопустимими, відбувається саме на досудових стадіях.

Порушення норм, які регламентують проведення слідчих (розшукових) дій, призводить до виключення доказів, як недопустимих. Необхідною умовою допустимості є також дотримання процесуальних строків. Особливістю таких порушень є те, що їх наслідками є недійсність усіх процесуальних рішень, які були прийняті з порушеннями строків досудового розслідування.

Підхід до оцінки допустимості доказів, які збираються офіційними державними органами, посадовими особами та іншими учасниками процесуальної діяльності, не може бути однаковим. Порушення вимог КПК судом, слідчим суддею, прокурором, слідчим у ході кримінального провадження призводить до визнання доказів недопустимими. Процесуальні рішення цих суб'єктів мають бути законними, обґрунтованими та вмотивованими.

Відповідність закону процедури отримання інформації про обставини, які підлягають доказуванню означає дотримання і загальних, і часткових правил: засад кримінального процесу, загальних умов досудового розслідування, загальних правил проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Недопустимими є докази, отримані внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією, законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок вагомого порушення прав та свобод людини.

Отже, фактичні дані, отримані з анонімних листів й інших не передбачених законом джерел, є недопустимими і не можуть визнаватися доказами.

У ч. 2 ст. 87 КПК зазначається, що суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння:

– здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов;

– отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

– порушення права особи на захист;

– отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права;

– порушення права на перехресний допит;

Окрім того, недопустимими є також докази, що були отримані:

– з показань свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні;

– після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень;

– під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії. Факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження;

– під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання.

Докази, передбачені у ст. 87 КПК, повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного суттєвого порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Як впливає з аналізу цих норм, порушення прав людини і основоположних свобод може виявлятися в порушенні і порядку проведення слідчих (розшукових) дій (проведення слідчих (розшукових) дій без відповідного дозволу), і окремих прав людини (отримання доказів унаслідок катування).

Під час вирішення питання про *недопустимість доказів* згідно з ч. 3 ст. 89 КПК, сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи щодо якої

здійснюється кримінальне провадження мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими, які суд повинен належно оцінити перед прийняттям відповідного рішення.

Також у питаннях допустимості доказів має значення і рішення інших судів (ст. 90 КПК), а саме: рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини й основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів (тобто не вимагає повторного дослідження і встановлення ще одним рішенням, а відразу береться до уваги суду).

Значення визнання доказів недопустимими полягає у тому, що відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК недопустимий доказ не може бути використаний для обґрунтування процесуальних рішень ні на досудовому розслідуванні (під час вручення особі повідомлення про підозру, під час надання слідчим суддею дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження), ні на судових стадіях (під час ухвалення вироку чи іншого рішення в суді першої, апеляційної чи касаційної інстанції).

Окрім того, КПК передбачено *недопустимість доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого* (ст. 88 КПК), а саме:

- докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження;

- відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Докази та відомості, передбачені ч. 1 ст. 88 КПК, можуть бути визнані допустимими, якщо:

- сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими;

– вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв із певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення;

– їх подає сам підозрюваний, обвинувачений;
– підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося з цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого.

Окрім того, *закон обмежує використання окремих джерел низкою умов, які також враховуються при визначенні допустимості доказів*. Так, ст. 65 КПК містить перелік осіб, які не можуть бути допитані як свідки про обставини, що стали їм відомі, з огляду на виконання професійних обов'язків.

Допустимість доказів залежить від законності усього кримінального провадження. Якщо, наприклад, досудове розслідування розпочалося незаконно, без достатніх на це підстав, то і всі отримані по ньому докази є недопустимими. Оцінка доказу як недопустимого означає, що він не може бути покладений в основу обвинувального акта, а також бути використаним для встановлення інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Належність є невід'ємним елементом характеристики доказів. ***Належність доказів*** – це така внутрішньовластива їм ознака, внаслідок якої вони здатні встановити обставини, необхідні для повного і правильного вирішення кримінального провадження.

Під належністю розуміється також наявність зв'язку доказу за змістом із предметом доказування або допоміжними фактами, що слугують для його встановлення.

Належність доказів пов'язана зі складом конкретного злочину, визначається ним. Питання про належність доказів у кожному кримінальному провадженні вирішує суб'єкт, на якого покладається оцінка конкретного доказу.

Ст. 85 КПК дає визначення належних доказів. **Належними доказами** є докази, які безпосередньо чи опосередковано підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Тобто йдеться про використання в доказуванні прямих і непрямих доказів. **Прямий доказ** – такий, що безпосередньо вказує на ті факти та обставини, що підлягають доказуванню. Коли знання про факти та обставини ґрунтуються на повідомленні осіб, які безпосередньо спостерігали даний факт у дійсності. Наприклад, показання свідка про те, що він особисто бачив нанесення обвинуваченим ножом тілесних ушкоджень потерпілому. **Непрямі докази** – безпосередньо не вказують на існування чи відсутність кримінального правопорушення, але через перебування у зв'язку з іншими фактами та обставинами встановлюють наявність чи відсутність суспільно небезпечного діяння, та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Залежно від форм зв'язків між фактами та обставинами вони підлягають доказуванню.

Докази відповідатимуть вимогам належності, якщо їх зміст буде вказувати:

- на обставини, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК);
- на інші факти та обставини, що використовуються як аргументи, логічні посилання для обґрунтування фактів та обставин, що підлягають доказуванню;
- щодо інших доказів – на їх наявність чи відсутність, достовірність чи недостовірність, допустимість чи недопустимість.

Вимога належності доказів складається з двох критеріїв:

- значення обставин, які встановлені конкретними доказами;
- значення цих доказів для встановлення саме таких обставин.

Оскільки кримінальне провадження супроводжується постійним збільшенням кількості доказів, а з огляду на це можливою зміною кола обставин, що підлягають встановленню,

то й висновок про належність доказів на певному етапі кримінального провадження може змінюватися. У процесі кримінального провадження висновок про належність тих чи інших доказів може бути змінений через отримання нових доказів, що тягне за собою висунення та перевірку нових або заперечення раніше висунутих версій.

Тому що різні суб'єкти доказування висувують неоднакові версії подій, що розслідуються, то й оцінка ними доказу як належного може бути різною. Тобто *вирішення питання про належність доказу*, з одного боку, ґрунтується на положеннях законодавства, зокрема, ст.ст. 85, 91 КПК, з іншого, – на особистому сприйнятті особи – суб'єкта доказування, що ґрунтується на його уявленні про логічний зв'язок фактичних даних, що становлять зміст доказу та обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, передбачених ст. 91 КПК.

Із урахуванням критеріїв належності виникає можливість не включати в матеріали кримінального провадження дані, що не мають відношення до предмета доказування, і відповідно тим самим не ускладнювати розслідування та розгляд кримінального провадження.

Пізнання в кримінальному процесі, що здійснюється як доказування, спрямоване на одержання **достовірного знання** про обставини кримінального правопорушення, тобто одержання доказів не лише належних та допустимих, але й достовірних. Про це безпосередньо зазначено у ч. 1 ст. 94 КПК, яка закріплює положення про те, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

*Якщо фактичні дані не володіють ознакою **достовірності**, то у своїй єдності з процесуальним джерелом вони не можуть утворювати доказ у кримінальному провадженні.* Термін «**достовірний**» тлумачиться в українській мові як

такий, що не викликає сумніву, цілком вірний, точний та, є синонімом прикметника «вірогідний» – який не викликає сумніву; достовірний.

Достовірним є завжди факт навколишньої дійсності, оскільки він – реальність; фактичні ж дані, тобто дані про цей факт, покладені в основу доказу, повинні бути вірогідними для особи, що здійснює процес доказування. *Вірогідність* – це суб'єктивна впевненість особи, яка оцінює докази, в існуванні чи відсутності певних фактів. Це означає, що, якщо для слідчого отриманий ним доказ є достовірною категорією, то для суду він може мати лише ймовірний характер. Щодо цього у ч. 2 ст. 94 КПК вказується, що жоден доказ не має наперед встановленої сили. Таке правило щодо оцінки доказів встановлено і в кримінальних процесуальних законах інших країн.

Достовірність доказу в кримінальному провадженні є його ознакою, яка характеризується максимально повною відповідністю одержаних відомостей про факти реальним подіям, що відбувалися. Достовірність як ознака доказів виникає, встановлюється та існує в межах системи доказів.

Визначення доказу як достовірного відбувається внаслідок оцінки доказу для виявлення внутрішніх суперечностей (наприклад, в обстановці на місці події відсутні сліди, які мали би залишитися під час вчинення кримінального правопорушення певним способом; особа під час допиту змінює свої показання щодо тих чи інших обставин, що виступають предметом допиту), та супутніх їх одержанню виявів у актах поведінки і показаннях осіб (утаювання чогось), які спостерігаються в ході процесуальних дій як такі, що не узгоджуються із встановленими фактичними даними і потребують дослідження з метою встановлення їх походження та сутності виявлених неузгодженостей; та зовнішніх суперечностей, тобто неузгодженостей з іншими доказами, зібраними у кримінальному провадженні.

Проте остаточна достовірність окремого доказу встановлюється оцінкою не всіх наявних у справі доказів, а тільки тих, що стосуються одного й того ж факту. Наприклад, взаємно підкріплюють достовірність один одного такі докази, як висновок експерта про ідентичність сліду взуття, вилученого

на місці події кримінального правопорушення, та експериментального сліду взуття підозрюваного та показання свідка про те, що він бачив підозрюваного на місці вчинення кримінального правопорушення незадовго до часу його вчинення.

Тобто *достовірність доказів* – це можливість застосування фактичних даних у процесі доказування з погляду знання про джерела, обставини, методи їх утворення і отримання. Етапи визначення достовірності фактичних даних:

1. *Визначення достовірності джерела.* Наприклад, досліджуючи показання свідка, слід взяти до уваги: його суспільне становище, тобто ціну, яку він може сплатити за неправду; факт попереднього засудження за неправдиві показання; стан свідка в момент сприйняття події; його зацікавленість у вирішенні провадження.

2. *Визначення достовірності методу отримання фактичних даних.* Під час дослідження: протоколу огляду місця події – треба взяти до уваги освітлення, за якого здійснювався огляд; висновку експерта – характеристики заснованої ним методики аналізу.

3. *Визначення достовірності з урахуванням інших матеріалів кримінального провадження.* Наприклад, показання одного свідка, що заслуговує на довіру, суперечать показанням обвинуваченого і висновку експерта.

Достовірність доказу остаточно визначається суб'єктом доказування на момент завершення його доказової діяльності. Якщо йдеться про слідчого, прокурора, що здійснює процесуальне керівництво розслідуванням, то достовірність доказів повинна бути встановлена ними на момент закінчення досудового розслідування, судом – на момент винесення судового рішення – вироку.

Жодне процесуальне рішення не може бути визначене як обґрунтоване, якщо в його основі не буде покладено докази, які визначені суб'єктом прийняття процесуального рішення як достовірні (наприклад, ухвала слідчого судді щодо надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи повинна бути обґрунтована доказами причетності цієї особи до вчинення кримінального правопорушення та може ґрунтуватися на припущенні щодо імовірності знаходження в його житлі чи іншому володінні особи знаряддя вчинення злочину, викраденого майна).

Достовірність доказу констатується як судження, яке стає елементом внутрішнього переконання суб'єкта прийняття процесуального рішення (слідчого, прокурора, слідчого судді, судді) та виступає одним з елементів його дій щодо обґрунтування прийняття процесуального рішення.

Визначаючи достовірність відомостей про факти, орган розслідування чи судової влади повинен аналізувати весь процес формування доказів та процесуальних джерел. Якщо це матеріальні сліди – необхідно розглянути умови їх виникнення, збереження та копіювання. У випадку, коли інформація міститься в показаннях (наприклад, свідка) – врахувати здатність особи правильно сприймати явища, події, запам'ятовувати певну інформацію, відтворювати її, вплив психологічних та фізіологічних чинників на дані процеси, зацікавленість свідка у провадженні тощо. Водночас має бути з'ясований зв'язок між доказами, що містяться в різних процесуальних джерелах, а це, своєю чергою, дасть змогу виявити неточності, викривлення тієї чи іншої інформації, а отже й усунути можливі помилки при прийнятті рішення.

Достатність доказів – це можливість суду чи органу досудового розслідування покласти їх сукупність або ж один із них в основу процесуального рішення. Ця ознака доказів застосовується тільки щодо певної їх сукупності. Достатність сукупності доказів передбачає попередню оцінку кожного доказу з погляду допустимості належності та достовірності. Докази, які не відповідають цим критеріям, не можуть бути використаними для обґрунтування яких-небудь висновків, відповідно вони і не враховуються при оцінці сукупності доказів загалом.

Достатність зібраних доказів для достовірного висновку в кримінальному провадженні визначається внутрішнім переконанням слідчого, слідчого судді, прокурора та судді.

Достатність доказів характеризує певну сукупність доказів, яка є чи має бути достатньою для досягнення кінцевої мети доказування. Наприклад, притаманні доказам ознаки допустимості, належності, достовірності, вимога володіти доказами на момент набуття особою статусу обвинуваченого буде означати, що зібрані відомості вже оцінені з погляду допустимості, належності, достовірності. Тому слідчий, визнавши докази допустимими, належними, достовірними визначає їх достатніми, констатує у відповідному документі достовірне

і достатнє встановлення обставин предмета доказування в тій частині, в якій необхідно для обвинувачення.

Достатність доказів розглядають у вузькому чи широкому розумінні, залежно від того, яке рішення ухвалюється на певному етапі розслідування: тимчасове в процесуальній діяльності чи остаточне, про вирішення кримінального провадження по суті.

Констатація *недостатності доказів* має такі наслідки: відмову від процесуального рішення, яке передбачалося прийняти (наприклад, повідомлення про підозру); прийняття протилежного рішення (наприклад, закриття кримінального провадження); скасування (після перевірки дії) раніше прийнятого рішення (наприклад, рішення про арешт).

5.2. Класифікація доказів та їх процесуальних джерел

У кримінальному процесі докази виступають як засоби доказування конкретних обставин вчиненого кримінального правопорушення, що мають значення для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження.

У теорії доказів поняття «доказ» має важливе значення, оскільки правове визначення поняття доказу, як вказує В. Т. Нор – це «одна з необхідних умов досягнення істини, а отже і забезпечення законності в розгляді кримінальних справ¹».

Багатоплановість поняття доказів не дозволяє класифікувати їх за однією універсальною ознакою, тому класифікація доказів відбувається за декількома ознаками. Класифікація доказів має значення не тільки для теорії, а й для практики, дозволяє систематизувати всі наявні знання про докази, правильно їх оцінювати та застосовувати. В науці не вироблено єдиного підходу до кількості та видів підстав класифікації доказів, однак майже всі автори визнають поділ доказів на обвинувальні та виправдувальні, первинні та похідні, прямі та непрямі.

Не треба забувати, що класифікація доказів має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки допомагає правильно визначити шляхи їх використання та значення для

---

¹ Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Л, 1978. С. 112.

доведення обставин, які становлять предмет доказування, тому класифікація доказів має доволі розгалужену систему.

Факти й обставини кримінального правопорушення мають бути встановлені відповідно до того, як вони насправді відбувалися. Досягнути цього можна тільки за допомогою доказів. Встановити факт кримінального правопорушення – значить довести, що кримінальне правопорушення справді вчинене. Встановити винуватість обвинуваченого – означає довести, що він вчинив це кримінальне правопорушення і несе за нього відповідальність.

Для забезпечення дотримання правил доказування, в кримінальному процесі докази класифікуються за низкою підстав.

Докази можуть бути прямі та непрямі (побічні) – залежно від того, чи встановлює доказ **головний факт** – вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, або доказовий факт, тобто якийсь побічний факт, що не входить до головного факту, але сукупно з іншими обставинами кримінального провадження слугує підставою для встановлення головного факту.

Прямий доказ встановлює і доказує головний факт, безпосередньо вказує на вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення.

Непрямі (побічні) докази встановлюють не головний факт, а доказовий факт, який, своєю чергою, є доказом головного факту.

Прямий доказ безпосередньо пов'язує особу, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, з фактом цього кримінального правопорушення, вказує на обставини, що потрібно доказати прямо. **Побічний доказ** пов'язує обвинуваченого не з самим фактом кримінального правопорушення, а з будь-яким іншим, побічним фактом, з якого можна зробити висновок про вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення.

Класифікація доказів на прямі та побічні, головні, залежить від того, що береться за основу класифікації. Властивістю побічних доказів є те, що зв'язок суті побічного доказу з обставинами справи завжди багатозначний. Побічний доказ не дозволяє зробити однозначний, категоричний висновок. Один побічний доказ не може слугувати надійним засобом

встановлення якої-небудь обставини. Доказування на ґрунті побічних доказів вимагає, щоб кожний факт підтверджувався іншим та знаходився у взаємозв'язку з іншими доказами.

Отже, прямі докази щодо певної обставини допускають єдине тлумачення, а побічні – декілька тлумачень. Правильне розмежування доказів на прямі та побічні має важливе практичне значення та дає змогу уникнути помилок.

За джерелом одержання відомостей про факти, за характером формування джерела доказів докази та їх джерела бувають первинними й похідними.

Первинними називають докази, які є першоджерелами відомостей про факт, який встановлюється. Первинними доказами є: показання підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерілого про вчинені дії або особисто сприйняті обставини кримінального правопорушення, заключення експерта, спеціаліста, а також показання експерта, спеціаліста про результати проведених ними досліджень, речові докази, протоколи слідчих (розшукових) дій та протокол судового засідання, оригінали інших документів, які відображають відомості, які мають відношення до кримінального провадження.

До похідних доказів відносяться: показання осіб, які мають відомості, отримані від інших людей, копії документів, зліпки та відбитки, що відображають матеріальні сліди кримінального правопорушення.

Похідними називаються докази, які не є першоджерелами відомостей про факт, що встановлюється, а відомості, здобуті з інших джерел (наприклад, показання свідка про те, що він чув від іншої особи). Особливістю похідних доказів є ретрансляція інформації, це означає, що похідний доказ формується пізніше первинного та на його основі, містить менший обсяг інформації, оскільки частина її або не сприймається або піддається спотворенню при передачі, але це не означає, що до нього можна відноситися з недовірою та халатністю. Поділ доказів на первинні та похідні дає змогу врахувати специфічні властивості кожного з цих видів доказів. Не випадково в процесі доказування завжди робиться все можливе для отримання первинних доказів. Похідні докази потребують сумлінної перевірки та співставлення з іншими доказами, оскільки при дотриманні умов, які гарантують точність та

достатність інформації, яка в них утримується, вони повинні бути використані.

Кожний раз при передачі інформації відбувається її трансформація і за формою, і за змістом. У ході цього процесу відбувається втрата якоїсь частини інформації або її спотворення. Так, похідний доказ завжди повинен викликати сумнів у своїй достовірності через відомі особливості ретрансляції інформації. Похідний доказ обов'язково вимагає пошук першоджерела інформації та використовується як засіб доповнення первинного.

Отже, поділ доказів та первинні та похідні має практичне значення, оскільки завдяки ньому визначаються правильні шляхи перевірки доказів. Водночас варто пам'ятати, що нерідко, в процесі розслідування, трапляються випадки, коли первинні докази встановлюються саме через похідні.

Стосовно предмета обвинувачення докази класифікуються на обвинувальні та виправдувальні. **Обвинувальними** є докази, які викривають обвинуваченого або обтяжують його відповідальність. До них належать докази, на яких ґрунтується обвинувачення або які встановлюють обставини, що обтяжують відповідальність обвинуваченого. Обвинувальні докази є єдиним засобом встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. Відповідно до цього до них пред'являються жорсткі вимоги відповідності закону процедури та закріплення. Обвинувальний вирок може ґрунтуватися тільки на достатній сукупності достовірних обвинувальних доказів, які отримані законним шляхом.

Виправдувальними є докази, які спростовують обвинувачення, встановлюють невинуватість обвинуваченого або меншу його винуватість, а також докази, які встановлюють обставини, що пом'якшують відповідальність. Найбільш вагомим прямим виправдувальним доказом є алібі, тобто знаходження обвинуваченого в момент вчинення кримінального правопорушення в іншому місці. Доки алібі не спростовано, обвинувачення не може вважатися доведеним. Так, виправдувальними є докази, які виключають можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Поділ доказів на обвинувальні та виправдувальні є умовним. Не слід вважати, що одні докази є тільки обвинувальними,

а інші – завжди виправдувальними. Трапляється, коли одне й те саме джерело доказів за своїм змістом в одній частині обвинувальне, а в іншій – виправдувальне.

При оцінці доказів, необхідно також мати на увазі, що один і той самий доказ може мати різний характер. Наприклад, місце і час вчинення злочину, загалом, відносяться до обвинувальних, оскільки встановлюють об'єктивну сторону складу злочину. Однак при заяві підозрюваного про своє алібі, точні час і місце можуть зіграти роль виправдувального доказу. Мотив злочину – ревності є не тільки непрямим обвинувальним доказом вчинення злочину, але й виправдувальним, оскільки пом'якшує відповідальність кваліфікації вбивства як вчиненого при обтяжуючих обставинах.

Беручи до уваги що, виправдувальні докази використовуються для захисту підозрюваного (обвинуваченого), правомірно їх називати доказами захисту. Можливо, докази захисту в кримінальному процесі мають особливий статус, обумовлений положенням про те, що сторона захисту менш сильна порівняно зі стороною обвинувачення.

Отже, в основі поділу доказів на обвинувальні та виправдувальні є відношення цих доказів до предмета обвинувачення. До моменту, коли докази не будуть отримані, розглянуті та не оцінені сукупно з іншими, неможливо віднести їх до одної чи іншої категорії.

Спосіб формування доказів, залежно від якого вони поділяються на особисті та речові. До **особистих** доказів відносяться всі види передбачені КПК показань: свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста. Вважають, що інформація, яка зберігається в людській пам'яті є знаковою, оскільки повідомлення, які передаються від однієї особи до іншої, є продуктом їх складної психічної діяльності. Образна картина події не може бути збережена, відновлена та передана в незмінному вигляді, тому завжди існують об'єктивні розбіжності в самому характері інформації, особливостях її утворення, збереження та передачі. Сформульовані людьми відомості про сприйняті ними події являють собою словесно оформлений психічний образ цих подій.

Речовий доказ утворюється внаслідок взаємодії кримінального правопорушення з матеріальним світом та пред-

ставляє собою матеріальний об'єкт, який зберіг в собі сліди кримінального правопорушення у вигляді фізичних ознак, характеристик, властивостей.

Кримінальне правопорушення як об'єктивна реальність вступає у взаємодію з оточуючим середовищем, відображається у вигляді слідів на матеріальних об'єктах або у свідомості людей. Так, ця інформація стосується або речових доказів, які виникла внаслідок фізичної, механічної, хімічної зміни виду, форми або властивості матеріального об'єкта або особистих, які є відображенням фактів об'єктивної дійсності у свідомості людей. Особисті докази мають словесну форму, а речові – матеріального коду.

Практичне значення цієї класифікації полягає в тому, що доказова інформація, в першому випадку, йде від людей, які по-різному сприймають, запам'ятовують, відтворюють обставини, які представляють інтерес для органів розслідування та суду. При зборі та дослідженні інформації, що міститься в предметах та документах, слідчий зосереджується на якості відображення доказової інформації.

Отже, між особистими та речовими доказами немає чіткого непрохідного кордону. Однак поділ доказів на особисті та речові все ж таки має об'єктивні підстави у вигляді механізму першопочаткового впливу кримінального правопорушення на ідеальне та матеріальне навколишнє середовище.

5.3. Елементи процесу доказування: збирання, перевірка, оцінка доказів

У кримінальному процесі як науці, галузі права та практичній діяльності все зводиться до **доказування і доказів**, бо вони є основним змістом кримінального процесу.

Упродовж кримінального провадження слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд на певний його момент мають різний обсяг даних про обставини події кримінального правопорушення, осіб, причетних до його вчинення, інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Певні процесуальні рішення можуть прийматися в умовах різного рівня інформаційної невизначеності (імовірності), що є притаманним для стадії досудового розслідування. Органи, які

ведуть кримінальний процес, повинні викласти свої висновки у рішенні, обґрунтувавши їх доказами так, щоб ні в кого не виникло сумнівів щодо правильності цих висновків.

Обґрунтуванню підлягають висновки щодо:

- наявності чи відсутності обставин, які належало встановити (ст. 91 КПК);
- достовірності чи недостовірності доказів і їх джерел;
- належності та допустимості доказів;
- достатності доказів;
- допустимості доказів;
- характеру необхідних у провадженні рішень.

Отже, *процес доказування* – це шлях відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її сутності та вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень, а також це процес обґрунтування винуватості (невинуватості) конкретної особи у вчиненні кримінального провпорушення.

Цей процес формує комплекс процесуальних дій і відносин, які можна згрупувати в окремі відносно самостійні елементи. Останні є важливими для аналізу внутрішнього змісту кримінального процесуального доказування.

У ч. 2 ст. 91 КПК зазначено, що **доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів із метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.**

Доцільно зазначити, що елементи процесу доказування не є етапами доказування. «Етап розглядається як проміжок у часі, що має свій початок і кінець, а елемент – як нерозривна частина одного цілого. Загальновідомо, що процес доказування і є тим нерозривним процесом пізнання, в якому названі вище елементи повторюються, змінюючи один одного».

Зміст процесуального доказування розкривається через його елементи. Необхідним елементом доказування є **збирання доказів.**

Під **збиранням доказів** у кримінальному процесі, слід розуміти *сукупність дій, спрямованих на пошук, виявлення, витребування, прийняття, одержання та процесуальне закріплення доказової інформації з дотримання встановленої законом процесуальної форми, а також забезпечення збереження*

доказів та їх процесуальних джерел до вирішення кримінального провадження по суті.

Особи, які беруть участь у провадженні здійснюють збирання та подання доказів до суду не для їх подальшої оцінки судом, а для доведення правомірності своєї позиції.

Відповідно до ст. 93 КПК:

– збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у порядку, передбаченому КПК;

– *сторона обвинувачення* здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК;

– *сторона захисту*, потерпілий представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Слідчі (розшукові) дії являють собою найбільш досконалий механізм отримання доказової інформації і відображення її

в матеріалах кримінального провадження. Процедура кожної слідчої (розшукової) дії детально регламентована законом.

Докази можуть бути одержані на території іноземної держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором (ст. 561 КПК). За аналізом практичних даних, найчастіше за запитом про надання міжнародної правової допомоги здійснюється надання інформації, зокрема:

- довідкової та отриманої у результаті перевірки за різними обліками (матеріалів, що характеризують особу;
- інформації про громадянство особи, про перетин державного кордону;
- даних стосовно транспортного засобу та його власника; відомостей про реєстрацію юридичної особи);
- залучення особи до провадження як потерпілого, цивільного позивача (відповідача);
- вручення письмового повідомлення про підозру;
- допити, обшуки, пред'явлення для впізнання учасників провадження;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- отримання зразків для експертизи (зразків почерку, слини, відбитків пальців рук);
- проведення експертизи; передання речових доказів і документів;
- здійснення заходів зі встановлення місцезнаходження особи, транспортного засобу, юридичної особи.

Дотримання процесуальних вимог та криміналістичних рекомендацій щодо проведення процесуальних дій (з метою збирання доказової інформації) на підставі запиту про надання міжнародної правової допомоги визначає доказове значення отриманих результатів.

У процесуальній літературі запропоновано технологію збирання доказів розглядати як: виявлення, фіксацію, вилучення, збереження доказів.

Виявлення доказів – це фізична та розумова діяльність слідчого, спрямована на пошук та відшукування слідів, об'єктів матеріального світу (речей, документів), що містять дока-

зову інформацію та надалі можуть бути використані для вирішення кримінального провадження по суті. Пошук доказів необхідно здійснювати за допомогою способів, передбачених у ст. 93 КПК.

Зібрані докази повинні бути зафіксовані в процесуальній формі, що визначається законом, зокрема і за допомогою науково-технічних засобів.

Фіксація доказів розглядається як процесуальне оформлення цих доказів у протоколах та додатках до протоколів (ст. 103–106 КПК). Вона, як і провадження вказаних дій, є винятковою компетенцією слідчого, прокурора, слідчого судді, суду. У необхідних випадках допомогу в цьому їм надають спеціалісти та перекладачі.

Протокол є головним, найбільш поширеним способом фіксації ходу і результату проведеної процесуальної дії у випадках, передбачених КПК. При фіксації процесуальної дії кримінального провадження можуть бути застосовані технічні засоби (ст. 107 КПК).

Загальними вимогами, які визначають умови допустимості застосування в кримінальному процесі науково-технічних засобів і методів розслідування є: дії щодо їхнього застосування правомірні, якщо вони: передбачені законом, не суперечать йому, застосовувати їх можуть особи, спеціально на те уповноважені, можливість їх застосування безпосередньо визначається їх науковою обґрунтованістю, об'єктивністю і достовірністю одержуваних при цьому результатів; вони не повинні суперечити етичним нормам, принижувати гідність осіб, щодо яких застосовуються; їх застосування має відповідати вимогам безпеки.

Метою **вилучення** доказів є забезпечення можливості їх використання для доказування, приєднання їх до матеріалів кримінального провадження і засіб збереження їх для слідства і суду. Від професійності поведінки слідчого з доказами, які надалі будуть направлені на експертні дослідження, буде залежати результативність таких досліджень. Важливим є дотримання не лише процесуальної форми вилучення доказів, але й розроблених криміналістичних рекомендацій щодо правил вилучення доказів та застосування спеціальних знань у процесі проведення слідчих (розшукових) дій.

Збереження доказів являє собою заходи щодо зберігання самих доказів або їх доказових властивостей. Його метою є забезпечення можливості використання їх у будь-який момент доказування. Заходи щодо збереження доказів можуть мати процесуальний характер (приєднання до матеріалів кримінального провадження) або бути техніко-криміналістичними (консервація об'єктів, покриття їх захисними плівками).

Будь-який доказ, для того щоб він міг бути покладений в основу висновків слідства і суду, повинен бути перевірений.

Перевірка доказів – це діяльність, спрямована на підтвердження (заперечення) інформації, що міститься в них. **Перевірити доказ** – означає зібрати дані, на основі яких можна зробити висновок про його належність, достовірність та допустимість. Докази можуть бути перевірені тільки за допомогою інших доказів.

Усі зібрані докази підлягають ретельній і всебічній перевірці. Вона пролягає у перевірці належності доказів до матеріалів кримінального провадження, допустимості та достовірності зібраних джерел інформації або тих, що збираються. Метою перевірки є з'ясування достовірності зібраних доказів для встановлення фактів, які мають значення для кримінального провадження. Зазвичай перевірка починається з визначення надійності джерел інформації по кримінальному провадженню. Насамперед встановлюється, чи входить дане джерело фактичних даних до переліку, який міститься в процесуальному законі, і чи може воно згідно з цим бути джерелом у кримінальному провадженні. Потім з'ясовуються умови формування доказів, з тим, щоб ці умови могли бути враховані при визначенні достовірності фактів, що перевіряються. Крім того, необхідно перевірити відсутність у свідків особистої зацікавленості у вирішенні кримінального провадження, встановити компетентність експертів і спеціалістів тощо. При цьому з'ясовуються та аналізуються інформаційні властивості зібраних матеріалів або тих, що збираються; встановлюються, чи дотримані процесуальні правила зберігання доказів; докази, що перевіряються, зіставляються з іншими, які є у провадженні. Перевірка доказів здійснюється також шляхом збирання нових доказів, які підтверджують або заперечують достовірність тих, що зібрані.

Способами перевірки доказів є:

- дослідження самого доказу;
- відшукання нових доказів, що підкріплюватимуть або спростовуватимуть цей доказ;
- співставлення доказу з іншими доказами, що є в матеріалах кримінального провадження;
- встановлення джерел доказів.

Так, *перевірка доказів поєднує в собі і практичну, і розумову діяльність*. Кожний новий доказ слугує і засобом перевірки наявних доказів, і сам перевіряється ними.

Перевірка доказів та їх джерел здійснюється:

- *за допомогою розумової діяльності;*
- *шляхом проведення нових чи додаткових практичних дій: слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, передбачених законом.*

Розглянемо детально *шляхи перевірки доказів та їхніх джерел*. Як зазначалося, починається *перевірка зі з'ясування надійності процесуального джерела*. Наприклад, якщо джерелом доказу є документ, то необхідно перевірити компетентність осіб, від яких виходить цей документ, наявність у ньому необхідних реквізитів, є він оригіналом чи копією, чи немає в ньому слідів підробки. При цьому слід з'ясувати законність порядку одержання процесуального джерела, оскільки будь-яке порушення процедури, передбаченої законом, ставить під сумнів використання доказів, що містяться в джерелі.

Зміст кожного доказу окремо аналізується з позицій його допустимості, належності, достатності та достовірності. Проте треба пам'ятати, що перевірка кожного окремо взятого доказу *незавжди дає тверде переконання щодо його достовірності*. Тому порівняння даного доказу з іншими доказами допомагає з'ясувати неповноту чи неправдивість відомостей, суперечності, причини таких суперечностей, і, так, встановити надійність одержаної інформації.

Порівняння кожного окремого доказу з іншими є можливим за наявності певної сукупності доказів у провадженні. Перевірка кожного окремого доказу, відсіювання тих, що визнаються недостовірними, разом зі своїми процесуальними джерелами, є необхідною умовою утворення сукупності доказів. Така сукупність доказів утворюється поступово внаслідок діяльності

сторін кримінального провадження щодо збирання і перевірки доказів та їх процесуальних джерел.

Кількість необхідних у кримінальному провадженні доказів наперед визначити неможливо. Все залежить від конкретної слідчої ситуації. Слід зазначити, що оцінка лише окремих доказів не може стати основною для будь-якого висновку в кримінальному провадженні, оскільки оцінка доказів відповідно до ст. 94 КПК має ґрунтуватися на всебічному, повному й неупередженому розгляді всіх обставин кримінального провадження. У кримінальному провадженні слідчий повинен мати взаємопов'язану, внутрішньо узгоджену систему доказів. Кожен доказ не тільки повинен стосуватися обставин, що входять до предмета доказування, а й мати зв'язок з іншими доказами, що є в кримінальному провадженні.

Може виникнути така ситуація, що в результаті аналізу кожного окремого доказу чи порівняння доказів у їх сукупності не вдалося визначитися з їх допустимістю, належністю та достовірністю для досягнення мети доказування, або ж дослідження доказів та їх джерел свідчить про їх неповноту, суперечливість одержаної інформації. В такому випадку орган який проводить досудове розслідування вправі провести будь-які дії передбачені у КПК, залежно від конкретної слідчої ситуації. Наприклад, перевіряючи докази, які в показаннях потерпілого слідчий виявив неповноту. Щоб усунути цей недолік, він проводить додатковий допит потерпілого. Інформацію, одержану в результаті допиту потерпілого, можна перевірити й іншим способом, наприклад, призначити експертизу, допитати інших учасників кримінального провадження, за допомогою яких можуть бути не тільки перевірені наявні докази, але і одержані нові.

Отже, перевірка доказів є первинним і обов'язковим елементом після виявлення та закріплення доказів, необхідною й важливою передумовою їх подальшої оцінки. Взаємозв'язок перевірки з оцінкою доказів та їх джерел полягає у тому, що перевірка завжди передує оцінці, а в процесі оцінки орган розслідування може повернутися до додаткової перевірки доказової інформації. Перевірка здійснюється логічним, тобто розумовим шляхом, а також за допомогою практичних дій, оцінка – є винятково розумовою діяльністю.

Оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість, достовірність і достатність; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (судових) дій; роблять висновок про доведеність або недоведеність окремих обставин кримінального провадження із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається безперервно, протягом усього процесу доказування, заразом під час збирання і перевірки доказів, і визначає формування висновків про доведеність (чи недоведеність) обставин, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні.

Розглянемо поняття та зміст *«внутрішнього переконання»* – це тверда впевненість, яка виникла під час здійснення кримінального провадження у слідчого, прокурора, слідчого судді, суду щодо правильності оцінки всіх наявних доказів і всіх встановлених фактів. Це не є інтуїція, не є просте відчуття. *Внутрішнє переконання* – це вивідне знання, що характеризується впевненістю в його надійності та готовністю діяти відповідно до нього. З одного боку, воно суб'єктивне, тому що є переконанням конкретного суб'єкта кримінального судочинства, з іншого – воно має об'єктивну основу – наявність доказів у матеріалах кримінального провадження.

При оцінці доказів суб'єкти, які здійснюють кримінальний процес, повинні керуватися законом, тобто й сама оцінка, й інші елементи доказування повинні здійснюватися в порядку, з дотриманням правил, а також в умовах, передбачених процесуальним законом. Оцінку доказів закон пов'язує з діяльністю органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду. Проте це не означає, що докази не оцінюються іншими учасниками процесу. Ними можуть висловлюватися міркування щодо сили та значення доказів та їх сукупності. Але оцінка доказів слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом пов'язана з прийняттям певних рішень у кримінальному провадженні,

а оцінка доказів іншими учасниками процесу може лише враховуватися при їх постановленні.

У ст. 94 КПК зазначено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на *всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.*

Оцінка доказів відбувається відповідно до законів та правил логіки та включає в себе такі елементи як аналіз, синтез, порівняння.

Аналіз доказів означає:

– розчленування всієї сукупності зібраних у кримінальному провадженні доказів на окремі докази, відокремлення кожного доказу від інших доказів;

– розчленування кожного доказу на складові частини;

– співставлення окремих елементів кожного доказу одного з одним і кожного доказу з іншими доказами.

Синтез доказів означає – *отримання та узагальнення висновків із зібраних у кримінальному провадженні доказів, встановлення на підставі доказів фактів і обставин кримінального провадження.*

Розумова діяльність не може регулюватися кримінальним процесуальним законом, вона відбувається відповідно до законів мислення та психології. При цьому оцінка доказів має вагоме значення, оскільки докази оцінюються слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом за своїм внутрішнім переконанням, виключно на підставі закону. Ніякі докази не мають наперед встановленої сили. Сукупно ці правила покладені в основу вільної оцінки доказів. *Вільна оцінка доказів* – це оцінка, яка здійснюється суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності, але вона не пов'язана з формальними приписами та не допускає ніякого примусу до прийняття того чи іншого рішення.

Коли ми говоримо про суб'єктів вільної оцінки доказів, насамперед маємо на увазі суддю, який представляє незалежну судову владу. Його свобода гарантується: змагальністю кримі-

нального судочинства, який звільняє суддю від обов'язку доказування, відсутністю зобов'язання прийняти відповідне рішення, відсутністю заздалегідь встановленої сили доказів. Водночас внутрішнє переконання судді має бути засновано на сукупності доказів, які є у кримінальному провадженні. Це означає, що воно має бути об'єктивним.

Оцінка доказів має місце на всіх етапах процесуальної діяльності, пронизує всі докази та обставини, що доказуються. Саме ця, заснована на доказах, діяльність дає змогу суб'єкту доказування встановити існування необхідних фактів. Оцінка доказів має ґрунтуватися на розгляді всіх обставин в їх сукупності та бути викладена як мотивований висновок про те, чому деякі докази покладені в основу рішення, а інші відхилені.

Формування та обґрунтування висновків у кримінальному провадженні як елемент доказування на стадії досудового розслідування відбувається шляхом викладення відповідної тези (резолютивна частина процесуального документа) та наведення її обґрунтованості в описово-мотивувальній частині процесуального документа, яким оформляються процесуальні рішення, які бувають проміжними та підсумковими. У суді формування та обґрунтування висновків по кримінальному провадженню здійснюється в межах визначеного обвинувачення в обвинувальному висновку та заперечень на нього у процесуальних документах і усних промовах учасників судових розглядів.

Доказування має *кримінально-правове та кримінальне процесуальне значення*. Кримінально-правове значення полягає в тому, що тільки завдяки доказуванню можна встановити, чи мав місце злочин і якою є його кваліфікація; доказування забезпечує реалізацію такої кримінально-правової категорії як кримінальна відповідальність.

Кримінальне процесуального значення доказування відображено у таких положеннях:

– правильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу;

– усі питання, які виникають під час провадження у кримінальному провадженні, можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених у ході доказування обставин;

- участь зацікавлених суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації засад кримінального процесу;
- докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Значення кримінального процесуального доказування не можливо перебільшити. Адже, говорячи про процес доказування у кримінальному провадженні, ми говоримо, насамперед, про те, що вирішується доля людини. І від того, наскільки правильно буде зібрано і оцінено весь доказовий матеріал, залежить правильність, законність розслідування матеріалів кримінального провадження та, надалі, призначення відповідної міри покарання.

Отже, доказування являє собою сукупність практичних дій і мислення, фізичної і розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу. Можна визначити, що доказування здійснюється всіма учасниками кримінальних процесуальних відносин, але обсяг обставин, що підлягають доведенню, та механізм участі в цьому процесі залежить від процесуальних функцій кожного зі суб'єктів кримінального процесу. Елементами доказування є збирання, перевірка та оцінка доказів і їх джерел. На практиці ці елементи пов'язані. Виділяються ж вони з єдиного процесу доказування в наукових, навчальних, нормотворчих і практичних цілях.

5.4. Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Межі доказування

Предмет доказування в теорії, зазвичай, співвідносять зі сукупністю обставин, які підлягають доказуванню. В юридичній літературі є різні підходи до визначення предмета доказування і його місця в структурі самого доказування. Одні науковці вважають, що це коло обставин, які належить встановити в кримінальному провадженні. На думку інших, предмет доказування – це система обставин, які виражають властивості та зв'язки досліджуваної події, що є суттєвими для правильного вирішення кримінального провадження, реалізації в кожному конкретному випадку завдань судочинства.

З'ясування обставин предмета доказування дає змогу встановити конкретні завдання, напрями та обсяг розсліду-

вання. Визнати особу винною у вчиненні кримінального правопорушення і застосувати до неї заходи впливу допускається лише за умови встановлення об'єктивної істини. Ніяких винятків із цього закон не передбачає. У кримінальному судочинстві пізнання об'єктивної дійсності відбувається мірою руху самого кримінального провадження, причому процесуальні рішення, які приймаються, відображають певні етапи досягнення істини. Коли йдеться про встановлення істини у кримінальному провадженні, то мається на увазі не процес її встановлення, а сам результат.

Відносний характер істини, яка встановлюється в кримінальному провадженні, пояснюється тим, що пізнання самої події кримінального правопорушення відбувається через почуття, в конкретному випадку, слідчого, у свідомості якого формується власна модель цієї події, яка ніколи повністю не буде відповідати тому, що відбувалося насправді.

Предмет доказування пов'язаний з нормами та правовими інститутами кримінального права. Аксіомою є положення про те, що кримінально-правові норми визначають параметри доказування у кримінальному процесі. Так, правильне встановлення предмета доказування обумовлює правильну кваліфікацію злочину, яка має і кримінально-правове, і кримінальне процесуальне значення.

Правильне визначення предмета доказування є важливим, оскільки, і його звуження, і розширення мають свої негативні наслідки. Неповнота та односторонність досудового розслідування, як показує практика, є однією з найпоширеніших підстав для скасування вироку, при перевірці його законності та обґрунтованості в апеляційному або касаційному порядку. Доказуванню повинні підлягати тільки ті факти та обставини, що справді мають значення для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження.

Предмет доказування прийнято ототожнювати зі сукупністю перелічених у правовій нормі (ст. 91 КПК) обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У кожному кримінальному провадженні мають бути встановлені:

– подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

– винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

– вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

– обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

– обставини, які підтверджують, що гроші, цінності й інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення або є предметом кримінального правопорушення, заразом пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукуванні, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчиненого кримінального правопорушення;

– обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Обов'язок доказування цих обставин покладається на слідчого, прокурора та, в установлених законом випадках, – на потерпілого. Обов'язок доказування даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає (ст. 92 КПК).

Обставини, що зазначені у ст. 91 КПК це лише загальний предмет доказування. Відповідно до кожного кримінального провадження особа, яка проводить досудове розслідування, має самостійно обрати ті обставини, на яких він буде більшою мірою зосереджуватися. Тобто слідчий є процесуально самостійним щодо визначення обсягу доказів, який необхідно зібрати для підтвердження винуватості особи, або інших обставин.

Обставини загального предмета доказування конкретизуються у законі стосовно проваджень про кримінальні правопорушення неповнолітніх (ст. 485 КПК), про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру (ст.ст. 501, 505 КПК).

Так, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються:

- повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними;
- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Під час кримінального провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру з'ясовуються такі питання:

- чи мало місце суспільно небезпечне діяння;
- чи вчинено діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння;
- чи слід застосовувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо так, то який саме.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

- час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;
- вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;
- наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності

чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

- поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

- небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

- характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

- обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Із тексту ст.ст. 91, 485, 501, 505 КПК видно, що в них зміст предмета доказування визначається стосовно кримінального провадження, яке здійснюється на всіх стадіях процесу, крім стадії виконання судових рішень. Для цієї стадії відсутній єдиний предмет дослідження, яке провадить суд. Зміст кожного питання, яке ним розглядається (про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким тощо) визначає особливий предмет доказування.

Визначений у ст. 91 КПК предмет доказування є загальним, єдиним для усіх стадій кримінального процесу, за винятком стадії виконання судових рішень. У конкретних кримінальних провадженнях обставини, що входять до предмета доказування, індивідуалізуються.

Наявність доказової інформації про обставини, що підлягають доказуванню характеризує слідчу ситуацію, що виникла в конкретний момент. Вибір та проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій залежить від того, які обставини, що підлягають доказуванню встановлені, з яких джерел вони отримані та що необхідно встановити та виконати в конкретному кримінальному провадженні. Відомості про обсяг доказів надають слідчому можливість висувати та перевіряти слідчі версії.

По своїй суті предмет доказування – це юридично значущі обставини розслідуваного кримінального правопорушення, встановлення яких є необхідною умовою прийняття рішень у кримінальному провадженні. Основним змістом предмета доказування завжди є фактичні обставини, які відповідають елементам складу злочину.

Щодо кожного кримінального провадження повинно бути встановлено, що подія, діяння справді мали місце. **Подія кримінального правопорушення**, це, насамперед сукупність об'єктивних ознак, які характеризують кримінальне правопорушення. Встановити *подію кримінального правопорушення* означає встановити чи мала місце подія, у зв'язку з якою розпочато кримінальне провадження, по-друге, виявити ті ознаки події, які дають змогу вважати її кримінальним правопорушенням.

Місце і час вчинення кримінального правопорушення, як елемент події кримінального правопорушення, підлягає встановленню у кожному випадку незалежно від того, чи мають ці елементи значення для кваліфікації дій. Встановлення *часу вчинення кримінального правопорушення* дає відповідь на питання про можливість його вчинення за певний проміжок часу чи в певний час.

Час і місце конкретизують діяння, підтверджують або спростовують алібі, крім того, *місце вчинення кримінального правопорушення* визначає територіальну підслідність та підсудність кримінального провадження, а *час вчинення кримінального правопорушення* може мати значення для застосування строку давності притягнення до кримінальної відповідальності. Ступінь конкретизації *місця і часу вчинення*

кримінального правопорушення залежить від особливостей конкретного кримінального правопорушення.

Такий злочин, наприклад, як ухилення від призову через мобілізацію, в якому час (військовий) є ознакою складу злочину. Важливе кримінальне правове значення *фактор часу* набуває і в тих випадках, коли від цього залежить вирішення питання про те, чи досяг обвинувачений на момент вчинення кримінального правопорушення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, а також (при змінах у законодавстві) про те, який кримінальний закон повинен бути застосований у кримінальному провадженні.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення являє собою комплекс вчинених у певній послідовності дій, які призвели до злочинного результату. Не встановивши *спосіб вчинення кримінального правопорушення*, інколи неможливо встановити і саму його подію (наприклад, вбивство, вчинене шляхом отруєння). В низці випадків спосіб вчинення є конструктивною ознакою складу злочину або передбачений як кваліфікуюча ознака, що обтяжує відповідальність (наприклад, вбивство, вчинене загальнонебезпечним способом).

КПК не конкретизує поняття **інших обставин** вчинення кримінального правопорушення. Сама *подія кримінального правопорушення* може характеризувати такі обставини, як ступінь закінченості, форму співучасті, рецидив злочинів. Окрім того, під *іншими обставинами*, що становлять поняття події кримінального правопорушення, маються на увазі його наслідки, які не охоплюються поняттям шкоди (витрати на стаціонарне лікування після отриманих тілесних ушкоджень), заходи, які здійснює обвинувачений по знищенню слідів кримінального правопорушення та інші обставини, необхідність встановлення яких вимагає кримінальний процесуальний закон про повне, об'єктивне і всебічне дослідження фактичних обставин кримінального провадження.

Наступними обставинами, які підлягають доказуванню є **винуватість обвинуваченого** у вчиненні кримінального правопорушення, **форма вини, мотив і мета** вчинення кримінального правопорушення. Оскільки кримінальна відповідальність персоніфікована, то повинні бути виявлені ідентифікаційні ознаки обвинуваченого. Обов'язковим елементом

предмета доказування є встановлення здатності особи нести кримінальну відповідальність. Тому за наявності сумнівів у психічному статусі особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, слідчий або прокурор зобов'язаний призначити психіатричну експертизу (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК). Призначення експертизи є обов'язковою також для встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості (п. 4 ч. 2 ст. 242 КПК).

Доведення *вини*, тобто психічного, внутрішнього відношення особи до вчиненого кримінального правопорушення та його наслідків є найбільш складним завданням. Доки вина не доведена, особа не вважається такою, що вчинила кримінальне правопорушення. Висновок про наявність *вини* може бути зроблений лише на основі тих елементів предмета доказування, які характеризують об'єктивні ознаки складу злочину.

Обов'язковим елементом предмета доказування є ***мотив*** вчинення кримінального правопорушення. *Мотив* має значення обов'язкового елементу складу злочину або є його кваліфікуючою ознакою. Мотивація особи дає можливість зрозуміти ступінь його суспільної небезпеки та може вплинути на вибір судом міри покарання або можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Щодо деяких кримінальних проваджень, то для правильного їх вирішення необхідно доказати, що дана особа володіє так званими ознаками спеціального суб'єкта кримінального правопорушення або що вона діяла в специфічних умовах.

Ще однією з обставин, яка підлягає встановленню в процесі доказування є ***вид і розмір шкоди***, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. З огляду на це, в ході розслідування кримінального провадження, слід встановити, яка *шкода* була заподіяна державі або окремій особі, її *характер та розміри*, а крім того, необхідно довести причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та завданою шкодою. Крім того, слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити потерпілому його право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди та, за необхідності, вжити заходів щодо накладення

арешту на майно та банківські рахунки підозрюваного. *Розмір шкоди* може впливати на кваліфікацію діяння, тому ця обставина має бути з'ясована та доказана з усією повнотою.

Особливі труднощі виникають з визначенням та відшкодуванням *моральної шкоди*, оскільки вона є суб'єктивною і в кожному конкретному випадку вимагає індивідуального підходу. *Моральна шкода*, завдана кримінальним правопорушенням, може полягати у втраті потерпілим душевного спокою, моральних переживаннях, виникненні різних хворобливих розладів психіки, приниженні честі та гідності. Під *моральною шкодою* слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, що були заподіяні незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Як зазначає Р. В. Малявіна *відшкодування збитків або усунення шкоди* виявляється у наданні підозрюваним (або третьою особою) коштів на лікування потерпілого, ремонт або придбання пошкодженого або зруйнованого майна, утримання непрацездатних осіб померлого тощо. Також таке відшкодування може виявлятися у принесенні публічного вибачення, наданні відповідною особою послуг, нематеріальної допомоги, результати якої повністю відшкодовують завдані збитки.

Підтвердженням відшкодування можуть бути чеки, квитанції, інші офіційні папери, які підтверджують надання винною особою коштів, послуг тощо з метою усунення шкоди. Усі ці документи долучаються до матеріалів кримінального провадження. Також до джерел доказів, які підтверджують усунення шкоди, можна віднести протокол допиту потерпілого (чи окрема заява), у якому особа повідомляє, що винний повністю надав кошти на відшкодування збитків.

Треба зауважити, що слідчий не може бути впевнений, що вина особа відшкодувала збитки лише зі слів потерпілого. Існує ймовірність того, що підозрюваний певним чином натисне на особу потерпілого внаслідок чого у слідчого опиниться заява потерпілого про повне відшкодування шкоди. В будь-якому випадку рішення про повне відшкодування збитків приймається лише слідчим на основі усіх наявних доказів та після їх детального вивчення й оцінки.

Види **процесуальних витрат** зазначено у ст. 118 КПК: витрати на правову допомогу; витрати, пов'язані з прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; витрати, пов'язані зі залученням понятих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; витрати, пов'язані зі зберіганням і пересиланням речей та документів. Суд за клопотанням осіб має право визначити *грошовий розмір процесуальних витрат*, які повинні бути їм компенсовані (ст. 125 КПК). Суд вирішує питання щодо процесуальних витрат у вирокі суду або ухвалою.

Невипадково, серед обставин, що підлягають доказуванню, кримінальний процесуальний закон вимагає встановлення **обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження**. Без встановлення вказаних обставин неможливо індивідуалізувати покарання для винної особи.

Головними ознаками, властивими для **обставин, що впливають на ступінь тяжкості кримінального правопорушення**, є їх типовість та спрямованість на пом'якшення чи обтяження покарання.

Під **обставинами, що характеризують особу обвинуваченого** слід мати на увазі його соціальний статус, а саме: місцезроботи, освіту, сімейний стан, вік, його поведінку в побуті, на роботі, ставлення до своїх обов'язків, наявність або відсутність попередніх судимостей, індивідуальні особливості, які можуть вплинути на його подальшу поведінку. Зазвичай суд при призначенні покарання враховує стан здоров'я, наявність у особи на утриманні малолітніх дітей та його відношення до вчиненого.

Кожне кримінальне правопорушення має свої специфічні риси, індивідуальні форми здійснення. Тому необхідно встановлювати наявність обставин, що **пом'якшують або обтяжують покарання**. *Обтяжуючі* обставини передбачені у ст. 67 КК. Ці обставини вказують на підвищену небезпечність особи винного та вчиненого ним діяння і дають підстави для застосування до нього більш суворого покарання. Коло

пом'якшуючих обставин, як відомо, кримінальний закон не обмежує. Згідно з ч. 2 ст. 66 КК при призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, ще й обставини, які в цій нормі не вказані. То ж як пом'якшуючі можуть братися до уваги будь-які позитивні факти з життя та діяльності особи, які реабілітують його поведінку, розкривають заслуги перед суспільством та державою. Вказані обставини необхідно достовірно і повно встановити для вирішення питання про можливість застосування адміністративної відповідальності, умовного засудження, для правильного визначення міри покарання.

При здійсненні кримінального провадження можуть бути встановлені ***обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання***. Тягар доказування обвинувачення, як і тягар спростування доводів, які наводяться на користь обвинуваченого лежить на стороні обвинувачення. Так, наприклад, у випадку звільнення особи від кримінальної відповідальності через діяльне каяття слідчим має бути доведено такі обставини: щире каяття, активне сприяння розслідуванню, повне відшкодування збитків або усунення шкоди.

Застосування цього інституту має наслідком скасування кримінально-правових правовідносин, що виникли між особою, яка вчинила кримінальне правопорушення та компетентними органами держави. З цього моменту в суб'єктів кримінально-правових правовідносин зникають права й обов'язки, якими вони наділені, з огляду на їх виникнення. Що стосується особи, то вчинене нею раніше діяння вважається таким, що не має будь-яких юридичних наслідків. Однак підставою звільнення від кримінальної відповідальності або покарання не завжди є визнання особи невинною. При цьому кримінальне провадження щодо такої особи закривається за *нереабілітуючими обставинами*.

Реабілітуючими ж, є такі ***обставини закриття кримінального провадження***, за якими особа визнається невинною у вчиненні кримінального правопорушення, через що відновлюється її добре ім'я та репутація. При закритті кримінального провадження з реабілітуючих обставин повинні бути відновлені порушені права громадянина, відшкодована

шкода, заподіяна незаконним застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження.

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна за умови вчинення злочину у випадках, передбачених в Особливій частині КК. Це означає, що спеціальна конфіскація може бути застосована при вчиненні будь-якого злочину, в санкції статті якого буде передбачена така конфіскація.

У законі також наведено перелік випадків, коли застосовується спеціальна конфіскація (ст. 962 КК). Спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності й інше майно:

- одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна. Дані обставини повинні бути доведені в ході кримінального провадження;

- призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення;

- були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а в разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;

- були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Якщо речі та майно перетворено в інше майно, то конфіскації підлягає перетворене майно. Також у законі вказано, що при відсутності майна (гроші, цінності та інше) на момент вирішення судом справи, суд має право винести рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

Якщо майно обвинуваченим, підозрюваним передано іншій особі (фізичній чи юридичній), конфіскацію можливо застосувати тільки тоді, коли особа, що отримала вказане майно, знала або повинна була знати, що таке майно одержано внаслідок вчинення злочину. Звісно, що в цьому разі можливе деяке зловживання з боку правоохоронних органів, адже вирішуватиме це питання слідчий із «заінтересованою» особою, яка отримала таке майно.

У ст. 100 КПК зазначається, що *питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження*; докази і документи мають зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі клопотання (ст.ст. 171–174 КПК). Під час вирішення питання щодо спеціальної конфіскації насамперед має бути вирішене питання про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику (законному володільцю) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

У разі відсутності у винної особи майна, на яке може бути звернене стягнення, крім майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, збитки, завдані потерпілому, цивільному позивачу, відшкодовуються за рахунок коштів від реалізації конфіскованого майна, а частина, що залишилася, переходить у власність держави.

У разі якщо власник (законний володільць) грошей, цінностей та іншого майна, був встановлений після застосування спеціальної конфіскації та не знав і не міг знати про їх незаконне використання, він має право вимагати повернення належного йому майна або коштів з державного бюджету, отриманих від реалізації такого майна.

Перелік **юридичних осіб**, до яких можуть бути застосовані **заходи кримінально-правового характеру** встановлений ст. 964 КК. Так, згідно з ч. 1 цієї статті заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 963 КК, можуть бути застосовані судом до підприємства, установи чи організації, крім державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій.

Заходи кримінально-правового характеру, у випадках, передбачених п.п. 3 і 4 ч. 1 ст. 96-3 КК, можуть бути застосовані судом до суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України, включаючи підприємства, установи чи організації, державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, організації, створені ними у встановленому порядку, фонди, а також міжнародні організації, інші юридичні особи, що створені відповідно до вимог національного чи міжнародного права (ч. 2 ст. 96-4 КК).

Якщо держава або суб'єкт державної власності володіє часткою більше 25% в юридичній особі або юридична особа знаходиться під ефективним контролем держави чи суб'єкта державної власності, то дана юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочином, що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління (ч. 3 ст. 96-4 КК).

Отже, чинним кримінальним законодавством України встановлений вичерпний перелік юридичних осіб, до яких можуть бути або, навпаки, не можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. Особливість цього переліку полягає у тому, що заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані лише до визначених у законі юридичних осіб і лише у разі вчинення їх уповноваженими особами від їх імені та в їх інтересах конкретних, встановлених відповідно у пунктах 1 і 2 або 3 і 4 ч.1 ст. 96-3 КК, злочинів. До юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, а не покарання.

Із предметом доказування пов'язане поняття **меж доказування** (дослідження) обставин кримінального провадження. *Предмет і межі доказування* співвідносяться між собою, як мета і засіб її досягнення. Межі доказування визначають глибину, ступінь дослідження обставин кримінального провадження, коло, обсяг доказів і їх джерел, необхідних для цього. **Межі доказування** – обсяг доказового матеріалу (доказів і їх джерел), який забезпечує надійне, достовірне встановлення всіх обставин, які входять до предмета доказування, правильне вирішення кримінального провадження і прийняття

процесуальних заходів для запобігання кримінальним правопорушенням.

Отже, **межі доказування** – це такі межі доказової процесуальної діяльності, які констатують:

- повноту версій, які перевіряються;
- «глибину» дослідження обставин, що підлягають встановленню;
- обсяг доказів і їх джерел, обов'язкових для визнання наявності або відсутності цих обставин;
- достатність обґрунтування висновків у кримінальному провадженні.

Загалом, *межі доказування* – це кордони дослідження обставин кримінального правопорушення, за якими доказування стає непотрібним і втрачає свій зміст.

Цілі доказування вважаються досягнутими, коли з необхідним ступенем надійності встановлені всі обставини, які підлягають доказуванню. Відповідно, межі доказування визначаються як повнота встановлення цих обставин та глибина їх дослідження. Поняття необхідної та достатньої сукупності доказів забезпечує надійність висновків про доведеність кожного факту. *Межі доказування* не досягнуті, якщо в матеріалах кримінального провадження відсутні докази якої-небудь обставини, яка має значення або доведеність цієї обставини викликає сумнів або наявні докази не дають змогу встановити цю обставину з належною глибиною та повнотою.

Звуження меж доказування призводить до негативних наслідків, а саме до неповноти розслідування та неповного дослідження обставин предмета доказування. Тому важливим моментом є зібрання та дослідження такої сукупності доказів, які дозволяють повністю з'ясувати всі обставини, які підлягають доказуванню. З іншого боку, *розширення меж доказування* також містить небезпеку, оскільки невиправдано витрачається час та затягуються строки розслідування та судового розгляду справи.

До невиправданого *розширення меж доказування* відносяться відомості про факти, які:

- не відносяться до обставин матеріалів кримінального провадження;

- встановлюють обставини, які достовірно встановлені;
- встановлюють обставини, пізнання яких у цьому провадженні не вимагає процесуального доказування;
- фіксують заздальгідь відому неможливість одержання доказів певного виду;
- не допускаються через процесуальні вимоги доказування.

Правильне визначення меж доказування – необхідна умова забезпечення достатньої глибини пізнання відповідних обставин, а також необхідної надійності та переконливості результатів такого пізнання.

На кожній стадії кримінального процесу може відбуватися *уточнення меж доказування*. Це залежить, з одного боку, від можливості та обґрунтованої необхідності зміни слідчим і прокурором кваліфікації кримінального правопорушення під час розслідування або змісту висуненого обвинувачення загалом, з іншого – рухливість меж доказування пов'язана зі змагальною конструкцією здійснення кримінального судочинства, яка на тій чи іншій стадії є більш або менш важливою.

Отже, ***межі доказування*** – це кордони пізнавальної діяльності слідчого і суду, які визначаються моментом, коли мета доказування виявляється досягнутою, тобто, коли з необхідним ступенем надійності встановлені обставини, які підлягають доказуванню. В цей момент доказування припиняється, тому що необхідність у ньому відпадає.

Межі доказування залежать насамперед від предмета доказування. Саме з урахуванням його обставин, вирішуються щодо кожного кримінального провадження питання, які докази повинні бути зібрані, перевірені, оцінені та які процесуальні дії і як мають бути проведені.

Під межами доказування слід розуміти необхідну і достатню сукупність доказів, зібраних у кримінальному провадженні, які забезпечують правильне його вирішення. Якщо поняття предмета доказування виражає, що повинно бути з'ясовано, встановлено у кримінальному провадженні, то поняття меж доказування виражає кордони, обсяг і глибину дослідження всіх суттєвих обставин матеріалів кримінального провадження.

5.5. Показання суб'єктів кримінального провадження. Особливості їх перевірки та оцінки

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження. Показання свідка є одним із найпоширеніших у кримінальному судочинстві видів джерел доказів. Необхідною передумовою отримання повних та достовірних показань є безпосереднє сприйняття подій, що відбуваються свідком.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право давати показання під час досудового розслідування та судового розгляду.

Свідок, експерт зобов'язані давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому цим Кодексом порядку.

Суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них.

Особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Висновок або думка особи, яка дає показання, можуть визнаватися судом доказом, лише якщо такий висновок або думка корисні для ясного розуміння показань (їх частини) і ґрунтуються на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК.

Якщо особа, яка дає показання, висловила думку або висновок, що ґрунтується на спеціальних знаннях у розумінні статті 101 КПК, а суд не визнав їх недопустимими доказами в порядку, передбаченому ч. 2 статті 89 КПК, інша сторона має право допитати особу згідно з правилами допиту експерта.

Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка.

Для доведення недостовірності показань свідка сторона має право надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка.

Свідок зобов'язаний відповідати на запитання, спрямовані на з'ясування достовірності його показань. Свідок може бути допитаний щодо попередніх показань, які не узгоджуються із його показаннями.

Показаннями з чужих слів є висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів.

При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати:

- значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей;
- інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані;
- обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності;
- переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень;
- складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані;
- співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання;
- можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту.

Суд має право визнати неможливим допит особи, якщо вона:

- відсутня під час судового засідання внаслідок смерті або через тяжку фізичну чи психічну хворобу;
- відмовляється давати показання в судовому засіданні, не підкоряючись вимозі суду дати показання;
- не прибуває на виклик до суду, а її місцезнаходження не було встановлено шляхом проведення необхідних заходів розшуку;
- перебуває за кордоном та відмовляється давати показання.

Суд може визнати доказами показання з чужих слів, якщо сторони погоджуються визнати їх доказами.

Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів, якщо підозрюваний, обвинувачений створив або сприяв створенню обставин, за яких особа не може бути допитана.

Показання з чужих слів не може бути допустимим доказом факту чи обставин, на доведення яких вони надані, якщо показання не підтверджується іншими доказами, визнаними допустимими згідно з правилами, відмінними від положень ч. 2 цієї статті.

У будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо вони даються слідчим, прокурором, співробітником оперативного підрозділу або іншою особою стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або співробітнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження.

Фіксація інформації свідком буває передбачуваною та непередбачуваною. Передбачуване запам'ятовування трапляється у тих випадках, коли свідок прикладає зусилля для того, щоб запам'ятати подію, яку спостерігає. Наприклад, коли він передбачає, що йому прийдеться в надалі давати показання про те, що відбувається, або коли у нього виявляється інтерес до події, тим більше, якщо вона незвична. При передбачуваному запам'ятовуванні отримана інформація зберігається у пам'яті довше, і при відображенні фактів свідками даються найбільш повні та точні показання. Однак найчастіше має місце непередбачуване запам'ятовування.

При веденні протокола запис показань повинен вестись або по закінченні усного допиту, або одночасно з ним, або на окремих його етапах. Як показує практика, перший спосіб забезпечує безперервність допиту і не порушує контакту з тим, кого допитують, але потребує більшого досвіду, гарної пам'яті та пов'язаний з ризиком перекручування або часткової втрати інформації при записі показань. Протоколювання паралельно з усним допитом погіршує його якість, порушує контакт із тим, кого допитують, але значно покращує повноту та достовірність показань. Тому здебільшого ліпше проводити допит свідків за окремими епізодами, стадіями, що дає змогу використовувати переваги першого та другого способів та без суттєвого погіршення якості усного допиту отримувати доволі повні показання.

Як свідок може бути викликана кожна фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК). Згідно з ч. 1 ст. 67 КПК за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом, свідок несе кримінальну відповідальність.

Предмет допиту свідка:

Свідок повинен допитуватися про факти, які стосуються кримінального правопорушення, що розслідується, зокрема і про особу підозрюваного, обвинуваченого та особу, яку допитують.

Свідок може бути допитаний про будь-які обставини, що входять у предмет доказування, а його показання можуть слугувати засобом встановлення і головного факту, і проміжних фактів, використовуватися для перевірки, підтвердження інших доказів. Показання свідка можуть мати і обвинувальний, і виправдувальний характер, бути первинними або похідними, прямими або непрямыми. Свідоцькі показання можуть бути використані для доказування тої чи іншої обставини лише сукупно з іншими доказами.

Показання свідка – це особистий доказ, він є наслідком відображення свідомістю свідка непосредно сприйнятих ним обставин.

Показання потерпілого – це повідомлення особою, якій кримінальним правопорушенням заподіяна фізична, моральна або майнова шкода, даних про відомі їй обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні, які зроблені та зафіксовані у встановленому законом порядку під час допиту.

Згідно зі ст. 55 КПК потерпілим визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Особливості показань потерпілого:

– вони виходять від особи, чиї права були порушені кримінальним правопорушенням, а отже є особою зацікавленою. Вказана обставина впливає на об'єктивність його показань;

– потерпілий з почуття помсти за завдану йому шкоду може перебільшувати винність підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення;

– потерпілий може піддаватися впливу з боку обвинуваченого або пов'язаних із ним осіб, які намагаються домогтися від нього дачі неправдивих показань.

Статус потерпілого відображається на **предметі його показань**. Потерпілий не тільки вправі повідомити органу розслідування і суду інформацію, що їх цікавить, але й звертати увагу на вагомості, з його погляду, обставини, висувати свої припущення про можливість вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, давати свою оцінку наявним доказам.

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень.

Підозрюваний – це особа, стосовно якої розпочато і відбувається кримінальне переслідування. З огляду на конституційні положення про презумпцію невинуватості та праві на захист, дача підозрюваним показань є його правом. Це означає,

що підозрюваний вправі відмовитися від дачі показань взагалі або від відповіді на якісь конкретні запитання.

Оцінка допустимості показань підозрюваного залежить від того, чи були надані йому належні процесуальні гарантії права на мовчання: чи мала особа належне уявлення про свій процесуальний статус, чи було йому забезпечено гарантоване Конституцією України право на отримання допомоги захисника.

Предмет показань підозрюваного визначається цілями, які переслідує, і слідчий, і підозрюваний. Головна ціль допиту підозрюваного, з погляду органу досудового розслідування, полягає в перевірці правильності підозри, яка виникла. Ціль дачі показань підозрюваним може бути різною: зняти з себе підозру, зменшити її обсяг, пояснити мотиви своїх дій, полегшити свою відповідальність щиросердним каяттям.

Показання підозрюваного – це не тільки доказ, але й засіб його захисту. В предмет показань підозрюваного входять усі обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, а також обставини, що стали підставою для підозри. Водночас підозрюваний вправі включати в предмет своїх показань пояснення щодо будь-яких обставин, які мають значення для захисту його інтересів. Він може висувати та аргументувати власні версії, пропонувати слідчому провести ті чи інші слідчі (розшукові) дії, вказувати на документи, які містять важливу інформацію, з його погляду, повідомляти про місце знаходження знарядь злочину чи об'єктів злочинної діяльності. Захищаючи себе, підозрюваний вправі вказати слідчому на інших осіб, можливо причетних, як він гадає, до вчинення кримінального правопорушення. Він має право дати свою оцінку тим доказам, на яких заснована підозра, яка виникла.

Значення показань підозрюваного полягає в тому, що вони дозволяють органу розслідування перевірити правильність підозри, що виникла, отримати додаткові докази, які сукупно з іншими доказами можуть бути використаними для формулювання обвинувачення.

Показання підозрюваного є однією з важливих форм реалізації права на захист. Значення цього виду доказу полягає в тому, що інформація про вчинене кримінальне правопорушення виходить від його безпосереднього учасника, який має

першопочаткову та повну інформацію про подію та всі супутні обставини.

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК.

Показання обвинуваченого є одним зі засобів здійснення захисту. Як учасник кримінальної процесуальної діяльності обвинувачений за допомогою показань може суттєво впливати на хід розслідування. Тому показання обвинуваченого є одним із видів доказів, на основі яких встановлюють обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

При оцінці показань обвинуваченого потрібно пам'ятати, що його показання на досудовому розслідуванні, від яких він згодом відмовився, не підтверджені в судовому засіданні іншими доказами, не можуть бути покладені в основу обвинувального вироку.

Залежно від ставлення підозрюваного до висунутої щодо нього підозри, розрізняють повне і часткове визнання або заперечення ними своєї вини в інкримінованому кримінальному правопорушенні, а також такі показання, як обмова, самообмова, алібі.

Повне або часткове визнання підозрюваним і обвинуваченим своєї вини – це показання, в яких особа визнає себе винною і повідомляє слідчого чи прокурора про обставини вчиненого ним кримінального правопорушення.

Повне або часткове невизнання підозрюваним своєї вини – це показання, в яких особа не визнає або частково визнає себе винною і повідомляє посадових осіб, що ведуть процес, про обставини, що встановлює його невинуватість та спростовують докази, на яких ґрунтується підозра або обвинувачення.

Обмова – це показання підозрюваного, в яких особа викриває інших підозрюваних у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення.

Користуючись своїм правом на захист, а також відсутністю відповідальності за завідомо неправдиві показання, підозрюваний може давати показання про те, що кримінальне правопорушення, у вчиненні якого він підозрюється, вчинені іншою особою.

Суть *самообмови* полягає у визнанні підозрюваним своєї причетності до кримінального правопорушення, якого насправді він не вчиняв, або у причетності до більш тяжкого кримінального правопорушення, ніж вчинене.

Алібі – це твердження підозрюваного про те, що він не міг вчинити інкримінованого йому кримінального правопорушення, оскільки у момент його вчинення перебував в іншому місці.

Показання експерта схожі до показань свідка, оскільки здійснюються за правилами допиту свідків. Експерт, як і свідок, попереджається перед допитом про кримінальну відповідальність за тими ж самими статтями КК, а методика його проведення аналогічна методиці допиту свідка.

Зазвичай допит експерта здійснюється, коли необхідно отримати будь-яке роз'яснення чи доповнення щодо проведеної експертизи, щоб не було підстав для проведення додаткових досліджень.

Під роз'ясненнями та доповненнями до висновку експерта потрібно розуміти його показання, в яких розкривається зміст та значення таких положень висновку:

- обраної методики дослідження, причин відмови від інших методик або методів дослідження об'єкта;
- використання в експертизі науково-технічних засобів, їх метрологічних характеристик, величини похибки вимірювання;
- особливості підготовки об'єктів до дослідження, умов відбору експериментальних зразків, порівняння, кількісних та якісних змін після проведення досліджень;
- виявлених ідентифікаційних та діагностичних ознак;
- критеріїв оцінки, ознак, яких експерт дотримувався при винесенні проміжних та остаточних висновків;
- окремих термінів та визначень, які є у висновку;
- можливих суперечностей між дослідницькою частиною (зокрема додатками до висновку) та висновками;
- причин відмови експерта від дачі висновку або обмеженого вирішення окремих питань.

Показання експерта не можуть замінити собою висновок експерта, оскільки він може бути допитаний тільки після складання та подання висновку, а також після його попереднього аналізу та оцінки.

Результати допиту експерта можуть бути підставою для призначення слідчим додаткової чи повторної експертизи того ж виду, іншої експертизи, а також проведення слідчих (розшукових) дій по отриманню зразків для порівняльного дослідження, без яких допитуваний експерт в даному ним висновку не може винести обґрунтованого висновку або навіть провести дослідження представлених об'єктів.

5.6. Висновок експерта та види експертиз за процесуальною ознакою

У ході досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження в багатьох випадках, виникають питання, вирішення яких неможливе без залучення до розслідування осіб з різними спеціальними знаннями.

Спеціальні знання – це наукові, технічні та практичні знання, набуті внаслідок професійного навчання чи роботи особою, залученою як експерт з метою допомоги слідчому чи суду в з'ясуванні обставин кримінального провадження або дачі висновків із питань, для вирішення яких потрібне їх використання.

Проведення експертизи – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у дослідженні експертом за ухвалою слідчого судді чи суду речових доказів та інших матеріалів із метою встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Використання спеціальних знань у межах слідчих (розшукових) дій допустимо лише за наявності двох умов. По-перше, результатом такого дослідження є не висновок на основі спеціальних знань, а наочний факт (наприклад, невидимий слід, виявлений за допомогою хімічних, оптичних й інших засобів); по-друге, встановлений факт повинен мати загальнодоступний характер, виступати як очевидний результат проведеного дослідження для всіх учасників слідчої (розшукової) дії, які не мають спеціальних знань (зокрема і для понятих). Тому навіть при виявленні наочного факту, коли для цього необхідне складне лабораторне дослідження, інколи багаторівневе, повинна бути проведена експертиза.

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством експертиза проводиться після початку досудового розслідування та внесення відомостей в ЄРДР.

Експертна діяльність виходить за межі кримінального судочинства, має самостійний характер та регулюється спеціальними нормативними актами. Вирішення питання про спосіб проведення експертизи входить у спеціальну компетенцію експерта. Слідчий і суд не вправі втручатися в дослідження, які проводяться експертом.

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені слідчим судом чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені й несе за нього особисту відповідальність.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки.

Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з ним повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

У висновку експерта має бути зазначено:

– коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

– місце і час проведення експертизи;

– хто був присутній при проведенні експертизи;

– перелік питань, що були поставлені експертові;

– опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

– докладний опис проведених досліджень, зокрема методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

– обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково має бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і щодо яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

Для висновку експерта як процесуального джерела доказів важливим є те, що він:

– є результатом дослідження;

– виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких є неможливим таке дослідження;

– складається з додержанням встановленого процесуального порядку;

– ґрунтується на зібраних у кримінальному провадженні доказах.

Експерт надає висновок лише за умови безпосереднього дослідження матеріальних об'єктів експертизи, чи за умо-

ви такого дослідження з використанням відомостей, відомих із матеріалів кримінального провадження, чи тільки на основі матеріалів кримінального провадження. Правдивість висновків експерта, який використовував відомості з протоколів допитів, інших письмових матеріалів, залежить від достовірності останніх.

Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо:

- встановлення причин смерті;
- встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- встановлення статевої зрілості потерпілої в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК;
- визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

За послідовністю проведення експертизи поділяють на первинні та вторинні. Поряд з основними завданнями при повторних експертизах проводиться і перевірка первинних. Вони доручаються іншому (іншим) експертам, якщо попередні висновки виявилися необґрунтованими, такими, що суперечать матеріалам кримінального провадження, або у слідчого виникли сумніви в їх достовірності.

За обсягом дослідження розрізняють експертизи основні та додаткові. Додаткова призначається при недостатній впевненості чи повноті першого висновку. На відміну від повторної вона не ревізує, не перевіряє основну, а є її продовженням, тому її проводить той самий експерт (експерти), хоча проведення додаткової експертизи може бути доручено іншому (іншим) експерту.

За чисельністю і складом виконавців експертизи поділяють на одиночні, комісійні та комплексні. Одиночна експертиза проводиться одним експертом, комісійна – комісією в складі двох і більше експертів, якщо необхідне спільне дослідження – групою експертів однієї спеціальності (у найбільш складних випадках у первинних і повторних судово-медичних експертизах). Наприклад, комісія у складі трьох експертів однієї спеціальності проводять стаціонарні судово-психіатричні та повторні судово-медичні експертизи.

Комплексні експертизи проводять кілька експертів різних спеціальностей. Це має місце в тих випадках, якщо встановити ту чи іншу обставину неможливо шляхом проведення окремих експертиз або це виходить за межі компетенції одного експерта чи комісії експертів. При призначенні комплексної експертизи висновки на поставлені питання отримують шляхом проведення низки досліджень, що здійснюються кількома експертами на основі використання різних спеціальних знань.

Найчастіше комплексні перевірки організуються, якщо відповідь на питання можна отримати при спеціальних експертних дослідженнях спеціалістами суміжних областей науки і техніки.

За змістом спеціальних знань розрізняють: судово-медичну, судово-психіатричну, судово-бухгалтерську, криміналістичну тощо. Перелік судових експертиз, які проводяться у тих чи інших установах, визначається відповідними відомчими нормативними актами.

Найважливішим у висновку експерта є те, що він відображає інформацію, недосяжну безпосередньому чуттєвому сприйняттю слідчого, слідчого судді, прокурора та суду. Ця інформація є в прихованому вигляді, пізнати її можливо лише шляхом застосування спеціальних знань, методів, технічних засобів. Тому, на відміну від інших видів доказової інформації

ції, ця інформація першопочатково сприймається та інтерпретується експертом.

Оцінюючи висновок експерта, необхідно брати до уваги низку обставин:

- кваліфікацію експерта, рівень його теоретичної підготовки й практичні навички; чи відповідають ці вимоги завданню, яке було йому запропоноване;

- матеріал, яким володів експерт; чи досить його було для проведення експертизи; чи не відобразилися на висновку неповнота або недоброякісність матеріалу, представлено-го експертові;

- чи відповідають висновки експерта тим даним, які ним отримані в ході дослідження; чи аргументовані висновки чи достовірні дані, покладені в обґрунтування висновків;

- чи відповідають фактичні дані й висновки, що містяться у висновку експерта, іншим доказам у кримінальному провадженні; які між ними суперечності, чи можна їх подолати без призначення повторної, додаткової експертизи;

- науковість проведеного експертом дослідження, рівень розвитку відповідної галузі наукових знань; які методи дослідження використовував експерт, чи перевірені ці методи достатньою мірою наукою і практикою;

- чи проведена експертиза відповідно до вимог кримінального процесуального закону й правил її провадження; які були відхилення від цих норм, чим вони спричинені та як відобразилися на повноті й вірогідності висновку експерта.

Важливим етапом оцінки висновку є зіставлення висновків експерта зі встановленими в кримінальному провадженні фактичними даними. Наявність суперечностей між ними може стати підставою для проведення додаткових слідчих (судових) дій або для призначення повторної експертизи.

Отже, висновок експерта як джерело доказів – це сукупність фактичних даних, встановлених у результаті дослідження матеріальних об'єктів, а також відомостей, зібраних у кримінальному провадженні, яке проведене особою, яка володіє знаннями у певній галузі науки, техніки або інших спеціальних знань із застосуванням цих знань.

Висновок експерта є самостійним джерелом доказів і не має більшої сили, ніж інші джерела доказів, що зазначені

в ч. 2 ст. 84 КПК. Висновок експерта складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та заключної.

Переважно допит експерта здійснюється, коли необхідно отримати будь-яке роз'яснення чи доповнення щодо проведеної експертизи, щоб не було підстав для проведення додаткових досліджень. Допитати експерта без попередньо призначеної експертизи неможливо.

5.7. Речові докази в процесі провадження досудового розслідування. Процесуальний порядок зберігання речових доказів у кримінальному провадженні. Поводження з речовими доказами, зберігання яких ускладнено

Згідно зі ст. 98 КПК речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, разом предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Саме через названі характерні ознаки (властивості) вказані предмети матеріального світу містять інформацію (дані) про факти та обставини, які мають вагоме значення для встановлення ознак злочину, вини або невинуватості осіб, які підозрюються у вчиненні певного кримінального правопорушення.

Речовий доказ може зберігати на собі безпосередні сліди кримінального правопорушення у вузькому (криміналістичному) змісті. Це сліди крові на одязі підозрюваного, відбитки пальців рук на рукоятці ножа. Доказове значення, в цьому випадку, мають фізичні властивості об'єкта (форма, колір, склад плям на одязі, характер та малюнок папілярних ліній). Предмет стає речовим доказом тому, що його фізичні характеристики були змінені внаслідок кримінального правопорушення.

Речовий доказ може стати таким і через його місцезнаходження (виявлені у підозрюваного цінні речі, які належать

потерпілому або знайдений на місці події предмет, який належить підозрюваному). Доказове значення, у цьому випадку, має факт знаходження предмета у визначеному місці або у конкретної особи.

Речовий доказ може бути створено під час вчинення кримінального правопорушення, наприклад, фальшиві грошові купюри, фальшивий документ, вироблений та підписаний від імені іншої особи. Доказове значення, у цьому випадку, має факт його виготовлення.

Зв'язок речового доказу і кримінального правопорушення може бути, і безпосереднім, і опосередкованим. Наприклад, під час обшуку виявлено пістолет, який немає ознак недавнього пострілу. Відсутність ознак пострілу – це інформація, яка має характер виправдувального доказу.

На відміну від інших видів доказів, ця інформація зберігається в першопочатковому, незмінному, неперекодованому вигляді.

Під **формою** речового доказу слід розуміти матеріальний носій цієї інформації, тобто **предмет або документ**. Речовий доказ – це річ. Якщо матеріальний об'єкт немає ознак зв'язку з кримінальним правопорушенням, то він і не буде речовим доказом. Тому приєднаний до матеріалів предмет, який офіційно не є речовим доказом не здатний бути засобом процесуально-го доказування.

Речові докази створюються ходом подій кримінального правопорушення, тому вони незамінні. Втрата речового доказу непоправна, оскільки він не може бути замінений іншим предметом.

Види речових доказів:

- предмети, які були знаряддями кримінального правопорушення;
- предмети, які зберегли на собі сліди кримінального правопорушення;
- предмети, на які були спрямовані злочинні дії обвинуваченого;
- гроші, цінності, інше майно, яке отримано внаслідок вчинення кримінального правопорушення;
- гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення;

– інші предмети і документи, що можуть бути засобами встановлення обставин кримінального правопорушення.

Сліди кримінального правопорушення повинні відповідати таким процесуальним вимогам для того, щоб набути статусу речових доказів:

– по-перше, вони повинні стосуватися предмета доказування, а саме, бути в змозі знімати інформаційну невизначеність щодо предмета доказування, тобто бути належними до матеріалів кримінального провадження;

– по-друге, сліди кримінального правопорушення набувають значення речових доказів лише тоді, коли вони одержані законним шляхом, за умови їх допустимості;

– по-третє, забороняючи використання в доказуванні інформації, джерело якої невідоме або сумнівне, а також встановлюючи строгий порядок одержання речових джерел інформації та фіксації обставин їх віднайдення, вилучення та дослідження, закон має на меті забезпечити використання у доказуванні лише достовірних відомостей.

Речовим доказам як предметам матеріального світу властива незамінність, зв'язок яких з обставинами, які мають відношення до кримінального провадження, доказана у встановленому процесуальним законом порядку, та які визнані джерелом доказів.

Це предмети, які були знайдені на місці події, сліди, які є носіями інформації та мають безпосереднє чи опосередковане відношення до події кримінального правопорушення, особи винного та підлягають криміналістичному дослідженню.

Так, речовий доказ можна визначити як різні предмети та грошові кошти, які мають безпосереднє відношення до події кримінального правопорушення, містять будь-які його сліди, а також зафіксовані за допомогою технічних засобів під час проведення процесуальної або слідчої (розшукової) дії.

За зв'язком із подією кримінального правопорушення речові докази можна поділити на дві групи:

– речові докази – сліди кримінального правопорушення;
– речові докази, які не є слідами кримінального правопорушення (інші речові джерела доказової інформації).

До першої групи слід віднести всі матеріальні об'єкти, що були частиною того середовища, де відбулася подія кримі-

нального правопорушення, або внесені в нього учасниками події, які свідчать про різні обставини розслідуваного кримінального правопорушення, втягнуті в процес доказування й отримали статус речових доказів.

За характером доказової інформації речові докази цієї групи можуть бути класифіковані на сліди-предмети, сліди-речовини сліди-відображення. До окремої групи можна віднести сліди письмові матеріали, які містять інформацію у знаковій формі, кодованому вигляді.

До другої групи (речових доказів, що не належать до слідів кримінального правопорушення), відносять матеріальні об'єкти, які не були частиною того середовища, в якому відбулася розслідувана подія, або не отримали будь-яких змін у процесі її вчинення:

- об'єкти, які мають доказове значення через відсутність на них будь-яких слідів, так звані «негативні обставини – матеріального характеру»;
- речові джерела доказової інформації, виготовлені в процесі слідчого експерименту;
- зразки для порівняльного дослідження;
- похідні речові докази;
- гроші й інші цінності, нажиті злочинним шляхом.

Із огляду на зв'язок та характер змін у середовищі виділяють такі види речових доказів:

- предмети, які піддавалися встановленою подією переміщенню у просторі (наприклад, вкрадені речі);
- предмети, які зазнали внаслідок цієї події змін (наприклад, зламаний замок);
- предмети, які підлягають встановленою подією знищенню (наприклад, при знищенні майна);
- предмети, створені злочинними або іншими діями, які мають доказове значення (зброя та ін.);
- предмети, які знаходяться в тому середовищі, де відбулася (або має відбутися) встановлена подія, але які не піддалися будь-яким змінам або переміщенням (наприклад, коли досліджувана подія не складалася з певних дій або коли вона майже не мала місця).

Предмети, які зберегли на собі сліди рук, ніг, зубів, одягу, крові, фарби, мікрочастин тощо, є найпоширенішим видом

речових доказів. Оскільки матеріальні сліди, зазвичай, неможливо відокремити від поверхні, на якій вони знаходяться, то ці сліди вилучаються разом із предметом, на яких вони виявлені, а коли це неможливо – виготовляються їх копії, зліпки.

Об'єкти злочинних дій – це предмети, на які безпосередньо спрямоване злочинне посягання (майно, гроші, автомобіль, тварини тощо). Слід відрізнити цей вид речових доказів від об'єкта злочину в кримінальному праві, яким є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом.

Гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом – це все те, що набуто на викрадені гроші та гроші, виручені від продажу викрадених речей, а також самі гроші, одержані від реалізації викраденого майна. На відміну від об'єктів злочинних дій, для цього виду речових доказів, переважно, не мають значення їх індивідуальні ознаки.

Серед *інших предметів*, які визнаються речовими доказами, можна виділити продукти злочинної діяльності (фальшиві гроші, підроблені документи тощо).

Кримінальний процесуальний закон передбачає низку слідчих (розшукових) дій, в ході яких слідчі, прокурори, судді (суди) збирають, перевіряють та оцінюють речові докази. Регламентація порядку та способів збирання речових доказів направлена на те, щоб з урахуванням характеру фактичної інформації, що в них міститься, забезпечити повноту її виявлення, точність закріплення в матеріалах кримінального провадження, зберігання та незмінність. Зокрема переслідуються мета зафіксувати місце та умови знаходження речового доказу; забезпечити та зафіксувати його справжність (тобто виключити можливість заміни або підробки); за необхідності можна більш повно використати додаткові способи фіксації суттєвих для кримінального провадження характеристик речових доказів.

Правила процесуального регулювання збирання та перевірки речових доказів:

– передбачається обов'язкова присутність понять у ході проведення слідчих (розшукових) дій, при яких здійснюється збирання речових доказів і фіксуються обставини їх знаходження;

– встановлюється можливість присутності при виконанні слідчих (розшукових) дій зі збирання речових доказів осіб, законні інтереси яких можуть бути обмежені фактом виконання та результатами цих дій;

– передбачається застосування науково-технічних засобів для фіксації речових доказів, а отже фіксації місця та обставин їх знаходження (копіювання, фотографування, відеозйомка, складання планів, схем та інше) Порушення зазначених вимог закону також може спричинити у певних випадках сумніви в повноті, об'єктивності, всебічності результатів огляду, обшуку, виїмки та ін.;

– з метою виявлення слідів кримінального правопорушення, а також інших обставин, які мають значення для кримінального провадження;

– встановлення порядку зберігання речових доказів, який виключає їх підміну, втрату чи зміну суттєвих для справи ознак.

Речові докази найчастіше всього збирають у ході таких слідчих (розшукових) дій, як обшук, різні види оглядів, зокрема слідча та судова практика свідчать, що невикористані органами розслідування наявні можливості збирання речових доказів часто не можуть бути поповнені надалі.

Речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю, крім випадків, передбачених ст.ст. 160–166, 170 КПК.

Речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий речовий доказ або документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Речові докази, які отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Документ має зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа,

за необхідності – його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії.

У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених ч. 6 ст. 100 КПК, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання.

Речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати зі забезпечення спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

- повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

- передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

- знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

- передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля.

У випадках, передбачених цією частиною, речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі необхідності може бути збереже-

ний зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

Реалізація, технологічна переробка або знищення речових доказів у випадках, передбачених цією статтею, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, а у випадках, якщо такі речові докази передані Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, – відповідно до закону та прийнятих на його виконання актів законодавства.

Питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно зі ст.ст. 171–174 КПК. Водночас:

- гроші, цінності та інше майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди, конфіскуються, крім випадків, коли власник (законний володілець) не знав і не міг знати про їх незаконне використання. У такому разі зазначені гроші, цінності та інше майно повертаються власнику (законному володільцю);

- гроші, цінності та інше майно, які призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, конфіскуються;

- майно, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

- майно, яке не має ніякої цінності й не може бути використане, знищується, а в разі необхідності – передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

– гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

– гроші, цінності й інше майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено, конфіскуються;

– майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно.

Пов'язаними особами засудженого є юридичні особи, які при його сприянні отримали у власність чи користування зазначене майно.

Якщо суд визнає відсутність законних підстав набуття прав на частину майна, то конфіскується ця частина майна засудженого, а в разі неможливості виділення такої частини – її вартість. У разі неможливості конфіскації майна, законність підстав набуття прав на яке не було підтверджено, на засудженого покладається обов'язок сплатити вартість такого майна;

– документи, що є речовими доказами, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Під час вирішення питання щодо спеціальної конфіскації насамперед має бути вирішене питання про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику (законному володільцю) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Застосування спеціальної конфіскації здійснюється тільки після доведення в судовому порядку стороною обвинувачення, що власник (законний володілець) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання. У разі відсутності у винної особи майна, на яке може бути звернене стягнення, крім майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, збитки, завдані потерпілому, цивільному позивачу, відшкодовуються за рахунок

коштів від реалізації конфіскованого майна, а частина, що залишилася, переходить у власність держави.

У разі якщо власник (законний володілець) грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК, був встановлений після застосування спеціальної конфіскації та не знав і не міг знати про їх незаконне використання, він має право вимагати повернення належного йому майна або коштів з державного бюджету, отриманих від реалізації такого майна.

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

5.8. Документи як джерела доказів. Процесуальний порядок зберігання документів

На практиці, в процесі розслідування кримінальних правопорушень, перед слідчим, прокурором та іншими працівниками правоохоронних органів часто виникає необхідність у використанні інформації, яка міститься в документах.

Слово «документ» (від лат. *dokumentum* – доказ, свідцтво). Одне з перших визначень поняття «документ» дав Поль Отле: документ – це матеріальне відображення якогось факту або будь-якої ідеї. Т. В. Варфоломеева визначала документ як матеріальний носій інформації, призначений для її передачі в часі та просторі. Н. П. Царьова та М. О. Громов визначають документи як матеріальні об'єкти, що допускаються як докази, якщо в них викладено в межах або поза межами кримінального судочинства посадовою особою чи громадянином відомості, що мають значення для встановлення обставин, належних до предмета доказування. У ст. 27 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. *документ визначено як «передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання та поширення інформації шляхом фіксування її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці чи на іншому носії».*

Поняття документа як одного з процесуальних джерел доказів закріплено в КПК, відповідно до якого **документом**

є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 99 КПК).

Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки речових доказів (ч. 2 ст. 98 КПК), а саме: були знаряддям вчинення кримінального правопорушення; зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, які встановлюються під час кримінального провадження; були об'єктом кримінально протиправних дій; набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Джерелом доказів у кримінальному провадженні є тільки ті документи, які одержані у передбаченому КПК порядку, форма і зміст яких відповідають вимогам кримінального процесуального закону, а відтак, їх належності та допустимості (ст.ст. 85, 86 КПК).

Зміст документа – це дані, які відображені в ньому у відповідній формі. У змісті документа викладено інформацію (описування обставин чи фактів), яка має значення для кримінального провадження. *Форма документа* – це його зовнішні ознаки, матеріал, на якому він виготовлений – на папері, тканині, фотоплівки, кінострічки, магнітній стрічці, з допомогою букв, телеграфних і типографських знаків, креслень, цифр, малюнків, зображень й іншими способами, що забезпечують однозначне розуміння змісту документа колом осіб, для яких він призначений.

У документі має бути вказане конкретне джерело відомостей про обставини і факти, що підлягають доказуванню, з тим, щоб за необхідності його можна було перевірити процесуальним шляхом. Тобто у матеріалах кримінального провадження повинні міститися дані про те, яким чином інформація потрапила до сфери кримінального судочинства та вказуватися джерело її походження з метою забезпечення можливості її перевірки. Якщо документ, долучений до матеріалів провадження під час досудового розслідування особою, яка

бере участь у кримінальному провадженні, викликає сумнів у його достовірності, учасники провадження мають право просити суд вилучити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа (ч. 3 ст. 358 КПК).

Відповідно до ч. 2 ст. 99 КПК до документів, за умови наявності в них відомостей, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, можуть належати:

– матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (зокрема електронні).

При вирішенні питання про залучення таких документів до кримінального провадження як доказів необхідно керуватися Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням СБУ щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України від 20 жовтня 2011 року № 12-рп/2011, згідно з яким одержання фактичних даних будь-якими фізичними або юридичними особами внаслідок вчинення ними ініціативних, цілеспрямованих, а не ситуативних (випадкових) дій із застосуванням власних (приватних) технічних засобів злочинного діяння (фото-, кіно-, відео-, звукозаписи, відеокамери спостереження, розташовані й у приміщеннях, і ззовні) розцінюється як незаконне обмеження або порушення основоположних прав і свобод людини та громадянина, гарантованих Конституцією України, і є підставою для визнання поданих доказів недопустимими.

Зважаючи на викладену позицію Конституційного Суду України, такий вид документів має виходити від державних органів та їх посадових осіб, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Зауважимо, що використання таких документів, отримання яких здійснено у публічних місцях, можливе, оскільки збирається інформація не щодо конкретної особи. У даному випадку відсутній умисел збирання конфіденційної інформації про особу, та отриманий документ може бути використаний як допустимий доказ під час розслідування кримінального провадження. Отже, слідчому при оцінці такого виду документів на предмет допустимості як доказу необхідно враховувати ініціативний або ситуативний (випадковий) характер

дій фізичних або юридичних осіб, їх мету та цілеспрямованість при фіксуванні даних.

Матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Процедуру направлення органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави, або передання центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги компетентному органу іноземної держави матеріалів, одержаних внаслідок виконання запиту (доручення, клопотання) про міжнародну допомогу, визначено у ч. 5 ст. 548, ч. 1 ст. 555, ч. 3 ст. 560, ст. 564, ч. 4–6 ст. 588, КПК.

Згідно зі ст. 549 КПК документи, передані запитуваною стороною на виконання запиту компетентного органу України за процедурою міжнародного співробітництва, зберігаються у порядку, встановленому у ст. 100 КПК для зберігання речових доказів та документів, і після закінчення кримінального провадження повертаються запитуваній стороні, якщо не було досягнуто домовленості про інше. Якщо після закінчення кримінального провадження у запитуючої сторони на території України відсутня потреба використання документів для досудового розслідування та судового розгляду в іншому кримінальному провадженні, компетентний орган може відмовитися від вимоги їх повернення.

Складені в порядку, КПК, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії.

Це джерело доказів містить відомості про факти, які безпосередньо виявлені та спостерігалися суб'єктом доказування при проведенні процесуальних дій, наприклад, під час огляду, обшуку тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 256 КПК протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі та документи або їх копії, можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування.

Загальні вимоги щодо змісту та форми процесуальних документів, що складаються під час провадження, встановлено у ст.ст. 104–108 КПК. Необхідно зазначити, що такі документи становлять окрему групу документальних засобів доказування. Відповідно, як джерела доказів у кримінальному провадженні вони мають процесуальну природу і формуються в процесі пізнавальної діяльності слідчого, прокурора, а отже, їх доказова сутність полягає у ефективності відповідної діяльності.

Джерелом доказів є всі протоколи слідчих (розшукових) дій, крім протоколів допиту свідків, потерпілих, підозрюваних і обвинувачених, оскільки протоколи допитів є лише засобом фіксації показань цих осіб. Саме показання є джерелом доказів.

Додатками до протоколу можуть бути:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фото таблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколів повинні бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та / або вилучення таких додатків (ст. 105 КПК).

Висновки ревізій та акти перевірок.

Рух і стан майна організації відображено у різних облікових документах, злочинні дії, що здійснюються у сфері виробничої і фінансово-господарської діяльності, переважно, відображено в цих документах у вигляді підроблень, що призводить до відхилень від законної діяльності. Такі підроблення зазвичай виявляються при проведенні документальних ревізій, результати яких можуть слугувати засобом збирання доказів під час кримінального провадження.

Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» за умови відповідності

вимогам ст. 99 КПК, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити до відповідного органу досудового розслідування такі документи для початку та здійснення досудового розслідування у порядку, передбаченому в КПК. У разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлено під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали до компетентного органу.

Окрім того, за умови дотримання вимог КПК у процесі доказування як первинні засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення можуть використовуватися спеціально виготовлені документи (несправжні (імітаційні) засоби), що застосовувалися під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії (ст. 273 КПК).

Сторона кримінального провадження, потерпілий зобов'язані надати суду оригінал документа. *Оригіналом документа* є сам документ, а оригіналом електронного документа – його відображення, якому надається таке ж значення, як документу.

Дублікат документа (документ, виготовлений таким же способом, як і його оригінал), а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа.

Для підтвердження змісту документа можуть бути визнані допустимими й інші відомості, якщо:

– оригінал документа втрачений або знищений, крім випадків, якщо він втрачений або знищений з вини потерпілого або сторони, яка його надає;

– оригінал документа не може бути отриманий за допомогою доступних правових процедур;

– оригінал документа знаходиться у володінні однієї зі сторін кримінального провадження, а вона не надає його на запит іншої сторони.

Сторона кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право надати витяги, копії, узагальнення документів, які незручно повністю досліджувати в суді, а на вигоду суду – зобов'язані надати документи у повному обсязі.

Сторона зобов'язана надати іншій стороні можливість оглянути або скопіювати оригінали документів, зміст яких доводився у порядку передбаченому ст. 99 КПК.

За характером виникнення документи поділяються на дві групи:

– *офіційні*, тобто такі, які були складені фізичною чи юридичною особою (надходять від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, організацій і установ, службових осіб: ділова кореспонденція, акти ревізій і документальних перевірок тощо), оформлені та засвідчені з дотриманням правил, встановлених для даної категорії документів; мають юридичну силу і безпосередньо впливають на виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; повинні містити всі необхідні реквізити (дату, підпис, печатку, штамп, реєстрацію та ін.);

– *неофіційні*, тобто особисті матеріали виконані на основі власних спостережень (особисті листи, телеграми, записки тощо).

Джерелом доказу документа є його автор. Авторами офіційних документів можуть бути і громадяни, коли надаються заяви, угоди, розписки та інші акти, пов'язані з реалізацією їхніх прав й обов'язків. Документ містить необхідну інформацію не тільки змістом, а й особливостями своїх зовнішніх ознак, місцем виявлення, тобто як предмет матеріального світу безпосередньо відображає якісь обставини, які необхідно встановити під час здійснення процесуальних дій.

У кримінальному провадженні найпоширенішими є документи, які мають письмову форму. Це загальнодоступний і поширений спосіб фіксації інформації, що безпосередньо

викладається та сприймається не тільки службовою, а й будь-якою особою без всяких технічних пристроїв. Широко використовується також електронна форма документів, насамперед при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку.

За способом фіксації відомостей документи можуть бути: письмові (усі рукописні та машинописні документи, виготовлені за допомогою оргтехніки); графічні (схеми, графіки, креслення, в яких зображення об'єктів передано за допомогою ліній, штрихів, світлотіні); фотодокументи (фотокартки); кінодокументи (кіноплівки); відеозапис (відеотеки); звукозапис (фонограми як такі, що створюються за допомогою будь-якої системи звукозаписування й відтворюють звукову інформацію, наприклад, записану під час проведення нарад, засідань тощо).

Залучення документів як доказів до кримінального провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону можливе у такі способи: подання за своєю ініціативою учасниками провадження, а також будь-якими іншими фізичними та юридичними особами; витребування і отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб документів, їх копій, висновків ревізій, актів перевірок на вимогу сторони кримінального провадження та потерпілого; вилучення документів під час обшуку, що проводиться на підставі ухвали слідчого судді; тимчасового доступу на підставі ухвали слідчого судді, суду, що полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії, а в разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом – вилучення (тимчасовий доступ заборонено до документів, зазначених у ст. 161 КПК); одержання на території іноземної держави внаслідок здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Оцінка документів як доказів. Насамперед варто перевірити, чи уповноваженим органом або особою видано документ, чи оформлений він належно (якщо це офіційний доку-

мент – чи є на ньому підписи, печатка й інші необхідні реквізити). Перевіряється також дійсність документа, для чого в необхідних випадках може бути призначено експертизу. Якщо зміст документа викликає сумніви у достовірності викладених у ньому відомостей, може бути проведений допит особи, яка склала документ, перевірене її відношення до провадження. Зміст документа зіставляється з іншими доказами, наявними у матеріалах кримінального провадження.

Дослідження документів, пізнання їх сутності та встановлення на їх підставі доказової інформації здійснюється в процесі проведення слідчого огляду документів. Огляд документів згідно зі ст. 237 КПК є самостійною слідчою (розшуковою) дією, який, переважно, проводиться в межах огляду місця події при дослідженні обстановки і пошуку слідів вчинення кримінального правопорушення. На початковому етапі огляду слідчий здійснює лише візуальне вивчення та фіксацію документа відповідно до предметів навколишньої обстановки з використанням різних прийомів (фото, відеозйомка тощо). В процесі огляду потрібно звертати увагу на ознаки підробки документа, на виявлення інформації, яка може бути використана в процесі доказування на стадіях досудового розслідування та судового провадження.

Вивчення документа рекомендується починати зі встановлення його призначення, з'ясування основного тексту і наявних на ньому написів, вивчається зовнішній вигляд і стан документа, реквізити документа. Крім цього, вивчається стан лицьової та зворотної сторін, країв документа, визначається відповідність його змісту і цільового призначення. Якщо виникають сумніви щодо справжності досліджуваного документа, то потрібно ознайомитися зі зразком аналогічного справжнього документа. Документ повинен досліджуватись у системному зв'язку з іншими документами та наявними доказами у кримінальному провадженні, на підставі сукупності яких встановлюється повна картина кримінального правопорушення.

Документ, як письмовий доказ, підшивається до матеріалів кримінального провадження звичайним способом, і на нього наноситься відповідний порядковий номер. *Документ, як речовий доказ*, поміщається в конверт, який підшивається

до матеріалів кримінального провадження і відповідно на самому конверті проставляється порядковий номер.

У разі якщо документ відобразив на собі сліди вчинення кримінального правопорушення або його вивчення може допомогти встановити певні обставини кримінального правопорушення, то такий документ підлягає вилученню. Згідно з ч. 5 ст. 237 КПК усі вилучені речі та документи підлягають негайному огляду й опечатуванню зі завіренням підписів осіб, які брали участь у проведенні огляду.

У разі якщо огляд речей і документів на місці провести неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються в такому вигляді до тих пір, поки не буде здійснено їх остаточний огляд і опечатування.

Огляд документів, як і будь-яка слідча (розшукова) дія, оформляється протоколом, у якому повинні бути детально описані всі виявлені в ході огляду сліди кримінального правопорушення, особливі ознаки, властивості документів. До протоколу додаються схеми, плани, креслення, якими були зафіксовані документи, а в протоколі потрібно вказати, які саме документи були вилучені та яким чином упаковані.

Документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий. Сторона кримінального провадження, якій наданий документ, зобов'язана зберігати їх у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні.

Документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. Документи, листи й інші записи, приєднані до матеріалів кримінального провадження як речові докази, мають зберігатися у конвертах, вкладених між чистими аркушами паперу. Конверти опечатують і підшивають до матеріалів кримінального провадження. Водночас конверт нумерують, як аркуш матеріалів кримінального провадження. Якщо приєднується велика кількість аркушів і документів, то їх вкладають до конверту, який додають до матеріалів кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності – його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії. Документи, надані суду, зберігаються в суді.

Питання про долю документів, які були надані суду, вирішує суд при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. При цьому документи, що є речовими доказами, залишаються у матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Досягнення мети досудового розслідування безпосередньо залежить від того, наскільки професійно, грамотно та кваліфіковано слідчий вирішить питання, пов'язані з виявленням, фіксацією та вилученням документів, їх вивченням і подальшим використанням отриманої інформації у розслідуванні.

5.9. Цифрові (електронні) докази: поняття та особливості, вилучення, збереження та використання

Стрімкий розвиток нових інформаційних технологій, в основі яких є широке використання комп'ютерної техніки та новітніх засобів комунікацій обумовлює використання інноваційних доказів у практиці протидії злочинності. Важливими є *цифрові (електронні) докази*, носії яких згідно зі ст. 99 КПК можуть бути визнані документами: матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису й інші носії інформації (зокрема електронні).

Але, на відміну від традиційних документів, цифровий об'єкт (цифрова інформація на відповідному носії) є нематеріальним, не має відповідних якісних фізичних характеристик, має специфічну процедуру та середовище створення, здатний до копіювання та переміщення без втрати характеристик, сприймається людиною лише після обробки ЕОМ та виведення інформації на відповідний технічний пристрій (монітор).

У наукових джерелах зарубіжних країн широко застосовується термін «*digital evidence*» (*цифрові докази*), під якими розуміють *будь-які збережені дані або дані, що передаються з використанням комп'ютера і підтримують або спростовують намір чи алібі*. Експерти *Scientific Working Group on Digital Evidence* запропонували під терміном «*цифрові*

докази» розуміти будь-яку інформацію доказового значення, яка зафіксована чи передана у цифровій формі.

Тому поняття «цифрові докази», розуміють як **фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною.** Водночас обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміється здатність одиничного доказу входити у сукупність інших доказів і набувати, з огляду на це, доказового значення. Цифрові дані є дуже корисними при розслідуванні кримінальних правопорушень, оскільки є текстовою, графічною, звуковою та відеоінформацію. На відміну від «класичних» документів, цифрові докази можуть містити необмежений обсяг інформації, природним шляхом змінюватися в часі.

«Цифрова інформація» (інформація у вигляді дискретних сигналів будь-якої фізичної природи, що зафіксована на машинних носіях, зміст та/або властивості якої встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні) може створюватися, передаватися, зберігатися не лише за допомогою комп'ютерної техніки (під якою традиційно мають на увазі, наприклад, системний блок, монітор, клавіатуру, ноутбук та їх складові частини), а й з використанням іншої апаратури (диктофони, цифрові фотоапарати, відеокамери, смартфони тощо).

Об'єктивний характер цифрової інформації обумовлений тим, що її фіксування на цифровому носії відбувається без перероблення свідомістю людини – в тій формі, в якій вона об'єктивно існувала незалежно від сприйняття особи, яка її закріплює. Найчастіше ця інформація створюється за межами кримінального провадження не для доведення її до відома органів досудового розслідування або суду, а зовсім з іншою метою. Наприклад, камери відеоспостереження можуть встановлюватися з охоронною метою або для профілактики і боротьби з правопорушеннями. Здійснення відеозапису виключає участь людського чинника, оскільки фіксація події відбувається в автоматичному режимі. Як наслідок, інформація, отримана подібним чином, є об'єктивною.

Інформація, яка створена за допомогою високих інформаційних технологій **має унікальні особливості**, які відрізняють її від усіх форм представлення інформації, які існували раніше та є звичними для слідчих, зокрема:

- існує у нематеріальному вигляді – відсутність постійного зв'язку з матеріальним носієм;

- зберігається на відповідному носії, оперативній пам'яті ЕОМ або каналі зв'язку;

- для її сприйняття та дослідження необхідне використання програмно-технічних засобів – повинна бути інтерпретована та перекодована за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення;

- існування можливості дистанційного внесення змін до неї та її знищення;

- має здатність до дубляжу, тобто копіювання або переміщення на інший носій без втрати своїх характеристик – має особливий статус оригіналу і може існувати у такому статусі у декількох місцях.

Це можна пояснити тим, що **цифрові докази не прив'язані до певного матеріального носія**, тому не наділені індивідуальними криміналістичними ознаками. Внаслідок цього **оригінали цифрових доказів, на відміну від «класичних» документів, цілком ідентичні копіям**. Цифрові докази засвідчують не лише факти людської діяльності, а й технологічні процеси в інформаційній системі, пов'язані з діями людини.

Інформація, яка міститься на цифрових джерелах доказової інформації, зафіксована в електронно-цифровій формі. І такий характер її існування та зберігання вимагає обов'язкового перетворення таких даних для їх подальшого дослідження та використання. *Дослідження цифрової інформації можливе лише шляхом її відтворення з використанням спеціальних технічних засобів*. Це означає, що на відміну від речових доказів, у яких фактичні дані містяться в природному, некодованому виді, для сприйняття інформації, що зберігається на цифровому доказі, обов'язковою буде процедура її перетворення (перекодування) на іншу форму – аналогову.

Категорія **«цифрові джерела доказової інформації»** об'єднує *програми (програмне забезпечення), файли баз даних, аудіо-, відеозаписи тощо, джерелом яких, а отже, і формою*

існування, виступають засоби цифрової техніки – машинні носії, до яких належать оперативні запам'ятовуючі пристрої, постійні запам'ятовуючі пристрої, накопичувачі на жорстких магнітних дисках (вінчестери, дискети), переносні машинні носії (оптичні носії, флеш-карти), NAS-системи тощо. Попри матеріальність таких об'єктів-носіїв (яка властива речовим доказам), доказове значення має саме зафіксована на них інформація, а не фізичні властивості самих носіїв.

Заразом об'єкти-носії можуть підпадати під ознаки речового доказу, перелічені в ч. 1 ст. 98 КПК. Наприклад, програма, яка містить вірус або призначена для несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих систем (документообігу суду, реєстр осіб, які пройшли зовнішнє незалежне оцінювання тощо), буде виступати знаряддям вчинення кримінального правопорушення. Розглянемо таке кримінальне правопорушення, як створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361-1 КК) – слідоутворюючими об'єктами (знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення) будуть: шкідлива програма, поштова програма (електронна пошта), за допомогою якої відбувається її розсилка, а слідосприймаючими – файли, пошкоджені таким вірусом. Отже, цифрові носії інформації повинні визнаватися речовими доказами в тих випадках, коли доказове значення мають відомості про їх зовнішні ознаки, властивості, місце розташування або інші характеристики (за винятком змісту зафіксованої на них цифрової інформації).

Кримінальний процесуальний закон визначає такі **способи залучення цифрових джерел інформації як доказів до кримінального провадження:**

– подання за власною ініціативою учасниками провадження, а також будь-якими іншими фізичними та юридичними особами (ст. 93 КПК);

– витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб (ст. 93 КПК). Отримані в такий спосіб носії цифрової інформації, не порушують законні права та інтереси громадян і набувають статусу документів доказів після проведення належних процесуальних дій

(огляду, експертизи). До підприємств, які відіграють головну роль у забезпеченні обігу електронних зображень і мають технічні можливості щодо їх збереження, належать провайдери інтернет-послуг та оператори мобільного зв'язку;

– здійснення тимчасового доступу до речей і документів. Згідно з ч. 1 ст. 159 КПК, тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їхніх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюють шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їхніх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення;

– проведення слідчих (розшукових) дій. Під час обшуку й огляду приміщення, місцевості носії цифрової інформації, які містять відомості, що мають значення для кримінального провадження, можуть бути виявлені: в обшукуваному (оглянутому) приміщенні, на місцевості: на автономному електронному носії (флешка, автономний електронний накопичувач), спеціалізованому пристрої (смартфон, цифровий фотоапарат чи диктофон тощо) або на пристрої пам'яті стаціонарного комп'ютера чи ноутбука; у Інтернет-мережі поза межами обшукуваного (оглянутого) приміщення, місцевості, а саме на віддаленому сервері, доступ до змісту якого здійснюють із комп'ютера, розміщеного в цьому приміщенні;

– проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), моніторингу банківських рахунків (ст. 269-1 КПК), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК), контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК). У такому разі їх оформлюють як додаток до протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії. Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, можуть бути зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ч. 2 ст. 99 КПК). Такі матеріали зазвичай формують у вигляді оперативних документів, а також електронних відображень (фотографій, фоно- і відеограм у цифровому форматі).

У кримінальному процесі доказ повинен відповідати ознакам *належності, допустимості та достовірності*, які висуваються до його змісту та форми. Закономірно, що такими ознаками повинен володіти і «цифровий доказ». Так, належними є докази, які встановлюють обставини предмету доказування у кримінальному провадженні. Наприклад, дослідження змісту електронного відображення та інформації в сервісних опціях операційної системи про нього дає можливість встановити: подію кримінального правопорушення (виявлення сайту зі забороненим контентом або з контентом, оприлюднення якого обмежено законом); особу правопорушника (встановлення його фізичної адреси за IP-адресою комп'ютера, вивчення даних його акаунта); спосіб, обставини вчинення кримінального правопорушення (аналіз змісту електронного листування, результати моніторингу банківських рахунків тощо); характер і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (порушення функціонування певних електронних відображень, неправомірне перерахування електронних грошових коштів, передплата ненаданих послуг (товарів), підроблення документів, порушення авторських прав тощо).

Окрім того, дослідження слідчим *цифрових доказів* також дає змогу підтвердити факти, які були раніше встановлені іншими доказами, наявними у матеріалах кримінального провадження і отримати аргументи для спростування фактів, що належать до інших слідчих версій.

Допустимість цифрового доказу може забезпечуватися коректністю фіксації та подальшою незмінністю цифрової інформації, що забезпечує її доказове значення. Можливість оперативно змінювати зміст сайту, фізичне розташування серверів на території інших держав, використання анонімних програмних пакетів є факторами, які суттєво ускладнюють можливість фіксації цифрової інформації. Встановлення факту такого порушення є вагомою складовою процесу доказування у відповідних провадженнях. Зважаючи на це, цей вид інформації вимагає використання сучасних методів виявлення та фіксації специфічних «цифрових» слідів.

Сьогодні, практикою вироблені окремі *методи фіксації* змісту веб-сайту з метою подальшого використання у кримінальному судочинстві: роздруківка веб-сторінки через брау-

зер; роздруківка та подання рапорту працівником поліції; огляд веб-сайту слідчим у присутності понятих; аналогічний огляд разом зі спеціалістом; відповідь провайдера на запит щодо змісту сайту.

У діяльності працівників слідчих та оперативних підрозділів можуть виникати ситуації, коли з технічних причин неможливо представити суду носій, на якому зафіксовано цифрову інформацію, що отримана внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій чи негласних слідчих (розшукових) дій. Зазвичай у таких випадках докази формують копіюванням інформації на даному носії із застосуванням відповідних технічних засобів (отримують від провайдера копії файлів, що формують веб-сайт). Відповідні носії таких файлів можливо долучити до матеріалів кримінального провадження як докази. Копія носія із супровідним документом, що містить відомості про те, під час проведення якого оперативно-розшукового заходу чи слідчої (розшукової) дії був отриманий оригінал вказаного носія, про дату, місце, час копіювання, характеристики технічних засобів і носіїв, що використовувались при цьому, повинні бути надані суду.

Особливістю цифрових джерел доказової інформації, яка може вплинути на їх *допустимість і достовірність*, є можливість зміни характеристик і параметрів об'єктів, які фіксуються.

У слідчій та судовій практиці останніх років, обґрунтовуючи своє алібі, учасники кримінального провадження все частіше посилаються на те, що під час вчинення кримінального правопорушення вони взаємодіяли з електронними системами (працювали з персональним комп'ютером, користувались мобільним телефоном, потрапляли у поле зору камер спостереження, авторизувались у системах контролю доступу до приміщень), які знаходяться в іншому місці.

Є певні особливості перевірки такого алібі з урахуванням того, що, по-перше, доказова інформація, яка підтверджує чи спростовує «цифрове алібі», недоступна для безпосереднього сприйняття, і для її вивчення необхідно використовувати програмно-технічні засоби; по-друге, така доказова інформація є вкрай нестійкою, оскільки може бути легко знищена (зокрема й некваліфікованими діями слідчого).

З метою перевірки таких доказів можуть бути проведені слідчі (розшукові) дії, які передбачають допит авторів (укладачів), призначення експертизи (комп'ютерної техніки і програмних продуктів, матеріалів цифрового відеозвукозапису), зіставлення цифрових доказів з іншими доказами, які підтверджують певні обставини кримінального правопорушення. Обсяг перевірки цифрових доказів залежить від виду останніх. Зокрема меншим є обсяг перевірки доказів, створених інформаційною системою в автоматичному режимі ніж створених людиною. Обсяг перевірки цифрового доказу, яке містить заборонений контент, менше, за обсяг перевірки відображення, що містить відомості про факти комп'ютерного шахрайства.

Складність процесуальної оцінки цифрових доказів полягає в можливості фальсифікації без залишення видимих слідів проведених маніпуляцій, які на сучасному рівні науки і техніки не завжди можуть бути виявлені. *Необхідним є дотримання певних умов:*

- участь понятих під час фіксації та відтворення цифрової інформації;

- використання цифрового носія інформації, який не підлягає перезаписуванню (CD-R або DVD-R-диски, властивим є режим однократного запису – записана на такому диску інформація не може бути стерта або видалена);

- обов'язкове призначення експертизи з метою перевірки цифрових доказів стосовно виявлення ознак модифікації цифрової інформації, її способів та меж, монтажу або внесення інших змін до інформації, яка на них міститься (експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів, інформаційно-комп'ютерної експертизи та комплексної експертизи);

- апаратура, яка вилучається під час проведення певних процесуальних дій, має бути упакована так, щоб після транспортування її можна було під'єднати в лабораторних умовах так само, як і на місці виявлення.

Цифрові докази зберігають на носієві в матеріалах кримінального провадження в опечатаному конверті (якщо це можливо з огляду на розміри матеріального носія) або разом із цими матеріалами в окремому опечатаному пакуванні (якщо носій має значні розміри). Слід вжити заходів для запобігання можливому несанкціонованому знищенню зафіксованої

на носіїв інформації (шляхом розмагнічування, електричного пробою, механічного руйнування носія тощо). Якщо цифровий доказ розміщено в Інтернеті, то для його збереження потрібно копіювати на автономний носій (у вигляді скріншотів). Якщо ж для розслідування важливим є процес функціонування динамічного цифрового доказу в комп'ютерній мережі, у протоколах слідчих (розшукових) дій необхідно зазначити інтернет-посилання на нього.

Постійне збільшення та розповсюдження цифрової інформації та її систематичне використання у різних сферах життєдіяльності зумовлює необхідність вироблення оптимальних підходів щодо її використання у доказуванні під час здійснення досудового розслідування.

Контрольні запитання

1. Що слід розуміти під доказом у кримінальному провадженні?
2. Які основні ознаки доказування?
3. Які є джерела доказів у кримінальному процесі?
4. Які докази вважаються недопустимими?
5. Які є підстави класифікації доказів?
6. Які факти можуть слугувати побічними доказами?
7. У чому полягає процес доказування?
8. Які виділяють елементи процесу доказування?
9. Які ви знаєте способи збирання доказів?
10. Які існують способи перевірки доказів?
11. У чому полягає оцінка доказів?
12. Які обставини підлягають доказуванню у кримінальному провадженні?
13. Що таке межі доказування у кримінальному провадженні?
14. Які дані мають бути зазначені у висновку експерта?
15. Які є види речових доказів?
16. Які є види документів у кримінальному процесі?
17. Які є особливості цифрових доказів та цифрової інформації?

Рекомендована література

1. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (27 листопада 2013р., м. Одеса) / відпов. за вип. Ю. П. Аленін. Одеса: Юридична література, 2013. 504 с.

2. Аленін Ю., Пожар В. Цивільний позов у кримінальному провадженні: особливості доказування та вирішення. *Право України*. 2014. № 10. С. 116–124.
3. Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі: *Вісник Національної академії прокуратури України*. № 1(47). К.: Національна академія прокуратури України, 2017. С. 75–81.
4. Берназ В. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК. *Право України*. 2013. № 11. С. 173–180.
5. Бобечко Н. Р. Доказування у стадії касаційного провадження згідно КПК. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.* / Одес. нац. юрид. акад., ТЗОВ «Митна газета». Л.: [б. в.], 2013. № 6 (90). Ч. 2. К. 1. С. 108–120.
6. Вапнярчук В. В. Місце кримінального процесуального доказування як ознака його об'єктивної сторони. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015 № 2 (2). С. 223–229.
7. Власова Г., Сафроняк Р. Допустимість і належність доказів за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. №1 (34). С. 26–32.
8. Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею. *Право України*. 2014. № 10. С. 97–106.
9. Гмирко В. Кримінально-судові докази: юридичне поняття чи дефініція? *Право України*. 2014. № 10. С. 26–36.
10. Гринюк В. Отримання доказів стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні: деякі проблемні питання. *Право України*. 2015. № 1. С. 143–152.
11. Заклюка А. В. Процесуальний зміст доказів. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 13 (2). С. 112–114.
12. Кайло І. Ю. Належне документальне оформлення речових доказів як одна із умов їх допустимості. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015 № 15 (2). С. 130–134.
13. Калужна О. Тактика збирання речей і документів як доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2 (40). С. 83–90.
14. Козленко А. А. Особливості доказування події кримінального правопорушення. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10 (2) 2. С. 149–151.
15. Комісарчук Ю. А. Особливості визначення поняття та змісту оцінки доказів. *Митна справа*. № 1 (79). 2012. Ч. 2. С. 40–45.
16. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Деякі проблемні питання щодо визначення та значення предмету доказування у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 3, Кн. 1. Ч. 2. С. 351–355.

17. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Значення, класифікація та правила використання непрямих доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх спра.* Серія юридична. 2014. № 2. С. 374–381.
18. Комісарчук Ю. А., Сорока С. О. Поняття, зміст і способи перевірки доказів у кримінально-процесуальному доказуванні. *Митна справа.* 2012. № 2 (80). С. 232–237.
19. Комісарчук Ю. А., Сорока С. О. Предмет доказування у кримінальних справах про контрабанду наркотичних засобів. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ.* № 8, 2011. С. 212–220.
20. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права.* 2016. С. 301–304 URL: http://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12330/1/Krucka_301_305.pdf
21. Кучинська О., Шаркова А. Недопустимість доказів, зібраних під час затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою: деякі проблемні аспекти. *Право України.* 2014. № 10. С. 75–82.
22. Лобойко Л. Співвідношення даних досудового розслідування і доказів. *Право України.* 2014. № 10. С. 82–89.
23. Лозинська Ю. Теоретичні основи визначення поняття достовірності доказів у кримінальному провадженні. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2017. С. 162–166.
24. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2013. Вип. 11. С. 280–283.
25. Місце допустимості серед інших властивостей доказів. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo03/part_3/45.pdf
26. Окремі аспекти кримінальної процесуальної складової при кваліфікації злочинів: науковий журнал «Право і безпека». Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. № 1 (64). С. 78–83.
27. Осетрова О. С. Про поняття, ознаки та класифікацію допустимості доказів в Україні. *Митна справа: наук.-аналіт. журн. / Одес. нац. юрид. акад., ТзОВ «Митна газета».* Л.: [б. в.], 2013. Спецвипуск. С. 69–76.
28. Особливості кримінального провадження щодо юридичної особи: наук.-метод. рекомендації / К. Л. Бугайчук, А. М. Яценко, І. В. Лешукова та ін. Х.: ХНУВС, 2015. 60 с.

29. Палюх А. І. Особливості реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час доказування на досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 3. С. 310–318.
30. Письменний Д. П., Никоненко М. Я. Зміст та функціональне призначення доказів у кримінальному провадженні. *Митна справа: наук.-аналіт. журн. / Одес. нац. юрид. акад., ТзОВ «Митна газета»*. Л.: [б. в.], 2014. № 3 (93). Ч. 2. С. 99–104.
31. Прилуцький П. Поняття доказів у сучасному кримінальному процесуальному праві України. *Право України*. 2014. № 10. С. 36–44.
32. Рогатинська Н. З. Деякі проблеми щодо доказування та його елементів за чиним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 2 (2). С. 229–234.
33. Сергєєва Д. Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. *Юрист України*. 2014. № 1. С. 89–95.
34. Слободзян А. Документ як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 184–190.
35. Терещук С. Окремі аспекти повернення предметів та речей, які було визнано речовими доказами, після набрання вироком суду законної сили: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал. К.: Підприємництво, господарство і право, 2017. С. 219–222.
36. Тютюнник В. Проблеми виокремлення критеріїв допустимості доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2014. № 10. С. 64–75.
37. Федосова О. В. Обставини, які підлягають встановленню у ході розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1 (70). С. 305–313.
38. Хараберюш І. Ф. Специфіка та необхідність використання спеціальної техніки щодо отримання доказів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 562–569.
39. Хижняк Є. С. Тактичні прийоми проведення слідчого огляду документів. *Науковий збірник Актуальні проблеми Вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 207–211.
40. Царева, Н. П. Документы-доказательства в уголовном судопроизводстве: науч.-практ. изд.; науч. ред. Н. А. Громов. М.: Приориздат, 2003. 160 с.

41. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc5/56.pdf>
42. Шило О. Особливості правового регулювання використання показань у доказуванні в кримінальному провадженні. *Право України*. 2014. № 10. С. 89–97.
43. Шумило М. Докази досудового і судового провадження в КПК: співвідношення та їх функціональне призначення. *Право України*. 2013. № 11. С. 206–216.
44. Яновська О. Правова позиція захисту в кримінальному провадженні: шляхи відстоювання у процесі доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 124–133.

Тема 6

ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

6.1. Поняття та загальні процесуальні вимоги до проведення та фіксації слідчих (розшукових) дій

6.2. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення допиту. Особливості проведення одночасного допиту двох чи більше допитаних осіб

6.3. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення пред'явлення для впізнання

6.4. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення обшуку

6.5. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення огляду

6.6. Поняття, підстави та процесуальний порядок проведення освідування

6.7. Слідчий експеримент: поняття, порядок проведення та процесуальне оформлення

6.8. Експертиза у кримінальному провадженні: підстави проведення та порядок залучення експерта. Отримання зразків для експертизи

6.9. Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття, види та підстави проведення

6.10. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій

6.11. Порядок засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій

6.12. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій

6.1. Поняття та загальні процесуальні вимоги до проведення та фіксації слідчих (розшукових) дій

Процесуальні дії слідчого або прокурора під час досудового розслідування, незалежно від їх завдання, загалом спрямовані на швидке, повне й неупереджене розслідування кримінального провадження. У такому розумінні всі процесуальні дії слідчого щодо кримінального провадження можна було

б назвати слідчими (розшуковими) діями. Але в юридичній літературі слідчими (розшуковими) діями називають лише ті, специфічною ознакою, яких є безпосередня спрямованість на виявлення, збирання, дослідження, перевірку, оцінку й використання доказів, тобто ті дії слідчого, результати яких безпосередньо пов'язані з можливістю отримання доказової інформації.

Кримінальний процесуальний закон передбачає слідчі (розшукові) дії, сукупність яких дає змогу говорити про них як про систему. Для отримання доказів слідчий має право проводити такі слідчі (розшукові) дії:

- допит, зокрема одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб (ст.ст. 224–226 КПК), допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);
- пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК), речей (ст. 229 КПК), трупа (ст. 230 КПК), впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК);
- обшук (ст.ст. 233–236 КПК);
- огляд: місцевості, приміщень, речей та документів (ст. 237 КПК), трупа (ст. 238 КПК), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК);
- слідчий експеримент (ст. 240 КПК);
- освідування особи (ст. 241 КПК);
- залучення експерта та проведення експертизи (ст.ст. 242–243 КПК);
- отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК).

Слідчі (розшукові) дії – це різновид процесуальних дій, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ст. 223 КПК).

Послідовність слідчих (розшукових) дій залежить від конкретної слідчої ситуації і установлюється слідчим або прокурором самостійно.

Слідчі (розшукові) дії можна класифікувати залежно від окремих критеріїв:

1) за порядком проведення (первинні, повторні та додаткові).

Первинні – це слідчі розшукові дії, які проводяться уперше щодо предмета або учасника дослідження.

Повторним називають ті слідчі (розшукові) дії, які мають той самий предмет, що і первинні, наприклад, коли йдеться про ті ж відомості, які отримані під час первинного допиту від допитуваної особи, але слідчий не впевнений у достовірності раніше отриманих показань, з огляду на що, проводить повторний допит.

Додатковими називають слідчі (розшукові) дії, метою яких є отримання відомостей, які не були отримані під час первинної слідчої (розшукової) дії з об'єктивних або суб'єктивних причин. Такою причиною, наприклад, можуть бути погодні умови під час проведення первинного огляду місця події на відкритій місцевості, що не дали змоги в повному об'ємі встановити всі обставини учинення кримінального правопорушення;

2) *за вказівкою у кримінальному процесуальному законі* (обов'язкові та необов'язкові).

Обов'язковість слідчої (розшукової) дії може визначатися безпосередньою вказівкою в законі, наприклад, випадки обов'язкового призначення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті; призначення судово-психіатричної експертизи для з'ясування психічного стану підозрюваного або обвинуваченого.

Якщо одні й ті самі обставини учинення кримінального правопорушення відомі одночасно великій кількості осіб (наприклад, у разі проведення культурно-масових заходів), то не обов'язково їх усіх допитувати;

3) *за місцем проведення*: (за місцем проведення досудового розслідування, на місці події, за місцем знаходження учасника слідчої (розшукової) дії).

Зазвичай більшість слідчих (розшукових) дій проводиться у кабінеті слідчого або в кімнатах для проведення слідчих (розшукових) дій органу досудового розслідування. Проте бувають випадки, коли слідча (розшукова) дія може бути проведена на місці учинення кримінального правопорушення, наприклад, огляд місця події, слідчий експеримент на місці події тощо. Також окремі слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені за місцем знаходження учасника слідчої (розшукової) дії, наприклад, допит підозрюваного у СІЗО, допит потерпілого у лікарні тощо;

4) за прийняттям рішення уповноваженою посадовою особою (за рішенням слідчого (постановою або без такої), за рішенням прокурора (постановою), за рішенням слідчого судді (ухвалою).

Для проведення слідчих (розшукових) дій наявні **загальні умови**, які становлять сукупність вимог, передбачених кримінальним процесуальним законом, що ставляться до процедури кожної окремої слідчої (розшукової) дії.

Слідчі (розшукові) дії будуть правомірними за таких загальних умов:

– будь-яка слідча (розшукова) дія може проводитися за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді тільки після внесення відомостей до ЄРДР, за винятком огляду місця події;

– порядок проведення слідчих (розшукових) дій і їх процесуальне оформлення має чітко відповідати кримінальному процесуальному законодавству;

– відповідальність за своєчасність, законність і обґрунтованість проведення слідчих (розшукових) дій покладається на особу, яка провадить розслідування у кримінальному провадженні;

– слідчі (розшукові) дії проводяться за наявності підстав (правових, процесуальних і фактичних).

Правові підстави – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, які надають слідчому право провадити ту або іншу слідчу (розшукову) дію.

Фактичні підстави – це різні фактичні дані, які визначають необхідність виявлення, збирання і перевірки доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення обставин учинення кримінального правопорушення, які входять у предмет доказування.

Процесуальні підстави – це рішення викладене у процесуальному акті правозастосування (постанова або ухвала) на основі фактичних даних і ґрунтується на нормі кримінального процесуального закону. Як зазначалося, не у всіх випадках обов'язково оформляти процесуальне рішення про проведення слідчої (розшукової) дії.

Рішення про проведення слідчих (розшукових) дій приймає слідчий самостійно, за винятком випадків, коли слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого судді або прокурора.

Слідчі (розшукові) дії можуть проводитись і за вказівкою прокурора, начальника органу досудового розслідування, за клопотанням інших учасників кримінального провадження, наприклад, підозрюваного, його захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників.

Мета проведення слідчої (розшукової) дії, зазвичай, безпосередньо передбачена у КПК. Наприклад, метою огляду є виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК).

Місце і час проведення слідчих (розшукових) дій. Переважно слідчі (розшукові) дії проводяться там, де визнає за необхідне слідчий. Найчастіше це кабінет слідчого. Деякі слідчі (розшукові) дії не можуть проводитись у кабінеті слідчого (огляд місця події, слідчий експеримент тощо). Іноді слідчі (розшукові) дії слідчий проводить за місцем перебування допитуваної особи (потерпілого – у лікарні, підозрюваного – в слідчому ізоляторі).

Кримінальний процесуальний закон передбачає проведення слідчих (розшукових) дій у денний час (із 6 до 22 години). В нічний час слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені у невідкладних випадках, коли зволікання з їх проведенням створює загрозу настання негативних наслідків, втрати доказів, продовження злочинних дій, приховування злочинців й ін.

У деяких випадках проведення слідчої (розшукової) дії зумовлене попередньою слідчою (розшуковою) дією або прямо передбачене вказівкою в законі. Так, якщо під час допиту потерпілий дасть показання про те, що він зможе упізнати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, проводиться пред'явлення для впізнання. Окрім цього, передбачені випадки обов'язкового призначення експертизи.

Слідчі (розшукові) дії, які проводяться за дорученням слідчого, прокурора, необхідно виконати у строк який вказаний у дорученні.

Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні проводяться протягом строку досудового розслідування.

Тривалість слідчої (розшукової) дії залежить від її характеру, умов, у яких вона проводиться.

Учасники слідчих (розшукових) дій. Учасниками слідчих (розшукових) дій можуть бути, окрім особи, яка її проводить, прокурор, керівник органу досудового розслідування, інші особи, присутність яких слідчий визнає за необхідне. Прокурор і керівник органу досудового розслідування, окрім особистої участі в проведенні слідчої (розшукової) дії, мають право давати слідчому вказівки. У всіх випадках участі прокурора або керівника органу досудового розслідування в разі проведення слідчих (розшукових) дій обов'язково робиться відмітка у відповідному протоколі.

Відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК, слідчий, прокурор уживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права й обов'язки, передбачені КПК, а також відповідальність, встановлена законом.

У разі проведення деяких слідчих (розшукових) дій присутні поняті. Слідчий запрошує їх із кількості не заінтересованих осіб. Основна роль понятих полягає в тому, щоб засвідчити факт, зміст і результати слідчої (розшукової) дії у протоколі, при проведенні якої вони були присутніми. Перед початком слідчої (розшукової) дії слідчий повинен роз'яснити понятим їх права й обов'язки.

Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання, огляду трупа, заразом пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятих можна запросити для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор уважатиме за доцільне.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Слід пам'ятати, що обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Понятих можна допитати під час судового розгляду як свідків проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Як понятих не варто залучати осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння, осіб, які мають фізичні вади, що перешкоджають усвідомленню змісту, перебігу і результатів слідчої (розшукової) дії: сліпі або такі, що мають поганий зір, глухі, осіб, що мають громадянство інших держав або проживають на значному віддаленні від місця проведення досудового розслідування.

У багатьох слідчих (розшукових) діях можлива участь експерта або спеціаліста, які надають допомогу слідчому в застосуванні технічних засобів і прийомів виявлення, фіксування доказів, використовуючи свої знання і навички.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

У такому разі до початку слідчої (розшукової) дії педагогу, психологу, законному представнику або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі.

Відповідно до закону або за рішенням слідчого у проведенні слідчих дій можуть брати участь підозрюваний, його захисник, представник або законний представник, свідок, потерпілий та інші особи.

Законний представник під час проведення слідчих (розшукових) дій користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, окрім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, і не може бути доручена представнику (ст. 44 КПК).

Неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї

процесуальної дії незаконною, окрім випадків, коли участь захисника є обов'язковою.

Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому ст. 53 КПК. Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, окрім процесуальних прав, які реалізуються безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту й інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, за яких неможливе прослуховування або підслуховування (ст. 46 КПК).

У випадках, коли особа не володіє мовою, якою ведеться судочинство, запрошується перекладач для перекладу пояснень, показань або документів.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, або суд пересвідчуються в особі й компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права й обов'язки.

Слідча (розшукова) дія, що проводиться за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника або представника, окрім випадків, коли, з огляду на специфіку слідчої (розшукової) дії, це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Особи, що ініціювали проведення слідчої (розшукової) дії і присутні під час її проведення, повинні дотримуватися відповідних процесуальних вимог, виконувати законні вказівки й розпорядження слідчого, прокурора, який проводить слідчу

(розшукову) дію і лише з його дозволу ставити запитання, а в разі незгоди з рішеннями особи, яка проводить слідчу (розшукову) дію, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, факт і зміст яких підлягає обов'язковому занесенню до протоколу, незалежно від задоволення або відмови у задоволенні слідчого, прокурора або особи, яка проводить таку дію за його дорученням.

Фіксація проведення слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ст. 103 КПК процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

- у протоколі;
- на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- у журналі судового засідання.

Про факт проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії складають протокол із відповідними додатками.

Додатками до протоколу можуть бути:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації й інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Факт долучення додатків до протоколу обов'язково зазначають у протоколі. Додатки до протоколів потрібно належно виготовити, упакувати задля надійного збереження, а також засвідчити підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

У разі фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це потрібно зазначити у протоколі.

Протокол під час досудового розслідування складається письмово від руки або друкується слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо відповідного упакування

речей і документів й інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які вносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а в разі його відсутності – понятих (ст. 104 КПК).

6.2. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення допиту. Особливості проведення одночасного допиту двох чи більше допитаних осіб

Найбільш розповсюджена слідча (розшукова) дія в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування – допит.

Допит за своїм змістом є способом одержання від осіб, котрі наділені в кримінальному провадженні певним процесуальним статусом відомостей щодо відомих їм обставин у даному кримінальному провадженні. Допит має на меті отримання відомостей, які згідно зі ст. 95 КПК, матимуть статус показань – джерел доказів. Такі відомості під час досудового розслідування згідно з ч.1 ст. 84 КПК отримуються слідчим чи прокурором у процесі їх безпосереднього спілкування з належним суб'єктом, згідно з процесуальною формою фіксуються в протоколі або на носії інформації. Фіксування здійснюється

в протоколі або (чи в тому числі) за допомогою використання науково-технічних засобів (ст. 103 КПК).

У ч. 1 ст. 84 КПК визначено перелік належних суб'єктів котрі мають право отримувати показання в ході розслідування, такими суб'єктами є: слідчий та прокурор, а також у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань (ч. 1 ст. 225 КПК) – допит проводить слідчий суддя у судовому засіданні. Окрім зазначених належних суб'єктів на проведення допиту також слід визначити й уповноважених працівників оперативних підрозділів. Адже слідчий чи прокурор у межах своєї компетенції (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК) вправі доручити проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам під час досудового розслідування.

Залежно від можливості набуття процесуального статусу особи, яка володіє відомостями, які мають доказовий чи слідчий інтерес у конкретному кримінальному провадженні закон розрізняє допити таких суб'єктів: потерпілого, свідка, підозрюваного, експерта.

Допит під час досудового розслідування в кримінальному судочинстві – це слідча (розшукова) дія, проведення якої направлене на збирання, перевірку, оцінку доказів шляхом отримання у словесній формі й подальшої їх фіксації в протоколі та іншими передбаченими законом способами належними суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності показань від допитуваної особи про відомі їй обставини кримінального правопорушення, або про такі обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Коло уповноважених для проведення допиту суб'єктів. Кримінальний процесуальний кодекс не містить вимог щодо чіткої визначеності чисельності суб'єктів, які можуть проводити допит. Це означає, що допит може проводитись одночасно кількома слідчими, кількома прокурорами чи одночасно і слідчим, і прокурором.

У порядку виконання доручення на проведення окремих слідчих (розшукових) дій (зокрема і допиту) на підставі п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК, уповноваженими суб'єктами проведення допиту будуть також й уповноважені працівники оперативних підрозділів, котрі на момент виконання доручення користуються усіма правами слідчого та виконують усі передбачені обов'язки слідчого щодо проведення даної слідчої дії.

Підстави для проведення допиту. Загалом закон не передбачає особливих юридичних (правових) підстав для проведення допиту, тобто для його проведення не потрібно винесення постанови чи отримання дозволів суду. Як юридичну підставу для проведення допиту можна розцінювати факт виклику особи для проведення допиту чи його приводу в порядку Глави 11 КПК – заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема виклик (ст. 133 КПК).

Слідчий чи прокурор керується лише наявними у матеріалах кримінального провадження чи отриманих із непроцесуальних джерел достатніми даними, при аналізі й оцінці яких він самостійно приймає рішення про необхідність проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит.

Місце проведення допиту. Керуючись загальними правилами проведення слідчих (розшукових) дій допит проводиться за місцем досудового розслідування – місцем територіальної дислокації органу досудового розслідування. Здебільшого допит проводиться у кабінеті слідчого чи прокурора, а у випадках коли проведення допиту доручено оперативному підрозділу – в службовому кабінеті уповноваженої особи правоохоронного органу, котра виконує таке доручення. Визначаючись із місцем проведення допиту слідчий чи прокурор повинен перевірити таке приміщення на предмет наявності чи можливості створення належних умов для вільного спілкування з допитуваним, а також виходячи з тактичних потреб конкретного допиту.

Також залежно від фактичних обставин провадження та ситуації, що виникла у даному провадженні закон дає змогу визначення й іншого місця проведення дій пов'язаних із допитом. Обставинами, які мають вплив на визначення місця проведення допиту можуть бути: визначення слідчим чи прокурором тактичних особливостей визначення місця допиту;

психологічні особливості налагодження «робочого» для допиту контакту з допитуваним; неможливість прибуття допитуваного на допит у місце досудового розслідування (перебування на стаціонарному лікуванні, хвороба, що утруднює прибуття за викликом слідчого, режим зайнятості за місцем роботи, тримання під вартою, відбування покарання тощо). Головним правилом проведення допиту не за місцем проведення досудового розслідування є дотримання вимоги закону передбаченої ч. 1 ст. 224 КПК є попередня узгодженість проведення допиту в такому місці з особою допитуваного. Закон не передбачає особливого порядку для узгодження місця проведення допиту, це право слідчого, котрий залежно від процесуального статусу особи та фактичних обставин провадження самостійно обирає спосіб за яким він дійде згоди з допитуваним. Також особливого значення при визначенні місця проведення допиту мають і такі обставини: коло учасників даної слідчої (розшукової) дій, а саме: їх кількість (це участь захисника, спеціаліста, законного представника або ж особи, яку раніше допитували у випадку проведення одночасного допиту кількох раніше допитаних осіб тощо); режим роботи відповідних установ у яких планується проведення допиту і характер можливості доступу на територію цих установ і слідчого, й інших учасників допиту; наявні дані про неможливість проведення повноцінного допиту з причин характеру протікання хвороби в особи допитуваного, отримані від компетентних осіб (лікуючого лікаря), навіть при наданні згоди на проведення допиту допитуваним. Останню обставину необхідно враховувати також і при вирішенні питання про фактичну можливість проведення допиту взагалі.

Потрібно врахувати, що обставина про проведення допиту не за місцем досудового розслідування повинна знайти відображення у вступній частині протоколу допиту (п. 1 ч. 3 ст. 104 КПК) – необхідно зазначити фактичне місце проведення допиту. Для проведення допиту не за місцем проведення досудового розслідування закон не передбачає винесення окремих мотивувальних рішень, а за наявності матеріалів, які підтверджують необхідність визначення іншого місця (довідки лікаря, копію лікарняного листа тощо), долучити їх до матеріалів кримінального провадження.

Час проведення допиту. Час в який проведення допиту є можливим, а також його тривалість є суворо регламентована ч. 4 ст. 223 КПК і ч. 2 ст. 224 КПК. Час проведення допиту та випадки відступлення від правила розглянуті нами в частині загальних умов проведення слідчих дій. А щодо тривалості проведення допиту то закон не дозволяє його проведення безперервно понад дві години, а загалом понад вісім годин на день. Тобто часовий інтервал визначений для проведення допиту на день є вісім годин, з 6 години до 22 години з чотирьохразовим безперервним проведенням допиту по дві години. Таке визначення часових меж пов'язано з кількома чинниками. З одного боку це зумовлено особливостями психоемоційної діяльності людини пов'язаної з процесом спілкування з слідчим, прокурором у місці незвичному для перебування (кабінеті слідчого чи прокурора), що супроводжується з розумовим напруженням і емоційним виснаженням, і внаслідок постійного пригадування, деталізування, і внаслідок повторного «перенесення» негативних подій пов'язаних із негативними для особи обставинами кримінального правопорушення, що має негативний вплив на якість отриманих даних. А з іншого – таке психоемоційне напруження та як результат виснаження, може стати причиною зловживань слідчого чи прокурора щодо отримання «необхідних» показань під час допиту, коли увага особи розсіюється і вона не може пригадати деталей, обставин, які мають значення у кримінальному провадженні, й у випадку допиту, наприклад, підозрюваного, не дозволяють повною мірою скористатись правом представлення доказів (якими є показання) для свого захисту.

Правило щодо тривалості проведення допиту в часі поширюється не лише на випадки допиту особи одним слідчим, але й на допит цієї особи різними слідчими чи прокурором. А також це правило не залежить від предмета допиту щодо різних епізодів одного провадження чи різних кримінальних проваджень. Головним при визначенні тривалості та часу проведення допиту є носій відповідних даних – особа, котру допитують.

Порушення ж вимоги закону щодо часу та тривалості проведення допиту розцінюється як грубе порушення норм кримінального процесуального закону і може тягнути за собою при оцінці його результатів судом прийняття рішення про

його недопустимість, адже згідно з ч. 1 ст. 87 КПК доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК.

Учасники допиту. Крім логічно визначених учасників допиту, без котрих його проведення, априорі є неможливим (мається на увазі слідчого, прокурора та особи (осіб) допитуваного), брати участь у його проведенні можуть й інші учасники кримінального провадження. Такими учасниками можуть бути: прокурор (регламентовано п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК), експерт (на основі п.п. 3 та 5 ч. 3 ст. 69 КПК України), спеціаліст (ч. 4 ст. 71 та ч. 5 ст. 224 КПК), перекладач (за необхідності в порядку і на основі ст. 29, 68 і ч. 3 ст. 224 КПК), захисник (на підставі п. 3 ч. 3 ст. 42 та ст. 45 КПК), адвокат свідка (ст. 50 та п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК), законний представник, педагог, психолог, лікар у випадку допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК). Також закон не забороняє залучати для проведення допиту понятих. Таке залучення можливе з міркувань тактичних особливостей проведення конкретного допиту, що може впливати з необхідності отримання показань від особи, щодо якої є дані про те, що вона може надалі змінювати свої показання чи неповно їх подавати з тих чи інших причин (має особисту зацікавленість у результатах кримінального провадження, хоча прямих даних про це в матеріалах слідчий не має або слідчий володіє інформацією, що допитувана особа раніше в тому самому провадженні або в іншому провадженні (чи по іншому епізоді) вказувала на мниму незаконність проведення допиту тощо). В будь-якому разі залучення понятих для проведення допиту вирішується слідчим з урахуванням обставин кримінального провадження чи обставин проведення конкретного допиту.

У випадку, коли з'ясується, що особа не володіє мовою, якою ведеться судочинство або недостатньою мірою володіє нею і це створює труднощі у спілкуванні та досягненні мети проведення допиту, слідчий зобов'язаний залучити до участі перекладача. Потрібно пам'ятати, що в кримінальному процесуальному судочинстві України закон не дозволяє об'єднання кількох процесуальних статусів в одній особі, тому у випадку, коли навіть слідчий і володіє мовою, якою має бажання давати допитуваний, він не може бути перекладачем і зобов'язаний

залучити незалежного перекладача. Щодо кількості одночасних перекладачів, то КПК не містить якихось застережень. Їх кількість встановлюється за необхідності з урахуванням забезпечення досягнення мети конкретного допиту та мовленнєвої специфіки допитуваного (спілкування одночасно на кількох рідкісних діалектах однієї мови чи групи споріднених мов або при дачі показань, які стосуються кількох специфічних галузей науки та техніки, наприклад медицини та релігії, а одного перекладача зі специфічним термінологічним запасом спілкування знайти не вдається). Залучення перекладача здійснюється за загальними правилами передбаченими ч. 4 ст. 68 КПК. Перекладач попереджається про завідомо неправильний переклад перед початком допиту ч. 5 ст. 68 КПК.

Хід такої слідчої (розшукової) дії, як допит для зручності можна поділити на кілька етапів: 1) з'ясування особи допитуваного; 2) роз'яснення ходу проведення допиту; 3) роз'яснення прав та обов'язків допитуваному; 4) вільна розповідь; 5) запитання слідчого та прокурора й відповіді на них допитуваним.

Ч. 3 ст. 224 КПК визначає, що перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Особу допитуваного встановлюють шляхом ознайомлення з її документами, що посвідчують особу.

Після з'ясування особи допитуваного слідчий чи прокурор повідомляють особі про підстави проведення допиту та про процесуальний статус особи, залежно від якого роз'яснюють комплекс її прав, а також доводять хід проведення даної слідчої (розшукової) дії.

Також особі повідомляються і роз'яснюються її обов'язки під час допиту та обов'язки, яких вона набуває після факту проведення допиту. Слідчий попереджає за відмову від дачі показань і про дачу завідомо неправдивих показань – свідка, а потерпілого – за дачу завідомо неправдивих показань. При участі перекладача, експерта, спеціаліста про їх відповідальність слідчий зазначає окремо про що робиться відповідний запис у протоколі та скріплюється особистим підписом особи, якій повідомлено про відповідальність.

Безпосередньо отримання даних, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, здебільшого розпочинається з пропозиції слідчого, прокурора

розповісти про все відоме особою, яка викликана на допит або ж із нагадування загальних фактів та обставин події про яку слідчий має на меті отримати дані від допитуваного. Після цього особі надається можливість у формі вільної розповіді надати відомі їй факти. Ставити запитання під час такої розповіді слідчий може скоріше з тактичної мети, бо переважно питання допитуваному ставляться після того, як він завершив свою вільну розповідь. Необхідність питань і їх кількість зумовлюється тим, що особа допитуваного незавжди звертає увагу на певні обставини, ознаки, особливості, факти, дії які мають значення у кримінальному провадженні з юридичного погляду (наприклад, певні дії осіб чи особи, котрі за певних обставин можуть бути підставою для перекваліфікації кримінального провадження), а також така необхідність викликається й незнанням особою допитуваного всіх обставин кримінального провадження, а тому й розповідь може не торкатися тих особливостей, в яких зацікавлений слідчий.

Ставлячи запитання, необхідно пам'ятати, що їх вибір, послідовність залежить від мети та обраної тактики проведення допиту, але закон не допускає постановку навідних питань – запитань, які містять частину відповіді, або спонукають до відповіді заздалегідь прогнозованої самим запитанням. Оскільки закон дозволяє давати показання і в усній, і в письмовій формах, то допитуваний може скористатися таким правом (ч. 7 ст. 224 КПК), а в певних випадках слідчий повинен і запропонувати особі скористатися ним. Це, зокрема, випадки, коли свої показання особа прагне підтвердити складанням якихось схем чи рисунків. У випадку, коли особа даватиме усні показання і в ході допиту графічно чи письмово створить схему, рисунок, графік тощо – то вони матимуть статус додатків до протоколів. Якщо ж особа даватиме показання письмово і виконає їх не на окремих аркушах паперу, а по тексту викладу своїх показань – то вони повинні сприйматись як цілісний текст розповіді і не є додатками до протоколу. Після того, як особа власноруч викладе показання в описовій частині протоколу закон дозволяє слідчому поставити додаткові чи уточнювальні запитання (ч. 7 ст. 224 КПК).

Враховуючи те, що давати показання це право, а не обов'язок підозрюваного, то останній наділений правом від-

мовитися від дачі показань чи дачі відповідей на запитання. В такому разі слідчий зобов'язаний негайно зупинити допит після отримання такої заяви, про що робиться відповідна відмітка у протоколі. Необхідно враховувати, що підозрюваний може відмовитися від дачі показань і повністю, і давати лише відповіді на певні запитання. В останньому випадку допит не зупиняється слідчим, а лише в протоколі зазначається на які саме запитання відмовився давати відповіді допитуваний. Якщо підозрюваний повідомив й мотиви відмови, то такі дані теж зобов'язково повинні бути занесені до протоколу.

Відмовитись давати відповіді на окремі запитання може будь-яка особа незалежно від її процесуального статусу, якщо є пряма заборона у законі щодо цього (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника тощо), або допитувана особа вважає, що відповідь на поставлене запитання може нашкодити їй самій, членам сім'ї чи близьким родичам і вона користується передбаченим Конституцією України (ст. 63) правом, на основі засади свободи від самовикриття (ст. 18 КПК), не відповідати на такі запитання. Право не відповідати на запитання мають особи, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та особи, які конфіденційно співпрацюють з органами досудового розслідування, якщо питання поставлені під час допиту стосуються даних щодо проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій або ж співробітництва. Суб'єктами такої відмови є не лише співробітники правоохоронних органів, але й будь-які особи, котрим такі відомості є відомі.

Окрім того, кримінальний процесуальний закон передбачає коло осіб, котрі через свій специфічний статус у суспільстві не можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 65 КПК). Слідчий перед допитом повинен роз'яснити особам положення ч. 2 ст. 65 КПК, повідомивши, що ті вправі не давати відповіді на запитання щодо даних зазначених в цій нормі, про це робиться відмітка у протоколі.

Необхідно врахувати, що в ч. 3 ст. 65 КПК міститься положення, яке дає змогу допитати осіб передбачених п.п. 1–5 ч. 2 ст. 65 КПК як свідків у випадку коли особа, від котрої їм стали відомі такі відомості, звільнить їх від обов'язку зберігати професійну таємницю.

Процесуальне оформлення ходу та результатів допиту здійснюється згідно з положеннями та вимогами ст. 103 та ст. 104 КПК. Хід та результати проведення допиту фіксуються у протоколі та на носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані всі дії та вся надана під час допиту інформація. Будь-які інші способи фіксації показань під час допиту призводять до того, що такі не матимуть жодного доказового значення, не набуватимуть статусу джерела доказів. Лише протокол допиту складений відповідно до вимог КПК є джерелом доказів – документом (ч. 2 ст. 84 КПК).

Особливістю щодо змісту та форми протоколу допиту є випадки застосування слідчим науково-технічних засобів для фіксування ходу та результатів даної слідчої (розшукової) дії. Так, якщо слідчий застосовує, наприклад, відеозапис чи звукозапис, текст показань може не вноситися до протоколу, але лише за умови, що жоден із учасників допиту не наполягає на цьому і фіксація за допомогою технічних засобів проводиться безперервно (ч. 2 ст. 104 КПК). Про факт такого застосування і нефіксування показань у протоколі робиться відповідна відмітка, яка скріплюється печатками всіх учасників допиту.

Протокол допиту підписують усі учасники слідчої (розшукової) дії. Якщо особа, яка брала участь у проведенні допиту відмовляється підписувати протокол, про це зазначається у протоколі (ч. 6 ст. 104 КПК).

Потрібно пам'ятати, що особі, котра відмовляється підписати протокол обов'язково надається можливість письмово дати пояснення щодо причин відмови у підписанні. Цей факт засвідчується підписами захисника особи, котра відмовилась підписати протокол чи підписом її законного представника, а в разі відсутності таких – підписами понятих. Зрозуміло, що про вказані обставини слідчий дізнається не перед початком проведення слідчої розшукової дії, а безпосередньо під час оголошення особою відмови від підпису протоколу. Тому для запрошення осіб, передбачених ч. 6 ст. 104 КПК, слідчий оголошує перерву в проведенні допиту про що зазначається у протоколі зі зазначенням точного часу оголошення перерви і скріплюється підписом усіх учасників допиту, котрі не заявляли про непідписання протоколу. Слідчий перед оголошенням перерви в допиті повинен з'ясувати чи до-

питуваний залежно від його процесуального статусу має бажання скористатись правом користуватися правовою допомогою адвоката. Робиться це для того, щоб слідчий міг планувати подальше проведення слідчої (розшукової) дії у частині виконання вимог ч. 6 ст. 104 КПК – виклик захисника (законного представника) чи запрошення понятих. Про заявлений вибір зазначається у протоколі. Після цього слідчий вживає всіх можливих заходів із метою якнайшвидшого виклику захисника особи чи її законного представника, або залучення понятих. Після прибуття викликаних чи запрошених осіб до місця проведення допиту слідчий оголошує про закінчення перерви і відновлення проведення допиту. У випадку запрошення адвоката слідчий зобов'язаний встановити особу захисника, а також його повноваження на участь у даному кримінальному провадженні. Для цього захисник, що прибув за викликом слідчого представляє передбачені ч. 1 ст. 50 КПК відповідні документи. У разі запрошення понятих слідчий встановлює їх особу і роз'яснює їм права та обов'язки, з огляду на участь у даній слідчій (розшуковій) дії. Відомості про прибулих осіб заносяться до протоколу. Після чого слідчий оголошує причину запрошення та мету участі захисника (законного представника) чи понятих, представляє новоприбулим особу допитуваного і пропонує допитуваному оголосити зроблену раніше заяву про непідписання протоколу із зазначенням його мотивів. Після чого пропонує прибулим особам своїми підписами підтвердити факт відмови допитуваного від підписання протоколу. Вбачається за необхідне аби слідчий негайно повідомив прокурора, як особу, котра здійснює нагляд за додержанням досудового розслідування у формі процесуального керівництва про факт проведення такого допиту, процесуальний статус особи котру допитували, факт і мотиви відмови від підписання протоколу допиту допитуваним та дії слідчого щодо забезпечення підтвердження в протоколі такої відмови. Таке повідомлення робиться виключно у письмовій формі. Його форма та зміст повинні відповідати вимогам ст. ст. 111 та 112 КПК і надсилається у порядку та на загальних підставах Глави 11 КПК. Необхідність такого повідомлення зумовлена ситуацією, яка виникла під час проведення допиту в кримінальному провадженні з метою забезпечення збереження даних

отриманих під час проведення певної слідчої (розшукової) дії і можливості їх подальшого використання як доказів та забезпечення дотримання законності.

Одночасний допит двох чи більше допитаних осіб. Закон у ч. 9 ст. 224 КПК дозволяє слідчому як засіб з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб провести одночасний допит двох чи більше допитаних раніше осіб. Такий допит проводиться за загальним правилом проведення допиту з урахуванням кількох особливостей.

Такі особливості стосуються фактичної підстави для проведення такого виду допиту та необхідності проведення перед ним інших слідчих (розшукових) дій. Отже, фактичною підставою для проведення такої слідчої дії є наявність розбіжностей у показаннях двох чи більше осіб по певному факту чи обставині(-ах). Закон не регламентує, які саме розбіжності повинні бути виявлені, необхідним є лише факт наявності таких розбіжностей. Розбіжності повинні бути зафіксовані в матеріалах кримінального провадження, а саме в протоколах допиту осіб, у показаннях котрих є відмінності. Це впливає з іншої обов'язкової умови необхідної для можливості проведення одночасного допиту – особи з якими слідчий планує провести одночасний допит повинні бути раніше ним допитані.

Проведення одночасного допиту можливим є у випадку, коли з'ясування причин розбіжностей має значення для правильного вирішення кримінального провадження і проведення такої слідчої (розшукової) дії негативно не вплине на хід розслідування.

Процесуальний статус осіб з якими буде проведено одночасний допит законом не визначений, це означає, що одночасний допит може проводитись і між однаковими за процесуальним статусом особами, і з особами котрі мають різний за процесуальним інтересом статус. Кількість осіб, які будуть допитуватись визначається слідчим у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження та виходячи зі змісту показань кожного з них.

Особливим є також в даному випадку і предмет допиту. Різнить його від загального предмету допиту те, що під час одночасного допиту раніше допитаних осіб чи, як його ще називають, очної ставки спеціально не встановлюються обставини

досліджуваної події. Тобто за своїм змістом, згідно з ч. 9 ст. 224 КПК, пізнавальна діяльність слідчого і учасників проведення даної слідчої (розшукової) дії направлено на встановлення причин наявності розбіжностей у показаннях – що є метою її проведення. Але в ході очної ставки, під час дачі показань її учасниками, при дачі відповідей на запитання, а також при аналізі слідчим отриманої інформації, безумовно, встановлюються не лише причини розбіжностей у показаннях, але й усуваються такі причини і самі розбіжності, а також є можливим отримання нових даних щодо досліджуваної події, хоч це все і не є метою проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Отримані нові для кримінального провадження дані занесені до протоколу, можуть використовуватися слідчим для прийняття на їх основі процесуальних рішень на рівні з даними отриманими під час «класичного» допиту в порядку ст. 224 КПК.

Даний вид допиту, як бачимо, має низку особливостей, які визначають і особливий порядок його проведення. Спочатку слідчий чи прокурор повинні виконати передбачені ч. 3 ст. 224 КПК вимоги, щодо встановлення осіб, котрі викликані на допит, роз'яснення їх процесуальних прав та обов'язків, попередження про кримінальну відповідальність (останнє робиться до тих учасників допиту, котрі за своїм процесуальним статусом можуть її нести). Виконання таких вимог робиться на загальних, розглянутих, умовах і порядку. Варто лише зазначити, що встановлення особи допитуваного і внесення відомостей про неї до протоколу може обмежитися внесенням відомостей щодо прізвища, імені та по батькові, року народження із, обов'язковою вказівкою на процесуальний статус цієї особи. Таке спрощення внесення відомостей зумовлене тим, що всі необхідні дані щодо учасників даного допиту є у матеріалах кримінального провадження. Але у випадку виявлення слідчим під час встановлення особи допитуваних змін щодо необхідних анкетних даних, таких, як: зміни місця реєстрації проживання чи фактичного місця проживання (перебування), місця роботи, сімейного стану, то він зобов'язаний внести їх повно до протоколу.

Після виконання таких загальних вимог слідчий чи прокурор зобов'язані встановити чи знають учасники допиту один одного і в яких стосунках перебувають, про що і ставиться перше і загальне питання до допитуваних. Їх відповіді заносяться

до протоколу. З'ясування таких обставин є обов'язковим із огляду на те, що вони можуть впливати на якість та повноту даних, які допитувані будуть подавати на допиті, або ж матимуть визначальне значення для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях.

Далі пропонується по черзі дати показання викликаним на допит особам. Черговість дачі показань законом не визначено, не вливає на це також і процесуальний статус осіб-учасників даної слідчої (розшукової) дії, ані відмінність у їх віці тощо. З тактичних міркувань, а також ґрунтуючись на особливостях даного кримінального провадження загалом, чи лише особливостях причин проведення даної слідчої розшукової, слідчий самостійно вирішує питання кому запропонувати давати показання першому. Прийнято вважати, що зазвичай, першому дають можливість дати показання тій особі з допитуваних, показанням котрої слідчий вірить більше. Але, безумовно, це лише загальна рекомендація для слідчого, так, як маючи за мету з'ясування причин розбіжностей у показаннях, залежно від характеру таких розбіжностей, характеру показань, він може обрати й інший «сценарій» проведення одночасного допиту і запропонувати дати в першому показанні тій особі, котрій він довіряє найменше. Робити це можна для того аби тимчасово «приспати» пильність особи щодо дачі нею неправдивих показань, налагодити відповідний психологічний контакт із метою отримання більш повних чи приховуваних показань від особи тощо. В будь-якому разі рішення про первинність дачі показань одним із допитуваних слідчий повинен прийняти заздалегідь, готуючись до проведення такої слідчої (розшукової) дії – плануючи її хід та проведення.

Після дачі показань одним з учасників, слідчий пропонує дати показання іншому учаснику, з'ясувавши перед тим, чи погоджується той з показаннями його опонента і які мотиви чи причини незгоди.

Вислухавши показання всіх сторін одночасного допиту, слідчий вправі поставити запитання будь-кому з допитуваних. Такі запитання і подані на них відповіді заносять до протоколу. Після поставлених запитань слідчим чи прокурором надається можливість сторонам поставити запитання одна одній, і потрібно пам'ятати, що закон визначає зміст таких за-

питань їх предметною направленістю – вони повинні стосуватися предмета допиту (абз. 2 ч. 9 ст. 224 КПК). Питання, які на думку слідчого не стосуються предмета допиту можуть бути ним зняті. В такому випадку особа, котрій такі запитання були адресовані має право не відповідати на запитання. Але поставлені запитання, які хоч і були зняті повинні заноситись до протоколу з зазначенням мотивів такого зняття.

Окрім дачі показань, з'ясування неточностей чи неузгодженості у показаннях при одночасному допиті, для досягнення поставленої мети може бути застосовано і такий процесуально-криміналістичний прийом, як оголошення показань, які дано під час попередніх персоніфікованих допитів. Закон (ч. 9 ст. 224 КПК) лише містить застереження щодо таких дій, – «оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань». Тому потрібно враховувати, що оголошення таких показань є неможливим, якщо будь-хто з учасників одночасного допиту відмовився від дачі показань.

Особливістю проведення одночасного допиту кількох раніше допитуваних осіб, є також і така специфічна функція слідчого під час її проведення, як виключення будь-якої можливості тиску, залякування однієї зі сторін іншу з метою дачі неповних або неправдивих показань. Таке забезпечення має полягати у припиненні чи попередженні тиску чи залякування шляхом міміки, інтонації, рухів, жестів чи висловлювань з будь-якої із допитуваних сторін. Про всі зазначені вияви слідчий повинен зазначити у протоколі, що матиме значення при аналізі даних досудового розслідування прокурором, начальником слідчого підрозділу чи слідчим суддею при здійсненні ними нагляду за дотриманням законності, прийнятті процесуальних рішень згідно з їх процесуальною функцією. Виконання такої функції є також одним із засобів досягнення мети всієї слідчої (розшукової) дії.

Наступною особливістю проведення одночасного допиту двох або більше осіб, є пряма заборона в законі щодо участі неповнолітнього чи малолітнього свідка або потерпілого разом з підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства

або погроз його застосування. Така заборона зумовлена психологічною нестійкістю малолітньої чи неповнолітньої особи через їх віковий розвиток. А тому проведення за їх участі такої слідчої (розшукової) дії, по-перше, матиме подальший негативний вплив на формування її соціально-психологічної свідомості, і, по-друге, досягнення мети щодо з'ясування причин розбіжностей у показаннях під час одночасного допиту, однією зі сторін якого є особа, котра має вразливий для навіювання, необ'єктивного переконання психологічний стан, буде неможливим.

Допит малолітньої чи неповнолітньої особи. Неможливість самостійного забезпечення своїх прав та інтересів у кримінальному судочинстві через недосягнення віку, з якого можливим є їх повноцінна реалізація та недосягнення особою, повноцінного соціального розвитку, що також пов'язане з віковими характеристиками, зумовило появу такого виду допиту в кримінальному провадженні як допит малолітньої чи неповнолітньої особи. Крім загальних вимог до проведення допиту законодавець уводить низку особливостей, яких потрібно дотримуватися слідчому чи прокурору при проведенні допиту з такими особами. Правила викладені в ст. 226 КПК стосуються без винятку всіх осіб, які не досягли на момент проведення з ними допиту 14-річного віку (малолітньої особи) та 18-річного (неповнолітнього – дитини у віці від 14 до 16 років), згідно з п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК. Тому перед початком проведення допиту слідчий повинен переконатись у віці особи шляхом ознайомлення з представленими документами, які засвідчують вік певної особи. Про встановлення віку особи за документами і дані про такі документи (вид документа, серія, номер, орган який видав) заносяться до протоколу допиту. У разі неможливості з'ясування віку неповнолітньої чи малолітньої особи за представленими документами, наприклад, у разі відсутності таких унаслідок втрати чи крадіжки, слідчий повинен вжити всіх доступних йому засобів для встановлення віку (направлення запитів до дитячих будинків, пологових будинків, навчальних закладів, організацій, що видавали втрачені документи тощо з метою отримання необхідної інформації). Закон також дозволяє як спосіб встановлення віку неповнолітнього підозрюваного, призначити комплексну психолого-

психіатричну чи психологічну експертизи у випадках, коли іншим способом встановити вік особи є неможливим.

Специфічним є і коло учасників допиту за участю малолітнього чи неповнолітнього допитуваного. Обов'язковими учасниками проведення допиту, крім визначених загальними правилами допитів, є: законні представники допитуваної малолітньої чи неповнолітньої особи; педагог або психолог; за необхідності – лікар.

Відповідно положень ч. 3 ст. 227 КПК, закон дозволяє обмеження участі у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунення від участі в кримінальному провадженні законного представника неповнолітнього чи малолітнього. Такими повноваженнями володіє слідчий чи прокурор, котрий здійснює кримінальне провадження. Повноваження це може бути реалізоване з власної ініціативи або за клопотанням малолітнього чи неповнолітнього у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам допитуваного. Розцінювати як участь, яка може завдати шкоди неповнолітньому чи малолітньому свідкові чи потерпілому, можна у випадках, коли є підстави вважати, що законні представники зацікавлені в неправдивих показаннях допитуваного, негативно впливають на нього чи їх особисті інтереси суперечать інтересам особи, яку вони представляють (ч. 3 ст. 227 КПК). Підставами усунення законного представника малолітнього чи неповнолітнього підозрюваного є випадки, коли дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє (ч. 4 ст. 44 КПК).

Про усунення законного представника від участі у проведенні допиту слідчий повинен винести постанову, в якій мотивує прийняте рішення, а оскільки участь законного представника у проведенні допиту малолітньої чи неповнолітньої особи є обов'язковою, то слідчий, прокурор разом із прийняттям рішення про усунення від участі повинен прийняти рішення про призначення нового законного представника. Ці два рішення можуть бути об'єднані в одній постанові, а їх копії надсилаються і новому законному представнику, й усунутому. Зі змістом цієї постанови слідчий зобов'язаний ознайомити всіх зацікавлених осіб, включаючи самого малолітнього чи неповнолітнього допитуваного.

Слідчий, прокурор чи слідчий суддя можуть провести допит чи впізнання у режимі відеоконференції (ч. 1 ст. 232 КПК).

Головною особливістю цього виду допиту є незвичність місця проведення даної слідчої (розшукової) дії і те, що учасники допиту не перебувають як зазвичай прийнято в одному місці (приміщенні), що створює неможливість їх безпосереднього спілкування.

Підставами для проведення таких дій є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети, а також проводяться у разі:

- неможливості безпосередньої участі певних осіб в досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

- необхідності забезпечення безпеки осіб;

- проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;

- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;

- наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Поважними причинами чи підставами, що можуть бути підставою для проведення дистанційного досудового розслідування, можуть бути:

- затримання, тримання під вартою або відбування покарання;

- обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;

- обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);

- відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;

- тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я, з огляде на лікування або вагітність за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;

- смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;

- інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Рішення про проведення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, зі своєї ініціа-

тиви або за клопотанням однієї зі сторін чи інших учасників кримінального провадження.

У разі прийняття рішення про проведення дистанційного досудового розслідування за клопотанням сторони чи інших учасників, потрібно дотримуватися правил про розгляд клопотань, який передбачений ст. 220 КПК.

6.3. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення пред'явлення для впізнання

Кримінальний процесуальний закон надає можливість прокурору, слідчому та судді, суду в разі необхідності провести пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228-232, 355 КПК).

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, порядок проведення якої регламентований кримінальним процесуальним законом, яка полягає у впізнанні (чи ототожненні) визначеними суб'єктами кримінального процесу раніше сприйнятого об'єкта за збереженими ознаками в пам'яті.

Висновок про тотожність об'єкта робиться тоді, коли установлюється, що впізнаваний об'єкт є тою особою або предметом, з огляду на які, проводиться досудове розслідування і вони безпосередньо або опосередковано пов'язані з подією кримінального правопорушення. Схожість установлюється тоді, коли впізнаючий вказує, під час впізнання, на загальні групові (родові) ознаки, які дають змогу віднести пред'явлений об'єкт і раніше сприйнятий до однієї групи (роду) об'єктів.

Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. **Метою** ж проведення пред'явлення для впізнання є встановлення тотожності або схожості об'єкта, який пред'являється з об'єктом, за яким раніше спостерігали (сприймали) під час або після учинення кримінального правопорушення.

Фактичними підставами проведення впізнання є достатні дані, які вказують на те, що певний суб'єкт кримінального процесу може впізнати відповідний об'єкт за конкретними або груповими (родовими) ознаками, що дасть можливість установити обставини, які входять у предмет доказування в кримінальному провадженні.

Правовими підставами проведення впізнання є норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Обов'язковими учасниками цієї слідчої (розшукової) дії є: слідчий, впізнаючий, впізнаваний, особи, які пред'являються разом із впізнаваним у кількості не менше трьох (окрім пред'явлення для впізнання трупа), педагог, якщо впізнаючий не досяг 14 років, захисник підозрюваного, коли його участь у досудовому розслідуванні є обов'язковою, або підозрюваному призначено або він обрав собі захисника, коли для впізнання пред'являється саме підозрюваний.

Слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення даної слідчої (розшукової) дії. Вказані раніше особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223КПК).

У необхідних випадках може залучатися перекладач, якщо особи, з якими проводиться пред'явлення для впізнання не володіють мовою, якою здійснюється кримінальне судочинство (ст.ст. 29, 68 КПК).

Час проведення. Згідно з ч. 4. ст. 223 КПК, проведення пред'явлення для впізнання у нічний час (від 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може привести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення пред'явлення для впізнання фактичних даних, які можуть указувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести дану слідчу (розшукову) дію повністю, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду в разі звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 223 КПК).

Види пред'явлення для впізнання:

- особи;
- речей;

- трупа;
- осіб або речей за фотознімками;
- за голосом;
- за ходою;
- впізнання у режимі відеоконференції.

Об'єктом впізнання буде той одиничний, конкретний об'єкт, який підлягає впізнанню. Він повинен володіти вираженою індивідуальністю і відносно стійкими розпізнавальними ознаками. Причому ці ознаки повинні бути настільки виражені й індивідуально визначені, що особа без будь-яких спеціальних науково-технічних засобів могла б сприйняти і запам'ятати їх. На відміну від інших форм, мисленнєва ідентифікація за образом відрізняється тим, що об'єкт може бути ідентифікованим лише в тому разі, якщо він раніше безпосередньо сприймався впізнаючим.

Інша суттєва особливість полягає в тому, що в цьому разі впізнаваний об'єкт – категорія ідеальна. Це мисленнєвий образ, що зберігається в пам'яті людини, що виник у результаті попереднього сприйняття будь-кого або будь-чого. Об'єкти впізнання можуть бути розмаїтими: живі особи, трупи, тварини, унікальні предмети, аудіоматеріали, кіно-, фото-, відео, а також рухомі предмети (частини предметів).

Під суб'єктами впізнання розуміють осіб, визначені слідчим або судом для пред'явлення їм будь-якого об'єкта з метою їх впізнання. Класифікація суб'єктів впізнання представлена і в кримінальному процесуальному законодавстві, і в наукових працях процесуалістів. Суб'єкти впізнання поділяються відповідно до їх процесуального статусу. Відповідно до КПК до суб'єктів впізнання відносять: свідків, потерпілих, підозрюваних або обвинувачених.

Пред'явлення особи для впізнання регламентується ст. 228 КПК. Головною умовою для проведення даної слідчої (розшукової) дії є проведення допиту перед впізнанням особи, яка буде впізнавати, зокрема, у ч. 1 ст. 228 КПК, йдеться про те, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу. Про проведення вказаних процесуальних дій слідчий

складає протокол допиту особи у відповідному процесуальному статусі (свідка, потерпілого, підозрюваного). Якщо ж особа, яка буде впізнавати, під час допиту заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу.

Кримінальний процесуальний закон забороняє попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Наступною умовою проведення пред'явлення особи для впізнання є те, що особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (ч. 2 ст. 228 КПК). Знову ж таки, кримінальний процесуальний закон не дає змоги пред'являти осіб, які мають різкі відмінності в зовнішності та одязі. Також не дозволяється пред'являти для впізнання одних і тих самих осіб тій же особі, яка впізнавала двічі. Заборона повторного впізнання пов'язане з виникненням у впізнаючої особи сумнівів у тому, що впізнаючий впізнав об'єкт не за тим образом, який зберігся в пам'яті з моменту кримінального правопорушення, а по тому, який виник унаслідок первинного впізнання. Заразом важливо уточнити, що повторним є впізнання тою ж особою і за тими самими ознаками. Впізнання буде цілком іншою дією в разі якісної зміни, наприклад, ознак об'єкта впізнання. Один і той самий об'єкт можна впізнавати за різними ознаками (предметами). Наприклад, початкове впізнання людини за її фотографією не перешкоджає пред'явленню для впізнання самої особи для її ідентифікації за ходом. Повторне впізнання не допускається і тоді, коли початкове проведено з суттєвим порушенням вимог норм КПК або, коли початкове впізнавання відбулося поза межами процесуальної форми (наприклад, у разі оперативного ототожнення особи).

Як упізнаючий може виступати свідок, потерпілий, підозрюваний, та обвинувачений під час судового розгляду. Свідок і потерпілий перед впізнанням попереджаються про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Зазначені особи можуть виступати і як впізнавані.

Перед початком проведення вказаної слідчої (розшукової) дії усім її учасникам, слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити права й обов'язки.

Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються. Після цього запрошується особа, яка буде впізнавати. Суттєвим є той факт, щоб порядок виклику виключав виникнення сумнівів про наявність «підказки» впізнаючому місця розташування впізнаваного (наприклад, коли впізнаючий запрошується іншою особою на прохання слідчого до того, як упізнаваний зайняв певне місце серед статистів). Спосіб виклику впізнаючого як суттєва обставина має бути відображений в протоколі.

Після цього, особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 3 ст. 228 КПК). Невпевненість під час впізнання розглядається як непереборний сумнів, що тлумачиться на користь підозрюваного і тягне неможливість використання цього протоколу слідчої (розшукової) дії як джерела доказу в кримінальному провадженні.

Пред'явлення для впізнання в умовах, що виключають можливість візуального спостереження впізнаваного за впізнаючим закріплена у ч.ч. 4, 5 ст. 228 КПК. Так, з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК). У разі пред'явлення особи для впізнання особі, щодо якої згідно з КПК вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо (ч. 5 ст. 228 КПК). Для контролю над правильністю такого впізнання поняті повинні знаходитися разом з особою, яка впізнає.

Там само повинен знаходитися і захисник, що бере участь у цій слідчій (розшуковій) дії. Технічно таке впізнання здійснюється за допомогою односторонньо прозорого скла, технічних засобів (відеокамери) або шляхом затемнення місця

знаходження впізнаючого і яскравого освітлення місця знаходження впізнаваного.

За необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначених у ч.ч. 1 і 2 ст. 228 КПК. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість надалі пред'являти особу для впізнання (ч. 6 ст. 228 КПК). Впізнання за фотознімками або відеозаписом допускається в разі неможливості пред'явлення особи.

Фотознімок із особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках повинні бути тієї ж статі й не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису зі зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

У разі пред'явлення особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги й інші спеціалісти. Якщо у слідчій дії бере участь неповнолітній, то обов'язково запрошуються його законний представник, педагог, психолог або за необхідності – лікар.

За правилами, які зазначені може провадитися пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходою, в разі цього впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання.

Пред'явлення речей для впізнання регламентується ст. 229 КПК. Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати озна-

ки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це в протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети (ч. 1 ст. 229 КПК).

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості й без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, в кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 2 ст. 229 КПК).

Якщо інших однорідних речей не має, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229 КПК).

Пред'явлення трупа для впізнання регламентується ст. 230 КПК, з додержанням вимог передбачених ч.ч. 1, 8 ст. 228 КПК. Тобто перед тим, як пред'явити труп для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати труп особи, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи за життя, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати труп особи. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, труп особи, якої повинен бути пред'явлений для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи. Також у разі пред'явлення трупа особи для впізнання залучаються спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги й інші спеціалісти. Зазвичай пред'явлення для впізнання трупа проводиться в морзі, як виключення може проводитися за місцем виявлення, але тільки після проведення огляду місця події.

Порядок фіксації результатів проведення пред'явлення для впізнання передбачено ст. 231 КПК. Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол відповідно до вимог ст.ст. 104–106 КПК, у якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ або труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ або труп.

За рішенням слідчого або прокурора **пред'явлення для впізнання може проводитись у режимі відеоконференції**. Підстави здійснення дистанційного впізнання осіб чи речей зазначено у ч. 1 ст. 232 КПК.

Використання під час відеоконференції технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення та звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК.

Упізнання осіб або речей у дистанційному досудовому провадженні проводиться згідно з правилами, передбаченими ст.ст. 228 та 229 КПК.

6.4. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення обшуку

***Обшук** – це обґрунтована доказами, що є в кримінальному провадженні, слідча (розшукова) дія, суть якої полягає в примусовому обслідуванні особи, житла чи іншого володіння особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке здобуте внаслідок його вчинення, інших речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.*

У ході обшуку повинні вирішуватися такі завдання: 1) відшукання й вилучення знарядь злочину, предметів, документів і цінностей, нажитих злочинним шляхом, які можуть мати значення для кримінального провадження; 2) виявлення розшукуваних осіб (злочинців і громадян, що утримуються як заручники); 3) відшукання трупа або його частин; 4) тимчасове вилучення цінностей та майна підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна до моменту вирішення питання про арешт майна (ч. 2 ст. 168, ст. 170 КПК); 5) пошук предметів, вилучених законом з обігу або обмежених в обігу (незаконно зберігаються зброя

й боєприпаси, наркотичні, отруйні, психотропні речовини й інше), та їх вилучення.

Основною підставою для класифікації обшуку на види є об'єкт обшуку.

Об'єкт обшуку – це те, що підлягає примусовому дослідженню для виявлення матеріальних носіїв відомостей, які стосуються події кримінального правопорушення та причетних до неї осіб та мають значення для швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Залежно від *характеру об'єкта обшуку*, обшук поділяють на такі види:

– обшук житла особи (будь-якого приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного чи тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові такого приміщення);

– обшук іншого володіння особи (транспортного засобу, земельної ділянки, гаражу, інших будівель чи приміщень побутового, службового, господарського, виробничого й іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи);

– обшук особи (її тіла та одягу).

Окрім того, обшуки можна класифікувати за видами залежно від:

1) *обсягу обстеження об'єктів обшуку*:

- основний, під час якого обстежуються всі складові об'єкта обшуку;
- додатковий обшук, коли виникає необхідність провести обшук на місці, яке не досліджувалося під час первинного обстеження об'єкта обшуку;

2) *послідовності*:

- первинний;
- повторний, коли повністю наново обстежується об'єкт обшуку, через його неякісний первинний обшук або з тактичних міркувань;

3) *одночасності*:

- одиночний;
- груповий, коли одночасно проводяться декілька обшуків по одному кримінальному провадженню з метою реалізації певного тактичного завдання

(наприклад, при розслідуванні злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або злочинною організацією, декілька слідчих груп у один і той же час на різних об'єктах обшуку за єдиним керівництвом та планом проводять обшуки для недопущення знищення злочинцями й іншими зацікавленими особами матеріальних об'єктів, що мають значення для кримінального провадження);

4) *кількості слідчих, що беруть участь у проведенні обшуку одного об'єкта:*

- одним слідчим;
- групою слідчих, коли до обшуку залучаються декілька слідчих, які під керівництвом керівника слідчої групи, що розслідує кримінальне правопорушення, проводять обшук об'єкта, великого за площею, кількістю приміщень, з метою забезпечення його якнайшвидшого та повного обстеження;

5) *характеру предметів пошуку обшук, спрямований на виявлення:*

- предметів, що можуть бути речовими (або письмовими) доказами, знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення, предметів, що мають на собі сліди кримінального правопорушення, інших предметів, що знаходяться у певному зв'язку з кримінальним правопорушенням, різних документів, предметів, заборонених до обігу або обіг яких обмежений, речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом;
- цінностей і майна підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна;
- розшукуваних осіб;
- трупів або частин розчленованого трупа.

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Фактичними підставами для прийняття слідчим суддею рішення про проведення обшуку є наявність достатньої сукупності відомостей, отриманих унаслідок проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій,

оперативно-розшукових заходів (важливо: протоколи та додатки до останніх повинні бути надані слідчому та розтаємнені для посилання на них як на джерело доказів у кримінальному провадженні та надання з матеріалами кримінального провадження слідчому судді), які дають йому підстави вважати, що у певному місці, або у певної особи знаходиться певна річ або предмет, які мають значення для кримінального провадження, або розшукувана особа (ч. 2 ст. 223, ч. 1 ст. 234 КПК). Ці документи надаються слідчому судді слідчим разом із клопотанням погодженим із прокурором про надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи. Саме клопотання повинно містити відомості, наведені у ч. 3 ст. 234 КПК. Стосовно цих відомостей зазначимо, що прискіпливу увагу слідчі судді під час розгляду таких клопотань приділяють виконанню вимог п. 7 ч. 3 ст. 234 КПК щодо наведення індивідуальних або родових ознак речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням. Індивідуальними є такі властивості, риси матеріального об'єкта або особи, які дають змогу виокремити їх серед однорідних із ними (наприклад, наявність на речі серійного номера, спеціальних позначок, пошкоджень, прізвище, ім'я, по-батькові, дата та місце народження особи, яка розшукується). Родовими ознаками є властивості, риси, які притаманні групі однорідних матеріальних об'єктів (наприклад, вказувати у клопотанні як об'єкта пошуку не бухгалтерські документи підприємства «НАЗВА» за період з ... по ..., а найменування таких документів накладні, ордера, платіжне доручення, рахунок-фактура, квартальний звіт тощо, щодо здійснення певних фінансово-господарських операцій за певний період часу конкретним суб'єктом господарювання, якщо повних анкетних даних особи, яка розшукується, не має в розпорядженні у слідчого, то наводиться частина відомих анкетних даних, особливі прикмети особи тощо). Доцільно зазначати, яке саме значення для досудового розслідування мають ці речі або документи, тобто доказами щодо яких саме обставин вчиненого кримінального правопорушення можуть бути дані, які в них містяться. Якщо таких відомостей не наводити, то виникають підстави для відмови слідчим суддею у задоволенні клопотання щодо проведення обшуку (п. 2, 3

ч. 5 ст. 234 КПК). А також звертається увага на обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукання знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу (п. 8 ч. 3 ст. 234 КПК). Таке обґрунтування може полягати в наведенні у клопотанні даних про те, що особа, у житлі чи іншому володінні якої необхідно провести обшук, є причетною до вчинення конкретного кримінального правопорушення шляхом здійснення певних дій, які забезпечили його готування, вчинення чи приховування, або вона набула процесуальний статус підозрюваного, щодо неї не застосоване затримання, тому з метою уникнення кримінальної відповідальності вона може знищити чи приховати речові докази, або є дані, які вказують на зацікавленість особи, у якої необхідно провести обшук, у не притягненні до кримінальної відповідальності підозрюваного, наприклад, через родинні зв'язки, дружні стосунки з останнім, або є дані про те, що особа, яка розшукується, може перебувати у певному житлі чи іншому володінні особи і з метою унеможливлення її затримання співробітниками Національної поліції не виходить з цього приміщення у публічно доступні місця тощо. Такі дані мають бути конкретними, тобто містити посилання на процесуальний чи інший документ, де вони зафіксовані. Останнє безпосередньо ґрунтується на нормативних приписах абзацу другого ч. 3 ст. 234 КПК.

Слідчий повинен завжди здійснювати критичний аналіз складеного ним клопотання щодо проведення обшуку в контексті вимог ч. 5 ст. 234 КПК, щоб уникнути випадків відмов прокурора, слідчого судді у задоволенні такого клопотання.

При підготовці до обшуку одним із головних елементів є визначення кола учасників обшуку. Обшук проводить слідчий або уповноважена особа оперативного підрозділу, якій про-

курором, слідчим доручено проведення обшуку (ст. 41 КПК). Обов'язкові учасники обшуку передбачені ч. 7 ст. 223, 236 КПК:

1) обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї слідчої (розшукової) дії. Кількість понятих, присутніх під час обшуку, може бути більшою, ґрунтуючись на тактичних завданнях обшуку та особливостей об'єкта обшуку (наприклад, при проведенні обшуку в квартирі багатопверхового будинку з метою фіксації факту можливого викидання з вікна квартири предметів, що мають значення для кримінального провадження, можуть додатково запрошуватися двоє чи більше понятих, які будуть знаходитися під вікнами цієї квартири, або коли обшук проводиться групою слідчих між якими об'єкт обшуку розподіляється по частинах). Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи заінтересовані в результатах кримінального провадження. Бажано, щоб поняті були підібрані ще до виїзду на місце проведення обшуку;

2) обшук провадиться в присутності осіб, чії права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Слідчий повинен вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку цих осіб (ч. 1 ст. 236 КПК). Однак потрібно мати на увазі декілька моментів: по-перше, якщо на момент внесення клопотання та постановлення слідчим суддею ухвали про дозвіл на обшук слідчому відомо обставини, за якими присутність особи чи осіб, чії права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені під час обшуку (підозрюваний оголошений у розшук, затримана особа, знаходиться під вартою, особа зникла, знаходиться на стаціонарному лікуванні, у відрядженні, проживає за кордоном тощо), про це слід зазначити в клопотанні слідчого до слідчого судді, а слідчий суддя відповідно повинен це відобразити у своїй ухвалі; а по-друге, обшук, здебільшого, належить до невідкладних слідчих (розшукових) дій, мета якого не може бути досягнута без фактора несподіваності. З огляду на це, завчасний виклик володільця або іншої особи, у користуванні або розпорядженні якої знаходиться житло чи інше володіння особи (наприклад, представника підприємства, установи, організації, що займає

приміщення де буде проводитися обшук), є недоцільним. Такий виклик може здійснюватися за допомогою телефону чи в інший спосіб, передбачений ч. 1 ст. 135 КПК, безпосередньо перед початком обшуку. Законодавець як слідує з положень ч. 4 ст. 236 КПК допускає проведення обшуку і за відсутності осіб у житлі чи іншому володінні, яких проводиться обшук. Останнє є можливим, наприклад, у ситуаціях переховування особи від органів досудового розслідування;

3) відповідно до нормативних приписів ч. 10 ст. 236 КПК обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Грунтуючись на тому, що слідчий не може одночасно здійснювати обшук, керувати діями інших учасників обшуку, скласти протокол і здійснювати аудіо-, відеозапис його ходу та результатів, до числа обов'язкових учасників входить особа, яка буде здійснювати аудіо-, відеозапис обшуку.

Необов'язкові учасники залучаються з метою кращого проведення обшуку, для охорони і спостереження, застосування науково-технічних засобів, технічної та іншої допомоги при проведенні обшуку.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 236 КПК незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК. Для належної реалізації права на правову допомогу особи, у якій здійснюється обшук, слідчий не повинен перешкоджати такій особі у виклику захисника, адвоката чи представника (абзац третій ч. 3 ст. 234 КПК). При чому особі, у якій проводиться обшук, треба роз'яснювати можливість запросити захисника, адвоката чи представника і рішення щодо їх виклику може бути проголошено такою особою в будь-який момент проведення обшуку. Слід мати на увазі те, що виклик захисника, адвоката чи представника не перешкоджає подальшому проведенню обшуку житла чи іншого володіння особи, крім обшуку особи під час його проведення. Відповідно до абзацу другого ч. 5 ст. 236 КПК обшук особи здійснюється особами тієї самої статті у присутності адвоката, представника на вимогу такої осо-

би. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Виходячи з цього, щоб не затягувати проведення обшуку житла чи іншого володіння особи рекомендується на самому початку обшуку вирішувати питання про те чи здійснювати обшуки осіб, які знаходяться в житлі чи іншому володінні особи. Якщо такі обшуки будуть проведені й особа запросила адвоката чи представника, то обшук житла чи іншого володіння особи продовжується, а обшук такої особи відкладається на три години або до прибуття адвоката, представника до завершення тригодинного терміну. Для попередження в подальшому звинувачень на адресу слідчого щодо порушення права особи на захист чи правову допомогу адвоката, представника через не роз'яснення права на таку допомогу особі, не надання можливості викликати захисника, адвоката чи представника, не дотримання трьох годинного проміжку часу для прибуття адвоката чи представника, а також факт неявки захисника, адвоката, представника, проведення обшуку особи по завершенню трьох годинного проміжку часу з моменту виклику адвоката, представника – всі ці дії та їх результати повинні бути зафіксовані в протоколі. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації незалежно від його результату у відповідному протоколі. Захисник, адвокат чи представник повинні бути самі зацікавлені якнайшвидше прибути на місце обшуку. Незавжди у адвоката, який прибуде на проведення обшуку, може бути раніше укладена угода з особою про надання правової допомоги як захисника чи адвоката. Тому не слід перешкоджати доступу адвоката чи захисника на місце проведення обшуку та складанню ним і підписанню з особою, у якої проводиться обшук, відповідної угоди на місці проведення обшуку, щоб надати слідчому на підтвердження своїх повноважень комплект документів, передбачених у ст. 50 КПК. Захисник має право застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється

законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала) (п. 11 ч. 3 ст. 42, ч. 4 ст. 46 КПК).

Коло учасників обшуку визначається слідчим залежно від умов обшуку, особливостей об'єкта обшуку, складностей проведення пошукових дій.

Слідчий повинен визначити перелік технічних засобів, необхідність застосування яких може виникнути під час проведення обшуку (засоби криміналістичної техніки, зв'язку, пошукові та транспортні засоби, засоби упакування об'єктів, що планується вилучити), а в необхідних випадках і перевірити їх робочий стан та комплектність.

Проведення обшуку починається з моменту збору учасників обшуку в кабінеті слідчого або в іншому, попередньо визначеному ним, місці, де слідчий проводить з ними інструктаж, розподіляє обов'язки між членами групи, вирішує питання про залучення понятих для проведення обшуку. Роз'яснення процесуальних прав та обов'язків учасникам обшуку з міркувань забезпечення раптовості проведення обшуку доцільно проводити до прибуття до об'єкта обшуку, щоб не витратити час на це, та завчасно не розкрити факт свого прибуття для проведення обшуку особам, у яких він буде проводитися. Відповідно й аудіо-, відеозапис обшуку починається з цього моменту. Після таких дій аудіо-, відеозапис для економії місця на технічному носії (відеокасеті, карті пам'яті) та заряду акумулятора тимчасово до прибуття до місця проведення обшуку припиняється, про що має бути сказано слідчим під відеозапис.

Безпосередньо обшук починається з моменту отримання доступу слідчої групи до об'єкта обшуку. Перед цим відеозапис поновлюється. Слідчий, здійснивши виклик особи, за участю якої буде проводитися обшук (володілець житла чи іншого володіння особи або іншої особи, що може представляти інтереси володільця), при її прибутті представляється, показує своє службове посвідчення та пред'являє їй ухвалу слідчого судді про надання дозволу на обшук житла чи іншого володіння особи та надає її копію. Якщо особа, яка перебуває в середині об'єкта обшуку, відмовляється відчинити двері та надати безперешкодний доступ слідчому та іншим учасникам обшуку на об'єкт обшуку, то слідчий, на підставі ч. 6 ст. 236 КПК, має право прийняти рішення про примусове відкриття дверей, воріт,

вікон тощо. Водночас слід мати на увазі, що слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків та інших предметів. Такі ж саме дії вчиняються у випадках, коли викликана слідчим для проведення обшуку особа відмовилась прибувати на місце обшуку або вона не може бути присутньою через те що вона переходується від органів досудового розслідування тощо.

Після проникнення на об'єкт обшуку слідчий пред'являє особі, у якій буде проводитися обшук, ухвалу слідчого судді та доручає співробітникам оперативного підрозділу швидко оглянути об'єкт обшуку, або здійснює це самостійно для того, щоб з'ясувати, хто перебуває на об'єкті та запобігти можливості кому-небудь зникнути або що-небудь сховати або знищити. Якщо під час такої перевірки виявляються предмети або документи, що горять, то слідчий здійснює заходи, щоб загасити вогонь та надалі їх оглядає, з'ясовує, що це за предмети та документи, хто їх підпалив та за необхідності їх вилучає. Перед здійсненням пошукових дій під час обшуку слідчий роз'яснює всім учасникам та присутнім особам порядок проведення обшуку їх права та обов'язки. Слідчий має право відповідно до ч. 3 ст. 236 КПК заборонити будь-якій особі залишати місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку (не виходити з приміщення без дозволу слідчого, не телефонувати та не відповідати на телефонні дзвінки, не розмовляти, не показувати один одному жестів тощо), у зв'язку з чим він повинен роз'яснити, що невиконання цих вимог може тягти за собою, залежно від характеру дій особи, адміністративну або кримінальну відповідальність.

На початку обшуку слідчий роз'яснює особі, у якій проводиться обшук, необхідність добровільної видачі матеріальних об'єктів, що вказані в ухвалі слідчого судді. Якщо така видача не відбулася, то починається обслідування місця обшуку. Слід мати на увазі, що у випадках, коли особа видала частину матеріальних об'єктів, що шукаються, слідчий, залежно від поведінки особи, виданих об'єктів тощо, може прийняти рішення про обстеження об'єкта обшуку керуючись тим, що особа, у якій проводиться обшук, так намагається приховати вагоміші докази її причетності або інших осіб до кримінального правопорушення.

Попереднє ознайомлення з місцем обшуку потрібно для визначення його меж, виявлення місць, що вимагають особливої уваги й спеціальних знань, а також вибору найбільш доцільних та ефективних тактичних прийомів та технічних засобів проведення обшуку.

Усі ділянки об'єкта обшуку та предмети, що перебувають на ньому, методично та детально обстежуються. Не завершивши детального обстеження однієї ділянки об'єкта обшуку не можна переходити до іншого. Вирішальну роль тут відіграє точне виконання обов'язків кожним учасником слідчої групи, правильний вибір засобів, що забезпечують досягнення мети обшуку. Слід мати на увазі, що для забезпечення достовірності факту виявлення певних матеріальних об'єктів під час обшуку поняті повинні бути присутніми при всіх без винятку пошукових діях слідчого й інших учасників групи, що проводять обшук. Ні в якому разі жодні пошукові дії не повинні бути здійснені без присутності понятих та фіксування цього на аудіо-, відеозапис.

Коли слідчий визначить, що всі необхідні пошукові дії були проведені, здійснюється процесуальне оформлення результатів обшуку. Відповідно до ст.ст. 104–107 КПК складаються протокол, плани, схеми, упаковуються технічні носії аудіо-, відозапису тощо. Визначається, які з виявлених предметів, документів, цінностей підлягають вилученню. Учасники обшуку ознайомлюються з протоколом та додатками до нього. Протокол виготовляється у двох примірниках, які підписують усі учасники цієї слідчої (розшукової) дії. Перед підписанням до протоколу до нього вносяться їх зауваження та доповнення, які стосуються ходу та результатів обшуку. Якщо особа, яка брала участь у обшуку, відмовляється підписувати протокол, то про це разом із поясненнями причин такої відмови зазначається в протоколі обшуку. Підписи понятих засвідчують цей факт. Другий примірник протоколу обшуку вручається особі, у якої проводився обшук, а в разі її відсутності – іншій присутній особі. При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається представникові підприємства, установи, організації.

Якщо особа, яка є власником або користується житлом чи іншим володінням особи (транспортним засобом, земельною

ділянкою, гаражем, іншою будівлею чи приміщенням побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення) була відсутня або під час обшуку не була присутня інша особа, що могла бути її представником (наприклад, повнолітній член родини), копія ухвали слідчого судді повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи (ч. 4 ст. 236 КПК). І хоча закон безпосередньо не вимагає в таких ситуаціях залишати копію протоколу обшуку, однак, доцільним є залишити її разом із копією ухвали слідчого судді. По завершенні такого обшуку слідчий відповідно до ч. 4 ст. 236 КПК зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб (зачинити двері на замок та опечатати, якщо замок був пошкоджений, то опечатати двері та залишити охорону перед дверима до заміни замка, яка проводиться в присутності слідчого, після чого двері зачиняються та знов опечатують.

6.5. Поняття, види, порядок проведення та процесуальне оформлення огляду

Огляд – це слідча (розшукова) дія, в ході якої виявляють, безпосередньо сприймають, оцінюють і фіксують стан, властивості та ознаки матеріальних об'єктів з метою отримання фактичних даних, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Огляд проводиться слідчим, прокурором з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення.

Головним критерієм, що визначає вид огляду, є об'єкт, що оглядається. Залежно від цього виокремлюють такі види оглядів:

- огляд місцевості;
- огляд приміщень;
- огляд речей (предметів);
- огляд документів;
- огляд трупа;
- огляд трупа пов'язаний з ексгумацією.

Самостійним видом огляду, який не зазначається у 237 статті КПК, однак згадується у ч. 3 ст. 214 та ч. 2 ст. 238 КПК є огляд місця події. Поняття «місце події» часто ототожнюється із поняттям «місце вчинення кримінального правопорушення», це може бути приміщення або місцевість. Однак, слід зауважити, що місце події може не збігатися з місцем вчинення кримінального правопорушення, зокрема у випадках, коли ознаки кримінального правопорушення виявлені в одному місці, а місце закінчення кримінального правопорушення, настання його наслідків, виявлення слідів в іншому. Огляд місця події найрозповсюдженіша слідча (розшукова) дія, а з огляду на невідкладний характер її проведення, огляд місця події може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється невідкладно після проведення огляду (ч. 3 ст. 214 КПК).

Огляд може бути проведений і самостійною слідчою дією, і складовою частиною іншої слідчої дії. Наприклад, огляд трупа безпосередньо під час огляду місця події, або огляд предметів чи документів під час обшуку.

Кожен із видів огляду має свої індивідуальні особливості, що визначають порядок його проведення. Утім разом з тим є низка загальних положень процесуального і тактичного характеру.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі та документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється за правилами КПК, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, однак має свою специфіку. Сутність огляду полягає у тому, що слідчий або прокурор за допомогою зорових, слухових, нюхових, тактильних відчуттів безпосередньо сприймає об'єкт, що оглядається, не змінюючи обстановки, досліджує та оцінює його стан, властивості, ознаки з метою виявлення та фіксації відомостей, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні.

Для участі в проведенні огляду житла чи іншого володіння може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник, адвокат та інші учасники кримінального провадження. Особа, у житлі чи іншому володінні якої проводиться огляд, має право користуватися правовою допомогою адвоката на будь-якій стадії проведення огляду. Огляд житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Поняття «речі» слід тлумачити широко, ними можуть бути сліди вчиненого кримінального правопорушення, документи, матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди, предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом,

предмети, які вилучені законом з обігу. Якщо оглянуті речі мають ознаки речового доказу, вони визнаються речовими доказами і долучаються до матеріалів кримінального провадження слідчого чи прокурора.

Огляд документів – це безпосереднє вивчення (сприйняття документів), фіксація і вилучення їх, у разі необхідності, як речових доказів. Основним змістом цієї слідчої дії є вивчення документів з метою встановлення їхніх групових характеристик за змістом, виявлення їхніх індивідуальних ознак, встановлення справжності (дійсності), відображення загального стану, а також виявлення ознак підроблення. В ході огляду документа визначається загальна характеристика документа (ким виданий, зміст, які реквізити наявні в документі, зовнішній вигляд), встановлення ознак і особливостей, що можуть свідчити про факти й обставини, важливі під час розслідування (перебування особи у певному місці; належність документа певній особі; матеріали документа; відбитки печаток, штампів; наявність певних змін шляхом підчищень, дописок, травлення тощо).

Огляд трупа – це слідча розшукова дія, різновид слідчого огляду, що проводиться в місці його виявлення слідчим або прокурором за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря і полягає у безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак трупа з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Окрім лікаря для огляду трупа можуть бути залучені й інші спеціалісти. Слідчий чи прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незацікавлених осіб (понятих), винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення огляду (ч. 7 ст. 223 КПК). Найчастіше зовнішній огляд трупа є складовою частиною огляду місця події, хоча інколи він оформляється як самостійна слідча дія. В ході слідчої дії встановлюється та надалі відображається в протоколі: розташування та поза трупа; зовнішній вигляд його одягу і взуття; характер пошкодження одягу, наявність на ньому слідів, плям тощо; індивідуальні особливості частин тіла, їхніх ушкоджень і слідів на тілі; особливості ложа трупа, предметів на ньому, безпосередньо біля нього. Значну увагу приділяють виявленню трупних змін та їх характеру, а також виявленню загальних даних про особу трупа.

Висновки щодо факту та часу смерті, зміни положення трупа після настання смерті, характеру та особливості травм, відповідності місця виявлення трупа місцю події, наявності ознак такого, яким було положення потерпілого на момент пригоди, чи рухалася жертва після отримання ушкоджень є лише попередніми, хоча й важливими, оскільки часто є основою для подальших слідчих дій.

Огляд трупа не передбачає його розтину і не може замінити судово-медичної експертизи встановлення причин смерті. Слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті (ч. 2 ст. 242 КПК).

Різновидом огляду трупа є **огляд трупа пов'язаний з ексгумацією**. Підставами для ексгумації трупа може бути підозри та заяви про насильницьку смерть осіб, які померли раптово і поховані без розтину; сумніви в дійсній причині смерті; суперечності результатів експертизи матеріалам кримінального провадження; неправильне лікування і догляд; впізнання захованого трупа невідомої особи тощо.

Ексгумація трупа здійснюється виключно за постановою прокурора. Виконання постанови покладається на службових осіб органів місцевого самоврядування. Для проведення ексгумації слідчий або прокурор визначає коло осіб, які беруть участь у цій дії, за книгою реєстрації РАЦСу, захованень на цвинтарі, уточнює місце заховання трупа.

Труп виймається з місця поховання за присутності судово-медичного експерта та оглядається. Огляд трупа пов'язаний з ексгумацією проводить за правилами ст. 238 КПК. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини й органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалося під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

6.6. Поняття, підстави та процесуальний порядок проведення освідування

Термін «освідування» в юридичній літературі використовують доволі давно. Аналіз історичних джерел кримінального процесуального законодавства засвідчив, що освідування в первинному значенні тлумачили як дослідження трупів, а з XIII ст. – огляд живих осіб. Так, у 20-х рр. минулого століття науковці освідування розуміли як діяльність лікаря чи спеціаліста у сфері медицини, які виконують завдання слідчого в тих випадках, коли для дослідження окремих питань потрібні спеціальні знання. Проте до середини XX ст. спостерігалася тенденція до часткового змішування освідування з оглядом. У 60-х рр. думки вчених розділились. Одні дослідники вважали, що освідування – це один з видів огляду. Інші розглядали його як експертизу, якщо освідування проводить судово-медичний експерт, і як слідчий огляд – коли освідування проводить представник органу розслідування.

У 90-х рр. минулого і на початку XXI ст. здебільшого учені, зокрема Г. І. Грамович, М. І. Порубов, Г. М. Мухін, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, О. А. Борідько, К. В. Парасочкіна, Г. О. Пономаренко й інші під освідуванням розуміли огляд тіла особи для виявлення слідів злочину та особливих прикмет.

Надалі автори до поняття «освідування» також підходили неоднозначно. Так, І. С. Андреев, Г. І. Грамович і М. І. Порубов освідування розуміють як самостійну слідчу дію, яка проводиться за постановою слідчого, здійснювану або безпосередньо слідчим, або (за його дорученням) лікарем і спрямовану на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення і фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функ-

ціонального й анатомічного характеру. Ю. В. Гаврилін вважає, що освідування – це слідча дія, яка є різновидом слідчого огляду, складається з огляду тіла живої людини для виявлення на ньому особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння або інших якостей та ознак, що мають значення для кримінальної справи, якщо для цього не потрібно проводити судову експертизу.

На законодавчому рівні, *освідування особи* – це слідча (розшукова) дія, яку проводить слідчий або прокурор щодо підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування здійснюють на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням тіла освідуваної особи, здійснюють особи тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім під час освідування особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню (ч. 1 ст. 241 КПК).

Результати освідування можуть стати підставою для призначення судово-медичної експертизи.

Відповідно до КПК проведення освідування можливе в тих випадках, коли є підстави вважати, що на тілі обвинувачуваного, підозрюваного, потерпілого або свідка є матеріальні сліди злочину або особливі прикмети, якщо водночас не потрібне проведення судово-медичної експертизи, оскільки суттю освідування є ретельний огляд тіла людини, і лише згодом, зваживши на отримані результати, вирішення питання про призначення експертизи. Крім того, очевидно, що для виявлення на тілі особливих прикмет взагалі не потрібно призначати судово-медичну експертизу, та й це не належить до предмета судово-медичного дослідження.

Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являють постанову прокурора. Після цього особі пропонують добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.

Під час освідування не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігають в опечатаному вигляді та можуть надавати лише суду під час судового розгляду.

Складають протокол проведеного освідування. Особі, освідування якої проводилось примусово, надають копію протоколу освідування.

Виявлені під час освідування особливі прикмети, сліди кримінального правопорушення чи тілесні ушкодження потрібно зафіксувати в протоколі слідчої (розшукової) дії для набуття ними в подальшому значення доказів. Необхідно передусім точно, всебічно і об'єктивно описати всі дії, що проводилися слідчим та експертами, а також отримані результати. У разі виявлення тілесних ушкоджень чи особливих прикмет слід зафіксувати їх за допомогою фото- чи відеокамери, можна також їх намалювати. Якщо особливі прикмети чи тілесні ушкодження виявлені на ділянках тіла, що приховані одягом, то з етичних міркувань слід їх фотографувати, за можливості уникаючи обличчя освідуваної особи.

Відтак проведення освідування можна вважати позитивним за умови, якщо досягнута мета проведення слідчої (розшукової) дії – виявлені та зафіксовані сліди кримінального правопорушення, з'ясована інформація для висунення нових чи відхилення старих версій, отримані достатні відомості для подальшого ефективного розслідування кримінального провадження.

6.7. Слідчий експеримент: поняття, порядок проведення та процесуальне оформлення

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором відповідно до правил ст. 240 КПК. Слідчий експеримент може бути проведений для перевірки виниклих у слідчого різних припущень, версій з метою пере-

вірки фактичних даних, отриманих унаслідок допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, проведення інших слідчих (розшукових) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо).

Метою проведення слідчого експерименту є перевірка й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, а також проведенні необхідних дослідів чи випробувань; підставами для проведення слідчого експерименту є наявність відомостей, перевірка й уточнення яких має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Слідчий експеримент не відноситься до числа невідкладних слідчих (розшукових) дій, він проводиться тільки після реєстрації кримінального провадження та найчастіше спрямований на перевірку зібраних доказів. Не у кожному кримінальному провадженні потрібно проводити слідчий експеримент. Необхідність його проведення може виникнути тоді, коли з'явилися або можуть з'явитися сумніви в можливості: існування будь-яких фактів, явищ, подій; здійснення будь-яких фактів, явищ, подій; здійснення будь-яких дій за певних умов. Якщо ці факти, явища та події мають суттєве значення для розслідування.

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках, а лише за наявності одночасно чотирьох умов:

– не можна проводити слідчий експеримент, коли це може призвести до порушення суспільного ладу, заподіяння значної шкоди інтересам держави або окремих особистостей, спричинити серйозні збої у роботі підприємства, установи, організації, або у роботі транспорту;

– у процесі його проведення не повинні допускатися дії, які принижують честь й гідність його учасників і оточуючих осіб, створюють небезпеку для їхнього життя і здоров'я;

– при його проведенні, необхідно відтворити обстановку, аналогічну чи максимально близьку до тієї, у якій відбувалася розслідувана злочинну подія;

– має бути отримано добровільну згоду осіб, відомості щодо яких уточнюються і перевіряються щодо їх участі в експериментальних діях.

Треба зазначити, що КПК не вимагає винесення постанови про проведення слідчого експерименту. Він може бути проведений і за ініціативою слідчого чи прокурора, і за клопотанням підозрюваного, його захисника, потерпілого, свідка, інших учасників процесу.

Якщо клопотання про проведення слідчого експерименту заявила сторона захисту чи потерпілий, участь особи, яка його ініціювала, та (або) його захисника чи представника є обов'язковою, крім випадків, коли через специфіку слідчої дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній (ч. 6 ст. 223 КПК).

Відповідно до ст. 220 КПК клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника про виконання будь-яких процесуальних дій слідчих, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься мотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання.

Учасниками слідчого експерименту можуть бути:

1. *Особи, які приймають рішення про проведення і проводять дану слідчу (розшукову) дію:*

слідчий – відповідно до ст. 40 КПК він несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій;

прокурор – є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора (ст. 36 КПК);

керівник органу досудового розслідування – може проводити слідчий експеримент у процесі здійснення ним досудового розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК);

працівники оперативних підрозділів – під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу набуває повноважень слідчого. Співробітники

оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за своєю ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ст. 41 КПК). Доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема щодо проведення слідчого експерименту є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

2. *До участі в слідчому експерименті можуть бути залучені* підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок, захисник, представник, за необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста.

3. *Інші суб'єкти:* перекладач, поняті, законні представники, педагог, психолог. Зазначені суб'єкти зобов'язані підкорятися законним вимогам і розпорядженням слідчого та прокурора.

Підозрюваний (обвинувачуваний) бере активну участь у слідчому експерименті, коли перевіряються його показання щодо можливості вчинення конкретних дій чи сприйняття криміналістично значущої інформації. Заразом потрібно враховувати, що Конституція України (ст. 63) і КПК надають підозрюваному право не давати показання проти самого себе і своїх близьких родичів. Отже, згода на участь у слідчому експерименті, а також надання показань під час нього є правом підозрюваного, а не обов'язком. Його відмова брати участь у проведенні слідчого експерименту, давати будь-які пояснення, пов'язані з проведенням слідчого експерименту, виключає можливість проведення цієї слідчої (розшукової) дії. *Потерпілий і свідок* беруть участь у проведенні слідчого експерименту, з метою перевірки їхніх показань, які мають значення для правильного вирішення матеріалів кримінального провадження. Роблять вони це добровільно, оскільки законом їх відповідальність за відмову від участі у слідчому експерименті не передбачена. Якщо вказані суб'єкти відмовляються від експериментальної перевірки можливості вчинення ними конкретних дій чи сприйняття певної інформації, то проведення слідчого експерименту стає об'єктивно неможливим.

Під час проведення слідчого експерименту разом із потерпілим може бути присутнім *представник* – особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником.

Представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ст. 58 КПК).

Якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана в встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в проведенні слідчого експерименту разом із ним залучається його *законний представник*. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику (ст. 44 КПК).

При проведенні слідчого експерименту за участю малолітньої або неповнолітньої особи, крім участі законного представника, забезпечується участь *педагога або психолога*. До початку слідчої дії педагогу, психологу або законному представнику роз'яснюється їхнє право за дозволом слідчого або прокурора ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі.

Якщо на момент проведення слідчого експерименту в підозрюваного (обвинуваченого) є захисник, то останній вправі бути присутнім. *Захисник зобов'язаний* використовувати законні засоби захисту з метою забезпечення дотримання прав і законних інтересів своїх підзахисних та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають їх кримінальну відповідальність. Якщо підозрюваний (обвинувачуваний) заперечує проти проведення слідчого експерименту за відсутності захисника, то проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку проведення окремої процесуальної дії.

У складних випадках слідчий вправі запросити відповідного фахівця – спеціаліста, який надасть допомогу в проведенні

ні експериментальних дій, для визначення місця розташування учасників експерименту, для проведення фіксації результатів слідчого експерименту тобто для надання безпосередньої технічної допомоги: фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо.

Спеціаліст бере участь у слідчому експерименті, якщо:

– необхідні додаткові роз'яснення щодо можливості вчинення особою конкретних дій чи сприйняття нею інформації, а також щодо обставин події, яку перевіряють;

– доведеться підготувати і провести складні досліди, зафіксувати хід і результати слідчої (розшукової) дії за допомогою сучасних техніко-криміналістичних приладів.

Застосування при проведенні слідчого експерименту технічних засобів фіксації значно підвищує його інформаційну цінність. При проведенні цієї слідчої (розшукової) дії закон надає право слідчому, прокурору або за їх дорученням залученому, спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

Оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії зберігаються у матеріалах кримінального провадження, їх резервні копії зберігаються окремо (ч. 3 ст. 107 КПК). Якщо клопотання про застосування технічних засобів фіксування заявляють учасники слідчої (розшукової) дії – таке фіксування є не правом, а обов'язком слідчого, прокурора (ч. 1 ст. 107 КПК).

У разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів під час проведення слідчого експерименту сторони кримінального провадження можуть залучити відповідного *перекладача (сурдоперекладача).*

Для проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб – *понятих*. Винятком є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту. Треба зазначити, що більше двох *понятих* доцільно запрошувати у випадках проведення складного, багатоепізодного експериментального дослідження, що проводиться на великій території, при перевірці наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути що-небудь (наприклад, постріл

у різних кімнатах) тощо. Необхідно пам'ятати, що *понятими не можуть бути* потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ст. 223 КПК). Особа, яку залучали до проведення слідчого експерименту як понятого, або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної слідчої (розшукової) дії (ст. 66 КПК).

Підстави проведення слідчого експерименту. Слід зазначити, що експериментальні дії, які можуть проводитися в межах слідчого експерименту, можна поділити на дві групи:

- ті, що пов'язані з відтворенням дій;
- ті, що пов'язані з реконструкцією обстановки та обставин події.

До експериментальних дій першої групи можна віднести ті, що проводяться з метою: а) установлення можливості сприйняття будь-якого явища, факту, перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути або спостерігати що-небудь; б) установлення можливості виконати ті або інші дії і часу, необхідного на їх виконання (зокрема, наявність або відсутність професійних або кримінальних навичок, можливість виготовлення предмета з певного матеріалу, у певний проміжок часу, за допомогою використання тих або інших засобів, тією або іншою особою; проникнути у певне приміщення даним способом або даною особою); в) з'ясування можливості та часу подолання певних відстаней за допомогою технічних засобів (автомобіля, велосипеда, мотоцикла, літака, моторного човна тощо) або без таких.

До експериментальних дій другої групи, пов'язаних із реконструкцією, можна віднести дії, що проводяться з метою: з'ясування механізму подій, що відбувалися, загалом або окремих їх деталей; підтвердження (або спростування) можливості існування якогось явища; з'ясування механізму утворення слідів.

Приклади типових підстав для проведення слідчого експерименту:

1. Слідчий експеримент для перевірки можливості бачити у даних умовах. Завдання такого експерименту іноді полягає у встановленні можливості не тільки бачити, а й розрізнити деталі та особливості об'єктів у певних умовах.

2. Слідчий експеримент для перевірки можливості чути в конкретних умовах. У деяких випадках при проведенні слідчого експерименту на відкритій місцевості важливо встановити силу та напрямок вітру в момент події злочину, а також наскільки суттєво ці чинники впливають на можливість почути.

3. Слідчий експеримент для перевірки можливості проникнути крізь певний отвір та вийняти через нього ті чи інші предмети. Таким експериментом повинна бути встановлена й об'єктивна можливість вчинення дій (проникнення, витягування), і суб'єктивна здатність на це певної особи або осіб. Важливо з'ясувати, чи може предмет певної конфігурації та об'єму пройти крізь даний отвір, а також чи може вказана особа проникнути через виявлений пролом.

4. Слідчий експеримент для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певний проміжок часу. При проведенні такого експерименту головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не сам факт можливості вчинення певних дій, а час, протягом якого вони були вчинені.

5. Слідчий експеримент для перевірки можливості настання певних наслідків даних дій (розгоряння, поламки й ін.). Такі експерименти потрібно проводити у випадках, коли ці питання не вимагають експертного дослідження і застосування спеціальних знань.

6. Слідчий експеримент для встановлення спеціальних та професійних навичок особи. Такі експерименти рекомендують проводити тоді, коли обвинувачений або свідок стверджує, що він володіє можливістю виконати ту чи іншу роботу. У разі заперечення ним цього проводити слідчий експеримент не рекомендується.

Умови проведення слідчого експерименту. При проведенні слідчого експерименту, необхідно враховувати, що важливе значення для людини щодо сприйняття нею певної інформації має її внутрішня установка та готовність до цього.

Довільне сприйняття інформації значно продуктивніше мимовільного, тому необхідним є точне дозування вихідних відомостей, щоб заздалегідь не зосередити увагу суб'єкта, який перевіряється на очікуваній обставині.

Треба також зауважити, що у випадку коли особа, яка перевіряється, має продемонструвати здатність сприйняття певних відомостей, зайвим є повідомляти їй точний час їх відтворення. Це обумовлено тим, що, якщо в момент сприйняття розслідуваної події або її окремих епізодів суб'єкт робив це мимоволі, тож і під час проведення слідчого експерименту необхідно відтворити аналогічні умови.

Як зазначалося, *основними тактичними вимогами до проведення слідчого експерименту* є створення умов для проведення дій, максимально наближених до умов, що перевіряються, повторення цих дій і варіювання умов експерименту, кількаразове виконання їх у трохи змінених умовах. Умови проведення експерименту визначаються характером і метою дій, які перевіряються. Вони мають провадитися, переважно, у тому ж місці, де відбулася подія, яка перевіряється (у тому приміщенні, на тій ділянці відкритої місцевості).

Експеримент бажано проводити в той же час доби, при такому ж по виду й інтенсивності освітленні (денному, штучному), при тих самих погодних і кліматичних умовах. Так, якщо розслідувана подія сприймалася громадянином, показання якого перевіряються, за умов дощу, туману, снігопаду, в грозу, слідчий експеримент потрібно проводити за аналогічної погоди. Інакше достовірність досягнутих експериментальних результатів можна оскаржити.

Особливо це важливо при перевірці фізіологічних можливостей людини (бачити, пересуватися з певною швидкістю), при перевірці характеру й швидкості зміни властивостей різних речовин. Дотримання ж звукових умов (сигнал, розмова, ступінь гучності, тембр, висота звуку) важливо при встановленні можливості чути що-небудь на певній відстані й у певних умовах.

Ступінь реконструкції обстановки та обставин події залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він здійснюватиметься, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кри-

мінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних. Є чимало судових рішень про визнання недопустимими як доказів протоколів слідчого експерименту через те, що умови проведення експерименту не відповідали обставинці відтворюваної події. Тобто, якщо виявиться, що обстановка змінилася та реконструкція її є неможливою, то необхідно з'ясувати, чи не позначаться зміни, що відбулися на достовірності результатів експерименту, тобто чи будуть останні мати доказове значення у справі. Якщо відповідь на це запитання є негативною, то від проведення слідчого експерименту потрібно відмовитися.

Умовою вірогідності результатів відтворюваних дій є неодноразовість їхнього проведення й стабільність отриманих результатів. У тих випадках, коли слідчий не має точні дані про умови, будь-яких параметрів, що перевіряються (наприклад, тривалості впливу, сили удару), варто варіювати умови проведення дій, неодноразово проводячи кожен з них стосовно до кожної зі змінених умов.

Стосовно фактів та подій, які перевіряються, *результат проведеного слідчого експерименту може бути позитивним або негативним. Позитивний результат* підтверджує можливість існування певних фактів, з'ясування якої і було по суті предметом експерименту. *Негативний результат* завжди повинен оцінюватися з обережністю, тому що неможливість здійснення будь-яких дій або одержання будь-яких результатів у заданих умовах часто не свідчить про принципову неможливість їхнього існування. У цих випадках можна припустити, що були не повністю дотримані всі умови, за яких відбулося перевіряється подія.

Слідчий експеримент вважається доволі трудомісткою процесуальною дією, тому його проведення доцільне лише тоді, коли цікаві та важливі для слідства дані не можна перевірити під час додаткових допитів, оглядів, обшуків, судових експертиз та інших слідчих дій.

Одним із чинників, що підвищують результативність слідчого експерименту, є *своєчасність його проведення*. Оскільки невинуваті зволікання можуть призвести до того, що у суб'єкта, який перевіряється, пропаде бажання відтворити певні дії, реконструювати обстановку чи обставини розслідуваної

події або незворотно зміниться місце проведення слідчого експерименту.

Ефективність результатів проведення слідчого експерименту значною мірою залежить від старанності його підготовки. Водночас підготовчі дії, забезпечувані слідчим, можна підрозділити на два етапи: підготовка до виїзду на місце проведення експерименту й безпосередньо на місці до здійснення самих слідчих (розшукових) дій.

Слідчий повинен визначити *мету експерименту*, тобто що саме необхідно з'ясувати шляхом його проведення, що є суттєвим для даної події, які факти, яким способом і в яких умовах підлягають перевірці. Ці дані можуть бути отримані слідчим із матеріалів кримінального провадження, результатів оперативно-розшукових заходів або ж можуть впливати з висунутих слідчих версій. Ретельне вивчення цих матеріалів дає змогу визначити місце, час і умови проведення експерименту, коло його учасників і роль кожного з них. Важливо також визначити, які предмети будуть використовуватися при його проведенні.

Підготовка до проведення експерименту вимагає деяких організаційних заходів. Так, при виборі місця проведення слідчого експерименту потрібно враховувати, що нерідко він буває пов'язаний з демонстрацією способу вчинення злочину, тому доступ туди сторонніх осіб має бути заборонений. У таких випадках необхідно вживати заходи до забезпечення охорони місця експерименту (для охорони місця проведення експерименту, і запобігання втечі підозрюваного (обвинувачуваного), залучаються працівники органів Національної поліції). З іншого боку, експериментальну перевірку можливості вчинення суб'єктом певних дій безвідносно до конкретного місця можна проводити в службовому кабінеті слідчого чи в якомусь іншому підходящому місці з урахуванням конкретних обставин, що сталися і перевіряються.

Окрім того, *необхідно, по можливості, відновити колишню обстановку*, якщо вона була порушена, попередити власників відповідних приміщень про час передбачуваного експерименту. В деяких випадках ліпше попередньо ознайомитися з місцем проведення, щоб визначити найбільш доцільне розміщення учасників експерименту, необхідність використання між ними засобів зв'язку.

Після з'ясування всіх цих питань слідчий складає *план проведення слідчого експерименту*. Складаючи план, доцільно вивчити відповідні нормативні матеріали, довідники, отримати консультації фахівців. Для отримання таких даних можуть бути проведені допити, обшуки й інші процесуальні дії, і навіть оперативно-розшукові заходи.

Щодо експерименту, то має бути передбачено: місце і час проведення; коло питань, що підлягають з'ясуванню; учасники експерименту; роль і місце кожного; зміст запланованих дій, їхня послідовність і можливі варіанти; заходи щодо забезпечення явки учасників; предмети, матеріали, необхідні для експерименту; заходи щодо відновлення порушеної обстановки на місці експерименту; необхідні науково-технічні засоби й засоби зв'язку; запобіжні міри. Обов'язково треба підготувати та перевірити техніко-криміналістичну апаратуру, що потенційно може знадобитися під час проведення слідчого експерименту, а саме: відеокамеру, магнітофон, фотоапарат, вимірювальні інструменти та прилади, освітлювальні прилади, манекени, сигнальні прапорці, апаратуру для виміру освітленості, вологості, сили та напрями вітру тощо.

До початку експерименту варто оглянути місце його проведення, сфотографувати й вжити заходи безпеки, а учасникам роз'яснити їхні права й обов'язки, попередити про відповідальність за розголошення даних експерименту. Іноді роз'яснення обов'язків особі, показання якої повинні перевірятися експериментальним шляхом, пов'язане з роз'ясненням суті експериментальних дій, що будуть проводитися, їх метою та завданнями самого експерименту. Заразом у деяких випадках слідчий чи прокурор повинні вирішити на свій розсуд, чи доцільне таке детальне роз'яснення, оскільки повідомлення про мету слідчої дії може вплинути на особу, яка побажає приховати певні обставини, змінить швидкість пересування, темп роботи, послідовність маніпуляцій тощо, що призведе до необ'єктивних результатів перевірочних дій та не буде досягнута мета слідчої дії. Отже, мета проведення експерименту може бути повідомлена особам на розсуд слідчого.

Кожному учасникові варто вказати місце, де він повинен перебувати під час експерименту, визначити порядок і зміст його дій. Після цього всі повинні зайняти свої місця.

Порядок проведення слідчого експерименту. Після отримання згоди особи на участь у слідчому експерименті їй пропонується дати показання про обставини певної події. При чому необхідно вислухати короткі показання всіх осіб, чий дії перевіряються, що становлять по суті мету експерименту, з'ясувати, чи відповідають умови експерименту тим, у яких відбувалася подія, яка перевіряється.

Іншим учасникам слідчої дії не можна втручатися у розповідь особи, допускати підказки у виборі напрямку руху, щоб виключити будь-які сумніви в достовірності результатів перевірки.

Слідчий має право надати особі змогу супроводжувати свої показання демонстрацією якихось дій, навичок, указати місця знаходження схованок, слідів, окремих прикмет або позначок, які сприяють орієнтації, тощо. Заразом слідчий повинен присікати спроби знищити сліди, об'єкти, приховати будь-які обставини й ін.

Із метою уточнення окремих важливих деталей, заповнення прогалин, усунення суперечностей після вільної розповіді та демонстрації слідчий має право поставити запитання особі, яка дає показання про обставини певної події. Не допускається при цьому постановка навідних запитань.

Треба зауважити, що якщо досліди чи випробування не пов'язані з перевіркою показань, які були дані особами раніше, слідчий після роз'яснення присутнім прав та обов'язків, мети слідчого експерименту приступає до проведення експериментальних дій.

Під час проведення слідчого експерименту присутні особи, що його ініціювали, мають право висловлювати свої пропозиції та зауваження щодо порядку проведення слідчої (розшукової) дії, а також вимагати від слідчого, прокурора, іншої особи, яка її проводить, дотримання законних вимог щодо її проведення. Пропозиції та зауваження особи, що ініціювала проведення слідчого експерименту, є обов'язковими для врахування слідчим, прокурором, іншою особою, крім випадків, коли такі пропозиції чи зауваження суперечать законним вимогам КПК або явно не відповідають меті проведення експерименту.

Якщо виникла необхідність перевірити й уточнити експериментальним шляхом відомості, що містяться в показаннях

декількох осіб, така перевірка провадиться окремо щодо кожної особи в присутності різних понятьх. Неприпустимо перевіряти й уточнювати показання групи осіб, оскільки втрачається суть даної слідчої дії, а її результати не матимуть доказового значення.

Якщо в ході слідчого експерименту будуть знайдені речі та документи, інші сліди злочину, вони повинні бути оглянуті на місці проведення слідчої (розшукової) дії з відповідною фіксацією в порядку ст. 237 КПК. Наприклад, під час проведення слідчого експерименту підозрюваний може згадати певні обставини вчинення кримінального правопорушення та вказати місцезнаходження схованих збрарядь вчинення кримінального правопорушення, грошей, цінностей та інших речей, набутих кримінально протиправним шляхом, трупа. В такому випадку слідчий, прокурор можуть зупинити проведення слідчого експерименту та протоколом огляду вилучити виявлені речові докази.

Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє (оформлений у письмовому виді дозвіл власника – особи, яка володіє житлом чи іншим володінням), або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, а саме – розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора. До клопотання мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань. З ухвали виготовляється дві копії, які чітко позначаються як копії. Така ухвала слідчого судді надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

На практиці можуть траплятися випадки необхідності проведення слідчого експерименту в гаражах, дачах право власності на які належно не оформлено, в автотранспортних засобах, власник яких за реєстраційними документами багато років тому передав автомашину іншій особі без перереєстрації права власності, проживає в іншому регіоні України. Також

можуть бути випадки коли власник житла тривалий час знаходиться за кордоном, а користуються житлом його родичі або інші особи на правах оренди. В таких випадках отримання ухвали слідчого судді викликає певні труднощі та потребує часу.

Відповідно до ч. 1 ст. 107 КПК рішення про фіксацію слідчого експерименту за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить слідчий експеримент. Якщо клопотання про застосування технічних засобів фіксування заявляють учасники слідчого експерименту – таке фіксування є не правом, а обов'язком слідчого, прокурора. Незастосування технічних засобів фіксування слідчої (розшукової) дії у випадках, коли воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність слідчого експерименту та отриманих внаслідок його проведення результатів, за виключенням випадків, коли сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними (ст. 107 КПК).

Про застосування технічних засобів фіксування слідчого експерименту заздалегідь повідомляються особи, які беруть участь у слідчій дії.

У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Протокол – основний процесуальний документ, у якому детально викладаються умови й обстановка експерименту, ступінь відповідності вихідним обставинам, хід і результати слідчої дії.

Отже, при проведенні слідчого експерименту безпосередньо, або після його закінчення з урахуванням вимог ст.ст. 104–107 КПК складається протокол, який підписується всіма особами, що брали в ньому участь. У протоколі, крім звичайних відомостей, потрібно вказати: з чією участю і в чийй присутності проводився слідчий експеримент; його мету; відомості про особу, показання якої перевірятимуться; відомості, що перевіряються; умови провадження слідчої дії (стан погоди, освітлення тощо); хід експерименту, тобто дії, виконані його учасниками при підготовці і відтворенні обставин події, що перевіряєть-

ся; при вчиненні дослідницьких дій особливо детально описуються одержані результати; фіксується маршрут руху учасників слідчої дії, указується початкова точка, звідки почалося просування учасників, порядок їх розташування.

Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому випадку в протоколі зазначається, що показання зафіксовані на технічному носії інформації, який дається до нього.

Якщо в процесі слідчого експерименту вилучалися предмети, документи, то все це також повинне знайти відображення в протоколі. Якщо дослідницькі дії проведені повторно або неодноразово, кожна дія та отриманий результат мають бути відображені в протоколі.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися з текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні слідчого експерименту (ст. 104 КПК).

Особою, яка проводила слідчий експеримент, до протоколу долучаються додатки. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу. Вони повинні бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків (ст. 105 КПК).

Застосування конкретного виду фіксації залежить від характеру виконуваних експериментальних дій. Іноді достатньо просто сфотографувати обстановку й захопити головні етапи слідчого експерименту. Проте, враховуючи динамічність слідчого експерименту, краще застосовувати щодо його фіксації відеозапис, оскільки наявність повної картини експерименту значно полегшує оцінку отриманої доказової інформації. Після проведення слідчого експерименту відбувається оцінка достовірності й доказового значення його результатів.

6.8. Експертиза у кримінальному провадженні: підстави проведення та порядок залучення експерта. Отримання зразків для експертизи

Одним із процесуальних джерел доказів є висновок експерта. Це – докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, а також обґрунтовані відповіді на поставлені запитання.

Згідно зі ст. 69 КПК експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Судовими експертами можуть бути особи, які володіють технічними або спеціальними знаннями для надання висновку з досліджуваних питань. Спеціальними знаннями є знання і навички одержані внаслідок фахової освіти, практичної діяльності у будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва тощо. В результаті процесуального способу використання спеціальних знань формується новий доказ або перевіряється раніше отриманий. При цьому експерт має право:

- знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і, з огляду на які йому не були поставлені запитання;
- ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

– одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

– заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом (ч. 3 ст. 69 КПК).

Заразом експерт має і обов'язки, зокрема:

– особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;

– прибути до слідчого, прокурора, суду й дати відповіді на запитання під час допиту;

– забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

– не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі, з огляду на виконання обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

– заявити самовідвід у разі неможливості проведення експертизи через відсутність у експерта необхідних знань або без залучення інших експертів чи у разі виникнення сумнівів щодо змісту та обсягу доручення.

За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом (ст. 70 КПК).

Термін «експертиза» відносять до так званого загальносистемного терміна, його часто вживають у різних галузях людської діяльності. Головною категорією «експертизи» є категорія спеціального дослідження, оскільки без дослідження не може бути експертизи.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу»).

За змістом закону проведення експертизи обов'язкове у тих випадках, коли той чи інший факт не є очевидним, а може бути встановлений лише як висновок, заснований на використанні спеціальних знань. Визначити таку необхідність у конкретному випадку може і сторона обвинувачення, і сторона захисту, що має ґрунтуватися на об'єктивних даних.

Утім, ч. 2 ст. 242 КПК зобов'язує слідчого або прокурора звернутися з клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи щодо:

- встановлення причин смерті (експертиза трупів у випадках насильницької смерті; експертиза трупів при підозрі застосування насилля або з інших обставин, що обумовлюють необхідність такої експертизи);

- встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;

- визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;

- встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

- встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 156 КК України;

- визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальних правопорушенням.

Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження (ст. 243 КПК).

У разі якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, сторони кримінального провадження мають право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді.

Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досу-

дове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли її участь визнана слідчим суддею обов'язковою. Зміст клопотання, порядок розгляду його слідчим суддею, а також результати розгляду клопотання встановлені у ст. 244 КПК. Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він був залучений.

Підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ – ухвала слідчого судді або суду про доручення проведення експертизи, до якої включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, а також об'єкти, що підлягають дослідженню. Водночас слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи (ч. 6 ст. 244 КПК). Окрім того, за слідчим суддею закріплено право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду (ч. 7 ст. 244 КПК).

До експертної установи (експерту) надаються: документ про призначення експертизи (залучення експерта), об'єкти, зразки для порівняльного дослідження та, за клопотанням експерта, – матеріали справи (протоколи оглядів з додатками, протоколи вилучення речових доказів тощо).

Орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні відповідного виду експертизи, наведено в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 року за № 705/3145 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5).

У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за

клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Порядок відібрання зразків із речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК).

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК (освідування особи), тобто на підставі постанови прокурора, а в разі потреби за участю судово-медичного експерта або лікаря. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст.ст. 160–166 КПК, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

У широкому розумінні зразками для порівняльного дослідження є:

- зразки матеріалу або речовини (крові, волосся тощо);
- зразки – безпосередні відображення (відбитки рук, ніг тощо);
- зразки – складні відображення навіку як своєрідного вияву динамічного стереотипу, вираженого в почерку, професійних прийомах тощо;
- зразки – фотозображення (альбоми для впізнання злочинців тощо);
- зразки – «середні проби» й інші зразки, які можуть бути порівняльними об'єктами при встановленні групової приналежності (сорт, клас, вид тощо).

До тактичних прийомів, що використовуються при отриманні експериментальних зразків для порівняльного дослідження:

- встановлення безсумнівності походження зразків від певного об'єкта;
- забезпечення отримання зразків необхідної кількості;
- забезпечення дотримання вимог законності;
- широке використання спеціальних знань, техніко-криміналістичних й інших технічних засобів.

6.9. Негласні слідчі (розшукові) дії: поняття, види та підстави проведення

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК.

КПК в Главі 21 містить вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій:

1) втручання в приватне спілкування, різновидами якого є аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.ст. 258, 260–264 КПК);

2) дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК);

3) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК);

4) встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК);

5) моніторинг банківських рахунків (статті 269-1 КПК);

6) спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК);

7) аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК);

8) контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК);

9) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);

10) виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК);

11) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК).

Інші нормативно-правові акти (постанови Кабінету Міністрів України, відомчі накази правоохоронних органів) можуть містити тільки положення про порядок і тактику проведення, визначених у Главі 21 КПК негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст.ст. 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає на підставах та в порядку, передбачених Главою 21 КПК:

- слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, про дозвіл на проведення втручання в приватне спілкування (ст. 260–264 КПК), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК), моніторингу банківських рахунків (ст. 269-1 КПК), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК), контролю за вчиненням злочину (у випадках, передбачених ч. 8 ст. 271 КПК), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК);

- прокурор щодо контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК);

- прокурор або слідчий, за погодженням із прокурором, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК (ч. 1 ст. 250 КПК). При прийнятті рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії у перелічених у ч. 1 ст. 250 КПК випадках прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на її проведення. Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що розпочата як невідкладна у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК, то вона повинна бути негайно припинена, а отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація повинна бути знищена в порядку, передбаченому ст. 255 КПК;

– прокурором або слідчим щодо зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК);

– прокурором або слідчим, за погодженням із керівником органу досудового розслідування, щодо виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК);

– керівником органу досудового розслідування, прокурором щодо виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК);

– слідчим щодо дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК).

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, що здійснює досудове розслідування злочину, чи за його письмовим дорученням, у порядку ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК, уповноважені законодавством оперативні підрозділи правоохоронних органів, співробітники яких при проведенні цих слідчих (розшукових) дій користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК). За рішенням слідчого або прокурора до проведення негласних (слідчих) розшукових дій можуть залучатися також інші особи (співробітники оперативних підрозділів, фахівці, перекладачі, особи, що конфіденційно співпрацюють з оперативним підрозділом, поняті тощо).

Ухвалення процесуальних рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій є наслідком оцінки слідчої ситуації, що виникла на певний момент розслідування. Такі слідчі ситуації характеризуються наявністю відомостей про злочин і особу, що його вчинила, які вимагають перевірки, для їх підтвердження або спростування, за умови, якщо іншим способом, ніж шляхом проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії, це зробити неможливо.

6.10. Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, встановленим ст.ст. 103–107,

252, 273 КПК, а в ході проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і зняття інформації з електронних інформаційних систем ще і положенням ст. 265 КПК.

Протоколювання є основною формою фіксації ходу та результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Загальні вимоги до структури та змісту протоколу негласної слідчої (розшукової) дії містяться у ч. 3 ст. 104 КПК, відповідно до яких він повинен складатися з:

- 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про:
  - місце, час проведення та назву процесуальної дії;
  - особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
  - усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
  - інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання;
- 2) описової частини, яка повинна містити відомості про:
  - послідовність дій;
  - отримані внаслідок процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, разом виявлені та/або надані речі та документи;
- 3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:
  - вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації;
  - спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
  - зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

У вступній частині протоколу негласної слідчої (розшукової) дії додатково повинно бути зазначене відповідне рішення про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Особливості умов та порядку проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій можуть вимагати:

- забезпечення конфіденційності даних про осіб, які проводили негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до її проведення. Порядок застосування таких заходів забез-

печення конфіденційності, щодо названих осіб, визначається відповідними нормативно-правовими актами України;

– складання протоколів за результатами проміжних етапів їх проведення. Наприклад, коли при проведенні довготривалих негласних слідчих (розшукових) дій особи, що їх проводять, отримують фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження, зокрема, для прийняття процесуальних рішень щодо проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, вони можуть скласти відповідний протокол без завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії (див. п. 3.4.2 Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/936/1687/5 від 16.11.2012).

Додатками до протоколу можуть бути:

- 1) спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- 2) письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- 3) стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- 4) фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії повинні бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

6.11. Порядок засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Постанова слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, ухвала слідчого

судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії та додатки до нього, протокол про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості про факт та методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої проводиться або планується проведення такої дії, розголошення яких створює загрозу національним інтересам та безпеці, підлягають засекречуванню.

Засекречування таких матеріальних носіїв інформації (далі – МНІ) здійснюється слідчим, прокурором, співробітником уповноваженого оперативного підрозділу, слідчим суддею шляхом надання на підставі Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (Розгорнутих переліків відомостей, що становлять державну таємницю), відповідному документу грифа секретності. МНІ щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій повинні містити такі реквізити:

- гриф секретності;
- номер примірника;
- статтю Зводу відомостей, що становлять державну таємницю (пункт Розгорнутого переліку відомостей, що становлять державну таємницю), на підставі якої здійснюється засекречування матеріального носія секретної інформації;
- дату засекречування;
- підпис, його розшифрування та посаду особи, яка надала гриф секретності.

У разі виготовлення секретних документів із використанням засобів обчислювальної техніки мають бути забезпечені вимоги законодавства у сфері технічного захисту інформації.

МНІ щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які містять відомості, що становлять державну таємницю, підлягають реєстрації в режимно-секретному підрозділі у встановленому чинним законодавством порядку без розкриття відомостей про особу, стосовно якої заплановано проведення негласної слідчої (розшукової) дії, та виду цієї слідчої дії.

МНІ щодо організації негласних слідчих (розшукових) дій (постанови, клопотання, ухвали, доручення), результати проведення цих дій (протоколи та додатки до них), а також відповідне службове листування (листи, доповідні, рапорти тощо)

зберігаються в окремих номенклатурних справах «Документи (постанови, клопотання, ухвали, доручення, листи, доповідні, рапорти тощо) щодо організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій», що проводяться співробітниками (працівниками), які мають безпосередній стосунок до організації та проведення цих заходів.

Ведення та зберігання номенклатурних справ з організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється з дотриманням вимог законодавства у сфері охорони державної таємниці щодо секретного діловодства.

Забезпечення охорони державної таємниці та дотримання інших вимог законодавства про державну таємницю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій покладається на слідчих, прокурорів, слідчих суддів та співробітників уповноважених оперативних підрозділів, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії.

За порушення законодавства про державну таємницю зазначені особи несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із Законом України «Про державну таємницю».

Після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності МНІ щодо їх проведення підлягають розсекреченню на підставі рішення прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, з урахуванням обставин кримінального провадження та необхідності використання матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій як доказів після проведення таких дій, у випадку, якщо витік зазначених відомостей не завдасть шкоди національній безпеці України.

Таке рішення оформлюється постановою прокурора, який здійснює повноваження прокурора в конкретному кримінальному провадженні в формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що погоджується керівником прокуратури.

Для розсекречення конкретних матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії керівник органу прокуратури надсилає керівнику органу, де засекречено матеріальний носій інформації, клопотання, у

якому зазначаються підстави для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія інформації.

До клопотання долучаються матеріальні носії інформації, грифи секретності яких пропонується скасувати.

Після отримання клопотання про необхідність скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та відповідних документів керівником органу, де здійснювалося їх засекречування, створюється експертна комісія з питань таємниць (далі – експертна комісія), якій доручається підготовка рішень про скасування грифів секретності цих МНІ.

Експертна комісія створюється у складі не менше трьох осіб, зокрема фахівців, які мають відповідний рівень знань та досвід роботи у сфері охорони державної таємниці (залежно від органу: слідчий суддя, слідчий, прокурор у конкретному кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва, керівник слідчого чи оперативного підрозділу), працівники режимно-секретних підрозділів, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми.

Персональний склад експертних комісій визначається посадовою особою, яка їх створила.

Експертна комісія має право одержувати в установленому порядку від прокурора необхідні для виконання покладених на неї завдань інформацію та матеріали, а також готувати з цієї метою відповідні запити до інших підприємств, установ, організацій та громадян.

Результати засідання експертної комісії фіксуються у протоколі, у якому відображаються питання для обговорення та їх результати, запитання, зауваження та пропозиції членів комісії. До протоколу може бути внесена інша інформація, необхідна для розгляду питання по суті. Кожен член комісії має право внести до протоколу свою особисту думку щодо скасування грифу секретності, який розглядався на засіданні. Протокол підписується головою та присутніми на засіданні членами експертної комісії.

Рішення комісії оформляється актом скасування грифів секретності матеріальних носіїв секретної інформації, який затверджується керівником органу.

Скасування грифів секретності здійснюється працівниками РСО шляхом закреслення однією тонкою лінією попереднього грифа секретності та написання знизу або поруч позначки «Не таємно». Такі виправлення із зазначенням дати засвідчуються підписом начальника РСО або його заступника та скріплюється печаткою РСО. Виправлення в журналах або картках обліку робляться так само. МНІ мають бути розсекречені в максимально стислий строк, але не більше 10 діб із моменту отримання клопотання. Про розсекречення МНІ службова особа, яка його здійснила, зобов'язана письмово повідомити прокурора, якому такі носії секретної інформації або документи були передані. У письмовому повідомленні зазначається підстава (реєстраційний номер та дата затвердження акта експертної комісії) для скасування грифа секретності, обліковий номер та назва матеріального носія секретної інформації, документа, попередній гриф секретності та наданий після перегляду реквізит. Розсекречені матеріальні носії інформації, які прокурор має намір використати як докази під час судового розгляду, зберігаються на розсуд прокурора в його службовому сейфі чи в сейфі слідчого за вказівкою прокурора. До розсекречених матеріалів доступ надається разом з іншими матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК.

У разі наявності в матеріалах щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій відомостей, що становлять державну таємницю, досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні проводяться з дотриманням вимог режиму секретності та в порядку, передбаченому Главою 40 КПК.

6.12. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій

Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій і додатки до них відповідно до ст. 256 КПК можуть бути використані в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування.

Грунтуючись на положеннях ст. 256, а також ст.ст. 84–89, 91, 94 і 252 КПК, головною умовою використання в доказуванні

результатів конкретних негласних слідчих (розшукових) дій є визнання внаслідок їх перевірки й оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом процесуальними джерелами доказів.

Така перевірка й оцінка полягає:

1) у перевірці та оцінці протоколу кожної негласної слідчої (розшукової) дії, що включають вивчення відомостей, що містяться в протоколі, цілісності упаковки додатків до нього, перевірку самого носія інформації на предмет наявності в протоколі підчисток, вставок, поправок, чи обумовлені такі вставки і поправки в протоколі, чи підписаний протокол усіма особами, що брали участь у цій негласній слідчій (розшуковій) дії, порівняно з відомостями, що містяться в протоколі негласної слідчої (розшукової) дії та в додатках до нього з іншими доказами, зібраними в ході кримінального провадження;

2) у перевірці результатів негласної слідчої (розшукової) дії шляхом проведення інших гласних і негласних слідчих (розшукових) дій і співставленні їх результатів. Із огляду на це, ч. 2 і 3 ст. 256 КПК містить найважливіші положення, що надають можливість у разі потреби допитати як свідків осіб, що проводили або брали участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб і застосуванням до них заходів гарантування їх безпеки, а також допитати осіб щодо дій і контактів яких проводилися такі дії.

Рішення про використання в кримінальному провадженні як доказів обвинувачення відомостей про факти, що містяться в протоколах негласних слідчих (розшукових) дій і в додатках до них, вилучені в ході їх проведення речі, документи приймає прокурор. Зберігання таких предметів забезпечується прокурором з дотриманням вимог ст. 100 КПК або ним складається письмове доручення слідчому по забезпеченню їх збереження в порядку, передбаченому ст. 100 КПК і Кабінетом Міністрів України.

Відомості про факти, що містяться в протоколах відповідних негласних слідчих (розшукових) дій і додатках до них, можуть покладатися в основу ухвалення різних процесуальних рішень (про проведення інших слідчих (розшукових) та не-

гласних слідчих (розшукових дій, про оголошення про підозру, звільнення від кримінальної відповідальності тощо) і після завершення кримінального провадження протоколи негласних слідчих (розшукових) дій і додатки до них, які прокурор планує використати в кримінальному провадженні, мають бути внесені в реєстр матеріалів досудового розслідування.

Кримінальним процесуальним законом у ст. 257 КПК передбачена можливість використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій не лише в доказуванні по кримінальному провадженню, у межах якого вони були отримані, але і в інших кримінальних провадженнях. Основою для цього є наявність у протоколі негласної слідчої (розшукової) дії і додатках до нього інформації про ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в даному кримінальному провадженні.

Така інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка вноситься за відповідним клопотанням прокурора в порядку ст. 248 КПК.

Перед направленням такого клопотання прокурор повинен з'ясувати чи зареєстровано в Єдиному реєстрі досудових розслідувань досудове розслідування кримінального правопорушення, відомості про яке виявлені в ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Відомості про наявність або відсутність зареєстрованого досудового розслідування відображаються в клопотанні до слідчого судді.

Прокурор, отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл використати інформацію, отриману при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії в іншому кримінальному провадженні, в разі, коли таке провадження не розпочато, вносить відповідні відомості в Єдиний реєстр досудових розслідувань, доручає органу досудового розслідування проведення досудового розслідування і направляє йому ухвалу слідчого судді та відповідні матеріали проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Якщо таке досудове розслідування проводиться і процесуальний контроль його здійснює інший прокурор, то прокурор, що отримав ухвалу слідчого судді про дозвіл

на використання інформації, отриманої при проведенні негласної слідчої (розшукової) дії в іншому кримінальному провадженні, передає його разом із матеріалами негласної слідчої (розшукової) дії цьому прокуророві.

Унаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути отримані відомості, речі та документи, які при подальшій їх оцінці прокурором можуть бути визначені ним як докази, що не можуть бути використані в кримінальному провадженні. В цьому випадку відповідно до ст. 255 КПК прокурор зобов'язаний забезпечити знищення цих матеріалів, про що складає відповідну постанову з визначенням осіб, яким доручається її виконання.

Така постанова підлягає негайному виконанню під контролем прокурора. За результатами знищення речей, документів складається протокол із дотриманням вимог ст.ст. 104, 106 КПК. Законом забороняється знищення речей, документів, отриманих унаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо їх власник може бути зацікавлений в їх поверненні.

Про наявність таких речей або документів прокурор зобов'язаний письмово повідомити їх власника з метою з'ясування його бажання отримати ці речі або документи. Про повернення документів і речей їх власникові складається розписка. Допустимість таких дій і час їх здійснення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав і законних інтересів осіб, а також попередження спричинення збитку для кримінального провадження.

КПК в ст.ст. 253, 254, 290 містить нормативно-правову регламентацію порядку відкриття факту проведення негласних слідчих (розшукових) дій і ознайомлення з його результатами в процесі ознайомлення підозрюваного, його захисника, потерпілого з матеріалами кримінального провадження, а також осіб, чий конституційні права були тимчасово обмежені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Особливість ознайомлення осіб з протоколами негласних слідчих (розшукових) дій і додатками до них полягає в тому, що ці особи попереджаються про кримінальну відповідальність згідно з ч. 1 ст. 387 КК за розголошення відомостей про

факт, методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, що їх проводили, інформацію, отриману внаслідок їх проведення. Також не допускається виготовлення копій протоколів про проведення негласних (слідчих) розшукових дій і додатків до них.

Контрольні запитання

1. Укажіть мету та підстави проведення слідчих (розшукових) дій.
2. Які є загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій?
3. Які є підстави виклику особи на допит?
4. Які строки для безперервного продовження допиту встановлені в КПК України?
5. Які види допиту Ви знаєте?
6. Назвіть обов'язкових учасників проведення допиту малолітньої чи неповнолітньої особи?
7. Які особливості процесуальної фіксації ходу і результатів допиту в порядку відеоконференції?
8. Яка відмінність проведення опитування слідчим прокурором у режимі телефонної чи відеоконференції та допиту?
9. Вкажіть мету та підстави проведення пред'явлення для впізнання.
10. Які є види пред'явлення для впізнання?
11. Назвіть підстави проведення дистанційного пред'явлення для впізнання.
12. Сформулюйте поняття такої слідчої (розшукової) дії, як обшук.
13. Які є види обшуку?
14. Які є особливості проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи?
15. Яка сутність слідчої дії – огляду? Назвіть види оглядів.
16. Назвіть загальні положення процесуального і тактичного характеру проведення огляду.
17. Яким є процесуальний порядок здійснення огляду трупа пов'язаний з ексгумацією?
18. Назвіть мету та підстави проведення слідчого експерименту.
19. Дотримання яких умов є необхідним для проведення слідчого експерименту?
20. Вкажіть типові підстави для проведення слідчого експерименту.

21. Назвіть мету проведення освідування.
22. Які є види освідування.
23. Назвіть формальні та процесуальні підстави проведення експертизи.
24. Яким є порядок залучення експерта?
25. Який порядок відбирання біологічних зразків у особи?
26. Назвіть види негласних (слідчих) розшукових дій.
27. Вкажіть особливості фіксації ходу та результатів негласних (слідчих) розшукових дій.
28. Охарактеризуйте підстави використання конфіденційного співробітництва.
29. Назвіть мету та підстави проведення слідчого експерименту.
30. У чому полягає сутність проведення слідчого експерименту?
31. Дотримання яких умов є необхідним для проведення слідчого експерименту?
32. Визначіть суб'єктів кримінального провадження, які ухваляють рішення про проведення і проводять слідчий експеримент.
33. Назвіть суб'єктів кримінального провадження, яких може бути залучено до проведення слідчого експерименту.
34. Вкажіть типові підстави для проведення слідчого експерименту.
35. Яким є процесуальний порядок проведення слідчого експерименту?
36. Яким є процесуальний порядок проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи?
37. Які відомості необхідно зазначити у протоколі проведення слідчого експерименту, хто його підписує?
38. Якими можуть бути додатки до протоколу проведення слідчого експерименту?

Рекомендована література

1. Береза К. Ю. Особливості проведення допиту підозрюваного під час розслідування злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2016. С. 68–72.
2. Зарубенко О. В. Підстави проведення огляду у кримінальному провадженні України. *Форум права*. 2012. №. 4. С. 373–377.
3. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства: науково-практичний журнал*. №1. 2015. С. 40–49.

4. Кіпращ І. С. Завдання слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / І. С. Кіпращ. *Митна справа*. 2013. № 3 (87). Ч. 2, Кн. 1, травень–червень. С. 233.
5. Колесник Ю. В. Особи, що підлягають допиту, та предмет допиту за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України: наук. журнал* / Акад. адвокатури України. К.: Вид-во Акад. адвокатури України, 2014. Вип. 1 (29). С. 78–85.
6. Коник М. Ю. Роль прокурора у забезпеченні законності використання оперативними підрозділами засобів, необхідних для проведення спеціального слідчого експерименту щодо одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Вісник кримінального судочинства: наук.-практ. журнал*. № 3. 2016. С. 153–159.
7. Котюк О. І. Мета, фактичні та процесуальні підстави одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб потребують уточнення. *Вісник кримінального судочинства: науково-практичний журнал*. №1. 2016. С. 26–33.
8. Круль С. М. Використання інформаційно-довідкових даних на стадії досудового розслідування. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. ст. Вип. 31*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2012. С. 283–287.
9. Очеретяний М. А. Проблемні питання тактичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні хуліганства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2016. С. 95–99.
10. Паляничко Д. Г. Тактичні особливості проведення допиту неповнолітнього в розслідуванні злочинів, пов'язаних з дитячою порнографією. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 65*. 2012. С. 618–625.
11. Пришляк С. О. Процесуальні особливості проведення допитів при розслідуванні використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. ст. Вип. 32*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2013. С. 261–270.
12. Рогатинська Н. Особи, які не підлягають допиту як свідки. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль. ТНЕУ. 2016. Вип. 4 (8). С. 86–90.
13. Ряшко О. В., Брич І. В. Слідчі (розшукові) дії в кримінальному процесі України: деякі аспекти походження та розвитку. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 73*. 2014. С. 516–521.

14. Сергєєва Д. Б., Старенький О. С. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх: до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*: наук.-практ. журнал. № 1. 2017. С. 81–90.
15. Топчій В. Особливості допиту потерпілих і свідків під час розслідування злочинів проти трудових прав. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2014. № 1. С. 42–46.
16. Шингарьов Д. О. Правове регулювання постановки навідних запитань під час проведення допиту на стадії досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*: наук.-практ. журнал. № 1. 2016. С. 163–170.

Тема 7

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

- 7.1. *Поняття і значення повідомлення про підозру*
- 7.2. *Порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні*
- 7.3. *Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні*

7.1. Поняття і значення повідомлення про підозру

Удосконалення правової системи України, здійснюване насамперед із метою зміцнення гарантій прав особи, в кримінальному судочинстві ставить на чільне місце питання процесуального статусу учасників кримінальної процесуальної діяльності. Серед них доцільно виділити підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Як показує практика, саме на етапі виникнення підозри найчастіше допускаються порушення прав людини. Головна причина полягає в неоднозначному нормативному регулюванні кримінальної процесуальної діяльності. Віднедавна зміни у процесуальному статусі підозрюваного – розширення права на захист, обрання будь-якого запобіжного заходу до підозрюваного за ухвалою слідчого судді й інші – не вирішили цю проблему. Підозра залишається, по суті, «білою плямою» в кримінальному процесуальному законодавстві. Глава 22 КПК не містить прямого визначення підозри і виводиться зі змісту інших норм КПК.

Підозра за академічним тлумачним словником української мови – це думка про будь-чию причетність до чогось негативного, сумнів у чийсь порядності, чесності, відданості й ін³.

Повідомлення – це 1) дія за значенням повідомити, повідомляти і повідомлятися; 2) те, що доводиться до будь-чийого відома, сповіщається комусь; письмова чи усна інформація,

---

³ Словник української мови: в 11 т. Т. 6, 1975. С. 475.

дані, інформація, передані, доведені до відома, викладені будь-ким, невеликий публічний виступ, невелика доповідь на якусь тему; 3) папір, документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається⁴.

Підозра – це припущення про суб'єкта кримінального правопорушення, неповна поінформованість про будь-які факти, обставини, тобто ймовірне, гадане пояснення їх. Виникнення у свідомості слідчого чи прокурора підозри не переводить особу в процесуальний статус підозрюваного в процесуальному значенні. Як зазначав В. Г. Кочетков, це відбувається тому, що думка слідчого процесуально не закріплена. Офіційне оголошення про підозру може грати роль юридичного факту, який запускає в дію весь механізм реалізації прав підозрюваного⁵, законних інтересів особи, що опинилася під підозрою. Кримінальний процесуальний закон змінив суть визнання особи підозрюваною, змінивши також принциповий підхід до затримання, проте обмеживши підстави затримання. Також закон не визначає однозначно підстав, для повідомлення підозри, не вказує окремою нормою строк, протягом якого особа може перебувати під підозрою. Хоча позитивним є момент імплементації в КПК вимоги ст. 26 Конституції України, відповідно до ч. 3 якої, *у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом*. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин із моменту затримання їй не вручене вмотивоване рішення суду про тримання під вартою.

Автори по-різному трактували початок перебігу строку перебування в процесуальному статусі підозрюваного. Так, наприклад, вважалося, що термін перебування як підозрюваного починався з моменту порушення кримінальної справи дізнавачем, слідчим (ст. 98 КПК 1960 р.). Проте чинний КПК вніс певну зрозумілість щодо цього питання, зокрема, згідно

⁴ Словник української мови: в 11 т. Т. 6, 1975. С. 669.

⁵ Кочетков В. Г. Подозреваемый в советском уголовном процессе: дис... канд. юрид. наук. М., 1968. С.17–274 с.

зі ст. 42 КПК, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Виникають суперечки, як довго громадянин може перебувати в статусі підозрюваного, якщо, наприклад, затримання здійснено у м. Львові, а доставити затриманого для прийняття судового рішення про тримання під вартою необхідно в м. Одесу за місцем провадження досудового розслідування.

Переважно науковці досліджували проблеми підозри, які пов'язані з процесуальною фігурою підозрюваного, підставами набуття ним відповідного процесуального статусу, гарантіями дотримання його прав та законних інтересів. Окрім того, з прийняттям нового КПК суттєво змінився порядок набуття особою статусу підозрюваного, процес повідомлення про підозру, трансформації підозри в обвинувачення, та й саморозуміння місця інституту підозри у кримінальному процесі.

Відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК кожен має право, щоб обвинувачення до нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите. Обвинувачення як твердження про вчинення кримінального правопорушення певною особою, формулюється в обвинувальному акті, який є підсумковим процесуальним документом стадії досудового розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК). Обвинувальний акт складається слідчим та/або прокурором коли зібрано достатньо доказів для того, щоб передати його до суду, коли сторона обвинувачення впевнена, що проведеним досудовим розслідуванням встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, процес доказування завершений, повно та неупереджено встановлені та досліджені обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК). Проте перш ніж прийти до переконання про необхідність складання підсумкового процесуального рішення – обвинувального акта – слідчий та/або прокурор проходять складний шлях, пов'язаний із кропітким збиранням, перевіркою, оцінкою доказів,

із висуненням та перевіркою версій, формулюванням певних висновків та прийняттям низки процесуальних рішень. Цей процес пізнання неминуче пов'язаний із нагромадженням доказів, просуванням від майже повного незнання про подію кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила на етапі внесення відомостей до ЄРДР, до знання більш повного та точного. На певному етапі досудового розслідування у слідчого чи прокурора логічно виникає ймовірне судження про вчинення кримінального правопорушення певною особою. Такі ситуації можуть бути пов'язані з тим, що *особа затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; щодо неї необхідно обрати один із запобіжних заходів, або у матеріалах кримінального провадження вже містяться докази для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас закон категорично забороняє допитувати таку особу, як свідка, та вказує на необхідність визнання суттєвим порушенням прав людини отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним у кримінальному провадженні* (п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК).

Отже, в означених випадках особа невідкладно має бути повідомлена про підозру та набути процесуального статусу, якій надає їй можливість стати суб'єктом права на захист (ст. 42 КПК).

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК із моменту повідомлення особі про підозру починається процедура притягнення особи до кримінальної відповідальності. Особу можна притягти до кримінальної відповідальності тільки на підставах і в порядку, встановлених законом.

Суть повідомлення про підозру полягає в тому, що в цей момент особа притягається до кримінальної відповідальності. Це означає, що припиняється перебіг строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, який передбачений у ст. 49 КК. Датою притягнення особи до кримінальної відповідальності є дата складення повідомлення про підозру, а не час винесення вироку. Однак це не означає, що підозрюваний одразу ж несе кримінальну відповідальність, оскільки притягнення до кримінальної відповідальності безпосередньо не пов'язане із кримінальним покаранням.

Відповідно, значення повідомлення про підозру полягає не у визнанні особи винуватою і не у встановленні кримінальної відповідальності, а в створенні для цього відповідних умов. Під час розслідування установлюється, чи відбулося кримінальне правопорушення і хто його вчинив.

Згідно з ч. 2 ст. 9 КПК, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити і ті обставини, що викривають, і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Порушення вимог законності й обґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності може спричинити і засудження невинуватого, і необґрунтоване звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, що є недопустимим.

Маючи на меті забезпечити умови, для того, щоб особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, понесла відповідальність за свої протиправні дії, повідомлення про підозру водночас є засобом реалізації наданих цій особі процесуальних прав та виконання обов'язків, що становить зміст її процесуального статусу.

Для того, щоб дати повне визначення поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні доцільно встановити його ознаки. Ними є:

- підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних (розшукових) та інших процесуальних дій;

- повідомлення про підозру є проміжним результатом вирішення кримінального провадження, тобто його подальшого руху і підсумком процесу вирішення питання про початок процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності;

- повідомлення про підозру є актом застосування норм кримінального процесуального права;

- повідомлення про підозру приймається на підставі кримінального процесуального закону і спираються на конкретну норму, тобто є законними і обґрунтованими;

– виходить від компетентних органів держави, їх посадових осіб (прокурора, слідчого) і має категоричний, офіційно-владний, обов'язковий для виконання характер;

– повідомлення про підозру адресується чітко визначеному суб'єкту (особі, яка вчинила кримінальне правопорушення і через що вона затримана або її причетність встановлена доказами у кримінальному провадженні), тобто є засобами індивідуальної правової регламентації кримінальних процесуальних відносин;

– повідомлення про підозру має певну встановлену кримінальним процесуальним законом форму документа (окрім назви за формою, містить інші чітко позначені реквізити: дата та місце складання; назву органів або посадових осіб, котрі їх видали; підписи, дати; мають сувору структуру тощо).

З огляду на зазначене, повідомлення про підозру можна тлумачити як:

- інститут кримінального процесуального права;
- кримінальну процесуальну дію;
- акт правового застосування;
- кримінальний процесуальний документ;
- кримінальне процесуальне рішення.

Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують порядок та підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності під час досудового розслідування.

Повідомлення про підозру як кримінальна процесуальна дія – це здійснення компетентною посадовою особою (прокурором або за дорученням прокурора слідчим) своїх обов'язків щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності у межах наданих кримінальним процесуальним законодавством повноважень.

Повідомлення про підозру як акт правового застосування – це правовий акт компетентного органу або посадової особи (прокурора або за дорученням прокурора слідчого), виданий на підставі кримінальних процесуальних фактів і норм кримінального процесуального права, що визначає права, обов'язки особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (підозрюваного) та міру її відповідальності.

Повідомлення про підозру як кримінальний процесуальний документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію про притягнення особи до кримінальної відповідальності за учинення кримінального правопорушення, оформлений у кримінальному процесуальному порядку прокурором або за дорученням прокурора слідчим і має відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства юридичну силу.

Повідомлення про підозру як кримінальне процесуальне рішення – це розумова діяльність прокурора та слідчого із визначення майбутнього правового статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та визначення подальшого руху кримінального провадження.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що *підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірено для спростування або підтвердження*. Повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі відповідно до ст.ст.276–279 КПК. Слід також звернути увагу на багатозначність термінів «підозра» та «повідомлення про підозру». Вони можуть вживатись у кримінальному провадженні та у навчальній літературі в інших, окрім зазначених значеннях. Терміном «підозра» може назватися процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить собою уособлену групу правових норм, які регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, що виникають, із огляду на притягнення особи до кримінальної відповідальності, складанням та врученням особі повідомлення про підозру та одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси. Терміном «повідомлення про підозру» може позначатися певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності. Його можуть розуміти

як сукупність кримінальних процесуальних дій та рішень, які здійснюються та приймаються на цьому етапі.

Значення повідомлення особи про підозру полягає в тому, що:

- на цьому етапі формулюється підозра, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення;

- із моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду);

- із дня повідомлення особи про підозру починають відраховуватися строки досудового розслідування (ст. 219 КПК);

- після складання повідомлення про підозру визначаються загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозра має бути перевірена та спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність;

- у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, яку повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється головна процесуальна фігура досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, із чим пов'язується виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК), та утілює сторону захисту;

- розширюються повноваження слідчого по застосуванню щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК); відсторонення від посади (ст. 154 КПК), арешт майна (ст. 170 КПК) та ін.);

- з моменту повідомлення особи про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст.ст. 468, 469 КПК).

7.2. Порядок повідомлення про підозру у кримінальному провадженні

Кримінальний процесуальний закон визначає порядок повідомлення особі про підозру шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим або прокурором.

Відповідно до п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК *повідомлення про підозру входить до компетенції прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва.*

Згідно з п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК *повідомляти про підозру може й слідчий, але за погодженням із прокурором.* Письмове повідомлення про підозру вручається безпосередньо особі, яка притягується до кримінальної відповідальності. У разі неможливості вручення повідомлення про підозру воно вручається за правилами, які передбачені під час здійснення виклику слідчим прокурором.

У разі *тимчасової відсутності особи за місцем проживання* повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особі, що перебуває під вартою, повідомлення про підозру може вручатися через адміністрацію місця ув'язнення. Повідомлення про підозру неповнолітній особі, зазвичай, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику, а обмежено дієздатній особі її піклувальнику. Інший порядок повідомлення про підозру допускається лише в разі, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

У випадку прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування повідомлення про підозру особі, яка притягується до кримінальної відповідальності надсилається за останнім відомим місцем її проживання або перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повідомлення про підозру в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належно ознайомленим з її змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Копія повідомлення про підозру в провадженнях, які здійснюються у порядку спеціального досудового розслідування, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Якщо повідомленню про підозру передувало затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, то таке повідомлення вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин із моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин із моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.

Особливості повідомлення про підозру встановлюються щодо окремої категорії осіб, відносно яких вирішується питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності. Так, письмове повідомлення про підозру здійснюється:

- адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором України, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

- народному депутату України, кандидату в Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора України, члену Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України);

- судді Конституційного Суду України, професійному судді, присяжному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором України або його заступником;

- Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора України.

Відомості щодо повідомлення про підозру особі, зокрема дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) Закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Структура підозри, в межах розглянутого нами питання, на наш погляд, може складатись у двох варіантах алгоритмів дій та складатися з певних елементів.

Перший варіант, коли уповноважений орган затримує особу в порядку ст. 190 КПК:

- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру);
- вирішення питання про затримання підозрюваного в порядку ст. 190 КПК;
- допиту підозрюваного;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу;
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних із реабілітацією підозрюваного.

Другий варіант, коли уповноважений орган затримує особу в порядку ст. 208 КПК:

- затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК;
- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру протягом 24 годин із моменту затримання);
- допиту підозрюваного після повідомлення підозри;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу (протягом 60 годин із моменту затримання);
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних із реабілітацією підозрюваного.

Можна ще говорити про *третій варіант*, коли затримання проводиться не уповноваженим органом, тобто в порядку ст. 207 КПК, тоді алгоритм дій слідчого, прокурора буде таким:

- прийняття заяви від особи, яка затримала іншу особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та в найкоротший строк доставила до уповноваженого органу;
- внесення відомостей до ЄРДР за наявності в заяві явних ознак кримінального правопорушення;
- допит особи як свідка, яка затримала іншу особу за підозрою;
- складання протоколу затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК;
- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру протягом 24 годин із моменту затримання);
- допиту підозрюваного після повідомлення підозри;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу (протягом 60 годин із моменту затримання);
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних із реабілітацією підозрюваного.

Обґрунтована підозра про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення слугує загальною умовою для затримання особи, визнання її підозрюваною, допиту, застосування запобіжних заходів та обумовлює їх правомірність. Своєю чергою, дані заходи процесуального примусу можуть бути застосовані лише за наявності самостійних правових підстав та умов, передбачених процесуальним законом.

7.3. Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні

В основі підозри як кримінального процесуального явища є інформація, якою володіє слідчий, прокурор, про причетність конкретної особи до розслідуваного кримінального правопорушення. Водночас інформація, зі змісту якої випливає висновок про можливе вчинення особою кримінального

правопорушення, може бути отримана органом досудового розслідування і з оперативних, і процесуальних джерел.

Наявність інформації, що свідчить про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, багато в чому визначає характер діяльності органу досудового розслідування на етапі підозри і його ставлення до такої особи. Якщо у слідчого, прокурора є, наприклад, лише непідтверджені оперативні дані, то їх необхідно ретельно перевірити, перш ніж залучати запідозрену особу до кримінального провадження, оскільки є велика ймовірність того, що ця особа до розслідуваного кримінального правопорушення або не має жодного відношення, або може бути залучена як свідок. А передчасне постановлення особи в статус підозрюваного з подальшим застосуванням до неї процесуального примусу може спричинити негативні наслідки і для особи, і для органу досудового розслідування.

З огляду на засаду публічності, *прокурор, а також слідчий за погодженням із прокурором обов'язково здійснює повідомлення про підозру особі у випадках:*

- затримання особи на місці учинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його учинення;
- обрання до особи одного з передбачених запобіжних заходів;
- наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Слід зазначити, що нині поява в кримінальному процесі підозрюваного внаслідок застосування до нього заходів процесуального примусу, зокрема запобіжного заходу, не розкриває дійсної природи підозри: по-перше, підозра формулюється через примус, тоді як не примус породжує підозру, а навпаки – підозра тягне за собою застосування до особи заходів примусу; по-друге, затримання підозрюваного, застосування до нього запобіжного заходу, внесення відомостей в ЄРДР щодо особи не вичерпують ситуацій, при яких громадянин реально виявляється під підозрою органів що здійснюють обвинувальну діяльність. Поняття «підозра» пов'язується переважно із застосуванням органом досудового розслідування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання. Тому вважаємо, що затримання особи, чи застосування запобіжного заходу

не можуть бути підставами для повідомлення про підозру. На користь цього, можемо ще сказати, що заходи забезпечення кримінального провадження можуть бути застосовані тільки до підозрюваного (обвинуваченого), а до особи, у якої відсутній ще процесуальний статус такі заходи забезпечення застосовуватись не можуть.

У кримінальній процесуальній діяльності є *декілька ситуацій, які об'єктивно дозволяють органу досудового розслідування чи прокурору запідозрити особу у вчиненні кримінального правопорушення*. Зокрема:

- вказівка на особу в інформації, яка вноситься в ЄРДР як учасника кримінального правопорушення;

- явка особи з повинною. У слідчій практиці можлива ситуація, коли особа добровільно приходить до органу досудового розслідування з усною або письмовою заявою про вчинення нею кримінального правопорушення. Цей факт законодавчо не закріплений у вигляді явки з повинною порівняно з КПК 1960 року;

- затримання особи за обставин, зазначених у ст.ст. 207, 208 КПК. Хоча й тут є запитання щодо можливості такого затримання до внесення відомостей в ЄРДР, оскільки усі запобіжні заходи можуть бути застосовані тільки після внесення відомостей в ЄРДР;

- наявність у кримінальному провадженні достатньої кількості доказів, що вказують на особу як на учасника кримінального правопорушення.

Під *достатніми доказами для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення* розуміються достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені прокурором та слідчим у встановленому законом порядку, які сукупно приводять до єдиного і правильного висновку на певний момент розслідування про те, що відповідна особа вчинила кримінальне правопорушення і не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності.

Повідомленням особі про підозру прокурором його обвинувальна діяльність не закінчується під час досудового розслідування. Кримінальний процесуальний закон також встановлює випадки, коли повідомлення про підозру може складатися прокурором і під час судового розгляду, зокрема, під

час висунення додаткового обвинувачення. У такому разі прокурором складається відповідне клопотання та виконуються дії щодо його погодження із прокурором вищого рівня. У разі задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та складання прокурором нової підозри, відкриття матеріалів іншій стороні за додатковим обвинуваченням і складання нового обвинувального акту прокурором та вручення його копій.

Закон не вимагає від слідчого зібрати до цього часу всі необхідні і можливі докази, які підлягають доказуванню у кримінальній справі. Однак на даний момент *необхідно зібрати достатньо доказів, які вказують на те, що:*

- діяння щодо якого провадиться розслідування, справді мало місце;
- його вчинила особа, питання про притягнення якої як обвинуваченого вирішується;
- у діянні даної особи міститься склад конкретного злочину;
- відсутні обставини, які виключають провадження у справі та кримінальну відповідальність даної особи.

Рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності (повідомлення про підозру) може прийняти тільки слідчий, прокурор у провадженні на підставі внутрішнього переконання про винуватість особи. Якщо кримінальне провадження розслідує група слідчих, повідомлення про підозру складає прокурор або старший слідчої групи за дорученням прокурора.

Після повідомлення про підозру слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК та вручити пам'ятку про роз'яснення процесуальних прав та обов'язків. Слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Письмове повідомлення про підозру має містити такі відомості:

- прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- зміст підозри;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його учинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- права підозрюваного;
- підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

У разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язані виконати дії, передбачені щодо повідомлення підозри за обставинами які їм стали відомі та не могли бути відомі під час здійснення попередньої процесуальної діяльності.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття «повідомлення про підозру».
2. У чому полягає значення повідомлення про підозру?
3. Який порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні?
4. Які правові наслідки повідомлення про підозру в кримінальному провадженні?
5. Які підстави повідомлення про підозру?
6. Які підстави зміни підозри у кримінальному провадженні?
7. Який порядок повідомлення про підозри в разі їх зміни?

Рекомендована література

1. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
2. Бабич А. А. Повідомлення військовослужбовця про підозру. *Форум права*. 2015. № 1. С. 11–17.
3. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.1). С. 185–190.
4. Лук'янець О. О. Особливості вручення повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 101–102.
5. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні при повідомленні про підозру під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 476–483.
6. Рогатюк І. В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115–124.
7. Татаров О. Ю., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1 (2.2). С. 265–271.
8. Тищенко О., Говорун Д. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру в контексті реалізації засади публічності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 149–153.
9. Тітко А. А. Дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1. С. 227–230.
10. Топорецька З. М. Прокурорський нагляд за законністю повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2. С. 132–136.
11. Фараон О. В. Випадки повідомлення про підозру. *Право і суспільство*. 2015. № 3(3). С. 198–202.
12. Фараон О. Зміна повідомлення про підозру в аспекті ст. 279 Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 402–406.

Тема 8

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

8.1. *Поняття, мета та система заходів забезпечення кримінального провадження*

8.2. *Порядок та підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження*

8.3. *Характеристика заходів забезпечення кримінального провадження*

8.3.1. *Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик у кримінальному провадженні*

8.3.2. *Привід у кримінальному провадженні*

8.3.3. *Накладення грошового стягнення у кримінальному провадженні*

8.3.4. *Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом у кримінальному провадженні*

8.3.5. *Відсторонення від посади у кримінальному провадженні*

8.3.6. *Тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні*

8.3.7. *Тимчасове вилучення майна у кримінальному провадженні*

8.3.8. *Арешт майна у кримінальному провадженні*

8.4. *Поняття, види, мета і підстави застосування запобіжних заходів*

8.5. *Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів*

8.6. *Порядок застосування окремих видів запобіжних заходів*

8.6.1. *Особисте зобов'язання*

8.6.2. *Особиста порука*

8.6.3. *Домашній арешт (ст. 181 КПК)*

8.6.4. *Застава (ст. 182 КПК)*

8.6.5. *Тримання під вартою (ст. 183 КПК)*

8.7. *Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду*

8.1. Поняття, мета та система заходів забезпечення кримінального провадження

У державі головним заходом забезпечення належної поведінки громадян є переконання. Заходи примусу застосовуються, зазвичай, у тому разі, коли метод переконання є недостатнім для виконання покладених обов'язків на особу.

Примус є ефективним інструментом упорядкування суспільних відносин, і його існування обумовлено правовим, нормативним характером цих відносин.

Державний примус розглядається як фізичний або психічний вплив шляхом заподіяння особистих, матеріальних і моральних обмежень із метою підпорядкування вимогам держави. Доцільно зауважити, що в цьому визначенні як головна мета примусу є виключно державні інтереси. Видається, що дане визначення недостатньо повно виражає сутність примусу, оскільки в тіні залишається його праворегуючий характер. Державний примус слід розглядати як один із методів регулювання суспільних відносин. Таке розуміння сутності примусу дає змогу виділити в ньому найбільш характерне, основну якість, що поєднує в собі й цільове, й інструментальне призначення примусових заходів. Під цільовим призначенням розуміється сукупність завдань, що вирішуються за допомогою державного примусу. Інструментальне призначення примусу обумовлює вибір і оперування специфічними засобами і способами з метою досягнення наявних завдань.

В юридичній літературі, зазвичай, кримінальний процесуальний примус розглядається як сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом заходів примусового впливу, покликаних забезпечити виконання обов'язків учасниками процесу і належне виконання завдань кримінального провадження.

Застосування заходів кримінального процесуального примусу чітко і жорстко регламентовано законом, права та законні інтереси особи охороняються від суб'єктивізму і свавілля посадових осіб, що їх застосовують. Саме в процесі реалізації норм, що регулює процесуальний примус, як ні в якій іншій сфері правозастосовної діяльності, можуть бути в дійсності обмежені інтереси громадян.

Ми вважаємо, що *заходи кримінального процесуального примусу* – це передбачені кримінальним процесуальним законом заходи примусового характеру, які застосовуються тільки уповноваженими на те посадовими особами та державними органами до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, а також до інших осіб, які беруть участь у процесі, з метою недопущення дійсних і можливих перешкод, які виникають і не дають змоги реалізувати завдання кримінального судочинства.

Примус у сфері кримінального судочинства є необхідною складовою державного примусу. Зауважимо, що примус у кримінальному процесуальному праві, на відміну від інших галузей права, має дещо інший характер, а саме – пов'язаний зі серйозним обмеженням законних прав і свобод громадян.

Загалом примус як владно-правове явище застосовується державою через державні органи та посадових осіб із метою забезпечення належної поведінки громадян, а якщо говорити про сферу правового регулювання кримінально-процесуальних відносин, то суб'єктів кримінального процесу.

Оскільки кримінальний процесуальний примус є правовим явищем, то для глибшого розуміння його сутності необхідно визначити його ознаки:

- по-перше, він застосовується на підставі визначених норм права, тобто є нормативно врегульованим;
- по-друге, застосовується щодо визначеного кола суб'єктів кримінального процесу (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, свідка, експерта);
- по-третє, застосовується компетентними державними органами та посадовими особами від імені держави;
- по-четверте, кримінальний процесуальний примус застосовується щодо суб'єктів кримінального судочинства незалежно від їхньої волі;
- по-п'яте, він спрямований на виконання завдань кримінального судочинства.

Обов'язковими умовами застосування кримінального процесуального примусу є їх законність та обґрунтованість.

Ці умови виражаються у:

- 1) нормативному визначенні заходів примусу;
- 2) визначенні суб'єктів, спеціально уповноважених і наділених правом застосування процесуального примусу;

3) визначенні кола осіб щодо яких можна застосовувати визначені види примусу;

4) закріпленні процедури застосування процесуального примусу.

Для того, щоб визначити систему заходів кримінального процесуального примусу, необхідно дослідити їх правову суть. Правова суть заходів кримінального процесуального примусу визначається підставами їх застосування. Як відомо, кожний із заходів кримінального процесуального примусу має мету, але спільним для них є забезпечення виконання завдань кримінального судочинства. Відповідно ці завдання, зазвичай, можуть бути виконані за умов належної поведінки суб'єктів кримінального судочинства. Отже, спільною підставою для застосування більшості заходів кримінального процесуального примусу буде невиконання або неналежне виконання обов'язків деякими суб'єктами кримінального процесу, тобто учинення ними кримінального процесуального правопорушення.

Проте незавжди обов'язкова наявність невиконання або неналежного виконання обов'язків для застосування заходів кримінального процесуального примусу. Конкретні фактичні дані, які є підставами застосування цих заходів, можуть указувати не лише на можливість правопорушення, але і на необхідність його запобігання для забезпечення нормального розвитку процесу.

Заходи процесуального примусу застосовуються, зазвичай, за наявності підстав, які визначені законом, коли кримінального процесуального порушення, переважно ще немає.

Застосування такого заходу процесуального примусу, як поміщення в медичний заклад, не пов'язано з учиненням кримінального процесуального правопорушення. Його застосування відбувається за умови виникнення під час кримінального судочинства встановлених законом фактичних даних, незалежно від поведінки особи, права й інтереси якої ним обмежуються.

Будь-який зі заходів процесуального примусу є примусовим за правовою природою, оскільки вони формулюються у владному розпорядженні компетентних органів держави й об'єктивно обмежують права конкретних осіб, незалежно

від того, або бажають останні настання цих обмежень, або вимушені з ними змиритись або намагаються їх уникнути.

Заходи забезпечення кримінального провадження є одним із видів примусу, який застосовується компетентними державними органами та посадовими особами у кримінальному процесі.

Оскільки в КПК відсутнє нормативне визначення поняття *заходів забезпечення кримінального провадження*, на наш погляд, під ними треба розуміти передбачені кримінальним процесуальним законом засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими державними органами та посадовими особами у встановленому законом порядку до підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка та інших осіб, котрі залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності, з метою запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів і досягнення дієвості кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження можна класифікувати за різними критеріями, зокрема:

1) за цілями застосування:

- заходи, що забезпечують участь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні, та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи). Ці заходи пов'язані зі суттєвим обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, мають специфічну мету та особливий порядок застосування. Тому види запобіжних заходів, мету, підстави та порядок їх застосування розглянемо окремо в інших питаннях цієї теми;
- заходи, що забезпечують отримання засобів доказування (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів тощо). На відміну від запобіжних, завдання цих заходів полягає у забезпеченні слідчому та суду можливості виявити, вилучити та дослідити докази;
- заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку під час провадження в справі (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади);

- заходи зі забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо);

2) *за часом дії:*

- заходи, що тривають упродовж певного часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна тощо);
- заходи, які є короткочасними (тимчасовий доступ до речей і документів; привід тощо);

3) *за підставами застосування:*

- заходи, що застосовуються через невиконання процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо);
- заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна);

4) *за режимом обмеження прав і свобод людини:*

- заходи, пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи);
- заходи, не пов'язані з ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особиста порука, застава тощо)⁶.

Згідно з ч. 2 ст. 131 КПК, заходами забезпечення кримінального провадження є:

- виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- накладення грошового стягнення;
- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- відсторонення від посади;
- тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- тимчасове вилучення майна;
- арешт майна;
- затримання особи;
- запобіжні заходи.

---

⁶ Рожнова В. В., Савицький Д. О., Конюшенко Я. Ю. та ін. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Загальна частина). НАВС, 2012. С. 333–334.

Метою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є досягнення дієвості провадження. Під дієвістю кримінального провадження, на наш погляд, розуміється виконання завдань кримінального судочинства, які визначені у ст. 2 КПК, зокрема: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, стосовно жодної особи не був застосований необґрунтований процесуальний примус і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

8.2. Порядок та підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Заходи забезпечення кримінального провадження загалом застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду (ч. 1 ст. 132 КПК).

Відповідно до ст. 372 КПК, ухвала, що викладається окремим документом, складається з:

1) вступної частини із зазначенням:

- дати і місця її постановлення;
- назви та складу суду, секретаря судового засідання; найменування (номера) кримінального провадження;
- прізвища, ім'я і по батькові підозрюваного, обвинуваченого, року, місяця і дня його народження, місця народження та місця проживання;
- Закону України про кримінальну відповідальність, що передбачає кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється, обвинувачується особа;

– сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження;

2) мотивувальної частини із зазначенням:

- суті питання, що вирішується ухвалою, і за чією ініціативою воно розглядається;

– установлених судом обставин із посиланням на докази, а також мотивів неврахування окремих доказів;

– мотивів, на які зважив суд під час постановлення ухвали, і положення закону, яким він керувався;

3) *резолютивної частини із зазначенням:*

– висновків суду;

– строку і порядку набрання ухвалою законної сили та її оскарження.

В окремих випадках для застосування заходів забезпечення кримінального провадження ухвала слідчого судді може не виноситися, зокрема: під час виклику слідчим, прокурором, судом; під час затримання підозрюваного без ухвали слідчого судді у порядку ст.ст. 207–208 КПК; під час тимчасового вилучення майна, коли таке вилучення здійснюється під час проведення слідчої (розшукової) дії.

За необхідності застосування заходу забезпечення кримінального провадження слідчим за погодженням із прокурором, або прокурором, до слідчого судді направляється відповідне клопотання. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого загального суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. (ч. 2 ст. 132 КПК).

До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в межах якого подається клопотання (ч. 6 ст. 132 КПК).

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються (ч. 5 ст. 132 КПК).

Застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

1) є обґрунтована підозра щодо учинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

3) може бути виконане завдання, для реалізації якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням (ч. 3 ст. 132 КПК).

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язані врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі та документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 132 КПК).

8.3. Характеристика заходів забезпечення кримінального провадження

8.3.1. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик у кримінальному провадженні

Виклик у кримінальному провадженні – це захід забезпечення кримінального провадження, який спрямований на інформування учасника провадження про необхідність явки до слідчого, прокурора, слідчого судді, судді з метою його участі в проведенні процесуальних дій. У виклику обов'язково має указуватися процесуальний статус особи, яка викликається, час, дату і місце її прибуття, вид процесуальної дії для участі в якій вона викликається, перелік документів, які особа повинна мати при собі для посвідчення її особи та наслідки її неприбуття.

Порядок виклику слідчим прокурором підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження під час досудового розслідування для участі в допиті або іншій процесуальній дії визначається ст. 133 КПК.

Окрім цього, слідчий, прокурор під час досудового розслідування мають право викликати будь-яку іншу особу, якщо є достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії обов'язкова (ч. 2 ст. 133 КПК).

Виклик слідчим і прокурором під час досудового розслідування, на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження (окрім тимчасового вилучення майна та

затримання особи), застосовується без окремого судового рішення, з огляду на що питання його застосування належать до компетенції слідчого або прокурора.

Що ж стосується виклику слідчим суддею під час досудового розслідування або судового виклику під час судового розгляду, то, відповідно до ст. 134 КПК, указані суб'єкти мають право за власною ініціативою або за клопотанням слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, потерпілого, його представника здійснити судовий виклик певної особи, якщо слідчий суддя або суд установить наявність достатніх підстав уважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії обов'язкова.

Суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні обов'язкова (ч. 2 ст. 134 КПК).

Залежно від обставин, які виникають у кримінальному провадженні, є різні **способи виклику**, зокрема:

- особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою або факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК);

- у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання, повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи (ч. 2 ст. 135 КПК);

- особа, що перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця ув'язнення (ч. 3 ст. 135 КПК);

- повістка про виклик неповнолітньої особи, зазвичай, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику. Інший порядок вручення повістки допускається лише у тому разі, коли це обумовлюється обставинами кримінального провадження (ч. 4 ст. 135 КПК);

- повістка про виклик обмежено дієздатної особи вручається її піклувальнику (ч. 5 ст. 135 КПК);

- повістка про виклик вручається особі працівником органу зв'язку, працівником правоохоронного органу, слідчим,

прокурором, а також секретарем судового засідання, якщо таке вручення здійснюється в приміщенні суду (ч. 6 ст. 135 КПК);

- повістка про виклик особи, яка проживає за кордоном, вручається згідно з міжнародним договором про правову допомогу, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, а за відсутності такого – за допомогою дипломатичного (консульського) представництва (ч. 7 ст. 135 КПК).

Окрім цього, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомлена про нього іншим способом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути на виклик. У випадку встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дають змоги здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом.

Належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є підпис особи про отримання повістки, зокрема на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом (ч. 1 ст. 136 КПК).

Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти (ч. 2 ст. 136 КПК).

Зміст повістки про виклик. У повістці про виклик повинні бути зазначені:

- прізвище та посада слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснює виклик;

- найменування та адреса суду або іншої установи, до якої здійснюється виклик, номер телефону або інших засобів зв'язку;

- ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса;

- найменування (номер) кримінального провадження, в межах якого здійснюється виклик;

- процесуальний статус, у якому перебуває викликана особа;

- час, день, місяць, рік і місце прибуття викликаної особи;
- процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа;
- наслідки неприбуття особи за викликом із зазначенням тексту відповідних положень закону, зокрема можливість застосування приводу, та здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження;
- передбачені КПК поважні причини, через які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення;
- підпис слідчого, прокурора, слідчого судді, судді, який здійснив виклик.

На практиці трапляються випадки, коли особа, з огляду на поважні причини, не має можливості своєчасно прибути до слідчого, прокурора, слідчого судді або до суду. Наявність таких поважних причин не тягне за собою додаткові негативні наслідки для особи, яка не прибула на виклик. **Такуми поважними причинами неприбуття на виклик**, згідно зі ст. 138 КПК, є:

- затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- відсутність особи у місці проживання впродовж тривалого часу внаслідок відраджень, подорожі тощо;
- тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я, з огляду на лікування або вагітність за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- смерть близьких родичів, членів сім'ї або інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- несвоєчасне одержання повістки про виклик;
- інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Наслідки неприбуття особи на виклик без поважних причин визначені у ст. 139 КПК. Так, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється

провадження, який був у встановленому порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі:

- від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора;

- від 0,5 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

Окрім цього, у випадку, встановленому ч. 1 ст. 139 КПК, до підозрюваного, обвинуваченого, свідка може бути застосовано привід.

За злісне ухилення від явки свідок, потерпілий несе відповідальність, установлену законом (ч. 3 ст. 139 КПК). Поняття злісного ухилення від явки за викликом кримінальний процесуальний закон не формулює. Проте злісне ухилення свідка або потерпілого від явки становить склад адміністративного правопорушення, за яке ст. 1854 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність. Злісність в ухиленні від явки, яка є обов'язковою ознакою складу цього правопорушення, виявляється в навмисному усуненні, неодноразовій відмові від явки за викликом для участі в процесуальних діях.

Факт злісного ухилення повинен підтверджуватися документами, що свідчать про здійснені офіційні виклики особи. Як докази відсутності злісності ухилення від явки на виклик можуть бути надані документи, які підтверджують наявність хвороби в особи, перебування її у відрядженні, відпустці й ін.

Також наслідком ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора або судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування або спеціального судового провадження.

Визначення доцільності участі особи у слідчих (розшукових) та процесуальних діях під час досудового розслідуван-

ня згідно з нормами кримінального процесуального закону покладається на слідчого або прокурора, який їх проводить. Так, зокрема, за необхідності до участі в допиті може залучатися перекладач (ч. 3 ст. 224 КПК); у допиті та інших слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи, разом й неповнолітнього підозрюваного – лікар (ч. 1 ст. 226, ч. 1 ст. 227, ч. 1 ст. 491 КПК); у пред'явленні для впізнання – спеціаліст для фіксування впізнання технічними засобами, психолог, педагог та інші спеціалісти (ч. 8 ст. 228 КПК); під час обшуку житла та іншого володіння особи, огляді – спеціаліст (ч. 1 ст. 236, ч.ч. 3 і 7 ст. 237 КПК); у слідчому експерименті – спеціаліст, підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник (ч.ч. 2 і 3 ст. 240 КПК); в освідуванні особи – судово-медичний експерт або лікар (ч. 2 ст. 241 КПК)⁷.

8.3.2. Привід у кримінальному провадженні

Привід – це один із заходів забезпечення кримінального провадження, який полягає у примусовому супроводженні особи, щодо якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час.

Рішення про здійснення приводу ухвалюється: під час судового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або зі своєї ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або зі своєї ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали (ч. 2 ст. 140 КПК). Загальний зміст ухвали про привід визначений у ст. 372 КПК.

Привід може бути застосований щодо підозрюваного, обвинуваченого або свідка. Привід свідка не може бути застосований щодо неповнолітньої особи, вагітної, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також осіб, які, згідно з КПК, не можуть бути допитані як свідки. Привід співробітника

---

⁷ Івашенко О. В. Підстави і процесуальний порядок виклику учасників кримінального провадження для участі у слідчих (розшукових) діях. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2013. № 1 (7). С. 1–16.

кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків здійснюється тільки в присутності офіційних представників цього органу (ч. 3 ст. 140 КПК).

Що ж до змісту клопотання про здійснення приводу, то у ньому зазначаються:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

- процесуальний статус особи, про здійснення приводу якої заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання;

- процесуальна дія, учасником якої повинна бути особа, про здійснення приводу якої заявлено клопотання;

- положення КПК, яким встановлено обов'язок особи з'явитися на виклик, та обставини невиконання особою цього обов'язку;

- відомості, які підтверджують факти здійснення виклику особи у встановленому КПК порядку та отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом;

- прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора;

- дата та місце складення клопотання.

До клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи.

Під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про здійснення приводу розглядається слідчим суддею у день його надходження до суду. За необхідності слідчий суддя може заслухати доводи особи, яка подала клопотання (ч. 1 ст. 142 КПК).

Під час судового провадження клопотання про здійснення приводу розглядається негайно після його ініціювання судом (ч. 2 ст. 142 КПК).

Слідчий суддя або суд, установивши, що особа, яка зобов'язана з'явитися на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, викликана у встановленому цим Кодексом порядку (зокрема, наявне підтвердження отримання нею повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), та не з'явилася без поважних причин або не повідомила про причини свого неприбуття, постановляє ухвалу про здійснення приводу такої особи (ч. 3 ст. 142 КПК).

Копія ухвали про здійснення приводу, завірена печаткою суду, негайно надсилається органу, на який покладено її виконання (ч. 4 ст. 142 КПК).

Виконання ухвали про здійснення приводу може бути доручене відповідним підрозділам органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань (ч. 1 ст. 143 КПК).

Перед безпосереднім виконанням ухвала про здійснення приводу оголошується особі, щодо якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу (ч. 2 ст. 143 КПК).

Особа, рішення про здійснення приводу якої ухвалено слідчим суддею, судом, зобов'язана прибути до місця виклику в зазначений в ухвалі про здійснення приводу час у супроводі особи, яка виконує ухвалу.

У разі невиконання особою, що підлягає приводу, законних вимог щодо виконання ухвали про здійснення приводу, щодо неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, які дають змогу здійснити її супроводження до місця виклику. Застосуванню заходів фізичного впливу повинно передувати попередження про намір їх застосування. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міру, необхідну для виконання ухвали про здійснення приводу, і мають зводитися до мінімального впливу на особу. Забороняється застосування заходів впливу, які можуть завдати шкоди здоров'ю особи, а також примушення особи перебувати в умовах, що перешкоджають її вільному пересуванню, упродовж тривалого часу, ніж необхідно для негайного доставлення особи до місця виклику. Перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, установлену законом (ч. 3 ст. 143 КПК).

За неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання (ч. 4 ст. 143 КПК).

За результатами здійснення цієї процесуальної дії особа, яка виконувала ухвалу про привід, має скласти протокол із дотриманням відповідних вимог.

8.3.3. Накладення грошового стягнення у кримінальному провадженні

Грошове стягнення – це вид заходу забезпечення кримінального провадження, що полягає у покладенні на учасника кримінального провадження обов'язку сплати певної суми коштів у разі доведення перед слідчим суддею під час досудового розслідування або судом під час судового розгляду не виконання ним обов'язків передбачених кримінальним процесуальним законом або судовим рішенням.

Метою його застосування є забезпечення дієвості кримінального провадження в частині гарантій виконання учасниками кримінального провадження, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності своїх обов'язків.

Грошове стягнення можна розглядати як один із видів кримінальних процесуальних санкцій, що може заподіяти інтересам особі, яка не виконала свої обов'язки у кримінальному провадженні доволі відчутний матеріальний збиток. Із огляду на це, воно повинно накладатися тільки за наявності фактичних і формально-правових підстав, що підтверджують учинення правопорушення.

Фактичною підставою накладення грошового стягнення на учасника кримінального провадження є невиконання ним своїх обов'язків, які передбачені у кримінальному процесуальному законі або ухвалою слідчого судді під час кримінального провадження.

Окрім основної мети – забезпечення дієвості кримінального провадження, воно має також на увазі й покарання особи, яка не дотрималася процесуальних обов'язків. Також доцільно сказати і про попереджувальний характер цього виду заходу забезпечення, відтак, дисциплінуючи особу, та заохочуючи її до виконання певних дій.

Грошове стягнення накладається: під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора або за своєю ініціативою, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора або за своєю ініціативою (ч. 2 ст. 144 КПК).

Клопотання про накладення грошового стягнення на учасника провадження слідчий або прокурор направляє до місцевого районного суду, в межах територіальної юрисдикції яко-

го знаходиться орган досудового розслідування, котрий здійснює кримінальне провадження.

У клопотанні про накладення грошового стягнення на особу під час досудового розслідування зазначаються (ст. 145 КПК):

– найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

– процесуальний статус особи, про накладення грошового стягнення на яку заявлено клопотання, її прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання;

– обов'язок, який покладено на особу КПК або ухвалою слідчого судді;

– обставини, за яких особа не виконала обов'язок;

– відомості, які підтверджують невиконання особою обов'язку;

– прізвище, ім'я, по батькові та посада слідчого, прокурора;

– дата та місце складення клопотання.

До клопотання додаються копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує свої доводи.

Під час досудового розслідування клопотання слідчого, прокурора про накладення грошового стягнення на особу розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду, а під час судового провадження питання про накладення грошового стягнення на особу розглядається негайно після його ініціювання.

Про час і місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання (ч. 1 ст. 146 КПК).

Слідчий суддя, суд, установивши, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку накладено грошове стягнення (ч. 3 ст. 146 КПК).

Перелік учасників кримінального провадження визначений у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК. Власне тільки до них може бути застосовано грошове стягнення, а саме до: сторони кримінального провадження, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача (відповідача), його

представника та законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявника, свідка та його адвоката, понятого, заставодавця, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, судового розпорядника.

Накладення грошового стягнення є правом слідчого судді або суду, але в окремих випадках – їхнім обов'язком. Так, слідчий суддя або суд зобов'язаний накладити грошове стягнення:

- на поручителя за невиконання взятих на себе зобов'язань під час обрання запобіжного заходу особистої поруки (ч. 5 ст. 180 КПК);

- на батьків, опікунів і піклувальників у разі відібрання у них зобов'язання про взяття під нагляд неповнолітнього підозрюваного або обвинуваченого у випадку порушення цього зобов'язання (ч. 5 ст. 493 КПК).

У решті випадків накладення грошового стягнення є правом для слідчого судді або суду, яким вони можуть скористатися або утриматися, враховуючи певні обставини, наприклад, скрутне матеріальне становище відповідного учасника процесу⁸.

На практиці трапляються випадки, коли необхідно скасувати раніше накладене грошове стягнення. Порядок таких дій визначений у ст. 147 КПК.

Особа, на яку накладено грошове стягнення та яка не була присутня під час розгляду цього питання слідчим суддею, судом, має право подати клопотання про скасування ухвали про накладення на неї грошового стягнення. Клопотання подається слідчому судді, суду, який виніс ухвалу про накладення грошового стягнення (ч. 1 ст. 147 КПК).

Слідчий суддя, суд, визнавши доводи особи обґрунтованими, може самостійно скасувати ухвалу про накладення грошового стягнення, а в іншому випадку – призначає судове засідання для розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення. Особа, яка подала клопо-

---

⁸ Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар. Х.: Право. С. 288.

тання, а також слідчий, прокурор, за клопотанням якого накладено грошове стягнення, повідомляються про місце та час розгляду клопотання, проте їх неприбуття не перешкоджає такому розгляду (ч. 2 ст. 147 КПК).

Слідчий суддя, суд скасовує ухвалу про накладення на особу грошового стягнення за результатами його розгляду в судовому засіданні, якщо буде встановлено, що стягнення накладено безпідставно, а в іншому випадку – відмовляє у задоволенні клопотання (ч. 3 ст. 147 КПК).

Ухвала слідчого судді, суду за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення оскарженню не підлягає (ч. 4 ст. 147 КПК).

8.3.4. Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом у кримінальному провадженні

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом є одним із видів заходів забезпечення у кримінальному провадженні, що застосовується за наявності достатніх підстав уважати, що для припинення кримінального правопорушення або запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкодження кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, необхідно тимчасово обмежити підозрюваного у користуванні спеціальним правом що полягає у тимчасовому вилученні документів, які посвідчують користування спеціальним правом, у законно затриманої особи у порядку, передбаченому ст. 208 КПК.

Суб'єктом, стосовно якого ухвалюється рішення про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, є підозрюваний, а продовження строку його дії може бути застосовано і щодо підозрюваного, і обвинуваченого.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, які посвідчують користування таким спеціальним правом:

- право керування транспортним засобом або судном;
- право полювання;
- право на здійснення підприємницької діяльності;
- право на володіння та носіння зброї.

Згідно зі ст. 15 ЗУ «Про дорожній рух», кожний громадянин, який досяг установленого цим Законом віку та не має

медичних протипоказань, може в установленому порядку отримати право на керування транспортними засобами відповідної категорії. Таке право підтверджується посвідченням. Порядок його видачі встановлений постановою КМУ від 8 травня 1993 р. № 340 «Про затвердження Положення про порядок видачі посвідчень водія та допуску громадян до керування транспортними засобами».

Право на керування самохідним судном (моторним, вітрильним, вітрильно-моторним) підтверджується свідоцтвом, яке видається після складання іспиту комісії регіонального представництва Держфлотінспекції України.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання», право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які досягли 18-річного віку, іноземці, які одержали в установленому порядку дозвіл на добування мисливських тварин, та інші документи, що засвідчують право на полювання. Згідно зі ст. 14 цього Закону, документами на право полювання (для громадян України) є: посвідчення мисливця; щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з позначкою про сплату державного мита; дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка, дозвіл на діагностичний та селекційний відстріли тощо); відповідний дозвіл на право користування вогнепальною зброєю у разі її використання; паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів у разі їх використання під час полювання.

Тимчасово вилученими можуть бути документи, що посвідчують користування спеціальним правом, – на здійснення підприємницької діяльності. Відповідно до ч. 1 ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Ст. 50 ЦК України установлює, що право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлюються Конституцією України та законами. Фізична особа здійснює своє право на підприємницьку діяльність за умови її державної реєстрації.

Під час кримінального провадження підозрюваний тимчасово обмежується у користуванні спеціальним правом. Порядок позбавлення такого права визначається матеріальним правом. Так, ст. 30 КУпАП передбачений такий вид адміністративного стягнення, як позбавлення спеціального права, а саме – права керування транспортними засобами, права полювання⁹.

Тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом може бути здійснене на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування на строк не більше двох місяців (ч. 2 ст. 148 КПК).

Особа, яка здійснила затримання у передбаченому ст. 208 КПК порядку, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до уповноваженої службової особи (особи, якій законом надано право здійснювати тимчасове вилучення документів, що посвідчують користування спеціальним правом) передати їй тимчасово вилучені документи, які посвідчують користування спеціальним правом, якщо такі документи вилучено. Факт передання тимчасово вилучених документів, які посвідчують користування спеціальним правом, засвідчується протоколом.

Під час затримання здійснюється особистий обшук та вилучення речей і документів за участі не менше двох понять. Обшук може здійснюватися лише особою однієї статті. За його результатами складають протокол, що є складовою протоколу затримання. Зазначений документ підписують усі особи, які брали участь у цій процесуальній дії.

Після складення протоколу про тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа зобов'язана передати тимчасово вилучені документи на зберігання відповідно до Порядку передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «Про

---

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар. Х.: Право. С. 294.

реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 р. № 1104.

Вилучені документи зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження, до постановлення слідчим суддею відповідної ухвали за результатами розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом.

Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором під час досудового розслідування має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом. У випадку тимчасового вилучення документів, які посвідчують користування спеціальним правом, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням не пізніше двох днів із моменту тимчасового вилучення. Пропуск указанного строку тягне за собою необхідність повернення тимчасово вилучених документів (ч. 1 ст. 150 КПК).

Клопотання має містити:

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, з огляду на яке подається клопотання;
- правову кваліфікацію кримінального правопорушення за законом України про кримінальну відповідальність;
- виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;
- причини, з огляду на які потрібно здійснити тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- вид спеціального права, яке підлягає тимчасовому обмеженню;
- строк, на який користування спеціальним правом підлягає тимчасовому обмеженню;
- перелік свідків, яких прокурор, слідчий вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

До клопотання також додаються:

- копії матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання;
- документи, які підтверджують надання підозрюваному копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом розглядається слідчим суддею не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду за участю прокурора та/або слідчого, підозрюваного, його захисника (ч. 1 ст. 151 КПК).

Клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо документи, які посвідчують користування спеціальним правом, не були тимчасово вилучені, може розглядатися лише за участю підозрюваного, його захисника (ч. 2 ст. 151 КПК).

У своєму роз'ясненні Вищий спеціалізований суд України звертає увагу на те, що до клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, разом тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом, обов'язково додають: витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження – у всіх без винятку випадках; копії матеріалів, якими сторона кримінального провадження, що подала відповідне клопотання, обґрунтовує свої доводи; документи, що підтверджують надання підозрюваному, разом й обвинуваченому, копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання¹⁰.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом подано без додержання вимог ст. 150 КПК, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу (ч. 3 ст. 151 КПК).

Під час розгляду клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом слідчий суддя має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за своєю ініціативою заслухати будь-якого свідка або дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 4 ст. 151 КПК).

У разі відмови в задоволенні клопотання вилучені документи підлягають поверненню володільцю не пізніше

---

¹⁰ Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. *Судовий вісник*. К., 2013. № 4.

наступного робочого дня після отримання слідчим, прокурором відповідної ухвали слідчого судді.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення або запобігання вчиненню іншого, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню, забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 152 КПК).

За вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом слідчий суддя зобов'язаний врахувати такі обставини:

- правову підставу для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом;
- достатність доказів, які вказують на учинення особою кримінального правопорушення;
- наслідки тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом для інших осіб.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає:

- мотиви застосування або відмови у задоволенні клопотання про застосування тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом;
- перелік документів, які посвідчують користування спеціальним правом та які підлягають поверненню особі або вилученню на час тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом;
- строк тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, який не може становити більше двох місяців;
- порядок виконання ухвали (ч. 3 ст. 152 КПК).

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню у порядку, передбаченому для виконання судових рішень (ч. 4 ст. 152 КПК).

У разі задоволення клопотання документи не пізніше наступного робочого дня після отримання слідчим, прокурором

відповідної ухвали слідчого судді надсилаються разом із копією такої ухвали рекомендованим листом на зберігання головному органу виконавчої влади, що здійснює контроль (нагляд) у відповідній сфері.

Прокурор має право звернутись із клопотанням про продовження строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, яке розглядається у порядку, передбаченому ст. 151 КПК.

У разі продовження в установленому порядку строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом копія відповідної ухвали слідчого судді надсилається не пізніше дня, наступного за днем її постановлення центральному органу виконавчої влади, якому для зберігання надіслано документи.

Слідчий суддя, суд відмовляє у продовженні строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, якщо прокурор не доведе, що:

- обставини, які стали підставою для тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, продовжують існувати;
- сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких обмежено користування спеціальним правом, іншими способами упродовж дії попередньої ухвали (ст. 153 КПК).

В останній день строку тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом центральний орган виконавчої влади надсилає документи рекомендованим листом слідчому, прокурору, від якого вони надійшли, для вирішення питання про повернення таких документів володільцю.

Документ, що підтверджує повернення документа володільцю або надіслання його на зберігання центральному органу виконавчої влади, долучається до матеріалів кримінального провадження.

8.3.5. Відсторонення від посади у кримінальному провадженні

Відсторонення від посади – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у відстороненні від посади особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні

злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу з метою забезпечення дієвості кримінального провадження.

Відповідно до ч. 3 ст. 12 КК, злочин середньої тяжкості – за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким є злочин, за який передбачено головне покарання у виді штрафу не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким є злочин, за який передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Підозрюваний – це особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК, повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Обвинувачений – це особа, обвинувальний акт щодо якої передано до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК.

Під службовими особами треба розуміти осіб, визначених у ст. 18 КК, а також у п. 1 примітки до ст. 364 КК. Відповідно до ст. 18 КК, службовими є особи, які постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади або місцевого самоврядування, а також постійно або тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах або організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом або повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Правоохоронними є органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у

Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції¹¹.

Складну систему правоохоронної діяльності реалізують у різних видах правозастосовних дій, а саме: правовстановлювальних, правозабезпечувальних, правопримушувальних і правовідновлювальних.

Зазначені види правоохоронних дій уповноважені здійснювати органи прокуратури, органи досудового розслідування та оперативні підрозділи, органи юстиції. Правовстановлювальні та правопримушувальні дії можуть здійснювати органи служби безпеки, податкової міліції та митні органи. Структурно до системи правоохоронної діяльності належать:

- діяльність із забезпечення охорони учасників кримінального судочинства;
- діяльність органів прокуратури;
- діяльність із виявлення, запобігання та розслідування злочинів;
- діяльність із захисту державної (національної) безпеки, державного кордону й охорони правопорядку.

Умовами відсторонення від посади є:

- наявність у особи процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого;
- перебування його на посаді;
- щодо підозрюваного, обвинуваченого не застосовується запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено за клопотанням прокурора відповідно до вимог ст. 158 КПК.

---

¹¹ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11. Ст. 50 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>

Питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора в порядку, встановленому законом (ч. 3 ст. 154 КПК).

Згідно з вимогами ст. 106 Конституції України, Президент України призначає глав дипломатичних представництв України в інших державах, Прем'єр-міністра України та членів КМУ, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій, Генерального прокурора України, Голову Антимонопольного комітету України, Голову Фонду державного майна України, вище командування Збройних Сил України, половину складу Ради Національного банку України та інших посадових осіб.

За поданням Прем'єр-міністра України Президентом України призначаються на посаду: перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри; перший заступник, заступник міністра та заступник міністра – керівник апарату, керівник центрального органу виконавчої влади, його перший заступник і заступник, державний уповноважений Антимонопольного комітету; голова місцевої державної адміністрації.

Відсторонення від посади осіб, яких призначає Президент України, вирішується главою держави на підставі мотивованого клопотання Генерального прокурора України.

Недоторканність суддів забезпечується, окрім іншого, особливим порядком відсторонення їх від посади. Відповідно до ч. 5 ст. 49 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р., суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців, із огляду на притягнення до кримінальної відповідальності, на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя.

Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя (ст. 155-1 КПК), з огляду на притягнення до

кримінальної відповідальності, ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника.

Клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя як і клопотання про продовження цього строку, з огляду на притягнення до кримінальної відповідальності подається до Вищої ради правосуддя стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження.

Клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, з огляду на притягнення до кримінальної відповідальності чи продовження його строку повинно відповідати вимогам ч. 2 ст. 155 КПК.

Генеральний прокурор або його заступник має право звернутися з клопотанням про продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя.

Продовження строку тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя, з огляду на притягнення до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше двох місяців. Клопотання про продовження строку такого відсторонення судді від здійснення правосуддя подається Генеральним прокурором або його заступником не пізніше десяти днів до закінчення строку, на який суддю відсторонено.

Зміст і форма клопотання про відсторонення від посади. Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження із клопотанням про відсторонення особи від посади. Із клопотанням про відсторонення особи від посади до органів державної влади, зазначених у ч. 3 ст. 154 КПК, має право звернутися прокурор, а про відсторонення від посади члена Національного агентства з питань запобігання корупції – Генеральний прокурор України або його заступник.

У клопотанні зазначаються:

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, з огляду на який подається клопотання;
- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;

– посада, яку обіймає особа;

– виклад обставин, які дають підстави вважати, що перебування на посаді підозрюваного, обвинуваченого сприяло вчиненню кримінального правопорушення;

– виклад обставин, які дають підстави вважати, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на посаді, знищить або підробить речі й документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином;

– перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

До клопотання також додаються:

– копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання;

– документи, які підтверджують надання підозрюваному, обвинуваченому копій клопотання та матеріалів, що обґрунтовують клопотання.

Порядок розгляду та вирішення клопотання про відсторонення від посади такий. Це клопотання розглядається слідчим суддею, судом не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду за участю слідчого та/або прокурора та підозрюваного або обвинуваченого, його захисника.

Якщо слідчий суддя, суд, установить, що клопотання подано без дотримання вимог, то повертає його прокурору, про що постановляє відповідну ухвалу.

Під час розгляду клопотання слідчий суддя, суд має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за своєю ініціативою заслухати будь-якого свідка або дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про відсторонення від посади.

Слідчий суддя, суд відмовляє у задоволенні клопотання про відсторонення від посади, якщо слідчий, прокурор не доведе наявність достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопору-

шення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного або обвинуваченого, який перебуваючи на посаді, може знищити або підробити речі та документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим способом.

Під час вирішення питання про відсторонення від посади слідчий суддя, суд зобов'язаний врахувати такі обставини:

- правову підставу для відсторонення від посади;
- достатність доказів, які вказують на учинення особою кримінального правопорушення;

- наслідки відсторонення від посади для інших осіб.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, в якій зазначає:

- мотиви застосування або відмови в задоволенні клопотання про відсторонення від посади;

- перелік документів, які посвідчують обіймання особою посади та які підлягають поверненню особі або вилученню на час відсторонення від посади;

- строк відсторонення від посади, який не може становити більше двох місяців;

- порядок виконання ухвали.

Копія ухвали надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному або обвинуваченому, іншим заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню у порядку, передбаченому для виконання судових рішень.

Первинний строк відсторонення від посади може бути продовжений або скасований.

Прокурор, а щодо члена Національного агентства з питань запобігання корупції Генеральний прокурор України або його заступник, має право звернутися з клопотанням про продовження строку відсторонення від посади.

Слідчий суддя, суд відмовляє у продовженні строку відсторонення від посади, якщо прокурор не доведе, що:

- обставини, які стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати;

– сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких здійснено відсторонення від посади, іншими способами упродовж дії попередньої ухвали.

Відсторонення від посади може бути скасовано ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження за клопотанням прокурора або підозрюваного або обвинуваченого, якого відсторонено від посади, коли в застосуванні цього заходу надалі не було потреби. Розгляд клопотання про скасування відсторонення від посади здійснюється за правилами розгляду клопотання про застосування цього заходу.

8.3.6. Тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні

Тимчасовий доступ до речей і документів – це один із видів заходів забезпечення кримінального провадження, що полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі та документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, в разі ухвалення відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку) (ч. 1 ст. 159 КПК).

Під сторонами кримінального провадження, які мають право подавати клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, згідно з п. 19 ст. 3 КПК, є: з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Під річчю варто розуміти предмет матеріального світу щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки (ст. 179 ЦК України). Документом є спеціально створений, з метою збереження інформації, матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту або обставини.

Тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку здійснюється шляхом зняття копії інформації, що міститься в таких електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку, без їх вилучення.

За ДСТУ 2392-94: Інформаційна система – комунікаційна система, що забезпечує збирання, пошук, оброблення та пересилання інформації¹².

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, суду (ч. 2 ст. 159 КПК). У цій ухвалі відповідно до загальних вимог до цього виду документу повинно бути відображено: прізвище, ім'я та по батькові особи, якій надається право тимчасового доступу до речей і документів; дату постановлення ухвали; положення закону, на підставі якого постановлено ухвалу; прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати тимчасовий доступ до речей і документів; назву, опис, інші відомості, які дають можливість визначити речі та документи, до яких повинен бути наданий тимчасовий доступ; розпорядження надати тимчасовий доступ до речей і документів зазначеній в ухвалі особі та надати їй можливість вилучити зазначені речі та документи, якщо відповідне рішення ухвалено слідчим суддею, судом; строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали; положення закону, які передбачають наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду.

Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у ст. 161 КПК. Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням із прокурором (ч. 1 ст. 160 КПК).

У клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів зазначаються:

– короткий виклад обставин кримінального правопорушення, з огляду на який подається клопотання;

---

¹² ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення. URL: <http://document.ua/informacija-ta-dokumentacija-bazovi-ponjattja.-termini-ta-v-std487.html>

- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- речі та документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати;

- підстави вважати, що речі та документи перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

- значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні;

- можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, і неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів, у випадку подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;

- обґрунтування необхідності вилучення речей і оригіналів або копій документів, якщо відповідне питання порушується стороною кримінального провадження.

Речами і документами, до яких заборонено доступ, є:

- листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, з огляду на надання правової допомоги;

- об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією (ст. 160 КПК).

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (ч. 1 ст. 45 КПК). Адвокат також є представником потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача (ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 63 КПК).

До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать:

- інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста та надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

- відомості, які можуть становити лікарську таємницю;

- відомості, які можуть становити таємницю учинення нотаріальних дій;
- конфіденційна інформація, зокрема така, що містить комерційну таємницю;
- відомості, які можуть становити банківську таємницю;
- особисте листування особи й інші записи особистого характеру;
- інформація, яка знаходиться в операторів і провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;
- персональні дані особи, що знаходяться в її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних;
- державна таємниця (ст. 162 КПК).

Порядок розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів.

Після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі та документи, за винятком випадку, встановленого ч. 2 ст. 163 КПК.

Якщо сторона кримінального провадження, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність достатніх підстав uważати, що є реальна загроза зміни або знищення речей або документів, клопотання може бути розглянуто слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться.

У повістці про судовий виклик, що слідчий суддя, суд надсилає особі, у володінні якої знаходяться речі та документи, зазначається про обов'язок збереження речей і документів у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику.

Слідчий суддя, суд розглядає клопотання за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 163 КПК. Неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі та документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, якщо сторона

кримінального провадження у клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

- перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;
- самі собою або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;
- не становлять або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, окрім обставин, передбачених ч. 5 ст. 163 КПК, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, і неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Доступ особи до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, здійснюється у порядку, визначеному законом. Доступ до речей і документів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, не може надаватися особі, що не має до неї допуску відповідно до вимог закону.

Слідчий суддя, суд в ухвалі про надання тимчасового доступу до речей і документів може дати розпорядження про надання можливості вилучення речей і документів, якщо сторона кримінального провадження доведе наявність достатніх підстав вважати, що без такого вилучення є реальна загроза зміни або знищення речей або документів, або таке вилучення необхідне для досягнення мети отримання доступу до речей і документів.

За результатами розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд виносить ухвалу. Зміст і форма вказаної ухвали передбачені ст. 164 КПК.

В ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів має бути зазначено:

- прізвище, ім'я та по батькові особи, якій надається право тимчасового доступу до речей і документів;
- дата постановлення ухвали;

– положення закону, на підставі якого постановлено ухвалу;

– прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи, які мають надати тимчасовий доступ до речей і документів;

– назва, опис, інші відомості, які дають можливість визначити речі та документи, до яких повинен бути наданий тимчасовий доступ;

– розпорядження надати (забезпечити) тимчасовий доступ до речей і документів зазначеній в ухвалі особі та надати їй можливість вилучити зазначені речі й оригінали або копії документів, якщо відповідне рішення прийнято слідчим суддею, судом;

– строк дії ухвали, який не може перевищувати одного місяця з дня постановлення ухвали;

– положення закону, які передбачають наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду.

Порядок виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів закріплений у ст. 165 КПК.

Особа, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володільець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до вказаних в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду.

Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володільець речей і документів, оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію.

Особа, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і оригіналів або копій документів, зобов'язана залишити володільцю речей і оригіналів або копій документів опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду.

На вимогу володільця особою, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, має бути залишено копію вилучених оригіналів документів. Копії документів, які вилучаються або оригінали яких вилучаються, виготовляються з використанням копіювальної техніки, електронних засобів володільця (за його згодою) або копіювальної техніки,

електронних засобів особи, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів.

У разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК із метою відшукання та вилучення зазначених речей і документів (ч. 1 ст. 166 КПК).

У разі якщо дозвіл на проведення обшуку надано за клопотанням сторони захисту, слідчий суддя, суд доручає забезпечення його проведення слідчому, прокурору або органу Національної поліції за місцем проведення цих дій. Проведення обшуку здійснюється за участю особи, за клопотанням якої надано дозвіл на його проведення, згідно з положеннями КПК.

8.3.7. Тимчасове вилучення майна у кримінальному провадженні

Тимчасове вилучення майна – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися його майном, яке має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

Застосування такого заходу забезпечення пов'язане з обмеженням права особи, передбаченого ст. 41 Конституції України, а саме:

- кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

- право приватної власності набувається у порядку, визначеному законом;

- громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону;

- ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності;

- право приватної власності є непорушним;

- примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток із мотивів сус-

пільної необхідності, на підставі та в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості;

- примусове відчуження таких об'єктів із подальшим повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного або надзвичайного стану;

- конфіскація майна може бути застосована винятково за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом;

- використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

- підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби або знаряддя учинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

- призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

- є предметом кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом;

- одержані внаслідок учинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх повністю або частково перетворено.

Під річчю варто розуміти предмет матеріального світу щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки. Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту або обставини. Гроші – це законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України. Таким платіжним засобом є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Засоби учинення кримінального правопорушення – це предмети матеріального світу, що застосовуються особою під час учинення суспільно небезпечного діяння.

Знаряддя кримінального правопорушення – це предмети, використовуючи які, особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти.

Під предметом кримінального правопорушення розуміють предмети матеріального світу, з огляду на які, або щодо яких учиняється таке правопорушення.

Сліди кримінального правопорушення у вузькому розумінні – це матеріально фіксовані відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому. Якщо такі сліди збереглися на речах, документах, вони тимчасово вилучаються.

Винагорода за учинення кримінального правопорушення – це гроші, цінності та інші речі, надані особі з метою схилити її до його учинення протиправних дій.

Речі, документи, здобуті внаслідок учинення кримінального правопорушення, або на які воно спрямоване, – це об'єкти такого правопорушення.

Доходи від набутих унаслідок учинення кримінального правопорушення речей, грошей – це те, що набуто від реалізації майна, отриманого злочинним способом.

Порядок тимчасового вилучення майна визначений у ст. 168 КПК. Тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу у порядку, передбаченому ст.ст. 207, 208 КПК. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно з доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом, в якому вказується, хто передав і яка уповноважена службова особа прийняла майно, із зазначенням його назви, кількості, міри, ваги, матеріалу, з якого воно виготовлено, та індивідуальних ознак.

Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду. Порядок проведення зазначених слідчих (розшукових) дій визначений у ст.ст. 236, 237 КПК.

Тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримі-

нального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду.

Забороноюється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

У разі необхідності слідчий чи прокурор здійснює копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах. Копіювання такої інформації здійснюється зі залученням спеціаліста.

Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якій вилучено майно, або її представнику.

Вступна частина протоколу повинна містити відомості про:

- місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (її прізвище, ім'я, по батькові, займана посада);
- усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (їх прізвища, ім'я, по батькові, дата народження та місце проживання);
- інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації;
- характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються за проведення процесуальної дії, та порядок їх використання.

В описовій частині протоколу вказуються відомості про:

- послідовність дій;
- отримані внаслідок процесуальної дії речі, документи, гроші.

У заключній частині протоколу зазначається про:

- тимчасово вилучені речі, документи, гроші;
- спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
- зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна відповідно до Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України» від 19 листопада 2012 р. № 1104.

Порядок зберігання залежить від того, що становить вилучене майно. Наприклад, гроші підлягають передачі на зберігання до фінансових органів. Документи зберігаються з матеріалами кримінального провадження, а інше майно – у спеціально пристосованих приміщеннях (камерах зберігання речових доказів).

У разі ухвалення рішення про припинення тимчасового вилучення майна, тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

- за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення майна безпідставним;
- за ухвалою слідчого судді або суду в разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;
- якщо клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна подано до суду пізніше наступного робочого дня після вилучення майна;
- якщо тимчасове вилучення майна проведене під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді та клопотання про арешт такого майна не подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна;
- клопотання про тимчасовий арешт майна надійшло до суду після 72 годин із моменту його вилучення;
- у разі скасування арешту.

Про можливість отримання володільцем вилученого у нього майна він повідомляється письмово. Копія повідомлення долучається до кримінального провадження. У розписці отримувач вказує дані свого паспорта або іншого документа, який посвідчує його особу та місце проживання. У разі неможливості особистої явки власника майна воно може бути отримано за дорученням іншою особою, розписка якої із дорученням приєднується до справи. Якщо власником є підприємство, установа, організація, майно передається їх представникам за наявності доручення, документа, що засвідчує особу, і під розписку¹³.

8.3.8. Арешт майна у кримінальному провадженні

Арешт майна – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому, до скасування у встановленому порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого є сукупність підстав або розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження.

Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів із метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом вистеребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб. Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів із метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні,

---

¹³ Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар. Х.: Право. С. 331.

зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Арешт майна має тимчасовий характер, оскільки остаточне рішення про те, що необхідно учинити з майном, яке арештоване, буде вирішено судом під час ухвалення вироку (ст. 368 КПК).

Особами, які, згідно із законом, несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можуть бути:

- батьки (усиновлювачі) або опікуни малолітньої особи або інші фізичні особи, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої особи (ст. 1178 ЦК України);

- батьки (усиновлювачі) або піклувальники неповнолітньої особи (ст. 1179 ЦК України);

- опікуни або заклади, які зобов'язані здійснювати нагляд за недієздатною фізичною особою (ст. 1184 ЦК України);

- юридична або фізична особа за шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків (ст. 1172 ЦК України);

- особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє джерелом підвищеної безпеки (ст. 1187 ЦК України).

Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні ці особи можуть бути, якщо до них пред'явлено цивільний позов під час кримінального провадження до початку судового розгляду в порядку, встановленому ст. 128 КПК.

Метою арешту майна є забезпечення:

- збереження речових доказів;
- спеціальної конфіскації;
- конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;
- відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), або стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

У разі застосування арешту для забезпечення використання майна як речового доказу будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що:

– воно може бути знаряддям учинення кримінального правопорушення;

– воно зберегло на собі сліди кримінального правопорушення або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту або обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, зарозом предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій;

– гроші, цінності й інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок учинення кримінального правопорушення.

Арешт може бути накладений і на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства. У такому разі виконанню підлягає ухвала слідчого судді, суду про накладення арешту на майно відповідно до правил КПК.

У разі застосування арешту для забезпечення спеціальної конфіскації, він може бути накладений:

– на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації та відповідає вимогам, які пред'являються до речових доказів;

– на майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за вищу або нижчу ринкової вартості та знала або повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій з ознак, зазначених у випадках: одержані внаслідок учинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схилення особи до учинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його учинення; були предметом злочину, окрім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а в разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби або знаряддя учинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави

грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених кримінальним законом, за умови учинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч. ч. 2 і 3 ст. 159¹, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст.ст. 204, 209¹, 210, ч.ч. 1 і 2 ст.ст. 212, 212¹, ч. 1 ст.ст. 222, 229, 239¹, 239², ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст.ст. 248, 249, ч.ч. 1 і 2 ст. 300, ч. 1 ст.ст. 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст. 363, ч. 1 ст.ст. 363¹, 364¹, 365² КК.

Спеціальна конфіскація застосовується на підставі:

- обвинувального вироку суду;
- ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
- ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

У разі застосування арешту для забезпечення конфіскації майна він може бути накладений на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

У разі застосування арешту для забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), або стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди він може бути накладений на майно:

- підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної або юридичної особи, яка через закон несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння;
- юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову в

кримінальному провадженні, й так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою щодо якої здійснюється провадження.

У разі задоволення цивільного позову або стягнення з юридичної особи розміру отриманої неправомірної вигоди суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про арешт майна для забезпечення цивільного позову або стягнення з юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доведеного розміру отриманої неправомірної вигоди до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не вжито раніше.

Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації або спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт майна.

Якщо протягом 24 годин прокурор не звернувся до слідчого судді з клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі.

Арешт може бути накладений на рухоме або нерухоме майно, гроші в будь-якій валюті готівкою або в безготівковій формі, разом кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках або на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери,

майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою або рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна.

Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, окрім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів.

Нерухоме майно – це земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливо без їх знецінення та зміни їх призначення (ст. 181 ЦК України).

Майновими правами інтелектуальної власності є:

– право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;

– виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;

– виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема забороняти таке використання;

– інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 424 ЦК України).

До розрахункових документів, за допомогою яких можуть здійснюватися безготівкові розрахунки, належать: акредитиви, розрахункові чеки (чеки), банківські платіжні картки, векселі, інкасові доручення (розпорядження), платіжне доручення, платіжна вимога, платіжна вимога-доручення (ст. 108⁸ ЦК України) ¹⁴.

Цінний папір – це документ установлені форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником, та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам (ст. 194 ЦК України).

Корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що охоплюють правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки при-

---

¹⁴ Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22.

бутку (дивідендів) такої організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами (ст. 167 ГК України).

Заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише в разі, коли наявні обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна.

Заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

Під житлом варто розуміти:

– особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного або тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного або тимчасового проживання в них, але є складовою будинку;

– будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду та використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо);

– будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо)¹⁵.

Процесуальною підставою арешту майна є ухвала слідчого судді або суду, яка виноситься, зазвичай, на підставі поданого клопотання про арешт майна.

Із клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням із прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач (ч. 1 ст. 171 КПК).

---

¹⁵ Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28.03.2008 р. № 2.

Фактичною підставою арешту майна є сукупність фактичних даних, що вказують на завдання кримінальним правопорушенням матеріальної та/чи моральної шкоди, заявлення цивільного позову про її відшкодування або можливість заявлення такого позову та накладення майнових стягнень, конфіскації майна за вироком суду.

У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено:

- підстави та мету відповідно до положень ст. 170 КПК та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна;
- перелік і види майна, що належить арештувати;
- документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування або розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном;
- розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до ч. 6 ст. 170 КПК.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів й інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (ч. 2 ст. 171 КПК).

У клопотанні цивільного позивача в кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, повинно бути зазначено:

- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір позовних вимог;
- докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди (ч. 3 ст. 171 КПК).

Клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше воно має бути негайно повернуто особі, у якої його вилучено.

У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснених на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої ст. 235 КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після

вилучення майна, інакше воно має бути негайно повернуто особі, в якій його вилучено.

Порядок розгляду клопотання про арешт майна.

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів із дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження. Неприбуття цих осіб у судове засідання не перешкоджає розгляду клопотання (ч. 1 ст. 172 КПК).

Клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника або законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним із метою забезпечення арешту майна (ч. 2 ст. 172 КПК).

Слідчий суддя, суд, встановивши, що клопотання про арешт майна подано без додержання вимог, повертає його прокурору, цивільному позивачу та встановлює строк у сімдесят дві години або з урахуванням думки слідчого, прокурора або цивільного позивача менший строк для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу. У такому разі тимчасово вилучене в особи майно підлягає негайному поверненню після спливу встановленого суддею строку, а в разі звернення в межах встановленого суддею строку з клопотанням після усунення недоліків – після розгляду клопотання та відмови в його задоволенні.

Під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за своєю ініціативою заслухати будь-якого свідка або дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна.

Під час вирішення питання про арешт майна слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків можливості його

приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження.

Не допускається арешт майна/коштів банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, а також майна/коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Під час вирішення питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен урахувати:

- правову підставу для арешту майна;
- можливість використання майна як доказу в кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК);
- наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (якщо арешт майна накладається у випадках, передбачених п.п. 3, 4 ч. 2 ст. 170 КПК);
- можливість спеціальної конфіскації майна (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 2 ч. 2 ст. 170 КПК);
- розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 170 КПК);
- розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження;
- наслідки арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб.

Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно усього або частини тимчасово вилученого майна (ч. 3 ст. 173 КПК).

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Слідчий суддя, суд зобов'язані застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво впливають на інтереси інших осіб (ч. 4 ст. 173 КПК).

Для встановлення вартості майна, на яке накладається арешт, можна запросити спеціаліста, яким може бути товаро-

знавець або оцінювач. Оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами, з оцінки майна і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності¹⁶.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, в якій зазначає:

- перелік майна, на яке накладено арешт;
- підстави застосування арешту майна;
- перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення;
- заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі їх передбачення та вказівку на таке майно;
- порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування заінтересованих осіб (ч. 5 ст. 173 КПК).

Порядок зберігання майна, на яке накладено арешт, визначений в Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду, яка затверджена наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, ДПА України, СБ України, Верховним Судом України, Державною судовою адміністрацією України 27 серпня 2010 р. № 51/401/649/471/23/125.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше 72 годин із дня надходження до суду клопотання. В іншому разі таке майно повертається особі, у якої його вилучено (ч. 6 ст. 173 КПК).

Копія ухвали негайно після її постановлення вручається слідчому, прокурору, а також присутнім під час оголошення ухвали:

- фізичній або юридичній особі, щодо майна якої вирішувалося питання про арешт, – під час вирішення питання про арешт майна з метою забезпечення збереження речових доказів;
- підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, третій особі – під час вирішення питання про арешт майна з метою забезпечення спеціальної конфіскації;

---

¹⁶ Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р.

– підозрюваному, обвинуваченому, засудженому або юридичній особі, щодо якої здійснюється провадження, – під час вирішення питання про арешт майна з метою забезпечення конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи;

– підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, фізичній або юридичній особі, яка відповідно до закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичній особі, щодо якої здійснюється провадження, – під час вирішення питання про арешт майна з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), або стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

У разі відсутності таких осіб під час оголошення ухвали копія ухвали надсилається їм не пізніше наступного робочого дня після її постановлення.

Підозрюваний, обвинувачений, треті особи мають право на захисника, право оскаржити судові рішення щодо арешту майна (ч. 7 ст. 173 КПК).

Майно або грошові суми клієнта неплатоспроможного банку, на яке судом накладено арешт до дня віднесення банку до категорії неплатоспроможних, може бути передано приймаючому, перехідному банку або спеціалізованій установі, утвореній Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, у встановленому законодавством про систему гарантування вкладів фізичних осіб порядку з письмовим повідомленням Фондом гарантування вкладів фізичних осіб особи, в інтересах якої накладено арешт. У разі цього передане майно або грошові суми залишаються обтяженими відповідно до ухвали суду про накладення арешту.

Кримінальним процесуальним законом встановлено такий **порядок та випадки скасування арешту майна**.

Так, підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні під час розгляду питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Таке клопотання під час досудо-

вого розслідування розглядається слідчим суддею, а під час судового провадження – судом.

Окрім цього, арешт майна також може бути скасовано повністю або частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника або законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в застосуванні цього заходу надалі немає потреби або арешт накладено необґрунтовано (ч. 1 ст. 174 КПК).

Клопотання про скасування арешту майна розглядає слідчий суддя, суд не пізніше трьох днів після його надходження до суду. Про час і місце розгляду повідомляється особа, яка заявила клопотання, та особа, за клопотанням якої арештовано майно (ч. 2 ст. 174 КПК).

Прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації (ч. 3 ст. 174 КПК).

Суд одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, вирішує питання про скасування арешту майна. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у разі виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові (ч. 4 ст. 174 КПК).

Ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором.

8.4. Поняття, види, мета і підстави застосування запобіжних заходів

Запобіжні заходи – це вид заходів забезпечення кримінального провадження, застосування яких полягає в обмеженні підозрюваного обвинуваченого в його правах на свободу й особисту недоторканність; недоторканність житла або іншого володіння особи; таємницю спілкування; невтручання у приватне життя.

Запобіжні заходи, як і інші заходи забезпечення кримінального провадження, застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження, тобто виконання його (провадження) завдань: захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності мірою своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, щодо жодної особи не був застосований необґрунтований процесуальний примус і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Застосування запобіжних заходів має дві мети:

Забезпечувальну – створення умов та вжиття заходів для виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього (них) процесуальних обов'язків: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб; виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування запобіжних заходів; підкорятися законним вимогам і розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Превентивну – запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку з речей або документів, які мають вагоме значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншою мірою; учинити інше кримінальне правопорушення або продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

Підставами застосування запобіжного заходу є:

– наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, що здебільшого тлумачиться як вказівка на факт притягнення особи до кримінальної відповідальності, тобто виконання процесуальної дії повідомлення особи про підозру в порядку, визначеному Главою 22 КПК;

– наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може не виконати покладені на нього обов'язки або учинити дії, які розглядаються як ризики через призму превентивної мети застосування запобіжних заходів, тобто наявність фактичних даних, що вказують на учинення або спроби учинення дій, які перешкоджатимуть кримінальному провадженню.

Закон забороняє слідчому, прокуророві ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього вказаних підстав: обґрунтованої підозри та хоча б одного з ризиків, визначених ст. 177 КПК. У такому разі вказане ініціювання вважається необґрунтованим, відтак клопотання не підлягає задоволенню.

Система запобіжних заходів визначена в ст. 176 КПК, у якій вони розташовані в порядку їх суворості, а саме:

- 1) особисте зобов'язання (ст. 179 КПК);
- 2) особиста порука (ст. 180 КПК);
- 3) застава (ст. 182 КПК);
- 4) домашній арешт (ст. 181 КПК);
- 5) затримання – тимчасовий запобіжний захід (ст.ст. 188–192, 207–213 КПК);
- 6) тримання під вартою (ст. 183 КПК).

До переліку умов застосування запобіжних заходів варто віднести такі:

– вони можуть застосовуватися лише в межах кримінального провадження, за винятком тимчасового запобіжного заходу – затримання, яке справді може застосовуватись одночасно з початком кримінального провадження або ж як привід до його початку;

– запобіжні заходи застосовуються до належних суб'єктів: підозрюваного, обвинуваченого, засудженого;

– запобіжні заходи за ступенем обмеження прав і законних інтересів мають бути в кореляційному зв'язку з тяжкістю вчиненого злочину: домашній арешт і взяття під варту застосовуються лише у разі вчинення особою злочину, за який передбачено призначення покарання у вигляді позбавлення волі;

– запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст.ст. 109-114-1, 258-258-5, 260, 261 КК;

– щодо особи може бути застосовано лише один із передбачених запобіжних заходів.

Законом, а саме ст. 178 КПК, визначено *обставини, що враховуються під час обрання запобіжного заходу судом*. Ці обставини виявляються у конкретному кримінальному провадженні, подаються стороною обвинувачення та (або) захисту та оцінюються слідчим суддею (судом) щодо кожного підозрюваного (обвинуваченого), до якого застосовується запобіжний захід. Самі собою обставини, за відсутності положень щодо ризиків, які визначені ст. 177 КПК, не дають слідчому судді, суду права на застосування запобіжного заходу.

До таких обставин належать:

1) *вагомість наявних доказів про учинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення*: тобто наявність фактичних даних щодо учинення діяння, яке містить ознаки злочину, та даних про учинення цього діяння підозрюваним (обвинуваченим) за неоднозначності позицій двох сторін: сторонами обвинувачення та захисту досліджується сукупність даних щодо учинення злочину та винуватості в його вчиненні підозрюваним (обвинуваченим). Застосовується положення про те, що жоден доказ для слідчого судді (суду) не має наперед установленної сили;

2) *тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується*: аналізується санкція норми кримінального закону, яка передбачає кримінальну відповідальність за учинення злочину, щодо якого підозрюється або обвинувачується особа; ця вимога кореспондує з положенням про зарахування часу утримання під вартою, на домашньому арешті в строк позбавлення волі;

3) *вік і стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого*: у цьому разі враховується вік (чи є підозрювані, обвинувачені неповнолітніми особами або особами похилого віку); стан здоров'я

(наявність хронічних захворювань, перебування на стаціонарному (амбулаторному) лікуванні);

4) *міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, зокрема наявність у нього родини й утриманців*: досліджуються дані, які характеризують особу за місцем проживання, шлюбні відносини, наявність дітей або інших недієздатних або обмежено дієздатних осіб;

5) *наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання*: необхідно з'ясувати наявність не лише роботи, а й інших засобів для існування, зокрема заняття підприємницькою діяльністю, творчою, науковою, тобто такою, що приносить дохід, а також навчання, його форма тощо;

6) *репутацію підозрюваного, обвинуваченого*: суспільно корисна або суспільно шкідлива діяльність, факти притягнення до адміністративної, дисциплінарної, а також матеріальної відповідальності, дані про факти уникнення від відповідальності;

7) *майновий стан підозрюваного, обвинуваченого*: наявність нерухомого майна, рахунків у фінансових установах частки власності на корпоративні права тощо;

8) *наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого*: враховуються незнята та непогашена судимість, а також обов'язково факт неповного відбування призначеного покарання або невідбування призначеного покарання в разі звільнення від його відбування або відстрочки від виконання;

9) *дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше*: вказана обставина враховується під час зміни або продовження застосування запобіжного заходу;

10) *наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення*: підлягає з'ясуванню факту повідомлення про підозру у вчиненні іншого злочину (злочинів) у кримінальному провадженні, що не було об'єднане з тим, у якому вирішується питання про застосування запобіжного заходу;

11) *розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого*

внаслідок учинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини: у злочинах із матеріальним складом, відповідно тих, якими заподіюється майнова шкода, а також у тих, які передбачають отримання доходів, установлюється факт заподіяння такої шкоди, її розмір, або ж розмір доходу, який отримала особа від учинення протиправних злочинних дій, та доходів, які отримала особа в разі легалізації протиправної діяльності.

Окрім цього, треба зауважити, що ч. 5 ст. 194 КПК передбачено перелік обов'язків, виконання яких покладається на особу в разі застосування того або іншого запобіжного заходу, водночас вид запобіжного заходу може не мати значення, за винятком застосовування тримання під вартою (відповідно затримання), логічно в окремих випадках домашнього арешту з вимогою цілодобово не покидати місце проживання.

До таких обов'язків належать:

- прибувати за кожною вимогою до суду або іншого визначеного органу державної влади;
- прибувати до визначеної службової особи з установленою періодичністю;
- не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає або перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду;
- повідомляти слідчого, прокурора або суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи;
- утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом;
- не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом;
- пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежностей;
- докласти зусиль до пошуку роботи або навчання;
- здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і виїзд в Україну;
- носити електронний засіб контролю.

8.5. Загальний порядок застосування, зміни та скасування запобіжних заходів

Запобіжні заходи застосовуються:

- *під час досудового розслідування* слідчим суддею за клопотанням слідчого погодженого з прокурором або за клопотанням прокурора;
- *під час судового провадження* судом, за клопотанням прокурора.

Тимчасовий запобіжний захід затримання може бути застосований уповноваженою службовою особою, якій законом надано право здійснювати затримання. Такими є працівники органів Національної поліції, СБУ, Державної прикордонної служби тощо.

Для застосування запобіжного заходу уповноважений суб'єкт звернення з клопотанням подає його до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого провадиться досудове розслідування. Досудове розслідування проводить той орган досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце учинення кримінального правопорушення.

Якщо місце учинення кримінального правопорушення невідоме (його не встановлено зібраними у провадженні доказами) або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням:

- місця виявлення ознак кримінального правопорушення; місця перебування підозрюваного;
- місця перебування більшості свідків;
- місця завершення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

Як виняток, розгляд клопотання про застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування до особи, яку затримано без ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, може здійснюватися слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа затримана. Такий розгляд можливий тільки за умови, що затримана без ухвали слідчого судді, суду особа з об'єктивних причин не могла бути доставлена у строк не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання

до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ч. 1 ст. 192 КПК).

У разі здійснення досудового розслідування слідчою групою клопотання про застосування запобіжного заходу також розглядається слідчим суддею суду першої інстанції, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

Клопотання виконується в трьох примірниках і має містити: вказівку на слідчого суддю, який уповноважений розглядати клопотання;

- назву документа, дату та місце складання, посадову особу, що звертається з клопотанням, вказівку на кримінальне провадження (номер і дату внесення даних у ЄРДР);

- короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа (формулювання суті обвинувачення або підозри, зазначення часу, місця його учинення, обставин учинення, дій співучасників, розмір й обсяг шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням);

- правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті, пунктів) закону України про кримінальну відповідальність;

- виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини (документи та показання, отримані під час кримінального провадження);

- посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК, та обов'язково виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор зробив висновок про наявність цих ризиків і посилання на матеріали кримінального провадження, що підтверджують ці обставини;

- обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, способом застосування більш м'яких запобіжних заходів, тобто їх неефективність із погляду забезпечення дієвості кримінального провадження; пропозиція покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, з обґрунтуванням указаних обтяжень.

Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання слідчим суддею або судом. Також копія клопотання залишається в матеріалах провадження та в наглядовому провадженні прокурора – процесуального керівника.

Для підтвердження законності, обґрунтованості та вмотивованості поданого клопотання суб'єкти звернення зобов'язані додати до нього: копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує докази клопотання:

- копії характеризуючих даних, кримінальних процесуальних документів;
- документ, яким слідчий, прокурор визначив перелік свідків, яких вважають за необхідне допитати під час судового розгляду щодо вирішення питання про застосування запобіжного заходу;
- підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу;
- витяг із ЄРДР щодо кримінального провадження, в межах якого подається клопотання.

Законом вимагається внесення щодо кожної особи підозрюваного (обвинуваченого) окремого клопотання відповідно до індивідуального обґрунтування застосування запобіжного заходу.

Законом передбачено випадки відкликання, зміни та доповнення клопотання про застосування запобіжного заходу до моменту їх задоволення або відмови в задоволенні.

Зокрема прокурору стають відомі обставини, які не дають підстав підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення або обґрунтувати наявність кримінального правопорушення як такого. У цьому разі законом чітко вимагається відкликати клопотання про застосування запобіжного заходу. Такі обставини можуть стати відомі й слідчому, однак відкликати клопотання має право лише прокурор – процесуальний керівник.

Якщо після подання клопотання про застосування запобіжного заходу, однак до моменту його задоволення,

слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу (з'ясування наявності додаткових ризиків, передбачених ст. 177 КПК, обставин, які підлягають урахуванню під час застосування запобіжних заходів, які визначені ст. 178 КПК), уповноважені суб'єкти зобов'язані доповнити або змінити клопотання. Якщо зміни та доповнення суттєві, стосуються більшості положень, які мають бути визначені в клопотанні, його необхідно замінити новим.

Клопотання про застосування запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин із моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого, якщо таке виникло.

У кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено забезпечувальні заходи щодо вирішення питання про застосування, зміну або скасування запобіжних заходів. Такими забезпечувальними заходами є: судовий виклик, привід, затримання особи з метою приводу.

Слідчий суддя, суд, після одержання клопотання про застосування запобіжного заходу до підозрюваного, обвинуваченого для забезпечення розгляду, вживає заходи щодо:

- забезпечення прибуття підозрюваного, обвинуваченого для судового розгляду, зокрема: здійснює судовий виклик підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває на свободі; здійснює судовий виклик підозрюваного, обвинуваченого, щодо якого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою;

- забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого у випадках, коли: підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника; якщо участь захисника обов'язкова; якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника;

- здійснює повідомлення/судовий виклик свідків, яких слідчий, прокурор або підозрюваний, обвинувачений вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо застосування запобіжного заходу.

Отримавши клопотання про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя, суд призначає дату судового засідання. Про ухвалене рішення слідчий суддя повідомляє сторони кримінального провадження та здійснює судовий виклик.

У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у виді застави, домашнього арешту або тримання під вартою. Якщо ж ухвала про привід не була виконана, то виноситься ухвала про дозвіл на його затримання з метою приводу.

Також прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися із клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

Клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання. Розгляд клопотання проводиться в закритому судовому засіданні без участі підозрюваного, обвинуваченого його захисника або (та) законного представника інших учасників судового розгляду, однак за участю прокурора.

Слідчий суддя, суд задовольняє клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а також є достатні підстави вважати, що:

– підозрюваний, обвинувачений переховується від органів досудового розслідування або суду, тобто використані передбачені КПК механізми забезпечення явки вказаних осіб до слідчого судді, суду;

– одержавши відомості про звернення слідчого, прокурора до слідчого судді з клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний, обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які законом розглядаються як ризик дієвості кримінального провадження ст. 177 КПК.

Слідчий суддя, суд не має права відмовити в розгляді клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу підозрюваного, обвинуваченого, навіть якщо є підстави для затримання без ухвали суду з метою приводу, передбачені ст.ст. 207, 208 КПК.

Слідчий суддя, суд за клопотанням прокурора має право вирішити питання про повторне затримання з метою приводу в порядку, передбаченому КПК. Повторне звернення до суду з клопотанням про дозвіл на затримання однієї і тієї особи в тому ж кримінальному провадженні після винесення слідчим суддею, судом ухвали про відмову в задоволенні такого клопотання можливе лише за виникнення нових обставин, які підтверджують необхідність тримання особи під вартою.

Ухвала про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу може бути оскаржена у порядку, передбаченому КПК, відповідно до вимог параграфу 2 Гл. 26 КПК «Оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування». Ухвала про дозвіл на затримання оскарженню не підлягає, відтак оскаржується лише рішення щодо відмови в наданні дозволу на затримання. Суб'єктом подання такої скарги є прокурор.

Зауважимо, що на виконання вимог ст. 204 КПК, якщо до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду з огляду на підозру або обвинувачення у тому ж кримінальному правопорушенні.

У разі, коли судовий розгляд щодо затриманого підозрюваного, обвинуваченого у визначений КПК строк (сімдесят дві години з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого, що зафіксований у протоколі затримання) не проведено, слідчий суддя зобов'язаний звільнити позбавлену свободи особу на підставі ч. 3 ст. 206 КПК із одночасним виконанням судового виклику на судовий розгляд щодо застосування запобіжного заходу.

Отримавши ухвалу слідчого судді про затримання з метою приводу підозрюваного (обвинуваченого), слідчий, прокурор вживає заходів щодо встановлення місця знаходження особи та її затримання. Фізичне затримання може проводити уповноважена службова особа, якій законом надане таке право.

Закон загалом визначає дії уповноважених службових осіб після затримання підозрюваного обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання (ст. 191 КПК). Відповідно, таке затримання може здійснюватись і на стадії досудового розслідування, і на стадії судового розгляду.

Після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу. Момент затримання вираховуємо відповідно до вимог, визначених ст. 209 КПК. У цьому разі особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою або в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Уповноважена особа, яка на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання затримала особу, зобов'язана негайно:

- вручити їй копію зазначеної ухвали; повідомити про затримання слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі про дозвіл на затримання з метою приводу;

- звільнити особу, якщо після затримання з'ясується, що вона затримана на підставі ухвали про дозвіл на затримання, яка відкликана прокурором і якщо немає інших законних підстав для подальшого затримання;

- негайно повідомити офіційних представників розвідувального органу в разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків; проводити пов'язані з затриманням особистий обшук й огляд кадрового співробітника розвідувального органу речей тільки в присутності офіційних представників цього розвідувального органу.

Відповідно до Закону України «Про розвідувальні органи України», такими органами є:

- *служба зовнішньої розвідки України* – у політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах;

- *розвідувальний орган Міністерства оборони України* – у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній;

– розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону – у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні.

Слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, лише в разі, якщо прокурор, окрім мети і підстави застосування запобіжних заходів, доведе, що підозрюваний, обвинувачений оголошений у міжнародний розшук.

Обов'язок доведення факту перебування підозрюваного, обвинуваченого у міжнародному розшуку покладається на слідчого, прокурора, який подав клопотання про застосування запобіжного заходу, та підтверджується відповідними відомостями (довідка, витяг із бази даних Інтерполу тощо). Після затримання особи, яка перебувала у міжнародному розшуку, слідчий суддя, суд не пізніше як через сорок вісім годин із часу доставки такої особи до органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на місце учинення кримінального правопорушення, зобов'язаний розглянути питання про застосування обраного запобіжного заходу у виді тримання під вартою або його зміну на більш м'який запобіжний захід за обов'язкової присутності такого підозрюваного, обвинуваченого.

За підсумками розгляду клопотання слідчий суддя, суд ухвалює рішення, яке оформлюється ухвалою:

- про відмову в застосуванні запобіжного заходу;
- задоволення клопотання про застосування запобіжного заходу та ухвалення рішення про його застосування.

В ухвалі про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд зазначає відомості про: кримінальне правопорушення (його суть і правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) КК, у якому підозрюється, обвинувачується особа; обставини, які свідчать про ризики, передбачені ст. 177 КПК; обставини, які свідчать про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК; посилання на докази, які обґрунтовують ці обставини; запобіжний захід, який застосовується.

У разі застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, зазначаються конкретні обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого, та у випадках, установлених КПК, строк, на який їх покладено.

В ухвалі про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту зазначається точна адреса житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати.

Слідчий суддя, суд зобов'язаний визначити в ухвалі про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою або домашнього арешту дату закінчення її дії у межах строку, передбаченого КПК два місяці для домашнього арешту та 60 днів для взяття під варту.

Обов'язково копія ухвали про застосування запобіжного заходу вручається підозрюваному, обвинуваченому негайно після її оголошення.

Для якісного забезпечення контролю дотримання застосованих запобіжних заходів у частині перебування на місці проживання (перебування, реєстрації) інших обмежень застосовуються технічні засоби забезпечення запобіжних заходів, зокрема електронних засобів контролю – полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії.

Відповідно до Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, затвердженого Наказом МВС України 2012 р. № 696, до електронних засобів контролю належить комплекс технічних заходів і засобів, серед яких:

– *електронний браслет* – електронний пристрій у вигляді браслета, що закріплюється на тілі підозрюваного або обвинуваченого з метою його дистанційної ідентифікації та відстеження місцезнаходження, який призначений для носіння на тілі та захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та має сигналізувати про спробу особи здійснити такі дії;

– *електронний моніторинг* – система заходів контролю за місцезнаходженням осіб, які зобов'язані слідчим суддею, судом носити ЕЗК;

– *мобільний контрольний пристрій* – електронний пристрій, призначений для носіння спільно з електронним браслетом у разі перебування підозрюваного або обвинуваченого поза місцями, обладнаними стаціонарним контрольним пристроєм, для відстежування його місцезнаходження за допомогою глобальних навігаційних супутникових систем GPS/ГЛОНАСС;

– *мобільний пульт моніторингу* – комплекс портативних переносних пристроїв, що забезпечує налаштування роботи електронних браслетів, прийом та ідентифікацію сигналів електронних браслетів, а також оброблення й відображення інформації про поведінку підозрюваних або обвинувачених;

– *персональний трекер* – електронний пристрій, виконаний у вигляді браслета, призначений для носіння на тілі підозрюваного або обвинуваченого, щодо якого обраний запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, з метою його дистанційної ідентифікації і відстеження його місцезнаходження за сигналами глобальної навігаційної супутникової системи GPS/ГЛОНАСС і захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та має сигналізувати про спробу особи здійснити такі дії;

– *ретранслятор* – електронний пристрій, призначений для розширення зони прийому сигналів електронного браслета стаціонарним або мобільним контрольним пристроєм;

– *сервер моніторингу* – програмно-апаратний комплекс, призначений для забезпечення роботи системи електронного контролю: отримання, оброблення, зберігання і передачі інформації;

– *стаціонарний контрольний пристрій* – комунікаційний пристрій, що забезпечує безперервний цілодобовий прийом і передачу даних від електронного браслета до сервера моніторингу та голосовий зв'язок підозрюваного або обвинуваченого з черговим пультом моніторингу уповноваженого підрозділу МВС України;

– *стаціонарний пульт моніторингу* – персональний комп'ютер із відповідним програмним забезпеченням, призначе-

ний для оброблення і відображення інформації про виконання підозрюваним або обвинуваченим, щодо якого обрано запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням волі, або у виді домашнього арешту, відповідного обов'язку.

Прокурор, слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися у порядку, передбаченому ст. 184 КПК, до слідчого судді, суду з клопотанням про:

- зміну запобіжного заходу;
- скасування, зміну або покладення додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК, або про зміну способу їх виконання.

У клопотанні про зміну запобіжного заходу обов'язково зазначаються обставини, які:

- виникли після ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу;
- існували під час ухвалення попереднього рішення про застосування запобіжного заходу, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність зміни запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому.

Окрім того, підозрюваний обвинувачений, а також його захисник має право звертатись із клопотанням про зміну запобіжного заходу. Також необхідно звернути увагу, що законом не передбачено право клопотання про дострокове скасування запобіжного заходу. Підстави для скасування визначені ст. 203 КПК, відповідно до якої ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після:

- закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу;
- ухвалення виправдувального вироку;
- закриття кримінального провадження у порядку, передбаченому КПК.

Тому підозрюваний, обвинувачений, до якого застосовано запобіжний захід, його захисник, має право подати до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, клопотання про зміну запобіжного заходу, зокрема про скасування або зміну додаткових

обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК та покладених на нього слідчим суддею, судом, або про зміну способу їх виконання.

Слідчий суддя, суд має право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів із дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову в зміні запобіжного заходу, якщо в ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом.

У разі ухвалення рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно. Якщо ж застосовано запобіжний захід у виді особистої поруки, підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання.

У разі застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий: негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло цілодобово; негайно звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло в певний період доби.

Підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і безпосередньо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, – платіжного документа з позначкою банку про виконання, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно виконує розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка

документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

Із моменту звільнення з-під варти, з огляду на внесення застави, підозрюваний, обвинувачений вважається таким щодо якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави.

У разі постановлення слідчим суддею, судом ухвали про відмову в продовженні строку тримання під вартою, про скасування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або його зміну на інший запобіжний захід, про звільнення особи з-під варти у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 206 КПК, або в разі закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженій службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і безпосередньо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення.

8.6. Порядок застосування окремих видів запобіжних заходів

8.6.1. Особисте зобов'язання

Особисте зобов'язання – найм'якший запобіжний захід у системі заходів забезпечення кримінального провадження, який полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати визначені слідчим суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК.

Доцільно від підозрюваного (обвинуваченого) відібрати документ, яким указати перелічені обов'язки, які покладаються на нього, з огляду на застосування цього запобіжного заходу. В такому разі письмово під розписку підозрюваний вказує на перелік зобов'язань, які він повинен виконувати, та наслідки їх невиконання або неналежного виконання, зокрема може бути застосований жорсткіший запобіжний захід і на нього може бути накладено грошове стягнення від 0,25 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Застосовуючи цей запобіжний захід, вихідним обов'язком вважається постійне проживання або перебування підозрюваного (обвинуваченого) в місці, визначеному слідчим суддею, судом. Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місцем перебування є адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік; місцем проживання є адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік. Як усі запобіжні заходи, особисте зобов'язання застосовується на підставі ухвали слідчого судді. Якщо це питання вирішується на стадії досудового розслідування або суду – на стадії судового розгляду.

Контроль за виконанням особистого зобов'язання виконує слідчий, якщо запобіжний захід застосовується на стадії досудового розслідування, а якщо справа перебуває у провадженні суду, – прокурор. Слідчий або прокурор контролює, або виконує підозрюваний (обвинувачений) покладені на нього обов'язки, визначені ст. 194 КПК, або не вчиняє дії, які визначені як ризики під час застосування запобіжних заходів: факти переховування від органів досудового розслідування та/або суду, факти або наміри знищення, переховування або спотворення речей або документів, які мають вагоме значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню, факти протидії розслідуванню через незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні через погрози, шантаж, підкуп, знищення або погрози знищення майна тощо, а також учинення іншого кримінального правопорушення або факт продовження кримінального правопорушення, у якому він підозрюється, обвинувачується.

8.6.2. Особиста порука (ст. 180 КПК)

Особиста порука як запобіжний захід полягає в отриманні від осіб, яких слідчий суддя, суд вважає такими, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання, у якому, по-перше, ці особи беруть на себе зобов'язання на першу вимогу органу досудового розслідування або суду забезпечити явку (доставити) підозрюваного або обвинуваченого, по-друге, вони поручаються

за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, викладених в ухвалі та передбачені ст. 194 КПК.

Точна кількість поручителів, що мають бути залученні, у КПК не вказана. Їх кількість визначає слідчий суддя або суд із урахуванням тяжкості учинення злочину, характеристики особи підозрюваного (обвинуваченого) та характеристики самих поручителів.

Недоцільно як поручителів залучати:

- раніше судимих осіб, судимість яких не знята або не погашена, осіб, що неодноразово притягувалися до адміністративної відповідальності;
- щодо яких є дані про факти вживання наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів;
- осіб, які зловживають алкогольними напоями;
- неповнолітніх;
- осіб, що є недієздатними або обмежено дієздатними;
- осіб, що перебувають на обліку в лікарів психіатрів (наркологів);
- осіб з явними вадами здоров'я, які фізично не спроможні забезпечувати явку підозрюваного (обвинуваченого);
- працівники суду, прокуратури, органів Національної поліції.

Кількість поручителів визначає слідчий суддя, суд, який обирає запобіжний захід. Наявність одного поручителя може бути визнана достатньою лише в тому разі, коли ним є особа, яка заслуговує на особливу довіру: особи, що нагороджувалися державними нагородами, громадські (політичні) діячі інші особи, авторитет яких дає підстави вважати, що вони спроможні забезпечити виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків.

Зазвичай під час вирішення питання про застосування цього запобіжного заходу потенційний поручитель (поручителі) звертається з клопотанням до органів досудового розслідування або до слідчого судді, суду з пропозицією застосувати вказаний запобіжний захід і фактично дають згоду залучити їх як поручителів. Неefективно буде застосовувати цей запобіжний захід у разі, коли поручителем зобов'язують виконувати покладені на нього обов'язки без попередньої його згоди. У разі подання такого клопотання воно долучається

до клопотання про застосування запобіжного заходу, або ж може бути подане, наприклад, стороною захисту як альтернатива суворішого запобіжному заходу.

Щодо поручителя, то під час розгляду питання про застосування запобіжного заходу йому роз'яснюється, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа: обставини учинення злочину, кримінально-правова кваліфікація, передбачене законом покарання за його учинення, обов'язки поручителя та наслідки їх невиконання: застосування щодо поручителя грошового стягнення та можливість зміни особистої поруки на суворіший запобіжний захід, право на відмову від узятих на себе зобов'язань.

Поручитель може відмовитися від узятих на себе зобов'язань до виникнення підстав, які тягнуть за собою його відповідальність: ухилення підозрюваного (обвинуваченого) від слідства або суду, порушення умов запобіжного заходу в частині невиконання покладених на нього обов'язків.

За виникненням обставин, коли поручитель (поручителі) має підстави вважати, що не забезпечуватимуться умови запобіжного заходу, він (вони) забезпечує явку підозрюваного, обвинуваченого до органу досудового розслідування або суду для вирішення питання про заміну йому запобіжного заходу на інший. Забезпечивши явку підозрюваного (обвинуваченого) до органу досудового розслідування або суду, поручитель подає клопотання про звільнення його від виконання покладених на нього обов'язків. Після ухвалення рішення про зміну запобіжного заходу на інший або його скасування поручитель вважається таким, що увільнений від виконання покладених на нього обов'язків.

Однак, якщо поручитель через стан здоров'я не може забезпечити явку підозрюваного (обвинуваченого), він про це повинен повідомити через засоби зв'язку орган досудового розслідування або прокурора – осіб, які контролюють виконання запобіжного заходу. Уповноваженні службові особи мають прийти до нього, отримати його клопотання про звільнення від виконання застосованого запобіжного заходу та вживати заходів щодо забезпечення явки підозрюваного

(обвинуваченого) до суду для вирішення питання про зміну запобіжного заходу на інший.

У разі невиконання поручителем узятих на себе зобов'язань на нього накладається грошове стягнення – захід забезпечення кримінального провадження, що застосовується у разі невиконання або неналежного виконання покладених обов'язків. Розмір стягнення визначається залежно від тяжкості учинення злочину, в якому підозрюється (обвинувачується) особа. Зокрема:

- у провадженні щодо кримінального правопорушення, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, або інше, більш м'яке покарання, – від двох до п'яти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

- у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, – від п'яти до десяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

- у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, – від десяти до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

- у провадженні щодо злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років, – від двадцяти до п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Рішення про накладення грошового стягнення під час досудового розслідування оформляється ухвалою слідчого судді. Слідчий суддя має повноваження самостійно ініціювати та відповідно ухвалити рішення про накладення грошового стягнення. Також цей захід забезпечення може накладатися за клопотанням слідчого, прокурора, якщо рішення приймається на стадії досудового розслідування, або лише прокурора, – якщо на стадії судового розгляду.

Ухвала про накладення грошового стягнення набирає законної сили з моменту її оголошення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається поручителю, на якого накладено грошове стягнення.

8.6.3. Домашній арешт (ст. 181 КПК)

Домашній арешт – це запобіжний захід, який полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Суть цього обмеження полягає у тому, що орган досудового розслідування та (чи) суд точно знає місце знаходження підозрюваного (обвинуваченого), відтак має можливість забезпечити явку вказаної особи для проведення процесуальних дій та контролювати поведінку особи, виконання покладених на неї обов'язків.

Поняття «житла» розглянуто у попередніх темах. Під час обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту варто звернути увагу, що вжите законодавцем у ч. 5 ст. 181 КПК словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений: є власником (співвласником) такого житла; зареєстрований у такому житлі; постійно або тимчасово проживає у такому житлі без реєстрації тощо.

Заборона залишати житло може бути визначена цілодобово або в певний період доби, наприклад, у нічний час. Це вирішується слідчим суддею з урахуванням тяжкості учинення злочину та обставин його учинення, особи підозрюваного (обвинуваченого), зокрема самостійного проживання або проживання з сім'єю, постійного місця роботи тощо.

Умовою застосування домашнього арешту є підозра або обвинувачення у вчиненні злочину, за скоєння якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Як і будь-яке рішення щодо застосування запобіжного заходу, оформляються ухвалою про обрання запобіжного заходу у виді домашнього арешту, після чого передається для виконання органу Національної поліції за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Керівник органу Національної поліції доручає контролювати запобіжний захід уповноваженій особі від органу Національної поліції. Уповноважена особа органу Національної поліції повинна негайно прийняти ухвалу до виконання, поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у виді домашнього арешту, і повідомити про це слідчого суддю або суд. Доцільно про це проінформувати слідчого та (чи) прокурора – процесуального керівника.

Працівники органу Національної поліції, що контролюють дотримання підозрюваним (обвинуваченим) виконання вимог запобіжного заходу (домашній арешт), мають право:

- з'являтися в житло цієї особи залежно від того, чи запобіжний захід застосовано цілодобово або у певний період доби, вказані візити можливі також і в нічний час;
- вимагати надати пояснення (й усні, й письмові) з питань, пов'язаних із виконанням покладених на підозрюваного (обвинуваченого) зобов'язань, визначених ч. 5 ст. 194 КПК;
- використовувати електронні засоби контролю для забезпечення ефективності домашнього арешту.

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати два місяці. Цей строк завершується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк завершується в останній день цього місяця. Також у цьому разі не береться до уваги той день, від якого розпочинається строк.

За необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування у порядку, передбаченому ст. 199 КПК. Однак сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. Опісля закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим. Окрема ухвала у цьому випадку не вимагається.

8.6.4. Застава (ст. 182 КПК)

Загалом, застава – це спосіб забезпечення зобов'язань. *Застава як запобіжний захід полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, із метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Законом не передбачена можливість використовувати як предмет застави майно або майнові права.*

Порядок унесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу визначений

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 15¹⁷.

Суб'єктами внесення застави, відповідно до вимог закону, можуть бути:

- підозрюваний, обвинувачений;
- інша особа, яка діє від його імені;
- заставодавець: інша *фізична особа* – людина як учасник цивільних відносин або *юридична особа* – організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка вносить кошти від свого імені.

Однак законом визначено застереження, що *заставодавцем не може бути* юридична особа державної або комунальної власності.

Під час ухвалення рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді застави необхідно виконати низку процесуальних дій.

Підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки, які на нього покладає слідчий суддя або суд, відповідно до ч. 5 ст. 194 КПК, і наслідки їх невиконання: звернення застави в дохід держави.

Заставодавцю роз'яснюється, у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється або обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його учинення – позбавлення волі, обов'язки з забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків.

Розмір застави визначається слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу, з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених ст. 177 КПК.

Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і не може бути завідомо непомірним для нього,

---

¹⁷ Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу: Постанова КМУ від 11 січня 2012 р. № 15. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>

що, своєю чергою, потребує вивчення матеріального становища особи.

Розмір застави визначається у таких межах:

– щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Однак, у виняткових випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно.

Застава вноситься у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий в органах Казначейства в установленому законодавством порядку.

Підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у виді застави зобов'язаний внести кошти на цей рахунок або забезпечити їх унесення заставодавцем. Підтвердженням унесення коштів на депозитний рахунок суду є платіжний документ із позначкою банку про виконання, який надається слідчому, прокурору або суду, який здійснює кримінальне провадження.

Зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у виді застави, якщо на момент їх здійснення не буде ухвалено рішення про зміну запобіжного заходу. З моменту обрання запобіжного заходу у виді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, зокрема до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок, а також із моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під

варти внаслідок внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, заставадавець зобов'язані виконувати покладені на них обов'язки, пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у виді застави.

Застава, що не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставадавцю після припинення дії запобіжного заходу. Застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень: погашення судових витрат, відшкодування шкоди, завданої злочином. Застава, внесена заставадавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

Застава повертається особі або заставадавцю у безготівковій формі на зазначений ними банківський рахунок, а в разі відсутності такого рахунку – готівкою через банки або підприємства поштового зв'язку.

Повернення коштів, унесених як застава, здійснюється упродовж п'яти робочих днів із дня надходження зазначених документів до органу Казначейства.

У разі невиконання обов'язків заставадавцем, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належно повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин або не повідомив про причини своєї неявки, або якщо порушив інші покладені на нього в разі застосування запобіжного заходу обов'язки, визначені ч. 5 ст. 194 КПК, застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України й використовується у порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні. Викликаються підозрюваний, обвинувачений, а також заставадавець, якщо такий був. Розгляд цього питання здійснюється у порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належно повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання.

Звернення застави у дохід держави здійснюється на підставі копії ухвали слідчого судді, суду, вироку суду, в яких міститься рішення про звернення застави в дохід держави, прийняте у випадках, передбачених КПК. Копія ухвали слідчого судді, суду, вироку суду впродовж п'яти днів із дня набрання ними законної сили надсилається слідчим суддею (судом), який їх постановив або ухвалив, органу Казначейства, в якому відкрито депозитний рахунок суду, на який внесено заставу.

У разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у виді застави у більшому розмірі або іншого запобіжного заходу.

8.6.5. Тримання під вартою (ст. 183 КПК)

Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який полягає в обмеженні свободи особи та утриманні її в установі попереднього ув'язнення. Винятковість цього запобіжного заходу полягає в тому, що застосовується він тільки тоді, коли прокурор доведе, що жоден із м'якших запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбачених ст. 177 КПК: переховування від органів досудового розслідування або суду, перешкоджання встановленню істини у кримінальному провадженні, продовження злочинної діяльності.

Установами для тримання осіб щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання¹⁸.

Законодавець, попри необхідність доведення прокурором факту, що жоден із м'якших запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбачених ст. 177 КПК, вніс обмеження щодо застосування цього запобіжного заходу залежно від: тяжкості злочинів, яка визначається покаранням за його учинення, факту судимості підозрюваного (обвинуваченого), виконання

---

¹⁸ Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/page>

обов'язків за попереднього застосування запобіжного заходу, факту повідомлення про підозру у вчиненні іншого злочину, не з приводу якого застосовується тримання під вартою.

Щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тримання під вартою може застосовуватися виключно в разі, якщо прокурор доведе наявність одного або декількох ризиків, передбачених ст. 177 КПК, а також, якщо підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного, запобіжного заходу, зокрема визначеного у ч. 5 ст. 194 КПК, або не виконав у встановленому порядку вимоги щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Якщо підозрюваний раніше судимий за учинення злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, або у разі, якщо підозрюваний раніше не судимий та підозрюється у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, тримання під вартою може застосовуватися тільки тоді, коли прокурор, окрім наявності підстав, передбачених ст. 177 КПК, доведе, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування або суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину.

Також тримання під вартою може бути застосовано до раніше несудимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, і до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки за умови доведення неефективності застосування м'якшого запобіжного заходу.

Слідчий суддя, суд під час постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний визначити розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених КПК, окрім випадків, передбачених законом.

Також треба враховувати, що тримання під вартою може застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину. У разі взяття під варту неповнолітнього про це необхідно сповістити його батьків або осіб, що їх замінюють: опікунів, піклувальників, адміністрацію установи де виховується неповнолітній.

Так, у разі постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені ст.ст. 177 та 178 КПК, слідчий суддя, суд має право не визначити розмір застави у кримінальному провадженні:

- щодо злочину, вчиненого зі застосуванням насильства або погрозою його застосування;
- щодо злочину, який спричинив загибель людини;
- щодо особи, стосовно якої у цьому провадженні обирався запобіжний захід у виді застави, проте був порушений нею.

В ухвалі слідчого судді, суду зазначаються, які обов'язки з передбачених ст. 194 КПК будуть покладені на підозрюваного, обвинуваченого у разі внесення застави, наслідки їх невиконання, обґрунтовується обраний розмір застави, а також можливість її застосування.

У разі внесення застави згідно з ухвалою слідчого судді, суду щодо особи, стосовно якої раніше обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою, роз'яснення прав й обов'язків заставодавця здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення.

Строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістьдесят днів. Строк тримання під вартою враховується з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, – з моменту затримання. У разі обчислення строку днями він завершується о двадцять четвертій годині останнього дня строку. Також треба врахувати, що береться до уваги той день, від якого розпочинається строк тримання під вартою.

У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту

особи в тому ж кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

КПК визначено можливість продовження строку тримання під вартою слідчим суддею. Таке рішення можливе лише в межах строку досудового розслідування у порядку, передбаченому КПК. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Щодо порядку продовження строку тримання під вартою, то для продовження строку тримання під вартою слідчий з погодженням із прокурором або прокурор звертається до слідчого судді або суду з клопотанням не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

Клопотання про продовження строку тримання під вартою подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

Окрім загальних вимог щодо клопотання про застосування запобіжного заходу, *клопотання про продовження строку тримання під вартою має містити:*

- виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою;
- виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні строку тримання під вартою, якщо прокурор, слідчий не доведе, що обставини щодо наявних ризиків та обставин, що перешкоджають провадженню та завершенню досу-

дового розслідування, виправдовують подальше тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

За наявності обґрунтованого доведення, з боку прокурора, потреби продовження тримання під вартою слідчий суддя або суд постановляє ухвалу про продовження строку тримання під вартою в межах визначених законом строку.

В інших випадках особа, що тримається під вартою, підлягає звільненню.

Підставами для звільнення з-під варту є:

- скасування запобіжного заходу;
- зміна запобіжного заходу;
- внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою;

- закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку;

- закінчення максимального строку тимчасового або екстрадиційного арешту, передбаченого КПК;

- припинення (скасування) тимчасового або екстрадиційного арешту;

- звільнення особи з-під екстрадиційного арешту судом.

Звільнення особи з-під варту в разі скасування або зміни цього запобіжного заходу провадить начальник установи попереднього ув'язнення на підставі ухвали слідчого судді, ухвали або вироку суду.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варту підозрюваного, обвинуваченого, стосовно якого на день закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення строку тримання під вартою, встановленого КПК, не надійшла ухвала слідчого судді, суду про продовження такого строку. Начальник установи попереднього ув'язнення надсилає повідомлення особі або органу, які здійснюють кримінальне провадження, та відповідному прокурору, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти у разі закінчення максимального строку тимчасового арешту, передбаченого ч. 1 ст. 583 КПК, повідомивши про це прокурора та суд, що ухвалив рішення про застосування тимчасового арешту. За п'ять днів до закінчення максимального строку тимчасового арешту начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний надіслати прокурору та суду, що прийняв рішення про застосування тимчасового арешту, повідомлення про день його закінчення.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти в разі закінчення максимального строку екстрадиційного арешту, передбаченого КПК, повідомивши про це прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя або його заступника, а також суд, що ухвалив рішення про застосування екстрадиційного арешту. За десять днів до закінчення максимального строку екстрадиційного арешту начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний надіслати прокурору Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя або його заступнику, а також суду, який ухвалив рішення про застосування екстрадиційного арешту, повідомлення про день його закінчення.

Звільнення особи з-під варти в разі припинення тимчасового або екстрадиційного арешту провадить начальник установи попереднього ув'язнення на підставі постанови прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя або його заступника, відповідно до ст. 586 КПК.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний звільнити з-під варти підозрюваного, обвинуваченого після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування до такої особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Після отримання документа, що підтверджує внесення застави, та його перевірки начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варти особу та повідомити про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

Вирок або ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця попереднього ув'язнення.

8.7. Затримання особи без ухвали слідчого судді, суду

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 176 КПК, тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав і в порядку, визначених КПК.

Згідно зі ст. 29 Конституції України, ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині або його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого упродовж сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо впродовж сімдесяти двох годин із моменту затримання їй не вручено вмотивоване рішення суду про тримання під вартою. У цьому разі власне йдеться про затримання як тимчасовий запобіжний захід.

Ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що кожен має право на свободу й особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, окрім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, зокрема, коли законний арешт або затримання особи, здійснено з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо мотивовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення або її втечі після його учинення.

Також це положення викладено у ст. 29 Конституції України та засаді кримінального провадження «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність» із урахуванням того, що затримувати особу можна у випадках, передбачених законом, зокрема КПК.

Право на таке затримання має кожна особа, яка використовує його за необхідності виконання громадянського обов'язку, захисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

Кримінальним кодексом України, зокрема ст. 38 «Затримання особи, що вчинила злочин», визначено, що не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після учинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила злочин, і доставлення її відповідним органам влади, якщо в разі цього не допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи. Однак перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, визнається умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обставинці затримання злочинця. Перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, має наслідком відповідальність лише у випадках, спеціально передбачених у ст.ст. 118 та 124 КК України.

Уповноважена службова особа зобов'язана вжити заходів щодо виявлення, припинення та запобігання правопорушення та відвернення його наслідків, незалежно від часу, місця, особи учинення правопорушення. Щодо правопорушника, то він може бути затриманий, якщо на це є підстави і немає заборон, визначених законом. Так, згідно з Главою 37 КПК «Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб» затримання судді (або обрання стосовно нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою або домашнього арешту) до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України. Затримання народного депутата України або огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого або службового приміщення допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності.

За винятком визначеної категорії осіб, кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу:

1) *під час учинення або замаху на учинення кримінального правопорушення. У цьому випадку особа, що затримує правопорушника, є очевидцем цього правопорушення (можливо, жертвою його учинення), фактично припиняє протиправні дії особи. Зауважимо, що замахом на злочин є учинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на учинення злочину, передбаченого відпо-*

відною статтею Особливої частини КК України, якщо злочин не доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Підстав затримувати особу за учинення готування до кримінального правопорушення (злочину) у КПК не передбачено. Відтак особа не може бути затримана за дії, спрямовані на підшукування або пристосування засобів або знарядь, підшукування співучасників або змову на учинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для учинення злочину, якщо ці діяння не містять ознаки закінченого злочину або замаху на його учинення;

2) *безпосередньо після учинення кримінального правопорушення або під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. У цьому випадку законом фактично вказується, що скоєно закінчений злочин, однак особа, що затримує правопорушника, здійснює цю дію безпосередньо після учинення злочину, зокрема, будучи очевидцем, не встигла, не змогла припинити злочин на стадії замаху. Затримання здійснюється на місці учинення злочину або в іншому місці, коли особа, що вчинила злочин, з місця його учинення втікає, а особа, що затримує правопорушника, безпосередньо його переслідує з місця учинення до місця затримання. Час переслідування значення не має. В разі цього особа, що затримує правопорушника, постійно візуально його бачить, відтак ототожнює затриманого з особою, яка вчинила злочин.*

Кримінальним процесуальним законодавством визначено, що кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 207 КПК «Законне затримання», несе низку обов'язків, серед яких:

- негайно доставити затриману особу до уповноваженої службової особи;
- якщо це фізично неможливо, негайно повідомити уповноважену службову особу про факт затримання та місце знаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Уповноважена службова особа теж наділена повноваженнями затримувати особу, підозрювану у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді.

Умовою такого затримання є підозра у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, за винятком положень, викладених ч. 2 ст. 208 КПК.

Підстави затримання, визначені у ч. 1 ст. 208 КПК, є виключними:

– якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його учинення (аналогічно підставі затримання, визначеній ч. 2 ст. 207 КПК «законне затримання», за винятком дотримання вказаної умови – учинення злочину, за який у КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі). У цьому випадку уповноважена службова особа є очевидцем учинення злочину або замаху на його учинення. В разі виявлення цього злочину уповноважена службова особа затримує правопорушника негайно з метою припинення злочину, вживає заходів щодо запобігання або попередження настання шкідливих наслідків, якщо це можливо;

– якщо безпосередньо після учинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі або місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. У цьому випадку уповноважена службова особа очевидцем учинення злочину, зазвичай, не виступає, адже мала б попередити учинення злочину або запобігти йому. Очевидцем злочину уповноважена службова особа виступає у тих ситуаціях, коли злочин учиняється на відстані та раптово, що його попередити або припинити на стадії замаху неможливо. Переважно ця підстава затримання застосовується, коли уповноважена службова особа прибула на місце учинення злочину або на місце виклику й інформацію про факт учинення злочину й особу, яка його вчинила, отримує від очевидців. Затримання у цьому випадку можливе: після законного затримання очевидцями або за їх інформацією уповноваженою службовою особою, яка безпосередньо прибула на місце учинення злочину.

Щодо сукупності очевидних ознак на тілі, одязі або місці події, які вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, то це можуть бути: тілесні пошкодження, пошкодження одягу в підозрюваного, наявність на його одязі або тілі слідів крові, біологічних інших речовин, наявність у цієї особи зброї або інших предметів, пристосованих для заподіяння тілесних

ушкоджень, або предметів, що могли використовуватися (застосовуватись) як знаряддя або засоби учинення злочину.

Окрім того, *уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, винятково у двох випадках:*

- якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього в разі обрання запобіжного заходу;
- якщо не виконав у встановленому порядку вимоги щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

У такому разі затримання у розумінні ст. 208 КПК застосовується як альтернатива затримання з метою приводу для вирішення питання про застосування тримання під вартою або для вирішення питання про застосування іншого запобіжного заходу.

За підсумками затримання визначена законом категорія суб'єктів: уповноважена службова особа, слідчий, прокурор може провести обшук затриманої особи. Ухвалення рішення у формі ухвали слідчого судді не потрібне.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього рідною або мовою, якою особа вільно володіє, підстави затримання: зокрема ті, які передбачені ст.ст. 207, 208 КПК, та у вчиненні якого злочину ця особа підозрюється, відтак визначити первинну кваліфікацію вчиненого особою діяння. Якщо особа не розуміє мову, якою здійснюється провадження, у такому разі необхідно залучити перекладача.

З цього моменту особа реалізовує своє право на захист, яке полягає у наданні їй можливості збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК.

У цьому випадку уповноважена службова особа, слідчий, прокурор, зобов'язані роз'яснити:

- *право мати захисника* – відповідно до якого особа має право самостійно запросити собі захисника або скористатися правом на безоплатну правову допомогу, що гарантується

державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів й інших джерел.

У цьому випадку йдеться про безоплатну вторинну правову допомогу, що є видом державної гарантії, яка полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та охоплює такі види правових послуг:

- захист від обвинувачення;
- здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складання документів процесуального характеру.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», право на цей вид правової допомоги в частині захисту від обвинувачення мають особи, які затримані за підозрою у вчиненні злочину¹⁹;

– *отримувати медичну допомогу*. Згідно з Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію, з огляду на хвороби, травми, отруєння і патологічні стани, а також вагітність та пологи. Відповідно до цього закону кожному гарантується право на кваліфіковану медичну допомогу та надання всім громадянам гарантованого рівня цієї допомоги. Отже, затриманий має право на його огляд медичним працівником для діагностики стану здоров'я, вжиття заходів для профілактики захворювання та лікування в обсязі, передбаченому в установах утримання затриманих.

Також затриманий має право на екстрену медичну допомогу, яка полягає у здійсненні працівниками системи екстреної медичної допомоги відповідно до законодавства невідкладних організаційних, діагностичних і лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у не-

---

¹⁹ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року.
URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/page2>

відкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я²⁰.

У разі необхідності затриманий має право на домедичну допомогу, суть якої полягає у невідкладних діях й організаційних заходах, спрямованих на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи. До таких осіб, зокрема, належать працівники органів і підрозділів Національної поліції;

– *давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього.* Давання показання або пояснення особи розглядається законом як право, що реалізується через призму засад забезпечення права на захист, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. Отож особа, яка дає пояснення щодо затримання, що фіксується у протоколі затримання або показання, які вона дає під час допиту як підозрюваного, незалежно від визнання або невизнання вини у вчиненні діяння, за яке підозрюється, має розглядатись із позиції права на захист, не може без перевірки бути в основі повідомлення про підозру. Особа не може бути змушена давати пояснення або показання. Будь-які пояснення, які висловила затримана особа на вимогу уповноваженої законом особи, варто розглядати як пояснення підозрюваного з приводу затримання, і ці пояснення не можуть використовуватись у процесі доказування як визнання вини або підтвердження обставин, які підлягають доказуванню, якщо особа, яка їх надає, не знає, або є підстави вважати, що ці пояснення вона надає як затримана особа. Відмова особи, що затримана за підозрою у вчиненні злочину, не може

---

²⁰ Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 року.
URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5081-17/page2>

розглядатися як намагання уникнути від кримінальної відповідальності та як обставина, що обтяжує відповідальність;

– негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування. У разі затримання особи за підозрою у вчиненні злочину уповноважена службова особа зобов'язана негайно, але не пізніше як через дві години після затримання або арешту (взяття під варту) осіб, повідомляє про їх місцеперебування родичам та в разі заявлення усної або письмової вимоги – захиснику, а також адміністрації за місцем роботи або навчання. Для цього затриманий повинен вказати, кого необхідно повідомити про його затримання, надати контактні дані. За неможливості повідомити визначену затриманим особу, про це затриманий інформується, йому пропонують вказати інших осіб, яких необхідно повідомити про його затримання.

Якщо уповноважена службова особа, що здійснила затримання, має підстави для обґрунтованої підозри, що за повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню. Вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це її батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

У разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги;

– вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інших процесуальних прав, передбачених КПК. Відповідно до за-

кону затриманий має право звертатися до прокурора, слідчого судді з вимогою перевірити правомірність й обґрунтованість його затримання. Прокурор цю вимогу виконує відповідно до функції виконання нагляду за дотриманням прав і законних інтересів особи та нагляду за дотриманням законності під час провадження досудового розслідування, слідчий суддя – з позиції виконання судового контролю, зокрема відповідно до вимог ст. 206 КПК.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, складається протокол.

Протокол повинен містити такі відомості: назву документа, дату та місце складання, особу, яка складає протокол затримання (прізвище, ім'я, по батькові, посада); перелік осіб, які здійснили затримання, були присутні під час затримання (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються при проведенні процесуальної дії, умови та порядок їх використання; місце, дату і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК; підстави затримання; отримані внаслідок процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, зокрема виявлені та/або надані речі та документи внаслідок особистого обшуку, способи їх ідентифікації; клопотання, заяви або скарги затриманого, якщо такі надходили; його пояснення щодо затримання; повний перелік процесуальних прав й обов'язків затриманого; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

Протокол про затримання підписує особа, яка його складала, і затриманий.

Якщо затримана особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом відбувається у присутності її захисника, який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається

в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які заносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а в разі його відсутності – понятих.

Копія протоколу негайно під підпис вручається затриманому, а також надсилається прокурору.

Затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків і пов'язані з цим особистий обшук й огляд його речей застосовуються тільки в присутності офіційних представників цього органу.

Зауважимо, що особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через виконання наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою або в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Тому момент затримання, очевидно, за часом швидше, ніж складання протоколу.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання або якій затриманого доставили, відповідно до вимог ч. 2 ст. 207 КПК, зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого й інші відомості, передбачені законодавством: дані про затриманого, підстави затримання тощо.

Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування.

На слідчого покладено обов'язок провести перевірку для вирішення питання про відповідальність осіб у разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж необхідно.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесят дві години з моменту затримання, який визначається ст. 209 КПК, тобто коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою або в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин із моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. Якщо особа не буде доставлена до суду або буде доставлена з порушенням 60-годинного строку, то вона підлягає звільненню. Рішення про звільнення ухвалює орган досудового розслідування: прокурор, що здійснює процесуальне керівництво, або слідчий, що здійснює провадження досудового розслідування. Також особа має бути звільнена, якщо упродовж 24 годин із моменту затримання їй не вручено повідомлення про підозру в порядку, передбаченому ст.ст. 277, 278 КПК.

Контрольні запитання

1. Що таке заходи забезпечення кримінального провадження?
2. Які загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження?
3. Що таке виклик слідчим, прокурором, судовий виклик у кримінальному провадженні?
4. Що таке привід у кримінальному провадженні?
5. Що таке накладення грошового стягнення у кримінальному провадженні?
6. У чому полягає тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом у кримінальному провадженні?
7. У чому суть відсторонення від посади у кримінальному провадженні?
8. Що таке тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні?
9. У чому полягає тимчасове вилучення майна у кримінальному провадженні?
10. Який порядок виконання арешту майна в кримінальному провадженні?
11. Які є види заходів забезпечення кримінального провадження?
12. Які підстави та порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження?
13. Що таке запобіжні заходи у кримінальному провадженні?
14. Яка мета застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні?
15. Що є підставами застосування запобіжних заходів?

16. Яка система запобіжних заходів у кримінальному провадженні?
17. Які умови застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні?
18. Які обставини враховуються під час обрання запобіжного заходу?
19. За чийм рішенням застосовуються запобіжні заходи?
20. Які обов'язки можуть бути покладені на особу, до якої застосовано запобіжний захід?
21. Які класифікації запобіжних заходів запропоновано у теорії кримінального процесу?
22. Який порядок застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні?
23. Який порядок зміни запобіжних заходів у кримінальному провадженні?
24. Який порядок скасування запобіжних заходів у кримінальному провадженні?
25. Що таке особисте зобов'язання у кримінальному процесі, в чому воно полягає?
26. Хто здійснює контроль за виконанням особистого зобов'язання?
27. Що таке особиста порука, в чому вона полягає?
28. Скільки має бути поручителів?
29. Хто може бути поручителем?
30. Які наслідки невиконання умов особистої поруки?
31. Що таке домашній арешт, у чому він полягає?
32. Що розуміється під житлом у кримінальному провадженні?
33. Які умови застосування домашнього арешту?
34. Що таке застава, в чому вона полягає?
35. Хто може бути суб'єктом унесення застави в кримінальному провадженні?
36. Який розмір застави у кримінальному провадженні?
37. Які наслідки невиконання умов застосування застави?
38. Що таке тримання під вартою, в чому воно полягає?
39. В яких установах здійснюється тримання під вартою?
40. Які обставини повинні бути доведені прокурором перед слідчим суддею (судом) для обрання взяття під варту?
41. В яких випадках слідчий суддя, суд не визначає розмір застави, як альтернативу застосуванню взяття під варту?
42. Який строк тримання під вартою?
43. Який порядок продовження строків тримання під вартою?

Рекомендована література

1. Алексєєва-Процюк Д. О., Брисковська О. М. Особливості проведення тимчасового доступу до речей та документів для отримання інформації від операторів мобільного зв'язку. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2013. № 6 (90). Ч. 2. К. 1. С. 58–65.
2. Безрукава А. Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 594–600.
3. Біловол Д. О. Деякі питання затримання осіб за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2014. № 2 (92). Ч. 2. К. 1. С. 145–149.
4. Бобік В. П. Поняття та зміст конституційних прав, як об'єкту обмеження під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 460–463.
5. Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2 (35). С. 66–70.
6. Бондаренко О. Процесуальні аспекти затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 47–51.
7. Бортун М. Особливості затримання особи без ухвали слідчого судді. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 5 (38). С. 102–106.
8. Гаврилюк Л. В., Чурикова І. В. Питання застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту за новим КПК. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2013. № 4 (88). Ч. 2. К. 2. С. 188–193.
9. Григор'єва О. І. Запобіжні заходи, що обмежують право на свободу пересування: історичний аспект. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 195–201.
10. Грицюк І. В. Запобіжні заходи в системі заходів процесуального забезпечення участі осіб у досудовому розслідуванні. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 84–87.
11. Громова М. Є. Обґрунтована підозра як підстава застосування запобіжних заходів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2. С. 40–43.
12. Грошевий Ю., Шило О. Проблемні питання застосування КПК при обранні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Право України*. 2013. № 11. С. 216–225.

13. Гультай П. Міжнародні стандарти прокурорського нагляду за додержанням законів при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Право України*. 2013. № 8. С. 318–418.
14. Гумін О. М. Особливості тимчасового доступу до речей і документів, які містять інформацію про надання телекомунікаційних послуг. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2013. № 6 (90). Ч. 2. К. 1. С. 53–57.
15. Даль А. Л. Щодо визначення застави при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Право і Безпека*. 2015. № 1. С. 47–51.
16. Даль А. Л., Юхно О. О. Застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в контексті практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 51–58.
17. Дідюк І. Л. Місце домашнього арешту в системі запобіжних заходів. *Митна справа*. 2014. № 1 (2.2). С. 273–277.
18. Дрозд В. Г. Проблемні питання застосування домашнього арешту як виду запобіжного заходу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2 (71). С. 200–206.
19. Завтур В. А. Допустимість доказів під час розгляду та вирішення слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 41 (2). С. 154–157.
20. Ільченко С. Проблеми забезпечення належної правової процедури під час відсторонення від посади. *Право України*. 2013. № 11. С. 225–233.
21. Калачова О. М. Гарантії забезпечення прав громадян під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 276–287.
22. Карпов Н. С. Прийняття слідчим суддею рішення про надання тимчасового доступу до речей і документів. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2014. № 1 (91). Ч. 2. К. 1. С. 176–181.
23. Копіца О. В. Проблемні питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 166–168.

24. Крицька І. О. Використання зарубіжного досвіду при врегулюванні застосування домашнього арешту. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.; Одес. нац. юрид. акад.*; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2014. № 2 (92). Ч. 2. К. 1. С. 139–145.
25. Куспись Б. А. Мета тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1. С. 189–193.
26. Куцкір Г. М. Заходи забезпечення кримінального провадження, які обмежують майнові права громадян. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 301–305.
27. Лапкін А. Забезпечення прокурором законності застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 58–63.
28. Маланчук П. М. Практичні аспекти застосування тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 2. С. 65–68.
29. Миколенко О. М. Критерії класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношення з заходами кримінального процесуального примусу. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 81–84.
30. Мироненко О. В. Вплив спеціальних умов застосування запобіжних заходів та обставин, які при цьому враховуються, на обрання конкретного виду запобіжного заходу. *Публічне право*. 2014. № 2. С. 89–97.
31. Мироненко О. В. Зміна запобіжних заходів у досудовому провадженні: проблеми й недоліки процесуального порядку. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2 (3). С. 223–229.
32. Мироненко О. В. Мета і підстави застосування запобіжних заходів за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 1. С. 70–76.
33. Мороз О. В. Обов'язки, які частково обмежують право особи на свободу пересування при застосуванні запобіжних заходів на досудовому розслідуванні. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2 (3). С. 230–234.
34. Москалюк Ю. Д. Процесуальний контроль і нагляд за законністю та обґрунтованістю обрання запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту та тримання під вартою. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (2). С. 298–303.
35. Никоненко М. Я. Значення у процесі доказування заходів забезпечення кримінального провадження. *Юридична наука*. 2014. № 7. С. 118–125.

36. Паламар Д. С. Розмір застави як чинник дієвості запобіжного заходу. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1 (2). С. 348–352.
37. Рибалко В. О. Наявність ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду як одна з підстав застосування запобіжного заходу. *Форум права*. 2015. № 2. С. 152–158.
38. Сироткіна А. О. Порядок та особливості розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (2). С. 200–204.
39. Сівак О. В. Критерії доцільності й ефективності застосування застави як запобіжного заходу в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015 №1 (2). С. 221–228.
40. Сліпченко В. І. Підстави та процесуальний порядок витребування речей і документів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (2). С. 282–289.
41. Сліпченко В. Тимчасовий доступ до речей і документів: проблеми застосування. *Право України*. 2013. № 11. С. 233–242.
42. Смоков С. Кримінальні процесуальні гарантії при застосуванні запобіжного заходу у вигляді особистої поруки. *Право України*. 2013. № 11. С. 242–250.
43. Сотник Н. А. Заходи забезпечення кримінального провадження: генезис поняття та доцільність використання у КПК України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 183–189.
44. Тупельняк І. І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК для участі у слідчих діях. *Митна справа: наук.-аналіт. журн.*; Одес. нац. юрид. акад.; ТзОВ «Митна газета». Львів, 2013. № 6 (90). Ч. 2. К. 1. С. 121–126.
45. Фаринник В. Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід: процесуальні проблеми застосування та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4 (37). С. 77–84.
46. Фаринник В. І. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження: методологія реалізації в кримінальному судочинстві України / В. І. Фаринник. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 341–351.
47. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 133–142.

48. Фірман О. В. Класифікація запобіжних заходів за КПК України. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (3). С. 187–191.
49. Фоміна Т. Г. Деякі аспекти забезпечення прав підозрюваного під час застосування запобіжних заходів. *Право і Безпека*. 2015. № 1. С. 65–71.
50. Шелякін О. С. Окремі питання застосування домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16 (2). С. 110–114.
51. Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 25. С. 269–273.
52. Щасна А. Е. Морально-правові критерії застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (3). С. 236–240.
53. Щасна А. Обмеження майнових прав окремих категорій осіб у ході застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 53–56.
54. Юнін О. С. Деякі особливості судового захисту прав людини при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 191–197.

Тема 9

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО З ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЇ) ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

9.1. Поняття, підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, в кримінальному процесі України

9.2. Кримінально-правова реституція

9.3. Порядок пред'явлення цивільного позову. Вирішення цивільного позову

9.4. Компенсація моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, в кримінальному процесі України

9.5. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури та суду

9.1. Поняття, підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, в кримінальному процесі України

У системі цінностей демократичного суспільства на першому місці є людина. У сучасних умовах нестабільної політичної ситуації в світі, коли суттєво ускладнюються взаємозв'язки суспільства й особи, громадянина і держави, індивіда та колективу, більш взаємозалежними стають їхні інтереси й проблеми, підвищується їхня взаємна відповідальність. Усі ці явища та процеси потребують глибокого осмислення, узагальнення і відображення в законодавстві. Водночас важливе місце посідає проблема захисту прав та законних інтересів осіб, потерпілих від кримінального правопорушення загалом та законодавчі гарантії відшкодування (компенсація) зазначеним особам шкоди, спричиненої протиправними діями.

Безперечно, рівень (можливість) реального відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому від кримінального правопорушення особам у нашій державі, як і в будь-якій іншій, залежить, насамперед, від ефективності (дієвості) базового

законодавства, в якому тією чи іншою мірою встановлено обов'язок держави в особі її правоохоронної системи сприяти добровільному та вживати заходів щодо примусового відшкодування (компенсації) шкоди заподіяної кримінальним правопорушенням.

Насамперед потрібно відзначити, що право на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, гарантується Конституцією України, яка має вищу юридичну силу, безпосередню дію і застосовується на всій території нашої держави.

У Конституції України відображено головні стандарти, що регламентують основні права людини: право на життя свободу та особисту недоторканність, право на володіння, користування і розпорядження майном і неможливість довільного позбавлення будь-кого його майна, право на честь і гідність та їх захист, право на ефективне поновлення в правах та ін. Право кожної особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності є конституційним правом і охороняється ст. 41 Конституції України, згідно з якою право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом... Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності...

У цих конституційних нормах опосередковано виявляється право на відшкодування (компенсацію) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Деякі права, закріплені в Конституції України, безпосередньо вказують на право відшкодування шкоди. Так, право на відшкодування шкоди відображено в нормах, що передбачають право особи на соціальне забезпечення у випадку інвалідності та втрати годувальника (що може бути наслідком злочину) (ст. 46 Конституції), право на безкоштовну медичну допомогу в закладах охорони здоров'я (ст. 49 Конституції).

Найчіткіше в Основному Законі нашої держави закріплено право громадян на відшкодування моральної шкоди, завданої зокрема: збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ст. 32), незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56) і в разі скасування вироку суду як неправосудного (ст. 62).

Окрім цього, ст.ст. 55–56 Конституції безпосередньо стосуються прав потерпілих від кримінальних правопорушень. У них містяться такі норми: ст. 55 – встановлює охорону законом прав потерпілих та обов'язок держави забезпечити доступ до правосуддя; ст. 56 встановлює обов'язок держави забезпечити потерпілим компенсацію заподіяної шкоди. Тож, наведені конституційні норми слід розуміти так: при вчиненні кримінального правопорушенням потерпілий має право вимагати від держави відновлення своїх порушених прав, зокрема і майнових. Держава, з огляду на це використовує спеціальний вид державної діяльності – судочинство і забезпечує доступ потерпілому до правосуддя.

Проте конституційні норми, як зрештою і норми міжнародного права, декларативні й тому вимагають роз'яснення та уточнення відповідно до конкретних обставин. Відтак питання здійснення права на відшкодування (компенсацію) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, відображено у галузевому законодавстві, тому що таке право є міжгалузевим правом, хоча найбільш конкретно право на відшкодування (компенсацію) шкоди закріплене в цивільному та кримінальному процесуальному законодавстві.

Термін «**відшкодування**» означає форму відповідальності, надання чогось іншого замість загубленого, витраченого, знищеного тощо. В теорії кримінального процесу доречним (щодо моральної шкоди) вважається використання терміна «компенсація шкоди» (від лат. *compesatio* – **відшкодування**), оскільки складно собі уявити відшкодування страждань, а компенсація останніх цілком можлива. З огляду на це, Глава 9 КПК має назву «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов».

Так, зі змісту ст. 55 КПК вбачається, що відшкодування шкоди може відбуватися відносно потерпілого – **і фізичної, і юридичної особи**. Водночас в статті названо три види шкоди, що відшкодовуються (компенсуються) під час кримінального провадження: моральна, фізична та майнова. Але суттєвим є той факт, що потерпілій фізичній особі може бути відшкодована моральна, фізична та майнова шкода, а потерпілій юридичній особі компенсується лише майнова шкода, що завдана кримінальним правопорушенням.

Для визнання фізичної особи потерпілим достатньо заподіяння особі будь-якого з трьох визначених видів шкоди, хоча від кримінального правопорушення зазвичай походять кілька видів шкоди. У будь-якому випадку, якщо потерпілому – фізичній особі завдано декілька видів шкоди, вони відшкодовуються повністю відповідно до законодавства, а потерпілій юридичній особі – виключно майнова шкода.

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення чи іншого суспільно небезпечного діяння відбувається:

- підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою на будь-якій стадії кримінального провадження;
- за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні на підставі відповідного судового рішення;
- за рахунок Державного бюджету у випадках та в порядку, передбачених законом.

Етимологічно слово «**шкода**» означає збитки, втрати, що є наслідком вчинення будь-яких неправомірних дій, що спричинені кримінальним правопорушенням.

Шкода є сукупністю несприятливих особистих немайнових, а також майнових наслідків, що виникли у разі порушення суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи. Вона є однією з умов або підстав виникнення обов'язку щодо її відшкодування. Категорія «шкода» пов'язана з питаннями цивільно-правової відповідальності. Серед підстав цивільно-правової відповідальності, поряд з протиправністю поведінки (дія чи бездіяльність) причинним зв'язком між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою виною особи, яка заподіяла шкоду, обов'язково виділяють наявність майнової та / або моральної шкоди.

Ст. 2 КПК вказує, що завданнями кримінального судочинства є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності мірою своєї

вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Зазначені у наведеній нормі завдання повною мірою відносяться до основних прав людини – права на життя, недоторканність особи, честь і гідність, володіння та розпорядження майном, на відновлення зазначених прав у разі їх порушення, зокрема і в праві на відшкодування (компенсацію) шкоди. Відповідно працівників органів досудового розслідування, прокуратури і суду в межах своєї компетенції і на основі суворого дотримання кримінального процесуального законодавства, а також у повній відповідності з інтересами держави, суспільства та окремої особи, зобов'язані забезпечити виконання завдання відшкодування (компенсації) заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди.

Обсяг відшкодування (компенсації) заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди залежить й від того, наскільки зазначені особи узгоджують свою діяльність із засадою законності, складовою частиною якої є всебічність, повнота й неупередження дослідження обставин кримінального провадження (ч. 2 ст. 9 КПК).

Верховний Суд України неодноразово звертав свою увагу судам на питання забезпечення захисту прав осіб, потерпілих внаслідок заподіяної їм шкоди. З урахуванням вивчення і узагальнення наявної практики Пленум Верховного Суду України від 2 липня 2004 року ухвалив постанову за № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» і нею у черговий раз звернув увагу на те, що послідовне і неухильне додержання на всіх стадіях кримінального судочинства норм кримінально-процесуального законодавства України, якими передбачені права потерпілих від злочинів, є однією з важливих умов здійснення закріпленого ст. 55 Конституції України права громадян на судовий захист від протиправних посягань.

Також під егідою ООН розроблено низку міжнародних документів, що стосуються забезпечення невід'ємних прав і основних свобод людини. Серед них нас найбільшою мірою цікавлять ті міжнародні документи, які стосуються права на

відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Право на відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, виражено у таких міжнародних актах: Європейська Конвенція з відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, прийнята Радою Європи 04.11.1950 року; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 року, яку нерідко називають «Білем про права жертв злочинів»; Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання, прийнята резолюцією 39/46 Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1984 року; Європейська Конференція з відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів (Страсбург, 24 листопада 1983 р.). Окрім того, важливі документи були підготовлені в межах Економічної та Соціальної Ради ООН, зокрема: Резолюція № 1999/26 від 28 липня 1999 р., про розвиток та імплементацію основ медіації та відновлювального правосуддя у кримінальне правосуддя (*Resolution № 1999/26 Development and implementation of mediation and restorative justice measures in criminal justice*), Резолюція № 2002/12 від 24 червня 2002 р. про основні принципи використання програм відновлювального правосуддя в кримінальних справах (*Resolution № 2002/12 Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters*), Резолюція № 2005/20 від 22 липня 2005 р. про керівні начала правосуддя у справах із залученням дітей, які є жертвами та свідками злочинів (*Resolution № 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime*).

Варто відзначити, що у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29.11.1985 року Генеральна Асамблея ООН наголошувала на необхідності прийняття національних і міжнародних заходів зі забезпечення ефективного визнання прав жертв злочинів і зловживання владою, і водночас підкреслила необхідність відновлення балансу між правами підозрюваного й обвинуваченого, з одного боку, та інтересами жертви, – з іншого.

Відповідно до Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою та Європейської Конвенції з відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів право на відшкодування шкоди – це суб'єктивне право фізичних осіб, і безпосередньо потерпілих від злочину, і їх родичів, утриманців, а також фізичних осіб, яким завдано шкоди при наданні допомоги жертвам і запобігання віктимізації².

Також у зазначених нормах міжнародного права передбачені конкретні форми реалізації права на відшкодування (компенсації) збитку. Так, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою передбачено три форми відшкодування шкоди – реституцію, компенсацію, соціальну допомогу.

Щодо реституції Декларація відзначає: «При відповідних обставинах правопорушники чи треті сторони, що несуть відповідальність за їхню поведінку, повинні надавати справедливую реституцію жертвам, їхнім сім'ям або утриманцям. Така реституція повинна включати повернення власності або виплату за заподіяну шкоду чи збиток, відшкодування витрат, понесених унаслідок віктимізації, надання послуг і відновлення в правах. «Право на реституцію означає право потерпілих вимагати відшкодування збитку від злочинця» (ст. 8 Додатку до Декларації).

Тосовно компенсації, то вона «являє собою фінансові виплати державою потерпілим від злочинів у тих випадках, коли відшкодування неможливо отримати в повному обсязі від правопорушника чи з інших джерел. Право на компенсацію означає право потерпілих вимагати відшкодування шкоди від держави». А також згідно зі ст. 14 Конвенції проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження і покарання, «Кожна держава-сторона забезпечує у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації. У разі смерті жертви внаслідок

---

² Віктимізація – це процес перетворення особи чи групи осіб на реальну жертву, а також результат такого процесу; віктимізувати означає: перетворити когось на жертву злочину.

катування право на компенсацію надається її утриманцям. Ніщо не може впливати на будь-яке право жертви чи інших осіб на компенсацію, яка може передбачатися національним законодавством».

Згідно з Рекомендаціями Ради Європи про становище потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу (1985 року) та політикою боротьби зі злочинністю в Європі, що змінюється (1996 року), компенсація потерпілому може встановлюватись або у виді кримінальної санкції, або у виді заходу, що замінює таку санкцію, або додатково до такої санкції; у судовому рішенні варто звертати увагу, серед інших умов, на компенсацію потерпілому з боку правопорушника; якщо компенсація призначається як кримінальна санкція, вона повинна виконуватись аналогічно виконанню штрафів і мати переважну силу перед іншими фінансовими санкціями, застосованими до правопорушника.

Соціальна допомога надається у вигляді необхідної матеріальної, медичної, психологічної та соціальної допомоги потерпілим добровільними громадськими, муніципальними, організаціями, урядом.

З огляду на зміст форм реалізації права на відшкодування шкоди, норми міжнародного права покладають обов'язок по відшкодуванню шкоди, заподіяної злочином, на безпосереднього заподіявача шкоди – правопорушника або осіб, які несуть відповідальність за його дії. Якщо ж отримати відшкодування від правопорушника неможливо, обов'язок компенсувати збитки покладається на державу, як на орган, що не виконав свої обов'язки з підтримки правопорядку та охорони прав і свобод людини.

Сама ідея про обов'язок держави відшкодовувати (компенсувати) шкоду, завдану громадянину кримінальним правопорушенням (зрозуміло, з подальшим (регресним) стягненням з винної особи виплаченої суми), є прогресивною, цілком відповідає характеру відносин, що виникають в правовій державі. Необхідність безпосередньої участі держави в процесі здійснення права на відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, аргументується міжнародним співтовариством.

Аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства, що регламентує право на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, дає змогу зробити висновок, що право на відшкодування такої шкоди, є суб'єктивним правом, похідним від основних прав людини. Право на відшкодування шкоди є суб'єктивним правом фізичних та юридичних осіб, безпосередньо потерпілих від кримінальних правопорушень, а також інших фізичних осіб – утриманців загиблого потерпілого та осіб, яким завдано шкоди при наданні допомоги потерпілим або спробі запобігти віктимізації.

Відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, у міжнародному праві здійснюється у формі реституції та компенсації (добровільній, примусовій) унаслідок реалізації права на пред'явлення цивільного позову і соціальної допомоги.

Також потрібно зазначити, що у ст.ст. 1 і 3 Концепції забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, схваленої Указом Президента України № 1560/2004 від 28.12.2004 року, вказується на:

- відсутність ефективного правового механізму відшкодування потерпілим майнової та моральної шкоди, заподіяної вчиненим злочином;

- необхідність активізації участі держави в забезпеченні реального відшкодування шкоди особам, які постраждали від злочинів, а також визначення пріоритетних напрямів державної політики та стратегії в цій сфері;

- нагальну потребу запровадити основні принципи, що застосовуються в практиці світової спільноти, зокрема, щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої злочином. Тому серед основних напрямів діяльності держави є:

- детальне розроблення дієвого механізму реалізації права потерпілого на відшкодування заподіяної злочином шкоди;

- встановлення обсягів відповідного бюджетного призначення в загальному фонді державного бюджету;

- законодавче закріплення умов і порядку компенсаційної підтримки потерпілих за рахунок різноманітних форм обов'язкового та добровільного страхування;

- сприяння створенню громадських організацій і благодійних фондів надання допомоги потерпілим (ст. 4 цієї Концепції).

У Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України № 311/2008 від 08.04.2008 року, зазначається також, що одним із завдань реформування кримінального процесу має стати запровадження адекватної процедури відновлення прав потерпілого та гарантоване відшкодування завданої йому майнової і моральної шкоди в повністю через компенсаційні процедури, фонди.

Так, Кримінальним процесуальним законодавством, зокрема Гл. 9 КПК, передбачені форми відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні, серед яких можна виділити:

– добровільне відшкодування (компенсація) шкоди (ч. 1 ст. 127 КПК);

– примусове відшкодування (компенсація) шкоди, яке, своєю чергою, поділяється на види:

а) цивільний позов (ч. 2 ст. 127, статті 128, 129 КПК);

б) звернення застави на виконання вироку в частині майнових стягнень (ч. 1 ст. 177; ч.ч. 4, 11 ст. 182 КПК);

в) компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127, ч.ч. 2, 3 ст. 572 КПК);

г) кримінально-правова реституція (п. 5 ч. 9 ч. 10 ст. 100; ч. 4 ст. 374 КПК).

Окремо передбачена така форма, як відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 130 КПК).

9.2. Кримінально-правова реституція

Незважаючи на те, що поняття «реституція» давно згадується в процесуальній літературі, сам термін «реституція» відсутній і в кримінально-процесуальному законодавстві, і в інших джерелах права.

Насамперед необхідно відзначити, що реституція є особливою формою відшкодування заподіяної шкоди у цивільному процесі. Термін **«реституція»** (походить від лат. *restitutio* – відновлюю) означає відновлення порушеного будь-ким стану в його початковому становищі.

Під *реституцією в українському цивільному законодавстві* розуміється обов'язок повернення сторонами, які уклали угоду, всього отриманого ними за угодою у разі визнання її недійсною або відшкодування вартості отриманого за угодою в грошах. Розрізняють одно і двосторонню реституцію. Так, реституція – це наслідок визнання угоди недійсною, та повернення однієї або обох сторін до попереднього (до виконання угоди) стану.

У *кримінальному процесі* цей термін означає відновлення матеріального стану, який існував до злочину, особи, яка постраждала від даного злочину. Як гадають прихильники цієї форми відшкодування шкоди у кримінальному провадженні, таке застосування є одним з найдієвіших способів повернення потерпілій особі втраченого від кримінального правопорушення майна.

КПК, майже зовсім не включає кримінально-правову реституцію, до форм усунення злочинних наслідків (ст. 127 КПК), відтак і не містить будь-якої дефініції цієї форми відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

На відміну від цивільного позову в кримінальному провадженні, який попри наявність деяких дискусійних питань, все ж загалом сприйнятий юридичною спільнотою та узгоджений з основних аспектів, питання реституції у кримінальному провадженні є неузгодженим навіть у таких головних питаннях, як поняття, предмет і межі її здійснення. Водночас парадоксальність ситуації в тому, що майже всі дослідники називають реституцію простою та оперативною формою відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем.

Тому з'ясуємо насамперед, поняття реституції в кримінальному провадженні. Хоча, варто відзначити, доволі складно виокремити підходи, які б найбільш точно і повно відображали поняття реституції в кримінальному провадженні, оскільки думки дослідників доволі суттєво різняться, й одночасно кожне трактування має під собою серйозну основу, що, власне, й зумовлює складність завдання. Така ситуація зумовлена значною мірою тим, що нормативно реституція має доволі обмежену сферу застосування. Зокрема предметом реституції є лише речові докази, що стали об'єктом злочинного посяган-

ня при різних способах викрадення чужого майна, присвоєнні знайденого або такого, що випадково опинилось у винного, майна, а також при самоуправстві.

Необхідно відзначити, що в нормах міжнародного права під реституцією розуміється повернення власності або здійснення виплати за заподіяну шкоду, відшкодування понесених у зв'язку зі злочином витрат, надання послуг і відновлення в правах потерпілих, їх сімей або утриманців правопорушниками або особами, що несуть відповідальність за їх поведінку. Таке визначення поняття реституції не знайшло свого вияву у вітчизняному кримінальному процесі, мабуть, переважно через різні підходи до предмета та ознак кримінально-правової реституції, що є суттєвим недоліком, який, як і багато інших, стримує розвиток нового кримінального процесуального законодавства, залишаючи його, щодо цього у «полоні» старої радянської правової системи.

Потерпіла від кримінального правопорушення особа найбільше зацікавлена у тому, щоб її порушені майнові права якнайшвидше було відновлено, тому постраждалій особі невідгідно чекати, щоб їй поверталось саме своє, те, що безпосередньо вийшло з її правомірною володіння, особливо, якщо якість цієї речі, як це буває часто на практиці, погіршилася.

За такого підходу потрібно вважати, що **кримінально-правова реституція** на стадії досудового розслідування – це діяльність уповноважених органів, які здійснюють досудове розслідування, спрямована на відновлення порушеного кримінальним правопорушенням майнового становища фізичної або юридичної особи, шляхом повернення їй неправомірно відчуженого майна – речових доказів, безпосередньо втрачених нею внаслідок протиправного діяння, а в разі потреби й шляхом повернення таких самих речей або сплати їх вартості, яке проводиться з ініціативи цих органів та безпосередньо ними на прохання або зі згоди потерпілої особи.

Так, у п. 1–4 ч. 6 ст. 100 КПК, в якій вказується, що «речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов

зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню:

- повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

- передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

- знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

- передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля».

Підставами застосування кримінально-правової реституції є подія кримінального правопорушення та протиправне відчуження майна внаслідок його вчинення. За відсутності першої підстави застосування кримінально-правової реституції взагалі неможливе, а наявність другої підстави може бути одночасно і підставою застосування реституції, і будь-якої іншої форми забезпечення відшкодування майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

З огляду на те, що обов'язковим суб'єктом кримінального правопорушення є посадова особа, яка здійснює провадження в кримінальному провадженні, при реалізації кримінально-правової реституції відносини складаються між обвинуваченим (підсудним), потерпілим і особою, яка провадить досудове розслідування, прокурором і судом. Тому необхідною підставою реалізації кримінально-правової реституції є й ініціатива органу, на застосування цієї форми відшкодування порушеного майнового стану потерпілої особи, і процесуальна діяльність цього органу, яка, на стадії досудового розслідування ставить перед собою з'ясування і вирішення низки питань,

що передують підсумковому акту повернення або відшкодування викраденого. *Такими питаннями є:*

- які заходи повинні бути вжиті для знаходження, вилучення і збереження, наприклад, викраденого як можливого джерела відшкодування майнової шкоди;

- чи належить вилучене потерпілому і чи може воно вважатися речовим доказом;

- чи не є викрадене майно (предметом), вилученим з цивільного обігу;

- чи не є викрадене майно нажитим злочинним шляхом;

- чи не є викрадене спірним майном, що може потягнути цивільний спір про право на нього в суді;

- чи не є викрадене майно таким, що швидко псується і кому в цьому випадку підлягає видачі в разі відсутності потерпілого;

- чи можна видати викрадене майно, визнане речовим доказом, потерпілому без шкоди для вирішення справи по суті.

Дані питання потребують однозначного вирішення на стадії досудового розслідування, оскільки:

- не підлягають реституції речі, вилучені з цивільного обігу;

- не можуть бути предметом реституції гроші та цінності, здобуті злочинним шляхом, які за вироком суду підлягають зверненню в дохід держави;

- не підлягають реституції спірні речі, які виступають предметом спору в порядку цивільного провадження.

Безперечно, з огляду на розгляд зазначених питань, необхідним є проведення передбачених кримінальним процесом слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Зокрема для органу досудового розслідування діяльність, пов'язана з реституцією, полягає в тому, що після встановлення факту заподіяння кримінального правопорушення шкоди потерпілому, слідчий, а за його дорученням і співробітниками оперативних підрозділів, вживаються заходи до розшуку викраденого, і при його виявленні та визнанні викраденого доказом, за наявності встановлених законом умов, поверненню їх потерпілому.

Варто вказати, що кількість та необхідність проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій і розшукових заходів

залежить від об'єктивних та суб'єктивних чинників, зокрема і від характеру кримінального правопорушення, його наслідків, етапів руху кримінального провадження й ін.

Як показує практика, застосування реституції в кримінальному провадженні, хоча і незавжди можливе, але вона є найбільш швидким способом захисту інтересів потерпілих від кримінального правопорушення. Проте її реалізація можлива в кримінальному провадженні лише за наявності певних умов, тобто, передбачених вітчизняним законодавством вимог, дотримання яких є обов'язковим при захисті права на власність шляхом реституції.

До таких умов відносить:

- протиправне (злочинне) відчуження майна, що знаходилось у законному володінні потерпілих осіб;
- виявлення майна (об'єктів злочинного посягання) і долучення його до кримінального провадження як речового доказу;
  - збереження цим майном свого первісного (до відчуження) стану;
  - наявність у цього майна властивості знаходження в цивільному обігу;
  - відсутність спору про право на річ, наявність особливої постанови (ухвали) про приєднання речі до справи як речового доказу;
  - наявність достатніх підстав вважати, що речові докази можуть бути повернені їх власникам або іншим законним власникам без шкоди для кримінального провадження;
  - наявність заяв і листів потерпілих від кримінального правопорушення осіб про повернення їм речових доказів або вирішення питання про повернення речей їх власникам за ініціативою органу, що веде кримінальне провадження.

Захист майнових прав засобом кримінально-правової реституції включає в себе елемент диспозитивності, тобто право потерпілого у виборі: прийняти майно, яке стало об'єктом злочинного посягання, його замінник чи грошову компенсацію. Безперечно, у випадку коли викрадене у потерпілого майно не зазнало ніяких змін у якісному (кількісному) і він виявив бажання прийняти його, на практиці труднощів не викликає. У такому випадку маємо класичний приклад кримінально-

правової реституції володіння. Немає принципових заперечень і проти того, щоб повернути потерпілому речовий доказ – об'єкт злочинного посягання, який зазнав певного ступеня зносу, пошкодження або перероблення, якщо, звичайно, він про це просить. Такий висновок цілком узгоджується з положенням ст. 332 ЦК України: право власності на річ, яка була створена особою шляхом переробки з матеріалу, що їй не належить, набувається власником матеріалу за його бажанням. Аналогічно і в ситуації, коли викрадена річ дорога потерпілому як дарунок, пам'ять тощо. Однак потерпілий вправі вимагати виплати грошової суми, на яку зменшилася вартість майна та інших видів заподіяної йому шкоди, шляхом пред'явлення цивільного позову у разі відмови обвинуваченого добровільно її відшкодувати.

Найбільш проблемними на практиці є ситуації, коли потерпілий виявляє бажання відмовитися від повернення йому об'єкта посягання у кримінальному правопорушенні. В таких ситуаціях можливі декілька варіантів. Перший – коли незаконно вилучене у постраждалого майно піддано радикальним змінам (великий ступінь зносу, перероблення тощо) або зазнало незначних змін (втрата деяких корисних властивостей предмета, деформація). Другий – коли основні характеристики викраденого предмета лишилися незмінними, однак через суб'єктивні чинники потерпілий не бажає отримувати назад у особистісне володіння викрадені в нього речі.

Обґрунтованою може бути визнана відмова потерпілого не тільки коли викрадене майно пошкоджено або піддано певному ступеневі зносу, але й якщо його перебування в чужому володінні об'єктивно може викликати в нього морально-психологічний дискомфорт. Насамперед йдеться про речі особистого туалету, постільні речі, предмети посуду.

Звичайно, позиція потерпілих у цьому разі має бути обґрунтованою і не містити ознак зловживання правом, оскільки за таких умов наступатиме третій варіант поведінки потерпілого: необґрунтована відмова від кримінально-правової реституції. Тож органи досудового розслідування мають чітко розрізняти справжні мотиви відмови потерпілих від застосування кримінально-правової реституції, та виносити правомірні й справедливі за своєю суттю процесуальні акти.

При поверненні потерпілій особі предметів, які є речовими доказами у кримінальному провадженні, слідчим має бути винесено окремий процесуальний документ – *постанову*. На практиці часто-густо ці важливі процесуальні дії належно не оформляються.

Реституція є доволі ефективною формою захисту права власності, оскільки здатна реально відновити стан речей, які опинились у сфері кримінального судочинства та своєю реалізацією сприяти поновленню майнового становища, що існувало до вчинення кримінального правопорушення.

9.3. Порядок пред'явлення цивільного позову. Вирішення цивільного позову

Згідно зі ст. 128 КПК особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Проаналізувавши Звіти Судової адміністрації, можна констатувати, що великий відсоток потерпілих осіб використовують своє право на заявлення цивільного позову в кримінальному провадженні.

Завдання кримінального процесу полягають не тільки у призначенні покарання особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, але й в усуненні його наслідків, зокрема пов'язаних із порушенням майнових прав громадян, підприємств, установ, які постраждали від нього. Одним із ефективних засобів, направлених на усунення заподіяних кримінальним правопорушенням наслідків у вигляді завданої шкоди, є цивільний позов.

Встановлена законом можливість розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні зумовлює наявність єдиного юридичного факту, – притягнення особи до кримінальної та цивільно-правової відповідальності у випадках,

коли вчиненим нею кримінальним правопорушенням завдано майнової чи моральної шкоди.

Цивільний позов порівняно з іншими непозовними формами відшкодування шкоди, як слушно зазначається в юридичній літературі, має певні переваги, оскільки його розгляд і вирішення в кримінальному процесі здійснюється при активній участі зацікавлених сторін, що, своєю чергою, сприяє більш глибокому дослідженню всіх обставин справи, які стосуються виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням і правильному вирішенню питання про її відшкодування.

Тому саме цивільному позову законодавець відводить головну роль у відшкодуванні шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, і на відміну від інших форм детально регламентує діяльність, пов'язану з пред'явленням, забезпеченням і вирішенням цивільного позову в кримінальному судочинстві.

Позов про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути пред'явлений також і в порядку цивільного судочинства, проте одночасний розгляд судом кримінального провадження й цивільного позову має низку суттєвих гарантій, спрямованих на посилення захисту прав громадян і законних інтересів юридичних осіб, що зазнали шкоди від кримінального правопорушення, й більш швидке та повне її відшкодування. Зокрема: більш повно і всебічно розглядаються обставини кримінального провадження, адже згідно зі ст. 91 КПК вид та розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди є однією з обставин, що підлягає доказуванню в кримінальному провадженні.

КПК не містить визначення поняття цивільного позову в кримінальному процесі. Ця проблема була об'єктом неодноразового обговорення на сторінках юридичної літератури. Так, цивільний позов можна було б визначити в КПК як вимогу фізичної чи юридичної особи, якій завдано шкоду кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, її представника, законного представника (на захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними), прокурора

(у випадку необхідності пред'явлення цивільного позову в інтересах держави, а також громадян, які за станом здоров'я та інших поважних причин не можуть захистити свої права) до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння про відшкодування цієї шкоди, заявлену органам, які здійснюють кримінальне провадження, і таку, що вирішується судом у його межах.

Цивільний позов у кримінальному провадженні має два елементи: **предмет та підстави**.

Предметом цивільного позову в кримінальному процесі слід визнати *матеріально-правову вимогу* позивача до підозрюваного, обвинуваченого чи фізичної або юридичної особи, яка через закон несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (цивільного відповідача) про відшкодування майнової та/або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням. Цю вимогу вправі заявити особа, якій заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду. Ця особа має бути визнана в установленому законом порядку потерпілим та цивільним позивачем (ст.ст. 55, 61, 127, 128 КПК). Відповідно до ст. 33 Закону України «Про прокуратуру» та ч. 3 ст. 128 КПК цивільний позов може пред'являтися прокурором із метою захисту інтересів держави, а також громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієдатність або обмежену дієдатність неспроможні самостійно захистити свої права. Прокурор ініціює та підтримує в суді питання відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та вживає заходів для підтвердження її розміру у встановленому порядку. На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієдатними чи обмежено дієдатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками (ч. 2 ст. 128 КПК).

Загалом цивільний позов у кримінальному провадженні пред'являється до підозрюваного, обвинуваченого, оскільки він несе відповідальність за заподіяну ним майнову,

фізичну, моральну шкоду або до особи, яка через закон несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально-протиправними діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ст. ст. 62, 128 КПК).

Цивільними відповідачами у кримінальному провадженні можуть бути фізичні (*батьки, усиновителі, піклувальники, опікуни*) або юридичні особи, які через закон несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану злочинними діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

За шкоду, заподіяну неповнолітнім, який не досяг *14-річного віку*, відповідальність несуть батьки (усиновителі), опікун або навчальний, виховний, лікувальний заклад, під наглядом яких перебував неповнолітній у момент заподіяння шкоди. Неповнолітній у віці від 14 до 18 років за заподіяну шкоду шкоду несе матеріальну відповідальність на загальних підставах. За відсутності у нього майна або заробітку, достатніх для відшкодування збитків, такий обов'язок покладається на його батьків (усиновителів) або піклувальників за умови наявності вини у їх поведінці, що сприяла виникненню шкоди (ч. 2 ст. 117⁹ ЦК України). Якщо шкоду заподіяно спільними діями неповнолітніх, у яких різні батьки, самі неповнолітні несуть солідарну відповідальність, а їхні батьки або піклувальники відповідають перед потерпілими за принципом дольової відповідальності. При заподіянні шкоди неповнолітнім як цивільних відповідачів слід притягувати обох батьків. Співучасники несуть солідарну відповідальність за шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, вчинення якого охоплювалося їхнім загальним наміром. Якщо матеріальна шкода завдана підсудним спільно з іншою особою, справу, відносно якої виділено в окреме провадження, суд покладає обов'язок щодо відшкодування шкоди в повному розмірі на підсудного.

Відповідно до ст. 118⁷ ЦК України за шкоду, заподіяну особою під час управління джерелом підвищеної небезпеки, відповідальність несе власник цього джерела (тобто особа, якій дане джерело підвищеної небезпеки належить на праві власності або на праві володіння, наприклад, довіреності або оренди).

Відмова у позові в порядку цивільного, господарського або адміністративного судочинства позбавляє цивільного позивача права пред'являти той же самий позов у кримінальному провадженні (ч. 6 ст. 128 КПК). Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (ч. 7 ст. 128 КПК).

Матеріально-правова вимога, яка є предметом цивільного позову про відшкодування майнової або моральної шкоди, впливає з визначених законом юридичних фактів, на основі яких позивач пред'являє свої позовні вимоги. Якщо немає юридичного факту, який обумовлює виникнення матеріально-правового відношення, то цивільний позов у кримінальному провадженні не може бути заявлений і розглянутий судом. З огляду на це, підставами позову є юридичні факти, з яких позивач виводить свої вимоги і за наявності яких закон пов'язує виникнення правовідносин між позивачем і підозрюваним, обвинуваченим (відповідачем). Отже, ці два елементи і становлять зміст цивільного позову. Саме ці два елементи зумовлюють межі та направлення провадження за цивільним позовом у кримінальному процесі.

Юридичними фактами, на підставі яких пред'являються позови, є

- скоєння кримінального правопорушення (або іншого суспільно небезпечного діяння);
- наявність майнової або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням);
- наявність причинного зв'язку між кримінальним правопорушенням і завданою шкодою.

Вимога про відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, може бути пред'явлена і під час досудового розслідування, і під час судового розгляду справи, але до початку судового слідства.

Вирішення судом у кримінальному провадженні питання про відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням чи суспільно небезпечним діянням, якщо цивільного позову не заявлено, законом не перед-

бачено. У разі, якщо предметом судового розгляду кримінального провадження разом із висунутим обвинуваченому обвинуваченням чи суспільно небезпечним діянням неповнолітньої (малолітньої) особи або суспільно небезпечним діянням неосудної (обмежено осудної,) особи був цивільний позов, суд у нарадчій кімнаті при ухваленні рішення по суті справи повинен також вирішити питання, чи підлягає задоволенню цивільний позов і якщо так, на чію користь, в якому розмірі та в якому порядку (п. 7 ч. 1 ст. 368 КПК). Доведеність на судовому розгляді підстав цивільного позову зобов'язує суд при ухваленні рішення задовольнити цивільний позов у розмірі, підтвердженому в судовому розгляді доказами і відмовити в ньому в тій його частині, яка доказами не доведена. В мотивувальній частині суд повинен обґрунтувати прийняте ним рішення посиланнями на докази, а також на мотиви неприйняття ним окремих доказів. Вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні здійснюється під час ухвалення обвинувального вироку чи постановленні ухвали про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Відповідно до ч. 1 ст. 368 КПК суд, ухвалюючи вирок, повинен вирішити питання про цивільний позов: чи підлягає задоволенню пред'явлений позов і, якщо так, на чію користь, в якому розмірі та в якому порядку. Крім того, у вирокі суду вирішується питання про заходи забезпечення позову до набрання вирокі законної сили.

За результатами розгляду в кримінальному провадженні цивільного позову суд може прийняти в ухваленому ним вирокі або ухвалі про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру одне з таких рішень:

- задовольнити цивільний позов повністю або частково;
- відмовити у позові;
- залишити позов без розгляду.

Суд задовольняє цивільний позов повністю або частково (залежно від доведення його розміру), якщо в судовому засіданні були доведені стороною обвинувачення та цивільним позивачем матеріально-правові підстави позову, зокрема:

- вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння особою;
- заподіяння ними майнової та/або моральної шкоди;

- причинний зв'язок між кримінальним чи суспільно небезпечним діянням та шкодою;
- винуватість обвинуваченого чи цивільного відповідача у заподіянні шкоди.

Рішення про повне або часткове задоволення позову може бути винесено лише у разі визнання обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення й ухвалення обвинувального вироку чи винесення постанови про застосування до особи примусових заходів виховного або медичного характеру. При цьому не має значення, чи призначає суд обвинуваченому покарання, звільняє від нього чи від його відбування (зокрема, звільняє від відбування покарання з випробуванням), або застосовує інші заходи, передбачені законодавством України про кримінальну відповідальність.

Водночас згідно з нормами цивільного права про деліктну майнову відповідальність, якщо шкода завдана цивільному позивачеві кримінальним правопорушенням, вчиненим кількома обвинуваченими, вони загалом несуть солідарну цивільну відповідальність. Проте за заявою цивільного позивача суд може визначити їх відповідальність у частці, яка відповідає ступеню вини кожного з них у заподіянні шкоди.

Солідарна цивільна відповідальність обвинувачених включається, якщо їх притягнуто до відповідальності в одному кримінальному провадженні, але за кримінальні правопорушення, які не пов'язані спільним умислом.

Суд відмовляє у задоволенні позову в разі ухвалення виправдувального вироку за:

- відсутністю події кримінального правопорушення (не доведено вчинення кримінального правопорушення, в якому обвинувачується особа);
- недоведеністю вчинення кримінального правопорушення обвинуваченим.

Якщо він ухвалив виправдувальний вирок з такої підстави, як відсутність (не доведення) в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення або непричетності цього обвинуваченого до вчинення кримінального правопорушення, він зобов'язаний залишити позов без розгляду. Такий підхід законодавця обумовлений тим, що відсутність у діях обвинуваченого складу кримінального правопорушення (кри-

мінального проступку чи злочину) ще не означає, що завдана його діями шкода була наслідком правомірної поведінки.

Такі дії могли мати протиправний характер і бути виражені як адміністративний проступок чи цивільне правопорушення (делікт), які також тягнуть за собою майнову та/чи моральну відповідальність за заподіяну ними шкоду.

Тому, залишаючи цивільний позов без розгляду в кримінальному судочинстві, суд надає цивільному позивачеві можливість добиватися відшкодування завданої йому шкоди в порядку цивільного судочинства. В усіх наведених випадках за цивільним позивачем залишається право пред'явлення позову в порядку цивільного судочинства. Якщо суд залишив без розгляду позов, пред'явлений у кримінальному провадженні, час від дня пред'явлення позову до набрання законної сили судовим рішенням, яким позов залишено без розгляду, не зараховується до позовної давності.

Незрозумілим є положення про залишення судом без розгляду цивільного позову у разі виправдання обвинуваченого, з огляду на його непричетність до вчинення кримінального правопорушення (ч. 3 ст. 129 КПК).

Річ у тім, що недоведена причетність обвинуваченого до вчинення кримінального правопорушення через презумпції невинуватості означає доведення його невинуватості у вчиненні цього правопорушення. Тому в задоволенні цивільного позову до нього має бути відмовлено, а не залишено позов без розгляду. Вирішення цієї ситуації в такий спосіб не позбавлятиме права потерпілих від кримінального правопорушення пред'явити цивільний позов до інших осіб (заразом у встановлених законом випадках і без їх вини) у порядку цивільного судочинства, або компенсувати їм шкоду за рахунок Державного бюджету України на підставі ч. 3 ст. 127 КПК.

9.4. Компенсація моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, в кримінальному процесі України

Моральна шкода як наслідок вчинення кримінального правопорушення чи незаконного рішення, дії (бездіяльності) правоохоронного чи судового органу має немайновий характер і виражається, відповідно до ст. 23 ЦК України, у фізичних

і душевних стражданнях, приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Можливість і підстави компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок порушення прав особи, закріплені у вказаній статті, а також 1167, 1168 ЦК. На жаль, ці положення не відображено в нормах КПК. Оперуючи цим поняттям, жодна з його статей не закріплює його визначення та порядок застосування механізму відшкодування.

Важливим питанням залишається необхідність закріплення в кримінальному процесуальному законі поняття моральної шкоди. Саме від цього на практиці нерідко залежить правильність вирішення таких важливих питань, як визнання особи потерпілим, встановлення права на заявлення позову про відшкодування моральної шкоди, а в деяких випадках – повне встановлення обставин предмета доказування, а відповідно і правильна кваліфікація діяння. Неправильне розуміння поняття моральної шкоди в кримінальному процесі може призвести до необґрунтованого звуження чи розширення кола потерпілих від кримінального правопорушення або осіб, котрим така шкода завдана незаконним рішенням, дією або бездіяльністю правоохоронних органів чи суду. Своєю чергою, рішення про визнання особи потерпілим (особою, шкода якій завдана незаконним рішенням, дією або бездіяльністю правоохоронних органів чи суду) залежить від того, яким кримінальним правопорушенням (відповідно, незаконним рішенням, дією або бездіяльністю) завдана моральна шкода.

Отже, можливість відшкодування поки що регламентовано насамперед чинним цивільним законодавством України. Так, ст. 23 ЦК України передбачає, що моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають вагоме значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності та справедливості. Моральна шкода відшкодовується незалежно від

майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування останньої.

Водночас ст. 23 ЦК України визначає різновиди моральної шкоди доволі широко – вона може полягати:

– у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала через каліцтво або іншим ушкодженням здоров'я;

– у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала, з огляду на протиправну поведінку щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

– у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;

– у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Слід зазначити, що в деяких нормативних актах тією чи іншою мірою згадується про моральну шкоду (Закони України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», «Про туризм», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», «Про телебачення і радіомовлення», «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» та ін.

Судовою практикою зокрема, також сформульовано поняття моральної шкоди. Так, згідно з п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31 березня 1995 р. під моральною шкодою потрібно розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (зокрема інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків. *Під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали через приниження її ділової репутації, посягання на фірмове*

найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошення комерційної таємниці, а також вчинення дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності.

Але ж ЦК України – поки що єдиний закон, який містить її визначення. Визнати цивільно-правове регламентування загальним для інших галузей права, зокрема кримінально-процесуально те, що воно сформульовано стосовно цивільно-правових відносин. Але для більш повного врахування специфіки предметів регламентування інших галузей права, зокрема, кримінального процесуального, цей інститут має бути чітко визначений в його нормах.

Зазначені поняття «моральної шкоди», сформульовані в законодавстві, матеріалах судової практики та в теорії кримінального процесу дають також підстави для висновку про те, що з огляду на різноманітність фактів, якими може бути заподіяна моральна шкода, різного індивідуального сприйняття таких фактів та їх наслідків потерпілими (особами, котрим завдана така шкода незаконними рішеннями, діями (бездіяльністю)), навести вичерпний перелік відповідних діянь неможливо. Тому універсальним чинником, який має стати визначальним у формулюванні поняття моральної шкоди, на наш погляд, є шкідливий для психіки людини, суспільного статусу особи характер діяння і наслідків, до яких воно призвело в кожному конкретному випадку.

Задля уникнення можливості тлумачення понять «моральна шкода», «душевні страждання», «фізичні страждання» залежно від ситуації, поняття моральної шкоди в кримінальному процесі може бути сформульовано так: **моральна шкода** – це психічні страждання особи, приниження її честі, гідності, а також ділової репутації, заподіяні кримінальним правопорушенням, що порушує її особисті майнові та немайнові права, а також нематеріальні блага та неправомірними рішеннями, діями (бездіяльністю) правоохоронних чи судових органів.

Під психічними стражданнями як емоційно-вольовими переживаннями людини варто розуміти пережиті нею почуття приниження, роздратування, пригніченості, гніву, сорому, розпачу, неповноцінності, стану психологічного дискомфорту тощо. Ці почуття можуть бути викликані протиправним посяганням і на саму особу, і на її близьких родичів.

Під особистими немайновими правами і нематеріальними благами, порушення, позбавлення чи приниження яких може завдати особі моральної шкоди, варто розуміти належні громадянину блага від народження чи права в силу закону, що нерозривно пов'язані з його особистістю.

Водночас слід враховувати, що до благ, які належать людині від народження, відносяться життя, здоров'я, честь, свобода, недоторканність особи, а до прав громадянина – права, що передбачені законодавством держави (право на недоторканність житла чи іншого володіння; право на недоторканність власності; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень; право на користування своїм іменем; право авторства й інші особисті немайнові права, передбачені законодавством про інтелектуальну власність; право на свободу пересування і вибір місця проживання; право на одержання достовірної інформації та ін.).

9.5. Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури та суду

Окремим видом відшкодування шкоди в кримінальному процесі є відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Вона відшкодовується за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, встановленому законом (ст. 130 КПК).

Згідно з ч. 4 ст. 62 Конституції України у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну та моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

Конституційне положення про те, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, конкретизується у ст. 56 Конституції України, яка закріплює право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових

і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень. На ефективне поновлення прав та законних інтересів постраждалих осіб у національній правовій системі орієнтують і відповідні положення міжнародних документів. Зокрема ст. 14 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання 1984 року Європейський суд з прав людини ухвалив низку рішень, якими зобов'язав Україну відшкодувати шкоду, завдану незаконними діями та рішеннями органів досудового розслідування, прокуратури та суду (справи «Афанасьєв проти України», «Білий проти України», «Боротюк проти України», «Захаркін проти України», «Кузнецов проти України», «Лопатін і Медведський проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України», «Харченко проти України» й ін.). Відповідно до ч. 1 ст. 130 КПК шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». Процедура такого відшкодування детально регламентовано Положенням про застосування ЗУ «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», затвердженим наказом МЮ, Генеральної прокуратури України і МФ від 04.03.1996 р. *За статтею 1 цього Закону відшкодуванню підлягає шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного:*

- засудження, повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, взяття і тримання під вартою, проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, накладення арешту на майно, відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян;

- застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, конфіскації майна, накладення штрафу;

– проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства.

Водночас заподіяна внаслідок перелічених дій і рішень шкода відшкодовується державою повністю незалежно від вини посадових осіб органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, а також органів прокуратури та суду. *Право на відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду виникає в особи за наявності законних підстав, зокрема, у випадках:*

1. Ухвалення виправдувального вироку суду.

1-1 встановлення в обвинувальному вироку суду чи в іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів.

2. Закриття кримінального провадження за відсутності події кримінального правопорушення, відсутності у діянні складу кримінального правопорушення або не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді та вичерпанням можливостей їх отримання.

Особа у передбачених випадках має право на відшкодування (повернення) таких видів шкоди, як:

– заробіток та інші грошові доходи, які вона втратила внаслідок незаконних дій;

– майно (зокрема гроші, грошові вклади та відсотки по них, цінні папери та відсотки по них, частка у статутному фонді господарського товариства, учасником якого був громадянин, та прибуток, який він не отримав відповідно до цієї частки, інші цінності), конфісковане або звернене в дохід держави судом, вилучене органами досудового розслідування,

органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також майно, на яке накладено арешт;

- штрафи, стягнуті на виконання вироку суду, судові витрати та інші витрати, сплачені громадянином;
- суми, сплачені громадянином, із огляду на надання йому юридичної допомоги;
- моральна шкода.

У разі виникнення права на відшкодування завданої шкоди орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор або суд зобов'язані роз'яснити особі порядок відшкодування заподіяної шкоди та поновлення її порушених прав чи свобод.

Проте право на відшкодування шкоди не виникає в особи в разі:

- закриття кримінального провадження на підставі закону про амністію або акта про її помилування;
- якщо особа в процесі досудового розслідування або судового розгляду шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню дійсних обставин і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних.

Розмір відшкодування зазначених видів шкоди, залежно від того, який орган проводив слідчі (розшукові) дії чи здійснював судовий розгляд, у місячний строк із дня звернення громадянина зі заявою визначають відповідні органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратура і суд, про що виносять постанову (ухвалу) про відшкодування шкоди. Якщо кримінальне провадження закрито судом в апеляційному або касаційному порядку, зазначені дії провадить суд, який здійснював розгляд цього провадження у першій інстанції. Постанова про відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, чи прокуратури, на вибір громадянина може бути оскаржена до суду за місцем проживання особи або за місцезнаходженням відповідного органу. Водночас сторони звільняються від сплати судових витрат.

Процедура виконання постанови про відшкодування шкоди регламентується Порядком виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, затвердженим постановою КМУ від 03.08.2011 № 845.

Контрольні запитання

1. Що таке шкода та в чому полягає відшкодування шкоди?
2. Які види шкоди може бути заподіяно відповідно до КПК та в чому вони полягають?
3. Назвіть підстави відшкодування шкоди у кримінальному провадженні.
4. Який порядок відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням?
5. Якими міжнародними правовими актами передбачена можливість відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням?
6. Які форми відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, існують?
7. У чому полягає кримінально-правова реституція?
8. Перелічити підстави кримінально-правової реституції.
9. Яка особливість цивільного позову в кримінальному провадженні?
10. Хто може бути цивільним відповідачем у кримінальному провадженні?
11. Назвіть різновиди моральної шкоди (в чому вони полягають)?
12. У яких випадках відшкодовується шкода, завдана діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури та суду?

Рекомендована література

1. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія / ред. О. О. Юхно; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х.: Панов, 2015. 239 с.
2. Бойкова М. Відшкодування шкоди в кримінальному провадженні шляхом подачі цивільного позову адвокатом: монографія. К.: К.І.С, 2015. 189 с.
3. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 227 с.

Тема 10

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗУПИНЕННЯ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

10.1. Підстави, умови та порядок зупинення досудового розслідування

10.2. Відкриття матеріалів іншої сторони кримінального провадження для ознайомлення

10.3. Форми закінчення досудового розслідування. Підстави закриття кримінального провадження

10.4. Підстави та порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності

10.5. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру. Обвинувальний акт та додатки до нього

10.1. Підстави, умови та порядок зупинення досудового розслідування

Зупинення досудового розслідування – це вимушене тимчасове припинення процесуальної діяльності у кримінальному провадженні, викликане наявністю обставин, які перешкоджають подальшому провадженню і закінченню досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 280 КПК України, досудове розслідування у кримінальному провадженні може бути зупинене після повідомлення особі про підозру в разі, якщо:

- підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;
- оголошено в розшук підозрюваного;
- слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;
- наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Перелік названих підстав є вичерпним. Будь-які інші обставини, які також перешкоджають продовженню досудового розслідування (наприклад, тривале проведення експертизи, від'їзд підозрюваного у відрядження або за кордон, хвороба потерпілого, свідка) не є підставами для зупинення досудового розслідування. Дані підстави можуть послужити для проведення спеціального досудового розслідування.

Наслідком такого рішення є те, що в кримінальному провадженні настає перерва, під час якої не допускається проведення слідчих (розшукових) дій, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного, та прийняття процесуальних рішень. Ця перерва триває доти, доки обставини, які перешкоджають закінченню досудового розслідування, не буде усунуто. Тривалість такої перерви не включається в строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК України.

Розглянемо зміст кожної із підстав для зупинення досудового розслідування.

1. Підозрюваний захворів на важку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком.

Наявність тяжкої хвороби в підозрюваного, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні і є підставою для зупинення досудового розслідування, повинна бути підтверджена відповідними медичними документами: довідкою лікаря, медичним висновком, висновком експерта (судового медика або психіатра).

Воно можливе при дотриманні таких умов:

- а) особа повинна бути повідомлена про підозру;
- б) зупинити розслідування з вказаної підстави можливо, якщо підозрюваний страждає важким захворюванням (психічним або соматичним). Закон вказує, що воно повинно бути важким. Вважається, що важким визнається захворювання, при якому стан здоров'я підозрюваного перешкоджає можливості його участі у кримінальному провадженні. Хвороба як тяжка визначається на підставі Переліку захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, встановленого

наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 р. № 3/6, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 9 березня 2000 р. за № 155/4376.

в) захворювання повинно бути не хронічним, а мати тимчасовий характер, тобто коли через деякий час можливе повне видужання, і зняття гострих форм захворювання. Якщо внаслідок судово-психіатричної експертизи буде встановлено, що психічне захворювання підозрюваного є хронічним і потребує тривалого часу лікування із застосуванням примусового заходу медичного характеру, досудове розслідування не зупиняється, а закінчується відповідно до вимог, передбачених ст. 292 та статтями Глави 39 КПК України. У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру в порядку, передбаченому ст. 514 КПК України.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього;

г) захворювання підозрюваного береться до уваги, якщо воно підтверджено медичним висновком або висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи.

Якщо у слідчого виникає сумнів стосовно осудності підозрюваного або здібності його усвідомлювати свої дії, або керувати ними, судово-психіатрична експертиза має бути призначена обов'язково (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України). Експерти-психіатри повинні відповісти на такі запитання: чи хворий підозрюваний на психічне захворювання; який його характер (хронічне чи тимчасове); чи позбавляє хвороба підозрюваного можливості усвідомлювати свої дії та керувати

ними; чи становить особа через свій стан небезпеку для суспільства; чи потребує вона примусового лікування тощо.

У тих випадках, коли з метою встановлення психічного (а інколи й фізичного) стану підозрюваного призначається судова експертиза, до одержання її результатів досудове розслідування в справі не може бути зупинено. Призначення та проведення експертизи є слідчою дією, а згідно з ч. 2 ст. 280 КПК України до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) й інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе.

2. Оголошено в розшук підозрюваного.

Зупинення досудового розслідування здійснюється у разі, коли підозрюваного неможливо залучити до участі в кримінальному провадженні через те, що він переховується від органів розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Зазначена підстава означає, що під час кримінального провадження особу підозрюваного встановлено, але його місцезнаходження залишається невідомим або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про виклик і це перешкоджає закінченню досудового розслідування. Тоді слідчий, прокурор оголошують його в розшук.

Варто зазначити, деякі науковці наводять уточнення даного положення, а саме: коли підозрюваний відомий, але невідоме його місцезнаходження та він не має мети переховуватися від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності не зупиняється і після їх закінчення кримінальне провадження повинно бути закрито. Коли ж особа свідомо переховується від органів слідства та суду – це обумовлює можливість її затримання, обрання щодо неї більш суворого запобіжного заходу або навіть притягнення до кримінальної відповідальності, якщо переховування пов'язано із втечею з під варти. Крім того, у цьому випадку перебіг строків давності зупиняється і відновлюється лише після затримання підозрюваного чи його явки (ст. 49 КК). Так, закон вимагає від слідчого встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, вони обов'язково

повинні встановлюватися, оскільки кожна з них тягне за собою різні кримінальні процесуальні та кримінально-правові наслідки. Варто вказати, більшість науковців схиляється до того, що формами ухилення від кримінальної відповідальності є: таємна зміна місця перебування, проживання за піддробленим документом або без документів, без реєстрації.

Зупинення розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе лише після додержання таких умов:

а) особа повинна бути повідомлена про підозру (вручення письмового повідомлення про підозру відповідно до ст. 278 КПК. Повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором). Слід відзначити, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може почати переховуватися від слідства ще до моменту винесення щодо неї повідомлення про підозру, одразу після скоєння злочину, коли дані про злочин ще не внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань. У цьому випадку слідчий або прокурор після зібрання достатніх доказів про вчинення злочину певною особою також зобов'язаний винести повідомлення про підозру щодо останнього та належно організувати відправлення повідомлення підозрюваному. У ч. 1 ст. 278 КПК вказано, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень. Можливо, мається на увазі ст. 135 КПК, яка регламентує порядок здійснення виклику у кримінальному провадженні. У цьому випадку іншими способами вручення повідомлення про підозру є надіслання останнього поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком тощо. За таких обставин доказом обізнаності підозрюваного щодо відкриття стосовно нього кримінального провадження буде активний характер дій особи, направлений на те, щоб ускладнити встановлення його місця перебування: зміна звичайного розпорядку життя, відсутність на робочому місці, за місцем постійного проживання, припинення спілкування з родичами та знайомими;

б) місце знаходження особи невідоме, слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також усі дії для

встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2 ст. 280 КПК). Тобто у випадку, коли підозрюваний перебуває у відряженні, на відпочинку або просто змінив місце проживання та виїхав в інше місто і слідчому або прокурору відома адреса знаходження підозрюваного, розслідування не може бути зупинено. Натомість повинні вживатися заходи, спрямовані на доставку підозрюваного до місця провадження досудового розслідування;

в) слідчий, прокурор оголосив розшук підозрюваного (ст. 281 КПК). Про оголошення розшуку виноситься або окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Законодавець заборонив зупинення досудового розслідування без доведення факту свідомого ухилення від слідства. Доцільність такого формулювання доволі сумнівна, адже під час кримінального провадження виникають і об'єктивні обставини, які обумовлюють неотримання слідчим інформації щодо місця перебування підозрюваного. До таких обставин можуть бути віднесені смерть підозрюваного, його раптова госпіталізація, стихійне лихо, в результаті якого виникли обставини, що потягли за собою безвісне зникнення особи.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій допускається, якщо вони спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Дана норма є новелою КПК, вона дасть змогу, з одного боку, особі, яка провадить розслідування злочину, брати активну участь у розшуку особи, а з іншого – зберегти строки розслідування.

2-1. Слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Слід нагадати, що відповідно до ч. 2 ст. 297-1 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, ч. 2-5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438,

439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів досудового розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. Тобто *обов'язковою умовою для зупинення досудового розслідування за даним пунктом є повідомлення особі про підозру.*

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів із дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника (ст. 297-3 КПК).

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук. *Другою обов'язковою умовою для зупинення досудового розслідування за даним пунктом є ухвала слідчого судді про відмову у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.*

Якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, подальше досудове розслідування здійснюється згідно зі загальними правилами, передбаченими КПК України.

3. Наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва.

Зупинення розслідування на цій підставі можливе за таких умов:

- а) особа повинна бути повідомлена про підозру;*
- б) матеріали кримінального провадження повинні містити запит, складений відповідно до ст. 552 КПК України, і документи, що до нього додаються.*

Звернення компетентних органів України із запитом до уповноважених органів інших держав про виконання в кримінальному провадженні певних процесуальних дій, передбачених КПК та міжнародними договорами, їх виконання в іноземних державах вимагає доволі тривалого часу. З огляду на це, на час виконання відповідних процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва до отримання компетентними ор-

ганами України матеріалів щодо виконання запитів про міжнародну правову допомогу досудове розслідування може бути зупинене. Ці дії виконуються компетентними органами запитуваної сторони в порядку, визначеному міжнародними договорами України та Розділом IX КПК.

Оскільки процедури направлення запиту про міжнародну правову допомогу та одержання доказів і відомостей від компетентних органів іноземної держави є доволі складними й тривалими, а вітчизняні суд, прокурор, слідчий не мають ніяких імперативних засобів впливу на строки проведення запитуваною стороною процесуальних дій, то законодавець цілком резонно передбачив можливість зупинення досудового розслідування у таких випадках.

Отже, попри три різні умови зупинення досудового розслідування існує багато норм, що узагальнюють їх застосування. Зазначимо деякі з них. Перед зупиненням досудового розслідування необхідно вжити заходів щодо збереження документів та інших можливих доказів у кримінальному провадженні.

Якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення відносяться не до всіх із них, прокурор вправі виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Досудове розслідування зупиняється мотивованою постановою прокурора або слідчого за узгодженням з прокурором, яка складається з трьох частин – вступної, описової та резолютивної. У вступній частині зазначаються: назва постанови, дата і місце її складення, посада, спеціальне звання (класний чин), прізвище та ініціали службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, найменування кримінального провадження; в описовій – викладаються всі обставини кримінального правопорушення, вказуються підстава та умови для зупинення досудового розслідування; в резолютивній – констатуються прийняті рішення. Відомості про це вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Копія постанови надсилається потерпілому, стороні захисту, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, коли підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних

дій в межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Зупинене досудове розслідування також відновлюється у випадку скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування. Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

10.2. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення

Проблеми, які виникають у зв'язку з ознайомленням учасників кримінального провадження з його матеріалами, доволі часто ставали предметом дослідження багатьох вчених та практиків.

Саме на етапі ознайомлення підозрюваного з матеріалами кримінального провадження, часто виникають конфліктні ситуації між слідчим, який намагається якнайскоріше закінчити провадження та перейти до складання обвинувального акта, і стороною захисту, яка намагається потягнути час, сподіваючись, наприклад, на певні обставини, які, на їхню думку, можуть полегшити його становище. *За чинним КПК України даний етап дістав назву відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження для ознайомлення.*

Згідно з цією процедурою сторони кримінального провадження зобов'язані здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих до або під час судового розгляду. Якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Водночас за ч. 10 ст. 290 КПК України, сторонам кримінального провадження, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів

та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів. Таке клопотання сторони розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належно повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Відтак, згідно зі ст. 290 КПК України, *визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.* При цьому слідчий або прокурор використовує правила для надання повідомлень.

Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними, а також повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, після чого ці особи мають право ознайомитися з ними в тій частині, яка стосується цивільного позову.

Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів.

Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, зокрема будь-які докази, які самі собою

або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання. І таким чином надати можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Окрім цього, у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені.

Сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідно будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування.

Отже, підсумовуючи зазначене, з одного боку, у цьому випадку проблема затягування слідства шляхом заявлення клопотань після його закінчення частково знімається, з іншого – ми розуміємо, що «матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудово-

му розслідуванню», є найбільш цінними для захисту і становлять найбільший інтерес, реально з ними працювати ця сторона зможе лише після закінчення розслідування.

10.3. Форми закінчення досудового розслідування. Підстави закриття кримінального провадження

Необхідною умовою реалізації конституційного принципу законності (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції України) в кримінальному провадженні і здійсненні поставлених перед ним завдань є правильне встановлення фактичних обставин справи з метою досягнення об'єктивної істини.

Нагадаємо, що досудове розслідування становить процесуальну діяльність уповноважених осіб, зокрема, щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Згідно зі ст. 283 КПК особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження.

Прокурор зобов'язаний у найбільш короткий строк після повідомлення особі про підозру (ст. 283 ч. 2 КПК):

- 1) закрити кримінальне провадження, або*
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, або*
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.*

Отже, закінчення кримінального провадження полягає у прийнятті уповноваженою особою (органом) відповідного рішення про його завершення. Відомості про закінчення досудового розслідування вносяться прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Закриття кримінального провадження є одним з найважливіших актів судочинства, через який забезпечується вирішення вказаного у ст. 2 КПК України завдання охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна

особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Закриття кримінального провадження – це закінчення досудового розслідування, яке відбувається через наявність обставин, що виключають кримінальне провадження або за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Подальше розслідування, після закриття кримінального провадження, є неможливим до того часу, коли постановою про закриття кримінального провадження не буде скасована в установленому КПК порядку.

Кримінальне провадження та провадження щодо юридичної особи закривається, згідно зі ст. 284 КПК України, якщо:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;

4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

10) існує не скасована постановою слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9 цієї частини, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності;

11) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування визначений ст. 219 КПК, закінчився та жодній особі не *повідомлено про підозру*.

Кримінальне провадження закривається судом:

1) з огляду на звільнення особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання обвинувачення, за винятком випадків, передбачених КПК України;

3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК, відповідно до підрозділу 9-2 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому КПК.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор виносить постанову, яку може бути оскаржено у порядку, встановленому пп. 3 і 4 ч. 1 ст. 303 КПК України. Прокурор уповноважений приймати постанову про закриття досудового розслідування з усіх підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України.

Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру виключно з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9, 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність у діянні складу кримінального

правопорушення; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України; існує не скасована постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося із дотриманням вимог щодо підслідності.

Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення. Дана норма являється новелою, і, на жаль, законодавцем достеменно не пояснена. Адже після прийняття постанови про закриття досудового розслідування закінчуються строки досудового розслідування.

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів із моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів із моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Якщо обставини, передбачені п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок.

Якщо обставини, передбачені п.п. 5, 6, 7, 8, 9, 10 ч. 1 ст. 284 КПК, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому п.п. 2, 3 ч. 2 ст. 284 КПК, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку з підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України, не

допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження, судовий розгляд продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК України.

Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Закриття кримінальної справи можливе лише за наявності хоча б однієї з підстав, вичерпний перелік яких міститься в законі. Ці підстави можна поділити на такі групи:

- 1) реабілітуючі;
- 2) нереабілітуючі.

1. *Реабілітуючі* – це ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, тягнуть за собою зняття з неї підозри, відновлення її доброго імені, гідності та репутації, а також відшкодування (компенсація) шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду (ст. 130 КПК України).

До реабілітуючих підстав належать:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення (п.1 ч. 1 ст. 284 КПК);
- 2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК);
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК);
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою (п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК).

Закриття кримінальної справи з реабілітуючої підстави можливе за умови, що в ході розслідування встановлені і факт вчинення діяння, і наявність у ньому складу кримінального правопорушення, але відсутні достатні докази, що вказують на вчинення цього діяння саме підозрюваним (обвинуваченим).

Причому висновок про непричетність підозрюваного (обвинуваченого) до вчинення кримінального правопорушення може бути зроблений внаслідок:

- а) достовірного встановлення невинуватості підозрюваного (наприклад, при підтвердженні його алібі);

б) вичерпання можливостей для збирання додаткових доказів і тлумачення сумнівів щодо винуватості, які не можуть бути усунуті, на його користь згідно з принципом презумпції невинуватості.

Незалежно від того, яка з вказаних обставин призвела до закриття кримінального провадження на цій підставі, таке рішення повністю реабілітує особу і не дає приводу вважати її залишеною під підозрою.

При закритті провадження на підставі не встановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпання можливостей їх отримати провадження загалом не закінчується, а продовжується, щоб встановити, хто в дійсності вчинив кримінальне правопорушення.

2. *Усі інші підстави – nereабілітуючі*, закриття матеріалів кримінального провадження за якими означає, що стосовно особи зібрано достатньо доказів для підозри у вчиненні кримінального правопорушення, однак через певні обставини кримінальне провадження щодо цієї особи виключається (особа визнається винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, але звільняється від кримінальної відповідальності і покарання). Така особа не вправі вимагати відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, яка була їй завдана в процесі розслідування.

Закриття кримінальної справи з nereабілітуючих обставин можливе лише:

- при підтвердженні матеріалами кримінального провадження події кримінального правопорушення;
- наявності в діянні складу кримінального правопорушення;
- причетності підозрюваного до вчинення кримінального правопорушення.

Перед закінченням розслідування прокурор (слідчий) має провести, так би мовити, «ревізію» матеріалів кримінального провадження та дати відповідь на такі запитання:

Чи є у кримінальному провадженні неперевірені та неспростовані версії?

Чи відповідатимуть майбутні формули обвинувачення у обвинувальному акті тексту Кримінального кодексу? Чи повністю розкрита злочинна діяльність підозрюваного, вчинив він кримінальне правопорушення один чи із співучасниками?

Чи отримані після повідомлення про підозру докази, на підставі яких повинно бути повідомлено про підозру у вчиненні інших кримінальних правопорушень?

Чи роз'яснені відповідним учасникам процесу їхні процесуальні права та чи вручені копії відповідних документів?

Правильно чи ні обрані запобіжні заходи, які забезпечують належну поведінку підозрюваних?

Чи зібрані дані про особистість кожного з підозрюваних?

Насамперед що мають кримінально-правове значення: про вік особи, осудність чи обмежену осудність, які впливають на кваліфікацію і форми закінчення досудового розслідування. З цією метою до матеріалів кримінального провадження мають бути долучені такі документи, як: довідки про судимість; копії вироків; характеристики з місця роботи, проживання; показання допитаних осіб, які можуть характеризувати підозрюваного; довідки з наркологічного та психоневрологічного диспансерів; історії хвороби, якщо підозрюваний лікувався від психічних захворювань або травм голови та мозку; довідка про облік з районного військового комісаріату; довідки про стан сім'ї та здоров'я; висновок судово-психіатричної експертизи;

Чи у повній відповідності до Кримінального процесуального кодексу складені процесуальні документи. Чи у всіх необхідних випадках винесені відповідні постанови, проведені необхідні слідчі (розшукові) дії, підписані протоколи, зазначені у процесуальних документах виправлення або викреслення?

Чи прилучені до матеріалів фотознімки, відео- та аудіокасети, якщо при проведенні слідчих (розшукових) дій використовувались фото-, відеозйомка або звукозапис?

Чи всі клопотання учасників процесу розглянуті та винесені про це постанови?

Чи винесені у необхідних випадках постанови:

– про об'єднання або виділення кримінальних проваджень;

– про закриття кримінального провадження стосовно непричетних до кримінального правопорушення осіб;

– про закінчення чи припинення проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також повідомлено відповідних осіб про їх проведення тощо.

Чи є у провадженні документи про направлення на зберігання речових доказів, вилучених предметів та документів?

Чи належно оформлені документи щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу? Чи є у кримінальному провадженні матеріали, які, відповідно до закону, повинні зберігатися окремо від матеріалів кримінального провадження?

Чи є у матеріалах конверти з документами (паспортом та військовим квитком) підозрюваного, який тримається під вартою?

Чи сповіщено про припинення розшуку підозрюваного, якщо він був оголошений?

Чи забезпечено відшкодування матеріальних збитків та конфіскації майна?

Чи є у матеріалах кримінального провадження документи про вартість проведених експертиз та документи з інших судових витрат – сум, виплачених свідкам, перекладачам, потерпілим, експертам?

Чи ознайомлені підозрювані з тими процесуальними документами, зміст яких вони повинні знати до ознайомлення зі справою загалом?

Чи зроблені ксерокопії документів та матеріалів, які підлягають виділенню в окреме провадження?

Чи прилучені документи про своєчасне продовження строків досудового слідства та тримання під вартою підозрюваних?

Чи отримані відповіді на доручення оперативним підрозділам та іншим слідчим?

Чи отримані висновки з усіх призначених у справі експертиз?

Слідчий, закінчуючи досудове слідство, повинен систематизувати матеріали та їх технічно оформити. Практикою вироблені дві форми систематизації матеріалів кримінального провадження – хронологічна і тематична.

При хронологічній систематизації послідовність розташування документів у кримінальному провадженні визначається датою їх складання або одержання слідчим.

Ця форма найбільш поширена в невеликих за обсягом і кількістю епізодів провадженнях.

Тематична систематизація означає групування матеріалів за обвинуваченими або епізодами злочинної діяльності у багатотомних і багатоепізодних провадженнях. Можна поєднувати обидві форми систематизації матеріалів кримінального провадження.

Систематизувавши документи, слідчий підшиває їх у спеціальну обкладинку стандартного зразка і нумерує кожний аркуш провадження. Перед матеріалами провадження складається опис документів. На обкладинці зазначається відомство, до якого належить орган досудового розслідування, найменування цього органу, повна назва кримінального провадження зі зазначенням прізвищ підозрюваних і відповідних статей (частини, пункту) Кримінального кодексу, дата початку і закінчення провадження.

В одному томі може бути 200–250 аркушів. Вдало систематизовані та правильно оформлені матеріали забезпечують зручне користування і вивчення провадження і самим слідчим, й іншими учасниками процесу, прокурором, судом. Велику кількість бухгалтерських документів, які відносяться до акту ревізії або судово-бухгалтерської експертизи, доцільно систематизувати в окремих томах відповідно до звітних періодів матеріально-відповідальних осіб.

10.4. Підстави та порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності

КПК прямо не передбачає порядок звільнення від покарання внаслідок амністії. Однак п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України передбачено закриття судом кримінального провадження, з огляду на звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Ураховуючи викладене, *під час досудового розслідування* при прийнятті Закону України «Про амністію», у випадках коли підозрюваний підпадатиме під категорію осіб до яких може бути застосована амністія, досудове розслідування, яке проводиться в загальному порядку (що передбачає внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, повідомлення особі про підозру, доведення її винуватості, відкриття матеріалів іншій стороні) закінчуватиметься

зверненням прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 2 ст. 283), а суди при закритті кримінального провадження керуватимуться п. 1 ч. 2 ст. 284 нового КПК України, ст.ст. 85, 86 КК України та Законом України «Про амністію».

Згідно зі ст. 285 КПК особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Варто вказати, що законом України про кримінальну відповідальність, а саме Кримінальним кодексом України визначений вичерпний перелік підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності. Перерахуємо їх:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.

4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Варто вказати, що особа, яка володіє правом бути звільненою від кримінальної відповідальності, повинна бути повідомлена про таке право. Воно повинне бути роз'яснене їй у встановленому законом порядку. Слідчий, прокурор зобов'язаний заохочувати особу до таких дій.

Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено сутність підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави.

Варто зазначити, законодавець залишає за підозрюваним чи обвинуваченим право вибору. У випадку, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку. Ця норма закріплена у КПК і є підтвердженням та уособлює у собі засаду диспозитивності кримінального процесу.

Слід розмежовувати, законодавець надав декілька варіантів реалізації цього права, залежно від терміну виявлення тих обставин, які забезпечують особі можливість звільнення від кримінальної відповідальності. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Варто наголосити, що слідчий не має повноважень складання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Якщо ж під час здійснення судового розгляду провадження, що надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання.

У разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду.

Законодавець зазначає, що перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Проте він не визначає, як потерпілий може вплинути на перебіг розгляду клопотання. При негативному ставленні потерпілого до можливості звільнення від кримінальної відповідальності підозрюваного чи обвинуваченого він міг би подати апеляцію на ухвалу суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, або висловити свою думку безпосередньо у суді (ч. 2 ст. 288 КПК), проте, як зазначено у п. 8 ч. 1 ст. 287 КПК потерпілий повинен вирішити дане питання до оформлення клопотання прокурором. Отже, дане питання не достатньо врегульоване і уточнене законодавцем.

У клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності вказуються (ст. 287 КПК):

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора;

4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація зі зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри;

5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування;

6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення;

7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава;

8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка стосовно можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;

9) дата та місце складення клопотання.

До клопотання прокурора повинна бути додана письмова згода особи на звільнення від кримінальної відповідальності.

Щодо розгляду клопотання прокурора про звільнення особи від кримінальної відповідальності в суді, то воно здійснюється в загальноприйнятому порядку в присутності сторін кримінального провадження.

Варто вказати, що невідворотність властива всім умовам звільнення від кримінальної відповідальності, крім однієї, а саме: звільнення від кримінальної відповідальності, з огляду на передачу особи на поруки. Відворотність може наступити лише до спливу конкретного терміну, чітко передбаченому в Кримінальному кодексі та Кримінальному процесуальному кодексі, який становить один рік із дня передачі особи на поруки. На особу покладається низка вимог, які вона повинна виконати до спливу цього часу, а саме: виправдати довіру колективу, не ухилитись від заходів виховного характеру та не порушува-

ти громадський порядок. Якщо ж вона не виконає цих умов, загальні збори підприємства, установи, організації можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взятю ними на поруки особу. Відповідне рішення направляється до суду, який прийняв рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Суд, переконавшись у порушенні особою умов передачі на поруки, своєю ухвалою скасовує ухвалу про закриття кримінального провадження і звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею її на поруки та направляє матеріали провадження для проведення досудового розслідування в загальному порядку чи здійснює судові провадження в загальному порядку, якщо питання про звільнення від кримінальної відповідальності прийняте після направлення обвинувального акта до суду.

10.5. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

Обвинувальний акт та додатки до нього

Як зазначає ч. 1 ст. 290 КПК, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, прокурор зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Як вказано, сторони зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів. Сторонам, потерпілому надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. Пересвідчившись, що сторони реалізували своє право на ознайомлення з матеріалами, слідчим складається обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових

заходів медичного характеру який затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим (ст. 291 КПК).

Обвинувальний акт – це процесуальний документ, у якому слідчий чи прокурор підводить підсумки досудового розслідування і формулює обвинувачення у кримінальному провадженні. Дане рішення є однією із форм закінчення досудового розслідування.

Кримінально-процесуальне значення обвинувального акту полягає, насамперед, в остаточному відображенні фактичної сторони злочинної діяльності підозрюваного та її юридичної оцінки. Обвинувальний акт як результат діяльності слідчого чи прокурора для інших правоохоронних органів є правовою підставою для прийняття ними відповідних рішень. Оперативні підрозділи повинні припинити оперативно-пошукові заходи у відношенні підозрюваних по фактах, викладених в обвинувальному акті, і вважати їх розкритими.

Зміст обвинувального акту значною мірою впливає на рішення, які приймаються під час судового розгляду. Тому обвинувальний акт у кримінальній справі повинен відповідати вимогам законності, обґрунтованості, повноти, всебічності й об'єктивності.

Повнота, всебічність і неупередженість обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру забезпечується детальним дослідженням усіх суттєвих обставин справи й об'єктивною оцінкою доказів і таких, що викривають, і, що виправдовують підозрюваного. Водночас важливе значення має аналіз доказів, що суперечать обвинуваченню і не усунутих у ході розслідування. Умовчання про наявні у матеріалах справи суперечності, а також неаргументований, односторонній вибір із наявної доказової інформації тільки обвинувальних доказів є порушенням вимог закону про розгляд усіх обставин справи в їх сукупності. І хоча основна ціль обвинувального акта – демонстрація перед судом доказів, що обґрунтовують слушність юридичної оцінки дій підозрюваного, презумпція невинуватості потребує об'єктивної оцінки пом'якшуючих й обтяжуючих

чих покарання обставин, доводів, що наводяться підозрюваним у свій захист, а також, результатів їх перевірки.

Обвинувальний акт повинен містити такі відомості:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;

2) анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

3) анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

4) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора;

5) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

6) обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;

7) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

7-1) підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;

8) розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

9) дату та місце його складення та затвердження.

Доцільно зазначити, що засвідченням обвинувального акту як офіційного документа є підпис слідчого та прокурора, що його затвердив, або лише прокурора, якщо обвинувальний акт складений самостійно.

До обвинувального акта додається:

1) реєстр матеріалів досудового розслідування;

2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування;

3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку здійснення спеціального досудового розслідування, ч. 2 ст. 297-1 КПК);

4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного;

5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Законодавець вказав, що надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється. Дана норма хоча, майже, не є новелою кримінального процесу, проте у законодавстві зазначена вперше. Вимоги ст. 293 КПК про надання копії обвинувального акта, та реєстру матеріалів досудового розслідування є гарантією права на захист своїх законних інтересів під час судового розгляду справи підозрюваним та особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Законність і обґрунтованість обвинувального акту відображається відповідно до його форми, змісту вимог положень КПК України. Непереверені дані, отримані з непередбачених законом джерел, а тим більше припущення не можуть бути покладені в основу обвинувачення. Процесуальне правило про те, що всілякий сумнів у доведеності обвинувачення, якщо його неможливо усунути, трактується на користь підозрюваного, повною мірою відноситься і до судового вироку, і до обвинувального акту.

Варто вказати, що така форма закінчення досудового розслідування як звернення до суду з обвинувальним актом є не тільки логічним завершенням усього процесу ведення досудового слідства, а й запорукою успішного судового розгляду справи. Адже судовий розгляд здійснюється у межах обвинувачення, сформованого слідчим у обвинувальному акті.

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, крім відомостей, передбачених ст. 291 КПК (обвинувальний акт і реєстр матеріалів досудового розслідування), повинно містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, крім відомостей, передбачених цією ж нор-

мою, повинно містити докази, які підтверджують вчинення суспільно небезпечного діяння, кримінального правопорушення цією особою та необхідність застосування примусових заходів медичного характеру, позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я, інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати.

Одночасно із переданням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру до суду *прокурор зобов'язаний* під розписку надати копію відповідного документа та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку здійснення спеціального досудового розслідування, ч. 2 ст. 297-1 КПК) та його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи.

Контрольні запитання

1. Назвіть підстави та умови зупинення досудового розслідування.
2. Хто уповноважений приймати рішення про зупинення досудового розслідування?
3. Назвіть підстави відновлення досудового розслідування.
4. Які є форми закінчення досудового розслідування?
5. Назвіть підстави закриття кримінального провадження слідчим і прокурором.
6. Укажіть процесуальний порядок відкриття матеріалів іншій стороні.
7. Укажіть процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності.
8. Хто уповноважений скласти обвинувальний акт?
9. Які є додатки до обвинувального акту?
10. Назвіть вимоги до клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.
11. Назвіть вимоги до клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру?

Рекомендована література

1. Гришин Ю. О. Закінчення досудового слідства складанням обвинувального акта: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Х., 2000. 21 с.
2. Ивакина Н. Сложные предложения в процессуальных аспектах. *Сов. Юстиция*. № 24. 1990. 23 с.
3. Ковтун Н. Н. Процессуальные нарушения, обуславливающие возможность возвращения уголовного дела прокурору. *Уголовный процесс*. № 8, 2006. 29 с.
4. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. 816 с.
5. Луцик В. Недоліки, допущені при складанні обвинувального висновку, як підстава для повернення справи прокурору. Л.: Підприємництво, господарство і право № 2, 2008. 145 с.
6. Олійник О. Порушення права на захист при ознайомленні обвинуваченого з матеріалами кримінальної справи. *Юридичний журнал*. 2010. № 8. URL: <http://www.justinian.com.ua>
7. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? *Адвокат*. № 7. 2012. 5 с.
8. Яворський Б. І. Ознайомлення сторони захисту із матеріалами кримінальної справи як елемент в реалізації інституту сприяння захисту. *Адвокат*. 2009. № 3. 6 с.

Тема 11

ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

11.1. Підстави та процесуальний порядок спеціального досудового розслідування

11.2. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі угод

11.3. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі приватного обвинувачення

11.4. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб

11.5. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх

11.6. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності

11.7. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру

11.8. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження, що містить відомості, які становлять державну таємницю

11.9. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв

11.1. Підстави та процесуальний порядок спеціального досудового розслідування

Спеціальне провадження (*in absentia*) є однією з форм кримінального провадження, яка дає змогу вирішити окремі завдання кримінального процесу, а також має на меті його спростити та забезпечити швидкість, ефективність судового розгляду, що сприятиме підвищенню відповідальності сторін за свої дії. Термін «*in absentia*», що закріплений у чинному законодавстві, в перекладі з англійської означає «заочно, за відсутності».

Європейський суд із прав людини неодноразово розглядав питання про дотримання справедливості судового

провадження під час застосування процедури розгляду *in absentia*, після чого зробив висновок про можливість справедливого судового розгляду навіть за відсутності обвинуваченого.

Використання спеціального кримінального розслідування обмежує можливості злочинця затягувати процес встановлення істини та винесення вироку шляхом ухилення від явки до слідчого, прокурора і в суд. Така процедура дає можливість розслідувати і розглянути кримінальне провадження без участі підозрюваного (обвинуваченого), визначити його винуватість та призначити покарання.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно зі загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК, з урахуванням положень Глави 24¹ КПК.

Відмінності в законодавчому регулюванні здійснення спеціального кримінального провадження обумовлені насамперед неможливістю в деяких випадках забезпечити явку обвинуваченого до суду і необхідністю досягнення призначення кримінального провадження навіть за його відсутності, тобто реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді в кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 110⁻², 111, 112, 113, 114, 114-1, 115, 116, 118, ч.ч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 255–258, 258⁻¹, 258⁻², 258⁻³, 258⁻⁴, 258⁻⁵, 348, 364, 364⁻¹, 365, 365⁻², 368, 368⁻², 368⁻³, 368⁻⁴, 369, 369⁻², 370, 379, 400, 436, 436⁻¹, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447 КК стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук, чи який понад шість місяців переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або стосовно якого наявні фактичні дані, що він перебуває за межами України, на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції.

Можливе проведення спеціального кримінального провадження щодо інших кримінальних правопорушень, які не вказані у переліку ч. 2, ст. 297¹ КПК України у випадку, коли кримінальні правопорушення вчинені вказаними особами, розслідуються в одному кримінальному провадженні вчиненими іншими особами, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ст. 297¹ КПК).

Якщо у кримінальному провадженні повідомлено про підозру декільком особам, слідчий, прокурор вправі звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких наявні підстави передбачені ч. 2, ст. 297¹ КПК, а стосовно інших підозрюваних подальше досудове розслідування у цьому самому кримінальному провадженні здійснюватиметься згідно зі загальним порядком.

Прокурор або слідчий за погодженням із прокурором має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування, враховуючи обов'язкові вимоги до зазначеного клопотання, регламентовані ст. 297² КПК.

Розгляд вказаного клопотання здійснюється слідчим суддею не пізніше десяти днів із дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника в порядку ст. 297³ КПК України.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови в задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Відомості щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали, вносяться до Єдиного реєстру судових розслідувань.

Під час вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування слідчий суддя зобов'язаний врахувати наявність достатніх доказів для підозри особи щодо якої подано клопотання у вчиненні кримінального правопорушення.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Копія ухвали надсилається прокурору, слідчому та захиснику.

Якщо підозрюваний, стосовно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно зі загальними правилами КПК.

Повістки про виклик підозрюваного у разі здійснення спеціального досудового розслідування надсилаються за останнім відомим місцем його проживання чи перебування у порядку ст. 297-5 КПК та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повістки про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належно ознайомленим із її змістом.

Копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

11.2. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі угод

Із прийняттям КПК України 2012 р. однією з прогресивних новацій стало запровадження можливості договірних відносин при вирішенні кримінально-правових конфліктів, що безперечно позитивно вплинуло на сферу реалізації приватних інтересів.

Провадження на підставі угод сприяє забезпеченню інтересів сторін кримінального провадження, допомагає сторонам уникнути довготривалих досудових та судових процесів. Така особливість інституту кримінального провадження на підставі угод посприяла його швидкому застосуванню на практиці, оскільки це є альтернативним способом вирішення кримінально-правових конфліктів шляхом домовленостей між підозрюваним чи обвинуваченим і прокурором або потерпілим.

Укладення угод можуть ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного кримінального правопорушення, угода може бути укладена та затверджена лише з усіма потерпілими.

Якщо в кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма потерпілими, угода може бути укладена з одним (кількома) з потерпілих. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягає виділенню в окреме провадження.

Види угод. У кримінальному провадженні можуть бути укладені такі види угод:

- угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

Угода про примирення може бути укладена:

- за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого, домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним

чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді), однак слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення;

– у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається).

Зміст угоди про примирення закріплений в ст. 471 КПК. Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення для сторін є:

– обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394, ст. 424 КПК;

– для підозрюваного чи обвинуваченого – відмова від здійснення прав згідно з п. 1, ст. 474 КПК;

– для потерпілого – позбавлення права вимагати надалі притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди.

Угода про визнання винуватості може бути укладена:

– за ініціативою прокурора або підозрюваного чи обвинуваченого та між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим;

– у провадженні:

1) щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;

2) щодо особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності НАБУ за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності НАБУ, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

3) щодо особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочин-

ною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами;

4) щодо злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб;

5) щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи.

Не допускається укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

При вирішенні питання про укладення угоди про визнання винуватості прокурор зобов'язаний враховувати обставини, закріплені у ст. 470 КПК.

Зміст угоди про визнання винуватості закріплений в ст. 472 КПК.

Наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для прокурора, підозрюваного чи обвинуваченого є обмеження їх права оскарження вироку згідно з положеннями ст. 394 та ст. 424 КПК України, а для підозрюваного чи обвинуваченого – також його відмова від здійснення прав, передбачених абзацами першим та четвертим п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК.

Загальний порядок судового провадження на підставі угод закріплено у ст. 474 КПК.

Якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, обвинувальний акт із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. Прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу,

або які неможливо буде провести пізніше без вагомої шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

Розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається.

У випадку затвердження угоди суд ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

У разі невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості потерпілий чи прокурор відповідно мають право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

11.3. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на підставі приватного обвинувачення

Кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо визначеного кола кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 477 КПК. Будь-які інші джерела інформації щодо вчинення кримінального правопорушення, які визначені у додатку 7 Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань не можуть бути підставою початку досудового розслідування у формі приватного обвинувачення.

Приватне обвинувачення можна розглядати у двох аспектах: матеріальному та процесуальному.

Приватне обвинувачення (у матеріальному аспекті) – це надання потерпілим відповідному органу звернення (із проханням про притягнення до відповідальності) та відомостей про факти щодо наявності суспільно небезпечного і протиправного посягання, яке підпадає під конкретний склад злочину, з можливістю його вирішення на свій розсуд.

У процесуальному аспекті приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінальної процесуальної діяльності приватного обвинувача, який включає звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання нею обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитися від пред'явленого обвинувачення.

Потерпілий, згідно зі ст. 478 КПК України, має право подати до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування, заяву про вчинення кримінального правопорушення протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї (ст. 479 КПК).

Розпочато провадження лише за заявою потерпілого може бути у випадку вчинення будь-якою особою наступних кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1, ст. 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), ч. 1, ст. 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 135

(залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин), ст. 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), ч. 1, ст. 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин), ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок), ч. 1, ст. 161 (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 162 (порушення недоторканності житла без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 163 (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 164 (ухилення від сплати аліментів на утримання дітей без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 165 (ухилення від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 168 (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 176 (порушення авторського права і суміжних прав без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 177 (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію), ст. 180 (перешкоджання здійсненню релігійного обряду), ст. 182 (порушення недоторканності приватного життя), ч. 1, ст. 194 (умисне знищення або пошкодження майна без обтяжуючих обставин), ст. 195 (погроза знищення майна), ст. 197 (порушення обов'язків щодо охорони майна), ст. 203¹ (незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва), ч. 1, ст. 206 (проти дія законній господарській діяльності без обтяжуючих обставин), ст. 219 (доведення до банкрутства – щодо дій, якими завдано шкоду кредиторам), ст. 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), ст. 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), ст. 232 (розголошення комерційної або банківської

таємниці), ст. 232¹ (незаконне використання інсайдерської інформації – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб), ст. 232² (приховування інформації про діяльність емітента), ч. 1, ст. 355 (примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань без обтяжуючих обставин), ст. 356 (самоправство – щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян або інтересам власника), ч. 1, ст. 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї, без обтяжуючих обставин), ст. 364¹ (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 365¹ (перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), ст. 365² (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги) КК України.

У випадку вчинення кримінальних правопорушень чоловіком (дружиною) потерпілого, провадження можуть бути розпочаті лише за заявою потерпілого, якщо дії кваліфіковано за ознаками ч. 1, ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин), ч. 2, ст. 126 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, за виключенням випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), ст. 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч. 1, ст. 130 (свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини), ч. 1, ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини без обтяжуючих обставин), ч. 2, ст. 152 (згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який зі злочинів, передбачених ст. 153-155 КК), ч. 1, ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом),

ч. 1, ст. 286 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, без обтяжуючих обставин), ч. 1, ст. 296 (хуліганство без обтяжуючих обставин), ч. 2, ст. 361 (несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, за обтяжуючих обставин), ч. 2, ст. 362 (несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї) КК.

У випадку вчинення кримінальних правопорушень чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого провадження можуть бути розпочаті лише за заявою потерпілого, якщо дії кваліфіковано за ознаками ст. 185 (крадіжка, крім крадіжки, вчиненої організованою групою), ст. 186 (грабіж, крім грабежу, вчиненого організованою групою), ст. 189 (вимагання, крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєднаного з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), ст. 190 (шахрайство, крім шахрайства, вчиненого організованою групою), ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ч. 1, ч. 2, ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом без особливо обтяжуючих обставин), ст. 357 (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження) КК.

11.4. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб

Кримінальне провадження здійснюється щодо будь-якої особи: громадян України; іноземців, за винятком осіб, які користуються дипломатичним імунітетом; осіб без громадянства. Дане правило про дію КПК за колом осіб нерозривно пов'язане зі загальноправовим принципом рівності усіх перед законом та судом. Утім, існує певна категорія осіб щодо яких кримінальне провадження здійснюється з певними особливостями.

Про особливі порядки кримінального провадження йдеться у Главі 37 КПК. Цією главою врегульовані особливості досудового слідства, що стосуються здійснення повідомлення про підозру, затримання, обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою і домашнього арешту.

Перелік осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, міститься у ст. 480 КПК, до них відносять:

- народного депутата України;
- судді, судді Конституційного Суду України, а також призначеного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- кандидата у Президенти України;
- Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- Голови, іншого члена Рахункової палати;
- депутата місцевої ради;
- адвоката;
- Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України;
- члена Національного агентства з питань запобігання корупції.

Потрібно зауважити, що встановлена специфіка кримінального провадження стосується лише випадків, коли

зазначені особи, мають процесуальний статус підозрюваного чи обвинуваченого.

Процедура їх участі в кримінальному провадженні як інших учасників у нормах КПК не врегульована взагалі, крім п. 7 ч. 2 ст. 65 КПК про заборону допитувати як свідків професійних суддів, народних засідателів та присяжних – про обставини обговорення у нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення.

Заразом низка процесуальних питань, які пов'язані з особливістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення окремих слідчих розшукових дій та негласних слідчих розшукових дій щодо окремих категорій осіб, застосування чи проведення яких незавжди однозначно вказані у статтях КПК. Як наслідок, така ситуація обумовлює потребу звертатися до значної кількості законодавчих актів, які маючи фрагментарний характер, тією чи іншою мірою регламентують кримінальні процесуальні відносини.

Особливості кримінального провадження щодо народного депутата України регулюються Конституцією України, КПК, ЗУ «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 р., ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. Офіційні тлумачення окремих положень містяться в рішеннях КСУ. Серед таких особливостей можна назвати:

- притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи обрання стосовно нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України;

- досудове розслідування кримінальних правопорушень будуть здійснювати слідчі органів Державного бюро розслідувань;

- обшук, затримання народного депутата України чи огляд його особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, зокрема негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо

Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо;

- письмове повідомлення про підозру народному депутату України здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

- судове провадження щодо народних депутатів України здійснюється у складі суду визначеному ч. 9 ст. 31 КПК.

Особливості кримінального провадження щодо судді, судді Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визначаються Конституцією України; КПК; ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р., ЗУ «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., ЗУ «Про регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р., ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. Серед таких особливостей слід зазначити:

- затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя;

- суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

- тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування здійснюється Вищою радою правосуддя на строк не більше двох місяців на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника;

- письмове повідомлення про підозру здійснюється Генеральним прокурором або його заступником;

- досудове розслідування кримінальних правопорушень будуть здійснювати слідчі органів державного бюро розслідувань чи детективи Національного антикорупційного бюро України залежно від складу кримінального правопорушення;

- судове провадження щодо народних депутатів України здійснюється у складі суду визначеному ч. 9 ст. 31 КПК.

На народних засідателів поширюються гарантії незалежності та недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків для здійснення правосуддя.

Особливий порядок кримінального провадження застосовується і щодо осіб Рахункової палати. Закон України «Про Рахункову палату» передбачає, що Голова Рахункової палати, Перший заступник і заступник Голови, головні контролери та Секретар Рахункової палати не можуть бути затримані, притягнуті до кримінальної відповідальності без згоди Верховної Ради України. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення Голові Рахункової палати, першому заступнику і заступнику Голови, головним контролерам, Секретарю Рахункової палати може бути здійснено лише Генеральним прокурором.

Особливості кримінального провадження щодо адвокатів регулюються КПК, ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. До таких особливостей відносяться:

- письмове повідомлення про підозру адвокату здійснюється Генеральним прокурором, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;
- проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та Севастополя;
- забороняється проведення огляду, розголошення, вилучення чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;
- забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку зі здійсненням ним адвокатської діяльності згідно зі законом;
- у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку

зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження;

– під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, передбачених абз. 4 ч. 2 ст. 23 ЗУ від 5 липня 2012 р.;

– орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону (п. 1, ч. 1, ст. 483 КПК).

Під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Особливі порядки кримінального провадження щодо Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України встановлені КПК, ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. У разі виявлення інформації про можливе вчинення працівником Національного бюро кримінального правопорушення підрозділ внутрішнього контролю Національного бюро негайно повідомляє про це Генерального прокурора чи його заступника. Генеральний прокурор чи його заступник письмово повідомляють про підозру Директора Національного бюро чи іншого працівника Національного бюро. Письмове повідомлення про підозру зазначеній категорії осіб здійснюється Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора). Досудове розслідування кримінальних правопорушень будуть здійснювати слідчі органів державного бюро розслідувань. Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (ч. 3 ст. 154 КПК).

Особливості кримінального провадження щодо Генерального прокурора України, його заступника закріплені

у КПК, ЗУ «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. до них відносяться:

- Президент України видає указ про звільнення Генерального прокурора з посади на підставі та в межах подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів чи Вищої ради правосуддя;
- повідомлення про підозру Генеральному прокурору здійснюється заступником Генерального прокурора;
- здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених Генеральним прокурором, його заступниками, віднесено до повноважень слідчих органів державного бюро розслідувань;
- судове провадження здійснюється у складі суду, визначеному відповідно до ч. 9 ст. 31 КПК України.

11.5. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених Главою 38 КПК, та із дотриманням принципу забезпечення реалізації неповнолітніми особами права користуватися додатковими гарантіями, встановленими вітчизняним законом та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Досягнення встановленого законом віку – одна зі загальних умов притягнення особи до кримінальної відповідальності. Це обумовлюється тим, що з досягненням шістнадцятирічного віку особа повною мірою здатна оцінювати свою поведінку.

Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Ч. 2 ст. 22 КК містить перелік кримінальних правопорушень відповідно до якого кримінальній відповідальності підлягають особи, які вчинили злочин у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років. Водночас, коли особа на момент вчинення кримінального правопорушення не досягла одинадцятирічного віку, кримінальне провадження закривається через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК).

Якщо дитина вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого КК у віці від одинадцяти до чотирнадцяти років, то досудове розслідування та судове провадження відбувається відповідно до норм параграфа 2 Глави 38 КПК.

Закріплений законом особливий підхід до неповнолітніх зумовлює застосування інших, відмінних від тих, які застосовуються до дорослих, форм реалізації кримінальної відповідальності. Особи, що беруть участь у кримінальному провадженні, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

Кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ст. 484 КПК). Окрім того, якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування (ст. 494 КПК).

Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених ст. 91 КПК, також з'ясовуються, деталізуються та підлягають встановленню:

– повні та всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. А в разі встановленої розумової відсталості, яка не пов'язана з психічною хворобою, з'ясовується чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою керував ними;

- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього (склад сім'ї неповнолітнього, обстановку в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою);
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення (ст. 485, 487 КПК).

Неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) має бути реально забезпечено його право на захист, зокрема шляхом забезпечення обов'язкової участі захисника, й із моменту встановлення факту неповноліття, й з часу виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (ст. 52 КПК). Окрім того, з метою охорони прав неповнолітніх правопорушників нормами кримінального процесуального закону передбачено так зване «подвійне представництво» їх інтересів, що означає участь не тільки захисника, а й законного представника (батьки, усиновлювачі, опікуни, піклувальники, представники установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній). Утім, закон встановлює можливість у виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі в кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника (ст. 488 КПК).

Серед особливостей кримінального провадження щодо неповнолітнього слід також зазначити:

- повідомлення або виклик слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється через його батьків або інших за-

конних представників. Інший порядок допускається лише в разі, якщо це зумовлюється обставинами, встановленими під час кримінального провадження (ст. 489 КПК);

- допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого проводиться згідно з правилами ст. ст. 226, 227 КПК;

- якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а в разі необхідності – лікаря (ст. 491 КПК);

- до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, окрім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК). Передання під нагляд батьків та інших осіб можливе лише за їхньої та згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого;

- затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК (ст. 492 КПК);

- кримінальні провадження щодо неповнолітніх осіб має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово (ч. 4 ст. 28 КПК);

- кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно зі Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх (ч. 14 ст. 31 КПК);

– досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину (ст. 314-1 КПК);

– можливість тимчасового видалення неповнолітнього обвинуваченого із залу судового засідання на час дослідження обставин, що можуть негативно вплинути на нього (ст. 495 КПК);

– обов'язкова участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту й спеціалісту, висловлювати думку задля найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання (ст. 496 КПК).

11.6. Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності

Одним із основних завдань кримінального провадження згідно зі ст. 2 КПК України є притягнення винної особи до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, тобто законодавець наголошує на виховній функції кримінальної відповідальності особи. Враховуючи наведене, зауважимо, що саме неповнолітні особи є особливими суб'єктами кримінальної відповідальності так, як через свою психологічну незрілість вимагають забезпечення додаткових гарантій захисту їхніх прав та законних інтересів, а також виховного впливу. Саме тому до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення застосовують примусові заходи виховного характеру.

Порядок застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру закріплено у ст. 497 КПК України та застосовується у випадку переконання прокурора під час досудового розслідування про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості.

ті без застосування кримінального покарання. Клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру складає прокурор та надсилає до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують. Після чого під час судового розгляду суд може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого вказаних заходів, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Підстава для застосування примусових заходів виховного характеру – це вчинення суспільно небезпечного діяння особою після досягнення нею одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У такому випадку вважаємо, що особа вчинила не кримінальне правопорушення, а суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх за обов'язкової участі захисника.

Під час досудового розслідування окрім встановлення обставин вчинення суспільно небезпечного діяння обов'язково з'ясовуються відомості щодо особи неповнолітнього.

У випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років, особа може бути поміщена у приймальник-розподільник для дітей на строк до тридцяти днів на підставі ухвали слідчого судді, суду, постановленої за клопотанням прокурора згідно з правилами, передбаченими для обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою.

Слідчий суддя, суд зобов'язані відмовити у поміщенні особи в приймальник-розподільник для дітей, якщо прокурор не доведе наявність достатніх підстав уважати, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, яке підпадає під ознаки діяння, за яке КК України передбачено покарання у виді позбавлення

волі на строк понад п'ять років; а також наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що особа може здійснити дії, передбачені ч. 1, ст. 177 КПК України, та що жоден із більш м'яких заходів не може запобігти цьому.

Клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру прокурор складає самостійно. За відсутності підстав для закриття кримінального провадження затверджує складене слідчим або складає і надсилає його до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Судовий розгляд здійснюється в порядку ст. 500 КПК України в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, якщо вони з'явилися або були викликані в судове засідання, та згідно зі загальними правилами КПК.

Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні, яка може бути оскаржена у порядку передбаченому КПК.

Під час постановлення ухвали в кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів виховного характеру суд з'ясовує такі запитання:

- чи мало місце суспільно небезпечне діяння?
- чи вчинено це діяння неповнолітнім у віці від одинадцяти років до настання віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння?
- чи слід застосувати до нього примусовий захід виховного характеру і якщо слід, то який саме?

При застосуванні до неповнолітнього примусового заходу у виді направлення до спеціального навчально-виховного закладу на уповноважений підрозділ органів Національної поліції покладається обов'язок доставити неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу.

Неповнолітній може бути достроково звільнений від примусового заходу виховного характеру в порядку, передбаченому КПК України та відповідно до ст. 502 КПК України. Зазначена ухвала суду може бути постановлена за наслідками клопотання неповнолітнього, його захисника, законного представника або прокурора, якщо поведінка неповнолітнього під

час перебування у навчально-виховній установі свідчить про його перевиховання. Під час розгляду клопотання суд з'ясовує думку ради спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній, щодо можливості його достроково-го звільнення від примусового заходу виховного характеру.

11.7. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження про застосування примусових заходів медичного характеру

На сучасному етапі інститут застосування примусових заходів медичного характеру можна розглядати не як покарання, а як інші кримінально-правові наслідки суспільно небезпечного діяння, відмінні від кримінального покарання.

Примусові заходи медичного характеру – це кримінально-правові засоби, які застосовуються за рішенням суду до осіб, зазначених у ч. 1 ст. 93 КК, і полягають у здійсненні в умовах психіатричного стаціонару або амбулаторного комплексу спеціальних медико-правових та соціально-реабілітаційних заходів у виді психіатричного лікування, нагляду, догляду та ресоціалізації і мають на меті відновлення їх психічного здоров'я, адаптацію до умов життя в суспільстві та попередження вчинення ними нових суспільно небезпечних діянь і поєднані з можливістю застосування правообмежень, передбачених законами України.

Під примусовими заходами медичного характеру, також слід розуміти надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в спеціальний лікувальний заклад з метою його обов'язкового лікування, а також попередження вчинення ним суспільно небезпечних діянь.

Можна виділити **ознаки примусових заходів медичного характеру**, а саме:

- є примусовими, а не насильницькими;
- мають подвійний характер, тобто одночасно є і юридичними, і медичними;
- не належать до форм реалізації кримінальної відповідальності;
- не є кримінальним покаранням, й основним, і додатковим, оскільки відрізняються від нього, передусім, правовою

природою, метою, видами, строками, порядком застосування, правовими наслідками тощо;

- не є звичайними заходами медичного впливу, що регламентуються законодавством про охорону здоров'я, адже вказане лікування, насамперед, має більш широкі межі застосування, оскільки не пов'язане з фактом вчинення особою суспільно небезпечного діяння;

- застосування цих заходів примусу не можна розглядати як порушення прав людини і громадянина. Цим заходам переважно властивий запобіжний (превентивний) характер, вони спрямовані на відновлення порушених прав і свобод потерпілих, на усунення передумов криміногенної ситуації, на охорону та здійснення соціально-правового й медико-реабілітаційного захисту особи правопорушника, що, загалом, переслідує мету забезпечення безпеки суспільства.

Підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру передбачені в ст. 503 КПК та застосовуються у випадку, коли:

- особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;

- особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

У випадку встановлення підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру під час досудового розслідування, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування.

Кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинна ґрунтуватися лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. Водночас не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

Примусові заходи медичного характеру застосовуються лише до осіб, які є суспільно небезпечними.

Під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюються:

- час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

- вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

- наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

- поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

- небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої суттєвої шкоди такою особою;

- характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

- обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, зокрема пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого та здійснює їх через законного представника,

захисника. Суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи.

У кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру **участь захисника є обов'язковою.**

Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру залежно від того чи є особа суспільно-небезпечною чи ні.

Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я.

Прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду.

До особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи:

- передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом;
- поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку.

Зазначені запобіжні заходи застосовуються судом до особи з моменту встановлення факту розладу психічної діяльності чи психічної хвороби.

Необхідно залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи у разі виявлення таких обставин, як:

- наявність згідно з медичним документом в особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання;
- поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затягнення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо).

У разі необхідності здійснення тривалого спостереження та дослідження особи може бути проведена стаціонарна

психіатрична експертиза, для чого така особа направляється до відповідного медичного закладу на строк не більше двох місяців.

Питання про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи вирішується під час досудового розслідування – ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони кримінального провадження в порядку, передбаченому для подання та розгляду клопотань щодо обрання запобіжного заходу, а під час судового провадження – ухвалою суду.

Ухвала слідчого судді про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмова у такому направленні може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Під час постановлення ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру суд з'ясовує такі питання:

Чи мало місце суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення?

Чи вчинено це суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення особою?

Чи вчинила ця особа суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення у стані неосудності?

Чи не захворіла ця особа після вчинення кримінального правопорушення на психічну хворобу, яка виключає застосування покарання?

Чи слід застосовувати до цієї особи примусові заходи медичного характеру і якщо слід, то які?

За результатами судового засідання щодо застосування примусових заходів медичного характеру суд постановляє ухвалу про застосування примусових заходів медичного характеру або ухвалу про відмову в їх застосуванні.

Якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила у стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в застосуванні примусових заходів медичного характеру, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру може бути закрито судом, якщо неосудність особи на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не встановлена, а так само в разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу. У такому разі після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку.

Зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється, якщо особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, видужала або якщо внаслідок змін у стані її здоров'я відпала потреба в раніше застосовуваних заходах медичного характеру.

У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності чи інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусових заходів медичного характеру.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, щодо якої розглядається питання, не заперечує проти цього.

11.8. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження, що містить відомості, які становлять державну таємницю

Поняття «державної таємниці» (секретної інформації) визначене Законом України «Про державну таємницю» відповідно до якого «це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці Украї-

ни та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

У Главі 40 КПК, окремо встановлено правовий режим використання у кримінальному провадженні інформації, яка містить відомості, що становлять «державну таємницю». Така увага до зазначеного виду інформації зумовлюється особливістю відомостей, які вона містить, розголошення яких може призвести до негативних наслідків і для самого суспільства, і держави загалом (наприклад, суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України тощо), що ставить під загрозу найвищі конституційні та державні цінності та функції України. З огляду на це, використання такої інформації у всіх сферах суспільного життя потребує особливого захисту від розголошення. Так, у п. 4 ч. 2 ст. 27 КПК зазначено, що судові засідання під час кримінального провадження може здійснюватися у закритому порядку і повністю, і частково, якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом. Відповідно до ч. 1 ст. 517 КПК досудове розслідування та судові провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності. Режим секретності – це встановлений згідно з вимогами Закону України «Про державну таємницю» та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці.

За порушення законодавства про державну таємницю можуть бути притягнені посадові особи та громадяни до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Матеріальними носіями секретної інформації Закон України «Про державну таємницю» визначає – матеріальні об'єкти, зокрема фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо.

За формою відображення інформації матеріальні носії секретної інформації можуть бути класифіковані на такі види:

– документи, що містять державну таємницю: текстові документи, зокрема письмові (рукописні, надруковані) та

фонодокументи; зображувальні документи, у тому числі графічні, фотодокументи, кінодокументи і відео документи;

– предмети, відомості про які становлять державну таємницю;

– інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю.

Під час здійснення досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження, матеріали якого містять відомості, що становлять державну таємницю, матеріальні носії секретної інформації підлягають зберіганню з дотриманням вимог режиму секретності. З огляду на ці вимоги, вони підлягають долученню до матеріалів кримінального провадження або зберіганню в режимно-секретному підрозділі органу досудового розслідування, суду, що дає змогу запобігти розголошенню секретної інформації та втраті її матеріальних носіїв.

Порядок доступу до матеріалів кримінального провадження, що становлять державну таємницю. Досудове розслідування та судове провадження у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, проводяться з дотриманням вимог режиму секретності.

Процесуальні рішення не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю.

До участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Підозрюваний чи обвинувачений бере участь у кримінальному провадженні без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Громадянин, якому надано допуск до таємниці, зобов'язаний:

– не допускати розголошення будь-яким способом державної таємниці, яка йому або стала відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

– не брати участі в діяльності політичних партій та громадських організацій, діяльність яких заборонена в порядку, встановленому законом;

– не сприяти іноземним державам, іноземним організаціям чи їх представникам, а також окремим іноземцям та особам без громадянства у провадженні діяльності, що завдає шкоди інтересам національної безпеки України;

– виконувати вимоги режиму секретності;

– повідомляти посадових осіб, які надали йому доступ до державної таємниці, та відповідні режимно-секретні органи про виникнення обставин, або інших обставин, що перешкоджають збереженню довіреної йому державної таємниці, а також повідомляти у письмовій формі про свій виїзд з України;

– дотримуватися інших вимог законодавства про державну таємницю.

Доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу до судового розслідування, прокурором, судом.

Потерпілому та його представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатуються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливує ознайомлення з їх змістом.

Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – у приміщенні суду. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається.

Матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Проведення експертизи щодо законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування, підготовка висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці.

У такому разі на зазначену особу поширюються обов'язки і права, які КПК України передбачено для експертів, які передбачені ст. 69 КПК України для експертів.

Окрім того, права та обов'язки державного експерта з питань таємниць викладено у ст. 9 Закону України «Про державну таємницю».

Державний експерт з питань таємниць – це посадова особа, уповноважена здійснювати відповідно до вимог вказаного Закону віднесення інформації до державної таємниці у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування.

Виконання функцій державного експерта з питань таємниць на конкретних осіб покладається: у Верховній Раді Украї-

ни – Головою Верховної Ради України; в інших державних органах, Національній академії наук України, на підприємствах, в установах і організаціях – Президентом України за поданням Служби безпеки України на підставі пропозицій керівників відповідних державних органів, Національної академії наук України, підприємств, установ і організацій. Рішення (висновок) державного експерта (експертів) із питань таємниць, видане в межах його (їх) повноважень і зареєстроване СБУ у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю, є обов'язковим для виконання на території України. Державний експерт з питань таємниць несе персональну відповідальність за законність і обґрунтованість свого рішення про віднесення інформації до державної таємниці або про зниження ступеня секретності такої інформації чи скасування рішення про віднесення її до державної таємниці, а також за умисне неприйняття рішення про віднесення до державної таємниці інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам національної безпеки України.

Якщо під час проведення експертизи використовуються методики, технології чи інформація, що містять охоронювану державою таємницю, в описовій частині висновку експертизи ці відомості не зазначаються.

11.9. Підстави та процесуальний порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв

Особливий порядок кримінального провадження на території дипломатичних представництв і консульських установ України, врегульований нормами Глави 41 КПК, є обумовленим певними традиціями, які склалися у сфері міжнародних відносин.

Представництво і захист інтересів України та її громадян в іншій державі, є одними з основних функцій дипломатичних представництв і консульських установ нашої держави за кордоном, визначених у ч. 1 ст. 3 Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. і п. а) ст. 5 Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р.

Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10 червня 1993 р., закріплює відповідні привілеї та імунітети, що визначаються відповідно до Віденської конвенції від 18 квітня 1961 р. про дипломатичні зносини та Віденської конвенції від 24 квітня 1963 р. про консульські зносини.

І хоч за кордоном громадяни України перебувають під юрисдикцією держави перебування, на них одночасно поширюється законодавство України, зокрема і кримінальне процесуальне, якщо вони вступають у кримінальні процесуальні відносини з компетентними органами України на тих територіях, на які поширюється юрисдикція України.

Відповідно до ч. 2 ст. 4 КПК, кримінальне процесуальне законодавство України застосовується при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних Сил України, який перебуває на території іншої держави, то провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території іншої держави стосовно особи з такого особового складу, також здійснюється в порядку, передбаченому КПК (ч. 3 ст. 4).

Згідно зі загальним міжнародним правом територія дипломатичного представництва або консульської установи є недоторканною і службовці держави, на території якої вони розташовані, не можуть вступати в ці приміщення інакше, як за згодою керівника відповідного представництва або установи України. Приміщення дипломатичних представництв і консульських установ, майно, що в них знаходиться, їхні транспортні засоби користуються імунітетом від обшуку й арешту.

Недоторканність поширюється також на кореспонденцію і документацію дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном. Певні імунітети від юрис-

дикції держави перебування та привілеї мають керівники та деякі інші працівники зазначених представництв і установ, наприклад, їх не можна іноді навіть допитати як свідків без їхньої згоди.

Відповідно до ст. 519 КПК службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, є:

- керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у випадку вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном;

- капітан судна України – у випадку вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітан судна України зобов'язаний призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, якщо він є потерпілим внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

Службові особи, які здійснювали процесуальні дії, залучаються як свідки до кримінального провадження після його продовження на території України. Вони зобов'язуються надавати пояснення слідчому, прокурору щодо проведених процесуальних дій.

Згідно зі ст. 520 КПК вказані службові особи, зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії після того, як із заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела їм стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Службові особи уповноважені на:

- застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді тимчасового вилучення майна, здійснення законного затримання особи в порядку, передбаченому КПК;

– проведення слідчих (розшукових) дій у виді обшуку житла чи іншого володіння особи й особистого обшуку без ухвали суду, огляду місця вчинення кримінального правопорушення в порядку, передбаченому КПК.

Процесуальні дії під час кримінального провадження, що проводиться згідно з цією статтею, докладно описуються у відповідних процесуальних документах, а також фіксуються за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, коли таке фіксування неможливе з технічних причин.

Згідно зі ст. 521 КПК клопотання прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подане не пізніше наступного робочого дня після доставлення на територію України особи, затриманої в дипломатичному представництві, консульській установі, на судні України, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його вилучено.

Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України на підставі ст. 522 КПК і положень § 2 Глави 18 КПК має право затримати особу на необхідний строк, але не більше, ніж на сорок вісім годин і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги. Капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України. Зазначені службові особи зобов'язані забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні.

Згідно зі ст. 39 Консульського статуту України, консул зобов'язаний стежити, щоб стосовно громадянина України, взятого під варту (заарештованого) чи затриманого за підозрою у вчиненні злочину, чи підданого іншим заходам, які обмежують свободу, або відбуваючого покарання у вигляді позбавлення волі, а так само підданого іншим заходам судового чи адміністративного впливу, дотримано приписи законодавства держави перебування і договорів, укладених Україною з цією державою, та міжнародних договорів, учасниками яких є Україна і держава перебування.

Відповідно до ст. 86 Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94, у разі вчинення злочинів на борту повітряного судна консул надає командирові повітряного судна допомогу у виконанні обов'язків, що випливають із законодавства України і міжнародних договорів України.

За п. 1 ч. 1 ст. 519 КПК у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном службовою особою, уповноваженою на вчинення кримінально-процесуальних дій, є керівник дипломатичного представництва (посол, посланник, повірений у справах) чи консульської установи (генеральний консул, консул, віце-консул, консульський агент) України.

Отже, передбачені ч. 1 ст. 519 КПК службові особи зобов'язані негайно провести необхідні процесуальні дії після отримання заяви, повідомлення, самостійного виявлення або з іншого джерела їм стали відомі обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва, консульської установи України.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, капітаном морського судна складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених ст. 104 КПК, зазначаються: а) координати місця перебування судна, назва судна, дата і місцевий час (із зазначенням часового поясу) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК; б) підстави затримання; в) результати особистого обшуку; г) клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; ґ) повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Цей протокол підписується особою, яка його склала, і затриманим, якому негайно під розпис вручається його копія. За можливості копія цього протоколу надсилається прокурору, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки судна. У разі неможливості надіслання прокурору копії протоколу про затримання особи йому про це повідомляється в будь-який спосіб.

Контрольні запитання

1. Які є види особливих порядків кримінального провадження?
2. Які є види угод у кримінальному провадженні?
3. Який порядок ініціювання та укладення угоди про припинення?
4. Які обставини враховуються при укладенні угоди про визнання винуватості?
5. Які наслідки укладення та затвердження угоди?
6. Який порядок здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення?
7. Вкажіть категорії осіб, щодо яких застосовується особливий порядок кримінального провадження.
8. Які особливості кримінального провадження щодо народного адвоката України?
9. Проаналізуйте особливості щодо судді, судді Конституційного Суду України?
10. Які особливості кримінального провадження щодо адвокатів?
11. Які особливості застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх?
12. Стосовно яких осіб здійснюється особливий порядок кримінального провадження?
13. Які обставини підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх?
14. Які обставини підлягають встановленню під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
15. Який порядок застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру?
16. Які підстави застосування спеціального досудового розслідування?
17. Який порядок звернення до суду з клопотанням про застосування спеціального досудового розслідування?
18. Який порядок надання доступу до матеріалів, які становлять державну таємницю?
19. Які права та обов'язки покладаються на державного експерта?
20. Які службові особи, уповноважені на учинення процесуальних дій у кримінальному провадженні на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, мор-

ському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні?

Рекомендована література

1. Азаров Ю. І., Климчук М. П. Чи доцільне запровадження процедури спеціального досудового провадження та спеціального судочинства в Україні. *Юридична наука*. 2014. № 12. С. 134–140.
2. Добровольська Я. В. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Збірник наукових рефератів магістрантів юридичного факультету Національної академії управління*. 2017. К.: Національна академія управління. URL: <http://nam.kiev.ua/files/publications/pravo-magistr.pdf#page=56>
3. Довбенко К. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України. *Юридичні науки*. 2017. № 4 (44). С. 303–306.
4. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 11–19.
5. Ємець Ю. І. Судово-психологічна експертиза неповнолітніх у кримінальному провадженні: теоретичний аналіз. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 214–222.
6. Ільченко О. В., Петренко О. В. Правові аспекти застосування міжнародного досвіду у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 148–152.
7. Карпенко М. О. Особливості кримінального провадження щодо неповнолітніх за кримінальним процесуальним кодексом України: прогресивний підхід чи старі проблеми? *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 С. 395–399.
8. Кісліцина І. О. Актуальні питання участі прокурора в укладенні угод про визнання винуватості у досудовому кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2017 р. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/56.pdf
9. Козаченко В. І. Реалізація засади законності під час укладення угод у кримінальному провадженні України та Німеччини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 38 (2). С. 107–110.
10. Колеснікова М., Шаповалова А. Актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України. *Правові горизонти*. 2017. С. 41–46.

11. Лесяк О. Підстави та умови укладення угоди про визнання винуватості. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 40–48.
12. Мазаракі Н. Співвідношення термінів «медіація» та «примирення». *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 226–229.
13. Маланчук П. М., Сабанцев П. А., Даценко О. І. Проблеми приватного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Правові горизонти / Legal horizons*. 2017. С. 102–106.
14. Масалітіна К. С. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх в Україні. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 4. С. 109–113.
15. Меркулова Ю. Процесуальні та психологічні особливості укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) у кримінальному провадженні. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. Vol. 3, Iss. 3. С. 135–141.
16. Павлова Т. О. Примусові заходи медичного характеру як інший захід кримінально-правового характеру. *Правова держава*. 2017. № 25. С. 172–177.
17. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод. Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 8–24.
18. Процюк О. М. Тактичні прийоми під час проведення допиту неповнолітніх, підозрюваних у конфліктній ситуації. *Митна справа*. 2015. № 1 (2.1). С. 88–94.
19. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх: монографія. Х.: «Друкарня Мадрид», 2016. 252 с.
20. Ряшко О. В., Гулей О. В. Проблеми реформування кримінального провадження на підставі угод. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 490–494.
21. Саєнко Г. Ю. Особливості призначення покарання винному в кримінальному провадженні на підставі угод. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 березня 2017 р.)*. Хмельницький: НАДПСУ. 2017. С. 628–630.
22. Сівак О. В. Критерії доцільності й ефективності застосування застави як запобіжного заходу в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2015. № 1 (2). С. 221–228.

23. Сорока С. О. Окремі аспекти кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 807. С. 154–158.
24. Тимошенко Ю. П., Сівак О. В. Особливості забезпечення прав неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених) у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 2. С. 55–59.
25. Турман Н. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 276–280.
26. Холодило П. В. Угода про визнання винуватості. Поняття, зміст та особливості укладання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 2. С. 434–444.
27. Цимбал П., Діков І. Приватне обвинувачення як особливий порядок кримінального провадження: історико-правові аспекти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3. С. 109–114.
28. Чернявський С. С. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: досвід застосування нового кримінального процесуального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 91–103.
29. Яценко С. О. Підстави та принципи встановлення кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. *Наше право*. 2016. № 1. С. 120–128.

Тема 12

ОСОБЛИВОСТІ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

12.1. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування

12.2. Порядок, строки та наслідки оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого чи прокурора

12.3. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора

12.1. Рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування

На досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора:

– бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Після докорінної зміни процесуального порядку фіксації уповноваженими органами інформації про вчинення кримінального правопорушення, запроваджені КПК, розгляд скарг на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного

реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), виявив наявності проблем, пов'язаних з необхідністю пошуку належного порядку та підстав задоволення чи відмови у задоволенні відповідних скарг.

Необхідність існування досудового порядку оскарження аналізованого виду бездіяльності ґрунтується на закріпленні у ст. 214 КПК обов'язку слідчого, прокурора невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування.

Окрім КПК, нормативні засади, пов'язані із вчиненням зазначеної процесуальної дії, регламентовані Положенням про порядок ведення ЄРДР, затвердженим наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 р. № 139, прийнятим на виконання вимог КПК. Зазначені нормативні засади, як засвідчили результати проведеного аналізу судової практики, також беруться до уваги слідчими суддями під час розгляду аналізованого в межах цього підрозділу виду скарг.

Так, з огляду на чіткий обов'язок внесення слідчим чи прокурором відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР із встановленням обмеженого процесуального строку для його виконання, за наявності лише загальних вимог до заяв чи повідомлення про кримінальне правопорушення, здебільшого у разі встановлення факту звернення із заявою та констатації факту невнесення відомостей про кримінальне правопорушення в межах регламентованого ст. 214 КПК 24-годинного строку слідчі судді постановляють ухвали про задоволення скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора.

Відповідно до ч. 1 ст. 167 КПК тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення.

КПК передбачає можливість тимчасового вилучення майна у трьох випадках: 1) у затриманої особи; 2) при проведенні огляду; 3) при проведенні обшуку. Майно є тимчасово

вилученим до його повернення або вирішення питання про його арешт.

Згідно з ч. 5 ст. 171 КПК клопотання про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно повинно бути негайно повернуто особі, в якій воно вилучено.

Саме невиконання процесуального обов'язку щодо негайного повернення майна особі й зумовлює існування процесуального механізму щодо оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, яка полягає у неповерненні тимчасово вилученого майна, визначеного в п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК.

У контексті питання про суб'єкта, який наділений повноваженням оскаржити бездіяльність із неповернення майна, необхідно враховувати, що п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК передбачає процесуальну можливість оскарження трьох видів бездіяльності, а перелік суб'єктів оскарження єдиний для всіх видів.

Бездіяльність, яка полягає у нездійсненні інших процесуальних дій (крім внесення відомостей до ЄРДР та повернення тимчасово вилученого майна), є третім, комплексним видом бездіяльності, оскарження якої допускається відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК.

Так, бездіяльність, яка підлягає оскарженню відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК, передбачає три обов'язкові ознаки: 1) слідчий або прокурор наділені обов'язком вчинити певну процесуальну дію; 2) така процесуальна дія має бути вчинена у визначений КПК строк; 3) відповідна процесуальна дія слідчим чи прокурором у встановлений строк не вчинена. Так, наведена норма дозволяє звернутися до суду зі скаргою не на будь-яку бездіяльність, а лише щодо обов'язків, строк виконання яких чітко регламентований кримінальним процесуальним законодавством.

Вказаним ознакам відповідає бездіяльність, яка виникає внаслідок невиконання вимог ст. 220 КПК, згідно з якою клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати

розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Водночас варто зважати на те, що відповідна бездіяльність може бути зумовлена не лише не вчиненням процесуальної дії в межах встановлених зазначеною нормою строків, а й неналежним розглядом клопотання, зокрема, залишенням його без процесуального реагування або неналежним на нього процесуальним реагуванням.

Так, необхідно враховувати, що якщо особа звернулася із клопотанням про проведення слідчої (розшукової) дії, однак воно залишилося без реагування або без належного реагування (наприклад, не розглянуте або розглянуте в частині) слідчого, то в такому випадку правомірним є оскарження такої бездіяльності відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК. Однак, якщо клопотання розглянуто, а в його задоволенні відмовлено, то така відмова є предметом оскарження винятково відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК.

Потрібно зазначити, що бездіяльність стосовно відсутності реагування на відповідні клопотання про вчинення певних процесуальних, зокрема слідчих (розшукових), дій може бути предметом оскарження лише у тих випадках, коли скаргник попередньо ініціював вчинення таких дій, звертаючись із відповідним клопотанням до слідчого. За відсутності такого попереднього клопотання слідчі судді приймають обґрунтовані рішення про відмову у відкритті провадження за скаргою. Рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК предметом оскарження під час досудового розслідування є рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. Підстави, порядок та умови зупинення досудового розслідування встановлені Главою 23 КПК. Дотримання зазначених підстав слідчим, прокурором при прийнятті процесуального рішення про зупинення досудового розслідування є предметом перевірки,

яка здійснюється слідчим суддею під час розгляду аналізованої категорії справ.

Однією з підстав зупинення досудового розслідування, вичерпний перелік яких регламентований ст. 280 КПК, є те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та його місцезнаходження невідоме. Зупинення досудового розслідування з цієї підстави передбачає існування формальних підтверджень наведених обставин і обґрунтовану констатацію відповідних фактів посадовими особами органів досудового розслідування. Зокрема встановленню факту переховування особи має передувати вчинення сукупності дій, спрямованих на визначення його місцезнаходження. Недотримання наведених вимог призводить до скасування слідчими суддями процесуальних рішень про зупинення досудового розслідування.

Також слід звернути увагу на питання зупинення досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо декількох підозрюваних, оскільки зупинення розслідування у таких випадках з підстав, які стосуються лише одного підозрюваного, можуть перешкодити реалізації своїх прав у кримінальному провадженні іншому підозрюваному.

1) рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

2) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником, законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Підстави та порядок закриття кримінального провадження встановлені у ст. 284 КПК, яка, крім іншого, визначає випадки, коли закриття провадження уповноважений здійснювати слідчий, а коли – прокурор. Так, відповідно до ч. 4 ст. 284 КПК слідчий виносить постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру, а прокурор – щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК.

Також під час розгляду цього виду скарг слідчими суддя-ми враховується положення ч. 2 ст. 9 КПК, яка встановлює, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити і ті обставини, що викривають, і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Враховуючи те, що процесуальне рішення про закриття кримінального провадження має важливе значення для кримінального провадження, слідчі судді при розгляді скарги на відповідні постанови з'ясовують питання дотримання вимог щодо всебічності та повноти дослідження, оскільки така неповнота може призвести до прийняття необґрунтованого рішення про закриття кримінального провадження.

Так, правова природа аналізованого виду оскарження процесуального рішення слідчого та прокурора передбачає необхідність перевірки не лише дотримання процесуального порядку закриття кримінального провадження посадовими особами органів досудового розслідування, а й підстав його закриття;

3) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілою собою, якій відмовлено у визнанні потерпілою.

Зазначений вид скарги, яка підлягає розгляду під час досудового розслідування, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 303 КПК.

Відповідно до ст. 55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Так, для визнання особи потерпілою не вимагається прийняття окремого процесуального документа. Заразом ч. 5 ст. 55 КПК встановлено, що за наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, зазначеної в ч. 1 цієї

статті, слідчий або прокурор вносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді. Отже, саме правильність застосування слідчим або прокурором цієї норми є предметом перевірки слідчим суддею під час розгляду аналізованої категорії скарг.

Процесуальною підставою прийняття рішення про відмову у визнанні потерпілим відповідно до ст. 55 КПК є наявність очевидних та достатніх підстав вважати, що заява подана особою, якій не завдано шкоди. Водночас відповідні підстави згідно із зазначеною статтею мають бути належно мотивовані. За умови встановлення того, що зазначені вимоги є недотриманими, слідчі судді приймають рішення про скасування постанов.

Окрім неналежного мотивування постанов, підставою їх скасування є і необґрунтованість прийнятого рішення слідчим, прокурором стосовно співвідношення процесуальних вимог щодо визнання особи потерпілою та фактичних обставин кримінального правопорушення.

4) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

Особливість цієї категорії скарг полягає в тому, що підстави та умови застосування заходів безпеки регламентовані не КПК, а Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», який і підлягає застосуванню в разі оцінки правомірності дій (рішень, бездіяльності) для вирішення питань, пов'язаних із застосуванням заходів безпеки.

Окрім того, специфікою відповідних проваджень, які здійснюються слідчим суддею, є те, що цей Закон, визначаючи підстави застосування заходів безпеки, використовує оціночні поняття і саме із такими поняттями пов'язує правомірність вжиття заходів безпеки, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 20 цього Закону підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, зазначених у ст. 2 Закону, є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну. Неправильна оцінка слідчим або прокурором чинника наявності відповідної загрози є однією з причин скасування слідчими суддями постанов про відмову у застосуванні заходів безпеки.

Так, необхідною передумовою прийняття правильного рішення щодо наявності чи відсутності реальних загроз для осіб, до яких може бути застосовано заходи безпеки, перелік яких регламентований Законом, є належна оцінка всіх обставин кримінального провадження, зокрема, виду суспільно небезпечного діяння, потенційних чи реальних підозрюваних, їх дій після початку досудового розслідування тощо. Слідчі судді зобов'язані здійснювати належний контроль за дотриманням гарантій, встановлених нормативно-правовим актом, метою якого є захист осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя.

Однією з вимог Закону щодо застосування заходів безпеки є вимога, закріплена у ч. 2 ст. 22 Закону, якою встановлено, що орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у ст. 2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову в застосуванні заходів безпеки. Необхідно враховувати, що здійснення такої перевірки є необхідною передумовою констатації наявності або відсутності підстав для застосування заходів безпеки, а тому в деяких випадках невиконання зазначених положень стає причиною скасування постанови про відмову в застосуванні заходів безпеки.

5) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК предметом оскарження є рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій. Існування такого предмета оскарження зумовлене задекларованою та імплементованою в КПК засадою змагальності сторін у кримінальному провадженні, оскільки одне із законодавчих положень, завдяки якому реалізується зазначена засада, передбачене у ч. 2 ст. 22 КПК, якою

встановлено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК. Також реалізація відповідної засади забезпечується положеннями ст. 220 КПК, якою встановлено, що клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів із моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Так, наведені законодавчі положення передбачають, з одного боку, право учасників кримінального провадження ініціювати здійснення процесуальних, зокрема слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, а з іншого – регламентують недопустимість необґрунтованої та невмотивованої відмови у проведенні відповідних дій органами досудового розслідування.

Необхідно зауважити, що п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК передбачене право на оскарження постанови про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, а не будь-яких процесуальних дій, для проведення яких учасник кримінального провадження вносив клопотання слідчому.

Отже, предметом судового контролю під час розгляду даного виду скарг є не лише прийняте слідчим, прокурором рішення стосовно задоволеного клопотання, а й дотримання інших процесуальних вимог щодо проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, які ініціюються перед органами досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 40 КПК слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Згідно з ч. 5 ст. 40 КПК слідчий, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання

в яку забороняється. Так, при розгляді скарг на відмову в задоволенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій слідчим суддям необхідно співвідносити вимоги ст. 220 КПК з іншими процесуальними вимогами щодо здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні, зокрема встановленими ст. 40 КПК. Саме тому необхідно брати до уваги те, що процесуальне законодавство не передбачає обов'язку посадових осіб органів досудового розслідування вчиняти всі дії, які ініціюються учасниками кримінального провадження, оскільки такі дії в певних випадках можуть бути недоцільними, а інколи – передчасними або взагалі перешкоджати досягненню завдань кримінального провадження;

б) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими Главою 39 КПК – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником;

в) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

г) повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником.

12.2. Порядок, строки та наслідки оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого чи прокурора

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії.

Скарга повертається, якщо:

- 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу;
- 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді;
- 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 303 КПК, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя не знайде підстав для його поновлення.

Подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію прокурора. Слідчий чи прокурор можуть самостійно скасувати рішення, передбачені п.п. 1, 2, 5 і 6 ч. 1 ст. 303 КПК, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне за собою закриття провадження за скаргою. Прокурор може самостійно скасувати рішення, що передбачене п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК і оскаржується в порядку, передбаченому ч. 6 ст. 284 КПК, що тягне за собою закриття провадження за скаргою.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора розглядається слідчим суддею місцевого суду згідно з правилами судового розгляду. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше 72 годин з моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги. Розгляд скарги здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого чи прокурора, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого чи прокурора не є перешкодою для розгляду скарги.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути про:

- 1) скасування рішення слідчого чи прокурора;
- 1-1) скасування повідомлення про підозру;
- 2) зобов'язання припинити дію;
- 3) зобов'язання вчинити певну дію;
- 4) відмову у задоволенні скарги.

Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора не може

бути оскаржена, окрім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, про скасування повідомлення про підозру та відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування. Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом трьох днів після її подання і в разі наявності підстав для її задоволення надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

12.3. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Оскарження слідчим рішення, дій чи бездіяльності прокурора

Ст. 55 Конституції України проголосила, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Зокрема кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Розвиваючи це конституційне положення, ст. 24 КПК також гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК.

Проблема активності суду при розгляді скарг учасників процесу й подань органів, що здійснюють досудове розслідування, повинна вирішуватися з урахуванням того, що досудове провадження має ознаки розшукового, а тому баланс приватних і публічних інтересів при вирішенні правових конфліктів може бути забезпечений лише за умови процесуальної активності суду. Це зумовлено тим, що саме суд є гарантом поновлення порушених прав і законних інтересів людини, яка у відносинах з органами, що здійснюють кримінальне провадження, не виступає рівноправним суб'єктом. Процесуальна

активність суду полягає в можливості здійснення ними судових дій, спрямованих на перевірку доводів скаржника, а також фактичних і правових підстав для проведення процесуальних дій чи застосування заходів процесуального примусу.

Під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову в наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- 7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову в такому направленні;
- 9) арешт майна або відмову у ньому;
- 10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляється можливості здійснювати свою діяльність;
- 11) відсторонення від посади або відмову від неї;
- 12) відмову в здійсненні спеціального досудового розслідування.

Під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, про скасування повідомлення про підозру чи відмову в задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції протягом п'яти днів із дня її оголошення. Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення.

Якщо ухвалу слідчого судді постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, або якщо вирок ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, в порядку передбаченому ст. 382 КПК, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, крім випадків встановлених КПК (ст. 400 КПК).

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити ухвалу без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову.

Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Сучасний стан правовідносин свідчить про те, що неможливо під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, викриття осіб, які їх вчинили, доведеності їх вини і притягнення їх до кримінальної відповідальності обійтися без прокурорського нагляду та контролю за законністю діяльності та розслідування.

У досудовому розслідуванні прокурор поєднує нагляд за додержанням законності органами досудового розслідування з безпосередньою участю в самому розслідуванні шляхом особистого проведення окремих слідчих (розшукових) дій або участі в слідчих (розшукових) діях, які проводяться слідчим (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК).

Слідчий і прокурор повинні всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити, і ті обставини, що викривають, і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених

процесуальних рішень. На орган досудового розслідування покладається обов'язок застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ст. 38 КПК).

Універсальним повноваженням прокурора є його право давати письмові вказівки з метою виявлення порушень законів, реагування на ці порушення та запобігання їм. Здійснення своїх повноважень прокурор повинен узгоджувати з процесуальною самостійністю слідчого, уникаючи дріб'язкової опіки над ним, з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та охорони законних інтересів та прав учасників кримінального провадження.

Український законодавець позбавив наглядаючого прокурора права на особисте розслідування окремих кримінальних правопорушень у повному обсязі. У досудовому розслідуванні посадова особа, яка здійснює публічні функції обвинувачення і нагляду за додержанням законності, повинна бути високопрофесійною, досконало знати і методику нагляду, і методику розслідування кримінальних правопорушень. Це призводить до негативних наслідків, бо, не маючи практичних навичок у збиранні, закріпленні та перевірці доказів, прокурори втрачають свою професійну майстерність і як наглядачі за розслідуванням кримінального правопорушення, і як обвинувачі в судовому розгляді.

У разі незгоди з рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора, прийнятими або вчиненими у досудовому провадженні, слідчий, який здійснює відповідне досудове розслідування, вправі оскаржити їх до прокуратури вищого рівня, що є додатковими гарантіями забезпечення процесуальної самостійності слідчого, законності та ефективного досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Окрім того, надання слідчому права подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора є гарантією прийняття прокурором законного рішення в кримінальному провадженні.

Слідчий є процесуально самостійною особою і в своїй діяльності керується законом. Елементами процесуальної самостійності слідчого є його право починати досудове розслідування, приймати процесуальні рішення у кримінальному

провадженні, оцінювати докази за своїм внутрішнім переконанням.

Усі рішення про спрямування слідства і про провадження слідчих (розшукових) дій слідчий приймає самостійно, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (слідчого судді) або прокурора. У ч. 4 ст. 40 КПК передбачено, що слідчий зобов'язаний виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються в письмовій формі. Невиконання слідчим законних вказівок та доручень прокурора, наданих у порядку, передбаченому КПК, тягне за собою передбачену законом відповідальність. Ст. 311 КПК України закріплює право слідчого оскаржувати прокурору вищого рівня будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

У ч. 3 ст. 40 КПК передбачено окремий випадок перегляду рішення прокурора про відмову в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій. Так, у випадках відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні.

Логічно припустити, що оскарженню підлягають рішення, дії чи бездіяльність прокурора, які він здійснює при нагляді за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, а саме:

- доручення органу досудового розслідування про проведення досудового розслідування;
- доручення про проведення, у встановлений ним (прокурором) строк, слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій;
- скасування постанов слідчого, винесення яких прокурор вважає незаконними та необґрунтованими;

- ініціювання питання перед керівником органу досудового розслідування про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого;
- прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування;
- відмова у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій;
- відмова у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; внесення змін до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань.

Рішення прокурора про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування не може бути оскаржене (ч. 6 ст. 217 КПК). Постанова прокурора підлягає безумовному виконанню особою, в провадженні якої перебувають матеріали досудового розслідування або якій, такі матеріали направлені для проведення досудового розслідування.

Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора. Скарга слідчого на рішення, дію чи бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі не пізніше трьох днів із моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішення, дії чи бездіяльності. Скарга повинна містити назву органу прокуратури вищого рівня щодо прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується, має бути підписана слідчим з викладенням письмових заперечень щодо оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності прокурора, що здійснює нагляд за дотриманням законності під час провадження досудового розслідування.

Якщо рішення прокурора оформлено постановою або письмовою вказівкою, то строк подання скарги починається із вхідної дати отримання кореспонденції слідчим; при оскарженні дій прокурора, строк подання скарги починається з дня здійснення оскаржуваних дій (проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій); якщо оскаржуються дії прокурора, про які скаржникові не відомо, строк подання скарги починається з дня отримання слідчим протоколів проведення оскаржуваних дій; якщо оскаржується бездіяльність прокурора, строк подання скарги починається з

дня, наступного після останнього дня терміну виконання дій, які прокурор зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк.

Скарга завжди подається прокурору вищого рівня. На вершині централізованої системи, яку очолює Генеральний прокурор України, нижчим рівнем стосовно нього є всі прокурори системи, тобто прокурори обласного рівня і районного. Щодо прокуратур районного рівня вищими є прокуратури обласного рівня.

Оскарження слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Винятків із цього загального положення закон не встановлює. Водночас закон не забороняє слідчому у своїй скарзі викласти прохання про зупинення виконання оскаржуваних рішень чи дій прокурора до моменту розгляду скарги прокурором вищого рівня по суті та прийняття відповідного рішення, передбаченого ч. 2 ст. 313 КПК. Водночас прокурор вищого рівня за ініціативою слідчого, що подав скаргу, чи за своєю ініціативою, керуючись ст. 36 КПК має право дати прокурору нижчого рівня вказівку про зупинення виконання оскаржуваного рішення чи дії.

Процесуальне оформлення скарги слідчого. Незважаючи на відсутність у законі вимог стосовно змісту скарги, у ній мають бути зазначені відомості, які є необхідними для здійснення перевірки законності оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності прокурора. Крім того, скарга слідчого є процесуальним документом, який складається професійним учасником кримінального провадження, а тому в ній зазначаються: назва прокуратури, до якої вона подається; прізвище, ім'я, по-батькові та займана посада слідчого та прокурора, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржується; найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер в ЄРДР; назва та зміст оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності прокурора; дата їх прийняття або вчинення; доводи щодо незгоди з ними та виклад обставин, якими слідчий обґрунтовує свою скаргу; перелік документів, що додаються до скарги, дата складання скарги; підпис слідчого.

Слідчий повинен вказати в скарзі, по-перше, наявність оскаржуваного рішення, дії або бездіяльності, по-друге, в чому саме полягають порушення, завдані дією, рішенням або бездіяльністю прокурора. Водночас не слід на слідчого

покладати обов'язок детального обґрунтування незаконності або необґрунтованості рішення, дії або бездіяльності.

Порядок вирішення скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора. Службова особа органу прокуратури вищого рівня, до якої надійшла скарга на рішення, дію чи бездіяльність прокурора зобов'язана розглянути цю скаргу протягом трьох днів із моменту її надходження. Цим строком має охоплюватися весь час на вивчення змісту скарги та документів, що до неї долучаються, матеріалів кримінального провадження, що мають відношення до оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності прокурора, отримання та аналізу пояснень слідчого та прокурора, проведення інших перевірочних дій та безпосередній розгляд поданої скарги.

Прокурор вищого рівня має право витребувати матеріали, якими обґрунтовуються оскаржувані рішення чи дії та на підставі яких була припущена оскаржувана діяльність прокурора. Це можуть бути: протоколи процесуальних, слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, раніше винесені прокурором документи, акти ревізій.

Види прийнятих рішень за наслідками розгляду скарги:

Постанова прокурора вищого рівня за результатами розгляду скарги слідчого на рішення, дії чи бездіяльність прокурора під час досудового розслідування може бути про: 1) скасування рішення і прийняття нового, визнання незаконними вчинених дій чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію. Визнання прокурором вищого рівня рішення, дії чи бездіяльності прокурора незаконним тягне втрату таким рішенням юридичної сили та виникнення обов'язку підпорядкованого прокурора усунути допущене порушення. Прокурор вищого рівня може зазначити про те, що він зобов'язує посадову особу усунути допущене порушення, визначивши при цьому, яку саме дію необхідно припинити чи вчинити. При скасуванні рішення, визнання незаконними вчинених дій, службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого; 2) зміну рішення в частині. У випадку часткового визнання оскаржуваного слідчим рішення прокурора незаконним або необґрунтованим, прокурор вищого рівня може самостійно змінити оскаржуване рішення; 3) залишення рішення чинним, визнання законними

вчинених дій чи бездіяльності. У такому випадку прокурор вищого рівня не вправі наполягати на тому, щоб слідчий виконував вказівки, які суперечать його внутрішньому переконанню. У цьому разі прокурор може доручити вести кримінальне провадження іншому слідчому.

Службова особа органу прокуратури вищого рівня, яка розглянула скаргу на рішення, дію чи бездіяльність прокурора, зобов'язана надіслати своє рішення слідчому та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалися.

Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб.

Вказівка на остаточність рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня виключає і можливість повторного оскарження тих самих рішень, дій чи бездіяльності прокурора, так і можливість оскарження прийнятого службовою особою органу прокуратури вищого рівня за наслідками розгляду скарги рішення.

Отже, інститут оскарження є гарантією забезпечення доступності правосуддя на стадії досудового розслідування. Відповідно забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, як засада кримінального провадження, передбачена п. 17 ч. 1 ст. 7 КПК, має принципове значення для вирішення завдань кримінального судочинства загалом.

Контрольні запитання

1. Назвіть рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені на досудовому провадженні.

2. Якими можуть бути правові наслідки подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування?

3. Які рішення може прийняти слідчий суддя за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування?

4. Назвіть ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

5. Який строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування?

6. Назвіть підстави повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування.

7. Який процесуальний порядок розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування?

8. Який процесуальний порядок оскарження недотримання розумних строків?

9. Який процесуальний порядок оскарження ухвал слідчого судді?

10. Назвіть рішення, дії чи бездіяльність прокурора, які можуть бути оскаржені слідчим.

11. Який процесуальний порядок вирішення скарги на рішення, дії чи бездіяльність прокурора?

Рекомендована література

1. Басиста І. В. Прийняття і використання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: монографія. Івано-Франківськ, 2011. 532 с.
2. Бегма А. П. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2011. 20 с.
3. Городецька М. С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ: монографія / за ред. Л. М. Лобойка; МВС України. ДДУВС. Дніпропетровськ: Ліра-ЛТД, 2010. 231 с.
4. Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 2010. 20 с.
5. Мовчан Г. Правозахисна функція: це – один із основних напрямів діяльності прокурора в кримінальному судочинстві. *Вісник прокуратури*. 2009. № 4. С. 34–37.
6. Прилуцький П. В. Оскарження рішень слідчого судді: проблеми застосування нового КПК України. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні»*. 27 листопада 2013. Одеса. С. 444–449.
7. Татаров О. Ю. Досудове розслідування в кримінальному процесі України: теорико-правові та організаційні підстави (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: Промінь, 2012. 640 с.

Список використаних та рекомендованих джерел

Нормативно-правові акти

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
2. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91. 19 травня.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. URL: <http://rada.gov.ua/>
7. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. С. 62.
8. Порядок оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2012 р. № 305. *Офіційний вісник України*. 2012. № 30. С. 140.
9. Порядок оплати праці адвокатів з надання громадянам правової допомоги в кримінальних провадженнях за рахунок держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 1999 р. № 821. *Офіційний вісник України*. 1999. № 20. С. 159.
10. Порядок передачі на зберігання тимчасово вилучених під час кримінального провадження документів, які посвідчують користування спеціальним правом: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. С. 62.

11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
12. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
13. Про взаємодію Служби безпеки України та Міністерства внутрішніх справ України в питанні розшуку осіб: Наказ СБУ, МВС України від 03 травня 2012 р. № 169/391. *Офіційний вісник України*. 2012. № 41. С. 304.
14. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 3 лютого 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
15. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7–8. Ст. 50.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Генеральної прокуратури України: Закон України від 12 травня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 22. Ст. 453.
17. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
18. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.
19. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
20. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.
21. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 51.
22. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовтня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 48. Ст. 263.
23. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ МВС України від 07 липня 2017 р. № 575. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30805.html

24. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 14 квітня 2016 р. № 296. *Офіційний вісник України*. 2016. № 52. С. 45.
25. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ МВС України від 16 лютого 2018 року № 111. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18>
26. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10 вересня 2009 р. № 390. *Офіційний вісник України*. 2009. № 82. С. 72.
27. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. №№ 114/1042/516/936/1687/5. URL: <http://rada.gov.ua>.
28. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України від 6 листопада 2015 р. № 1377. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 48.
29. Про затвердження Інструкції про порядок взаємного використання систем відеоспостереження Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України: Наказ МВС України, СБУ, УДО України від 12 вересня 2016 р. № 475/265/917. *Офіційний вісник України*. 2016. № 78. С. 150.
30. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту: Наказ МВС України від 13 липня 2016 р. № 654. *Офіційний вісник України*. 2016. № 65. С. 113.
31. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1339. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. С. 337.

32. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710. URL: <http://rada.gov.ua>.
33. Про затвердження Інструкції про порядок направлення представника Національного центрального бюро Інтерполу до Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ МВС України від 25 квітня 2016 р. № 319. *Офіційний вісник України*. 2016. № 44. С. 55.
34. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Наказ МВС України від 26 серпня 2014 р. №872. *Офіційний вісник України*. 2014. № 67. С. 127.
35. Про затвердження Інструкції про порядок приймання-передавання осіб, які перебувають під вартою, на кордоні України та поза її межами: Наказ МВС України від 02 липня 2015 р. № 794. *Офіційний вісник України*. 2015. № 61. С. 30.
36. Про затвердження Інструкції про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів: Наказ МВС України від 26 жовтня 2012 р. № 962. *Офіційний вісник України*. 2012. № 99. С. 108.
37. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 3 листопада 2015 р. № 1343. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. С. 342.
38. Про затвердження Положення про єдину цифрову відомчу телекомунікаційну мережу МВС: Наказ МВС України від 4 липня 2016 р. № 596. *Офіційний вісник України*. 2015. № 22. С. 95.
39. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 № 878. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. С. 43.
40. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ ГПУ від 6 квітня 2016 р. № 139. *Офіційний вісник України*. 2016. № 46. С. 48.
41. Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю: Наказ МВС України від 09 серпня 2012 р. № 696. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. С. 365.

42. Про затвердження Порядку взаємодії Генеральної прокуратури України та Міністерства внутрішніх справ України щодо обміну інформацією з Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформаційних систем органів внутрішніх справ: Наказ ГПУ, МВС України від 17 листопада 2012 р. № 115/1046. URL: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-porjadku-vzaemodiyi-generalnoyi-prokuratu-doc124092.html>
43. Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини: Наказ МВС, МОЗ, ГПУ від 28 листопада 2012 р. № 1095/955/119. *Офіційний вісник України*. 2012. № 97. С. 394.
44. Про затвердження Порядку дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та органів Національної поліції України в разі виявлення в пунктах пропуску через державний кордон України осіб, автомобільних транспортних засобів і паспортних документів, які перебувають у банках даних інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерполу: Наказ МВС України від 14 червня 2016 р. № 505. *Офіційний вісник України*. 2016. № 65. С. 98.
45. Про затвердження Порядку надсилання інформації про осіб у кримінальних провадженнях та електронних копій судових рішень щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення: Наказ ГПУ, ДСАУ від 14 серпня 2015 р. № 82/108. URL: <http://gp.gov.ua/ua>
46. Про затвердження порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. URL: <http://rada.gov.ua>
47. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 2 грудня 2008 р. № 638. *Офіційний вісник України*. 2009. № 14. С. 68.
48. Про захист персональних даних: Закон України від 1 жовтня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.
49. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 47. Ст. 205.
50. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 вересня 1993 № 220. URL: <http://rada.gov.ua>

51. Про Національну поліцію: Закон України від 3 липня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
52. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
53. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.
54. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358.
55. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 06 липня 2017 року № 570. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>
56. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30 червня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 360.
57. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину не законними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.
58. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: Наказ МВС, МОЗ від 6 липня 2016 р. № 612/679. *Офіційний вісник України*. 2016. № 64. С. 120.
59. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст.12.
60. Про ратифікацію Європейської Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, 1959 рік, та Додаткового протоколу 1978 року до Конвенції: Закон України від 16 січня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 130.
61. Про ратифікацію Європейської Конвенції про видачу правопорушників, 1957 рік. Додаткового протоколу 1975 року та Другого додаткового протоколу 1978 року до Конвенції: Закон України від 16 січня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 23. Ст. 129.
62. Про ратифікацію Європейської Конвенції про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню: Закон України від 24 січня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 11. Ст. 94.

63. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини, 1950р. Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.
64. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 25. Ст. 283.
65. Про статус народного депутата України: Закон України від 21 листопада 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
66. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
67. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
68. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р. № 31. Ст. 545.

Підручники, посібники

1. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика: учеб. пособие; под ред. Н. И. Порубова. Мн.: Высшая школа, 1997. 344 с.
2. Бурмагин С. Возвращение уголовных дел прокурору в порядке ст. 237 УПК РФ (комментарий судебной практики). *Российская юстиция*. X., 2005. 61 с.
3. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2015. 184 с.
4. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: учеб. пособие. М.: Книжный мир, 2004. 332 с.
5. Галаган О. І., Савченко В. А. Захист прав і свобод суб'єктів кримінального судочинства в Україні та ФРН: навч. посібник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 200 с.
6. Гулина С. Н., Чернишов В. Н., Шаповалова Л. И. Дознание в органах внутренних дел: учеб. пособие / ДИВД МВД Укр., Ін. авт. Донецк: ДИВД, 2000, 192 с.
7. Даневский В. П. Наше предварительное следствие. Его недостатки и реформа. Видавництво: Семенко С., К., 2003, 142 с.
8. Джига М. В., Баулін О. В., Лук'янець С. І., Стахівський С. М. Провадження дізнання в Україні: навч.-практ. посібник. К.: Вид-во МВС України, 1999. 156 с.

9. Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посібник; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
10. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1965. 367 с.
11. Заходи забезпечення кримінального провадження: навч. посібник / О. В. Авраменко, Р. І. Благута, А. Я. Хитра; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 191 с.
12. Збірник лекцій «Особливості прокурорського нагляду за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням». К: Національна академія прокуратури, 2013. 111 с
13. Каркач П. М., Синчук В. Л. Координаційна функція прокуратури України: навч.-метод. посібник. Х.: Право, 2005. С. 96.
14. Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства та складання обвинувального висновку у кримінальній справі: навч. посібник. Х.: Рубікон, 2002. 96 с.
15. Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах: практ. посібник. Х.: Право, 2011. 105 с.
16. Коваленко Є. Г., Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
17. Коляда П. В. Проблеми досудового слідства в кримінальному процесі. К.: Юрінком Інтер, 2001. 208 с.
18. Коханов В. А., Савкин А. В. Обвинительное заключение по уголовному делу. М.: ВНИИ МВД РФ. 1993. 64 с.
19. Криміналістика и судебная экспертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Мінюст України, КНДІСЕ; редкол.: А. В. Янчук, О. М. Олійник, О. Г. Рувін та ін. К., 2015. Вип. 60.
20. Криміналістика: навч. посібник для підготовки для іспитів / І. В. Тетарчук; за заг. ред. І. В. Тетарчук. К.: Центр учбової літератури + ЦНЛ, 2016. 200 с.
21. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та доп. К.: Ін Юре, 2016. 640 с.
22. Кримінальне переслідування на досудових стадіях: монографія / Г. В. Остафійчук. Х.: Диска плюс, 2013. 222 с.
23. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх в Україні: наук.-практ. посібник / І. Г. Кучеріна, Г. В. Попов, Я. М. Шевченко та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 232 с.
24. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / К. В. Беляєва, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров та ін.; за ред.: В. Г. Гончаренко, В. А. Колесник; Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.

25. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / К. В. Беляєва, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров та ін.; за ред.: В. Г. Гончаренко, В. А. Колесник; Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.
26. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник / В. М. Тертишник. Акад. вид. К.: Прав. Єдність: Алерта, 2014. 438 с.
27. Кримінальний процес України: навч. посібник / В. Л. Ортинський, О. М. Гумін, В. С. Канцір та ін.; ред.: В. С. Канцір; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 353 с.
28. Кримінальний процес України: навч. посібник / В. Л. Ортинський, О. М. Гумін, В. С. Канцір, М. М. Олашин та ін.; ред.: В. С. Канцір; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 353 с.
29. Кримінальний процес України: навч. посібник / С. В. Албул, С. Л. Деревянкін, О. В. Поліщук; Одес. держ. ун-т внутр. справ. Оdesa: Букаєв В. В., 2015. 475 с.
30. Кримінальний процес України: навч. посібник / С. В. Албул, С. Л. Деревянкін, О. В. Поліщук; Одес. держ. ун-т внутр. справ. Оdesa: Букаєв В. В., 2015. 475 с.
31. Кримінальний процес України: навч.-метод. посібник / О. М. Гумін, Р. І. Сибірна, Л. О. Сергієнко, О. С. Устюгова. Львів. 2002. С. 454.
32. Кримінальний процес: навч. посібник для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Х.: Право, 2016. 286 с.
33. Кримінальний процес: навч. посібник для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Х.: Право, 2016. 288 с.
34. Кримінальний процес: навч. посібник для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Х.: Право, 2016. 286 с.
35. Кримінальний процес: навч.-метод. посібник / авт. кол.; за ред. Р. І. Благути, Ю. А. Комісарчук. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 588 с.
36. Кримінальний процес: підручник / за ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К.: ЦУЛ, 2013. 544 с.
37. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2013. 823 с.
38. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; ред.: В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, О. Г. Шило; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2013. 823 с.

39. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. П. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2013. 824 с.
40. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, Т. М. Мирошніченко, Д. В. Філін та ін.; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Х.: Право, 2010. 606 с.
41. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США: навч. посібник / А. В. Молдован, В. А. Савченко, Т. В. Садова. К.: Правова єдність: Алерта, 2014. 333 с.
42. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник / В. М. Тертишник. Акад. вид. К.: Прав. Єдність: Алерта, 2014. 438 с.
43. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.
44. Кримінальний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.
45. Кримінальний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / за ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Х.: Право, 2012. 844 с.
46. Кримінальний процесуальний кодекс України: Наук.-практ. коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. Т. 1. 768 с., Т. 2. 664 с.
47. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2012. 767 с.
48. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2012. 767 с.
49. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. 6-те вид., перероб. та допов. К. Юстініан, 2012. 1224 с.
50. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2012. 661 с.
51. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Х.: Право, 2012. 661 с.
52. Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності: наук.-практ. посібник / А. В. Лапкін; за ред. проф. П. М. Каркача. 2-ге вид., змінене і допов. Х.: Право, 2013. 319 с.

53. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу: навч. посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. С. 42–45.
54. Молдован В. В., Молдован А. В. Кримінальний процес України: лекції. Процесуальні документи. 2-ге вид., зі змін, та доповн. К.: Алерта. 2016. 360 с.
55. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посібник / А. В. Молдован. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 352 с.
56. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка; Центр політ.-прав. реформ. Х.: Фактор, 2013. 1058 с.
57. Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: зб. ст. К.: Істина, 2012. 128 с.
58. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В. С. Ковальський. К.: Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
59. Нор В. Т. Прокурорський нагляд в Україні. Львів, 2002. 265 с.
60. Основи організації роботи та управління в органах прокуратури України: підручник / Є. М. Блажівський, М. К. Якимчук, І. М. Козьяков, І. В. Європіна та ін.; за заг. ред. В. П. Пшонки, О. М. Литвака. К.: Алерта, 2013. 486 с.
61. Підтримання прокурором державного обвинувачення: підручник для студ. вищ. юрид. навч. закладів / Є. Блажівський, М. Якимчук, І. Козьяков, М. Туркот та ін. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 512 с.
62. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи. К.: Кондор, 2006. 234 с.
63. Практикум з криміналістики: навч. посібник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2013. 128 с.
64. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 227 с.
65. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 року № 7. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 392 с.
66. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 392 с.

67. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 392 с.
68. Российской Федерации. Постатейный / под. общ. ред. А. В. Смирнова. 5-е изд., доп. и перераб. М.: Проспект, 2009. 489 с.
69. Смирнов А. В. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу.
70. Строгович М. С. Уголовный процесс. М., 1946. 287 с.
71. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Алерта, 2014. 768 с.
72. Якубович Н. А. Окончание предварительного следствия по делам, направляемым в суд. М. 1970. 190 с.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

- Благута Р. І.**, канд. юрид. наук, доцент (тема 8);
Ангеленюк А.-М. Ю., канд. юрид. наук (тема 11);
Гуцуляк Ю. В. (теми 6, 4);
Коміссарчук Ю. А., канд. юрид. наук, доцент (теми 3, 5, 6, 10);
Кунтій А. І., канд. юрид. наук (теми 1, 6, 10);
Майстренко М. М., канд. юрид. наук (теми 6, 11);
Ряшко О. В., канд. юрид. наук, доцент (теми 5, 12);
Татарин І. І., канд. юрид. наук (тема 9);
Хитра А. Я., канд. юрид. наук, доцент (теми 6, 7, 8);
Шехавцов Р. М., канд. юрид. наук, доцент (теми 2, 6).

Досудове розслідування

Навчальний посібник

Редагування *Ю. Р. Глиняна*

Макетування *Г. Я. Шушняк*

Друк *І. М. Хоминець*

Підписано до друку 26.12.2018 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 34,88.
Тираж 100 прим. Зам № 70-18.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.